KA JINGBISHAR BNIAH

KI SUR NA KA DUITARA KSIAR

NA KA HYNDAI SHA KA LAWEI

H.W. STEN

Rs. 16/-

Ka Jingbishar Bniah

Naduh u Plato haduh u Wordsworth
Naduh u Edrenel Chyne haduh u F.M. Pugh

H.W. STEN M.A., J.D.
Lecturer, Department of Khasi,
Sankardev College,
Shillong.

First Edition 1979

ROPECA
Shillong

Printed at the Scorpio Printers,
Mawkhar, Shillong.
Meghalaya.

Sngewbha pule : (*Literary Criticism : A Short History*) ha ka sla 16 line 12 ha ka jaka "*History of Criticism*".

CONTENTS

DA UJUH U NONGTHOH

John Keats

William Wordsworth

Meghalaya Year Book

Ropeca

(English weekly with occasional Khasi Supplement)

Kumno yn Iatrei Lang ?

Ka Mied Badum Kan Jah

Ki Sur na ka Duitara Ksiar

Kajuh ka Bor U Blei

Ka Poitri u O.M. Wahlang

Ka Poitri u Primrose Gatphoh

Na ka Hyndai sha ka Lawei

(dang shon)

Preface

THIS IS not the first book of literary criticism nor is it the first critical work in Khasi because Khasi literary criticism was born as early as 1925 much before I was born; however the first work in book form was published only in 1976 which was followed by another in 1977.

Literary criticism is not "book review", nor is it a mere "appreciation" as Mr. R.T. Rymbai held it in 1975. Surely, no literary critic would be prepared to act as advertising agent of authors and publishers. This book, I believe, will answer many of the questions on the subject.

At the time of writing, one primary question engaged my mind: should I cover all the major literary critics or should I concentrate only on Khasi critics, or should I look only for a point ?

The course prescribed by the previous Board of Undergraduate Studies for our Honours students is too vast and vague. The label "History of Criticism" immediately tells a student of that subject that it covers from Plato down to F. R. Leavis, and from the first Khasi critic down to the present one. Finally, I thought I *was* competent enough to decide which of those critics to be taught in the class and which ones to be simply mentioned. But why from Plato to Wordsworth only ? Why not at least Coleridge, Shelley, Arnold, Pater, Eliot, Richards and Leavis: Some of my class-friends may have such question in mind. I left those, as well as some Khasi critics for two reasons. I have left out in this edition some major English critics because those had not much influence on Khasi criticism. Secondly, the course of study as it is now is too limited for such a scope as the subject is only a part of one paper at Honours. On the other hand, a few critics of English literature may wonder how Milton comes to have one full chapter in this book when even his fellow countrymen have

not given him a proper place in the history of criticism. The reason is that Milton has a great deal of influence on our poets, therefore, a critical history of *Khasi* criticism would be somewhat incomplete without him.

This book is not a plain history of criticism because much of my own ciritical tools have been used all through. It may give a senior literary historian, who at a certain place regards me as "a critic of poetry", a new food for thought It may even change his judgment. At the same time I feel that my colleagues in the teaching profession and in literary pursuit may, after studying the last four chapters, decide whether they are still convinced that I "will be remembered by posterity as the real harbinger of literary criticism", as one of our scholars adjudged me in 1978.

In conclusion I acknowledge a debt of gratitude to Dr. R.S. Lyngdoh who never failed to remind me of the need to have books on this subject till he saw that I was already writing this; to Professor A.G. George for his confidence that the training he gave us inside and outside the "Mayurbhanj" was sufficient to make us critics of any literature we can read. If this book fails, it is not for lack of encouragement from them.

Garikhana, Shillong,
September 9, 1979.

H.W. Sten

1. KA JINGBISHAR BNIAH

HABA pynwan ia ka *Criticism* sha ka ktien Khasi u Oscar M. Wahlang u ai "Ka jingpeitsani". Bun kiwei pat ki tharai ba ka dei ka **Jingkynthoh,** kiwei pat ka **jingkren dait ne kynthah**. Tip kiba sah kin buh kumno ia ka ha ka Khasi. Lada ngi shim ba ka dei ka **jingpeit sani,** kata ka mut ba ka kam u kritik ka long ban shu peit ia kano kano kaba u jied ban peit. Ngim lah ban khmih lynti ei ei na kata ka jingpeitsani jong u. Kata hi kam dei kaei kaei ba ngi khmih lynti na u kritik. Ka **jingpeit sani** kam pher na ka **jingpule sani** kaba lah ban mut *thorough study* ha ka English. Nglm lah ban pdiang ia kane ka jingtyrwa namar ha ka criticism u kritik u dei ban leh palat ban ia kata. Lada ngi shim ba ka mut ka **Jingkynthoh** ngi sngew ba ka kham jan bad ka jingmut tynrai namar ngi sngewthuh ba uba pule ia ka jingthoh u dei ban da kynthoh de. Hynrei kata ka lah ban long tang ka *remark* ha ka English kaba lah ban long tang kawei ar ka sentens. Don shisha hangne hangtai ba ka criticism ka kren kynthoh, wat kren dumok ruh ia ki jingthoh hynrei kata ruh kam dei kata ka criticism.

Ka kyntien ba nga iahap jingmut ka long kato ba la ai da u Msgr. E. Bars uba khot ia ka **ka jingbishar bniah.**

Ka criticism ka long ka dur ba dang thymmai ha ka thoh-ka tar Khasi namar ba ym pat don ka jingpule ia ka ha ki kolej jong ngi, tad haduh ka snem 1977. Namar kata kito kiba la dep ia ki jingpule mynshwa wat na ki nonghikai ruh ki kylli ; "Kaei kata ka Literary criticism". Ka kamram kane ka lynnong ka long ban jubab ia kaba kum kata ka jingkylli la ka wan na ki paralok, ki kmie-ki kpa ne nangno nangno.

Kane ka rukom pule bad bishar bniah ia ka thoh-ka tar kam long ka bathymmai ha pyrthei. Ki Greek ki la sdang ia ka naduh shwa ban kha ia u Khrist. Ki Roman ki la leh kumjuh. Hynrei kane ka subject ka la kylla long

kawei na ki bynta ka thoh-ka tar ki English tang naduh ka spah snem bakhathynriew hadien u Khrist.

La kumno kumno ka kot bishar bniah ba mih nyngkong eh ha ka English dei kawei ba la thoh da u Thomas Wilson ha ka snem 1560. Hadien kane la mih sa ki kritik ba kum u Philip Sidney (1554-1586) bad u Ben Jonson (1573—1637). Hynrei dei haduh ynda mih u John Dryden (1631-1700) ba ngi iohi ia ka dur bathymmai jong kane ka subject. Naduh kata ka por la nangmih bun kiwei pat ki kritik ka thoh-ka tar ha ka English.

Ha ka ktien Khasi, u kritik banyngkong eh ba nga lap dei u Edrenel Chyne, u nonghikai ha Government High School. Hadien jong u la mih kiwei ruh kum u Primrose Gatphoh, Soso Tham, Capt. Homiwell Lyngdoh, Fr. Hopewell Elias, U Frank M. Pugh, u D. Nihon Singh Wallang bad kiwei. Ha ka Khasi Literary Criticism, ngi iohi ia baroh ki rukom ba la pyndonkam da ki Greek, Ki Roman bad ki English ba ki don la ka bynta. Lada ki English ki bud na ki Greek, Roman bad French, ki kritik ha ka Khasi ruh ki leh najuh hi.

Uta u John Dryden uba la pyndonkam nyngkong ia ka kyntien criticism u thoh "Ka jingbishar bniah kumba la sdang da u Aristotle, ka mut ka kyrdan ban bishar bha". Kane ka kyntien Criticism ka wan na ki artylli ki kyntien ha ka Greek : *Kritikos* bad *Krites*. *Krites* ka mut bishar bad *Kritikos* uba bishar bad uba ai la ka rai. U William Henry Hudson u thoh : "Ha ka jingmut bapyrkhing ka kyntien criticism ka mut ka jingbishar, bad kane ka sur ka ju airong ia ka jingpyndonkam jong ngi ia ka wat haba pyndonkam ha ka jingmut baiar." Lada kumta haba ngi pule ia kano kano ka kot ba kren shaphang kawei pat ngi sngewthuh ba ka dei ka jingthoh ba bishar bad rai ia kawei pat ka jingthoh. Kita ki jingthoh ba u kritik u bishar ki lah ban long ka Poitri, Ka Drama, Ka Novel, ka Shithi, ka Essay, ka Puriskam bad ka lah ruh ban long ka jingbishar ia ka jingbishar uwei pat ia kajuh ka kot.

U Rene Wellek u bat ia ka nia ba ka criticism ka korbar ia ki kam ka jingsngew bad jingngeit. U thoh ruh ba ka long "ka jingbishar ia ki kot, kaba iathuh sha-

phang jong ki, bad khatduh eh kaba batai ia ka jingsngewtynnat, ia ki rukom ba la ju bud, ia kaba dei ka jingthoh baneh slem". U Frank Raymond Leavis bad u F.O. Matthiessen ki sngew ba ka jingbishar bniah ka dei ban batai bad pynshongdor ia ka kot ba ki pule.

Uwei pa uwei u kritik u don la ka jingbatai, hynrei na kaba bishar bniah ia ki kam jong ki kritik, lah ban sngewthuh ba ka jingbishar bniah ka wad ban lap ia ka jingkordor, ka dor jong ka thoh-ka tar la ka long ka Poitri, ne drama ne kawei pat. Ka dei ka jingbatai ia kaba la thoh lypa da kaba pynshong nia hadien ba u kritik u la tyrko bad nujor ia ki phang baroh; kam mut ban pynrem ia u nongthoh kum ia u nongshun ne ban kren dait ia u na ka bynta ki jingduna ba don ha ka kot; kam mut ruh ban shu iaroh ia u wat haba la iohi ia kaba duna ruh. Ka jingbishar bniah ka iarap ia kiwei de ban sngewthuh bad ban bang ia kata kot ne jingthoh ba la mih. Ka pynshai ia ka phang ba don ha ka kot namar ka batai ia ka, ka kubur ia ka babha bad itynnat bad kdew ia ka jingduna.

Ka Jingkylli

Kaei ka Jingbishar bniah (Literary Criticism)? Kaei ka kamram jong ka?

2. UEI U KRITIK ?

UEI U KRITIK ? Ki nonghikai bapher ki don la ki jong ki kyntien ban batai ia ka jingmut kane ka kyrteng ba la ai ia u briew uba bishar bniah ia ka thohka tar.

U Thomas Stearne Eliot (1920) haba u pyni ia ka jingduna ki kritik ba ha shuwa ia u, u ong ba u kritik bapaka um dei tang ban pynmih aiñ ne rule bad ban pynshongdor ia kano kano ka jingthoh ba u pule, namar ha kaba leh kumta u ieh ia ka kam jong u tang ha shiteng. Ha ka jingsngew jong u Eliot u kritik um dei ban pynbor ia kiwei ban pdiang ia ka rukom bishar jong u. "Um dei ban bishar ia kaba kham sniew bad kham bha. U dei ban shu pynshai. U nongpule un sa pynlong ka jingbishar bym bakla da lade hi ('Perfect Critic')." U Eliot u thoh ha kajuh ka jaka ba u kritik ka thoh ka tar um dei ban don kiwei pat ki jingsngew shit mynsiem (emotions) lait noh kito kiba kata ka jingthoh hi ka pynmih; bad haba la shim tang ia kito kiba don ha ka jingthoh hi; u ong, kim dei shuh ki emotion. Lada ngi bishar bniah ia ka jingsngew u Eliot, ngi sngewthuh ba u kritik u long u nongpynshai, nongbatai ia ka jingmut ba la pynpaw da u nongthoh ia ka phang la ka long ka poitri, drama, novel ne kano kano ka buitsaindur. Um dei ban long u nongpynmih ain ban bishar namar u Eliot um kwah ba u kritik un bishar bad ai la ka rai. Hynrei haba ngi pule pat ba ma u hi ruh u kren shaphang ki kyrdan kiwei pat ki kritik da kaba khot ia kiwei "Ki Kritik bapaka" ia kiwei pat "ki Kritik bympaka" ngi iohi ba ma u hi ruh um shym la ai lad ia ki nongpule ban rai ne pynkut nia da lade hi. U Eliot u ialap ia kiwei ia kaba ma u hi ruh um shym la lah ban leh.

U R A. Scott-James u ai la ka jong ka jingbatai ia kane ka kyntien. U thoh kumne ;

U Kritik u dei u nongsngap uba sngewthuh ia kaba la kren ha u, kalem klet ei ei, naduh ka dor bakham khia ka jingmut haduh ka jingthmu barieh tam ka sur kren.

Kane ka mut ba u kritik u dei ban iohi ia kaba u nongkren ne nongthoh u iohi. U Scott-James u kylli: "Kumno yn khot ia u kritik ?" U long "u nongpule, u nongkubur, u nongpynshongdor, u nongbishar, u nongpynrem" U pynsyriem ia u kritik bad u briew uba leit khmih nyngkong ia ka lynti ba dang shu lah thaw ban tynjuh ia ka Kumba thoh u William Henry Hudson, "Ia u kritik ka thoh ka tar, namarkata, la ñiew kum u riewstad uba wan rah ia ka bor pyrkhat bakyrpang bad ia ka jingpynmlien ban pyniadei bad ka phang jong kano kano ka buit thoh, lane ka jingtiei uno uno u nongthoh, uba kmmih bniah ia ka jingbha bad jingsniew bad ai la ka rai halor jong ka" (Chapter VI: *An Introduction to the Study of Literature*).

Haba ngi pyrkhat ia ka kamram ba u kritik u dei ban pyndep, ngi lah ban pynkut nia shwa ba u long uta u nongran prew ban pynshai ha ki nongpule ia ka lynti ba u nongthoh u jied ban bud. U long u khlur ba-ai jingshai mynmiet ia u nongiaidwir ha khlaw bah ka thoh ka tar. U long ruh u nongbatai ia ki jingmut barieh ne paw ba don ha ka jingthoh ba ki nongpule kin sngewthuh (a) ia ka jingmut u nongthoh, (b) ia ka jingkordor bad jingtynnat kaba la thoh. U long u nongtohkit bad nongwad jingtip ia ki phang baroh ba la kdew da u nongthoh, wat ban wad ia ka tynrai jong kata ka jingthoh hi na kiwei pat ki kot kiba la pyrsad mynsiem ia u nongthoh. U long u nongbishar uba da peit ia ki sakhi - sabut kat na ba ioh da kaba ianujor ia kano kano kaba u bishar bad kiwei pat ki jingbishar ban kyrshan ia ka nia ba u pynieng ne ban pynieng la ka nia haba um iahap badno badno ruh. Ka rai jong u ka long kaba mih na kaba u tai nia halor ka jingthoh. U bishar bad pynshongdor ym tang ia ka dulir tynrai hyarei ia ka jingbishar jong kiwei de ia kajuh ka phang.

Ki Jingtip ba u donkam

Namar ba ngi khmihlynti ia u kritik ban leh hok leh janai ia ka kam ba don ba khmat jong u, u dei ban don katto katne ki kyrdan jingnang-jingtip ia kata ka kam. Ngi lah ban pule bniah ia kine ki kyrdan na kaba kiwei pat ki kritik ki sngew.

U H. Combes u thoh ba u kritik u lah ban sngewthuh ia ka jingthoh kham bha da kaba pyntbit ialade. Kaba kumno kane ka jingpyntbit ? U William Henry Hudson u la kdew kham bniah ia kane. U ong ba u kritik um dei ban sngew shngain ha ka sap ba u don lypa ne ba la ai ha u da u Blei. Ia ka bor ban sngewthuh bad ban pdiang ne kubur ia ka badei lah ruh ban lap ha kito ki bym shym la pyntbit ialade, hynrei uto uba la pyntbit ialade ha ka kam u sngewthuh kham bha. U Hudson u iai ban, na ka bynta ka jingbishar bniah ba iaid kat kum ki lynti, ka jingstad bad ka jingpyntbit ialade ka long ka badonkam, bad u thoh kumne :

> Ia u kritik ka thoh-ka tar, kumjuh ia u kritik ki buit-saindur, ka jinghikai bakyrpang ka badonkam ; bad da ka jinghikai ngi dei ban sngewthuh hangne, bad barabor, ba ka long baroh ar ka jinglum ia ka jingtip bad ka jingiaid ryntih ka jingmut.

Ka jingtip ka iarap ia u ban iohi kham jngai bad ban seng nongrim ia la ka jingbishar ; ka jingiaid ryntih ka jingmut pat ka pynlong ia kata ka jingtip ka badonkam. U Matthew Arnold u pynieng ia ka nia ba kan iarap shibun lada u kritik un tip de ia ka thoh ka tar kiwei pat, bad "katba ka iapher na ka jong u katta nangbha."

Kawei ka badonkam ka long ka jinglong hok ha kata ka jingbishar. Ngim khmihlynti ia u kritik ba un don lypa ka mynsiem shah shiliang namar kata kam pynmih ia ka jingpynkut nia bahok.

U D.H. Lawrence u sngew ba u kritik "u dei ban don ka jingshlur ban pdiang ia kaba u sngew, kumjuh ruh ia ka jingjynsur mynsiem ban tip aiu u sngew ... u kritik u dei ban

im ha la ka jingsngew ha man kawei pa kawei ka phang bad u dei ban lah ban sngewthuh bad long u batbit ha ka jingainia badonkam nangta pat ban long u bahok ha ka jinglong-mynsiem."

Ha kane ka liang ruh sngew dei ban pynkut nia da kaba mynjur ba u kritik u donkam ia ka jingpyntbit bad pynmlien ha ka kam bad ban long uba mut beit ia ka phang. Ngi khmihlynti shibun na u, hynrei ngim mynjur pat bad u Eliot uba khmihlynti ba u nongthoh bad u kritik ki dei ban long borabor ujuh u briew. Ngim pdiang ruh ia ka jingpynbor u Ben Jonson uba ong ba "ban bishar ia ki myllung ka long ka kam jong tang ki myllung hi ; bad ym baroh ki myllung hynrei tang ki bakynsai tam," namar lada ieh ia ka kam bishar bniah tang ha ki para myllung, ne para bathaw drama hi khlem pep kin pynieng la ka jong ka nia khlem da pyrkhat ia kaba ki nongpule ki donkam ban tip. Kaba u E.M. Forster u thoh ha ka *Aspects of the Novel* pynban ka long kaba donkam ban kynmaw : "U Kritik um donhok ha ka jingkhim (mynsiem) kaba long bunsien ka hok jong uno uno u nongthoh uba thaw hi u dei ban don ka jingmut baiar lane um don satia ei ei". Kane ka mut ba u dei ban long u baiar jingmut haba u bishar ia kano kano ka jingtrei ki nongthoh.

———

3. LEGISLATIVE CRITICISM

NGIN sngewthuh ia kane lada ngi pyrkhat khyndiat shaphang ka Dorbar Thaw Ain. Nalor kiwei pat ki kam ki nongmihkhmat ha ka Ïing Dorbar ki thaw ruh ia ki ain ban beit ka jingsynshar. Ia kita ki ain ym dei ban pynkhein. La pynmih ia ki ain ban iarap ia ki paidbah bad ki nongbishar ban pynlong ia ka jylla kaba iaid beit ban ym mih ki jingkulmar bad jingeh ha ka imlang sahlang. Kano kano ka ain ka iathuh ba dei ban bud beit ia ki kyndon jong ka, bad lada uno uno u pynkhein ia ka ia uta yn bishar. Lah ruh ban pynshitom ia u nongpynkhein.

Ha ka histori ka jingbishar bniah ruh ngi lap ia kaba kum kata ka nongrim. Hynrei uba bishar ha kane ka rukom u kren ha ki nongthoh poitri ne drama kumno ba dei ban thoh. Um da pynleit jingmut eh sha ki nongpule bad ki kritik. U kritik uba bud ia kane ka nongrim u pynmih ia ki rule ba dei ban bud da ki nongthoh. Ki kritik ba bud ia kane ka rukom ki long kum ki lahduh ha kano kano ka bynta ka thoh ka tar. Lajan baroh ki kritik ha England ha ki sngi ka Syiem Elizabeth I lait noh u Philip Sidney ki long ki nongpynmih rule ia ka thoh-ka tar. Lah ban khot ia ka Legislative Criticism ka **Jingbishar bniah ba pynmih ain** bad kata ka long ka ain thoh-ain tar. Haba pule bha ia ki jinglong bad jingiaid kam jong ka ngi iohi ba ka long thik kum ka **jingbthah ki doktor** ban thied ia hi dawai ba iadei bad kano kano ka jingpang. Ka long kum ka **jinghikai shongtynrai** ia ki nongthoh baroh. Dei na kane ka daw lehse ba u T.S. Eliot u sin ia kito kiba bud ia ka da ki **dogmatic critics**. Ha ka histori ka jingbishar bniah ia ka thoh ka tar ha England, ngi pule ba ia kane ka rukom bishar ia ka thoh-ka tar la kyntait noh naduh ki por u John Dryden.

Hynrei ha la ka rukom rukom kiwei pat ki kritik ba hadien ruh ki thaw la ki jong ki rul ha kita ba ki pynieng la ka jong ka nongrim.

U Dr. Samuel Johnson u pyndonkam ia kane rukom bishar bniah, namar ha kawei ka jaka (*Rambler* 156) u thoh kumne :-

"Ka dei ban long ka kam banyngkong eh jong u nongthoh ban pyniapher ia ka mariang na ki dustur, lane kata ia kaba u don lypa namar ka long ka badei na kata ka badei tang namar ba la pynskhem ia ka; ba um lah ban pynkhein ia ki nongrim badonkam da ka jingkwah ia ka ba thymmai, lymne pynduh lad ialade na kaba kot sha ki jingitynnat kumba u la iohi da ka jingsheptieng byndonkam ia ka jingpynkhein ia ki ain kiba ym don lahduh ha ka thoh-ka tar ba donbor ban thaw".

Haba uno uno u kritik u pynbor ia ki nong pule ba kin khmih la ka phawar ka drama ne kano kano ka bynta ka thoh-ka tar la ka dei neem kat kum ki ain ka thoh-ka tar ne ba ki kwah ba u nongthoh un bud ia kano kano ka nongrim ba la don lypa, ngi sngewtuh ba uta u kritic u dsi u apostol ka jingbishar bniah ba pynmih ain.

———

4. AESTHETIC CRITICISM

KA rukom bishar bniah kaba wad ban lap ha ka jingtrei u nongthoh ia ka jingshisha (reality) kumba ka long, kata, kumba u kritik u lap ia ka dalade hi ka la don ha ka thoh-ka tar ki Greek naduh ki sngi u Aristotle. Ka thoh ka tar ka long ka *Art* (buit thaw dur) ne ka buit u kritik ka jingitynnat, bad dei ban bishar ia ka tang kumba ka long ym da kaba kdew ia ka jingiadei jong ka bad ka Niam, ka jinglong mynsiem, ka sainpyrthei lane ka saians, hynrei da kaba pule beit ia kata ka jingthoh hi. Ki kritik kiba wad ia ka jingitynnat ha ka jingthoh ki khmih lynti ruh ba kan pynkhih, kit bad kyntiew ia ka jingmut jingpyrkhat u nongpule. Kata ka dei ka jingitynnat, kat kum u Longinus. Kata ka jingitynnat ba ka jingthoh ka pynmih ka pynsngewbha ruh ia u nongpule. Ka donkam ia ka bor ban bishar bniah ban lap ia kita ki jingitynnat ha ka buit thoh u nongthoh, kumba ngi shem ha ka jingbishar bniah u Thomas Addison. Lajan baroh ki kritik ha England ha ka spah snem ba 19 ki wad ha ka thoh ka tar ia kaei kaei kaba pynsngewbha ia ki bad kaba ki itynnat. Ha kajuh ka por ki kylli ruh kumno bad balei ba kata ka jingthoh ka pynmih ia kito. Ia kane ka rukom la ju kren ruh da ki kritik ba ka long ban bishar ia ka *art* tang na ka bynta jong ka hi. U Gautier, u kritik ka France u long lehse uba nyngkong eh uba iasaid na ka bynta ka "Art for Art's sake" lane *L'art pour l'art*". U Walter Pater uwei na ki nongialap ia kane ka rukom bishar bniah u ong ba ka kamram u kritik ka long ban wad ia kaei kaba da itynnat ne sngewtynnat shisha ha uno uno u nongthoh.

Nga tyrwa ba ngin khot ia kane da ka **jingbishar bniah ba wad ia ka jingitynnat bad jingsngewbha**. Ia kane ka rukom bishar la khot ruh Impressionistic Criticism namar ba u kritik u kren shaphang kaba u iohi ha kano kano ka jingthoh. Kam shym da pher eh na ka jingbishar ba bud ia ka kot baroh kawei, lane **textual criticism**. U Wilbur Scott *(Five Approaches of Literary Criticism)* u khot ia kane ka rukom bishar *Formalistic* criticism. U George Watson u

khot ia ka ka Theoretical criticism. Ki nongpule kin lait na ki jingsngew kulmar jingmut lada ki kynmaw ia kine ki jingsia kyrteng ia kane ka rukom bishar.

U Samuel Danial (1603), ong u Emile Legouis, u la long u kritik banyngkong eh ha England uba ialap ia ka aesthetic lane impressionistic criticism. Naduh ka por jong u la mih bun kiwei pat kynthup ia u Coleridge, Arthur Symonds bad Walter Pater.

Namar ba kane ka rukom bishar ka dawa ia ka jingtip ia ka dulir tynrai hi, ki khot ruh ia ka teng teng ka Bibliographical criticism. Dei u Anatole France uba khot ia ka ki jingshem thymmai ka mynsiem hapdeng ki jingtrei bapaka. (the adventures of the soul among the masterpieces). Ha ki kyntien u A.G. George ka Aesthetic ne Impressionictic criticism ka long ka rukom pyrkhat ba dang shen ha ka buitsain dur bad ka thoh ka tar kaba la sdang nyngkong ha France ba ki phew snem ba saw ka spah snem ba khatkhyndai. Haba shim kyllum, ka thmu ban bret lut ia ki saikhum-saiteh ka rukom khmih ia ka tnoh-ka tar mynshwa, bad ban khmih sha ka mariang ha ka rukom bathymmai ba lap dalade hi. Ka pyndonkam ia ki jinglap kyllum, ia ka dur-ka dar ba kham pyrkhing bad ka khmih eh ia ka dur, ka rukom bad ka rong.

U Arnold Hauser (*Social History of Art*) u batai ba kane ka rukom bishar bniah ia ka thoh ka tar ka mih na ka jingroi ka buit pynmih tiar thymmai ha ki sorbah. U shem ba ka long ka buit ba pyndonkam ki nongsor kiba khmih tang ia ka jingitynnat ha ki iing ki sem, nangta ha ka mariang ruh. U kritik namar kata, ngi lah ban ong, u kren ia kaei kaei kaba u iohi, u lap bad itynnat ha ka thoh ka tar ne kano kano kaba u bishar. Ki kritik ka spah snem ba arphew kim iahap jingmut ba dei ban bishar ia ka thoh-katar tang na ka jingitynnat kumba ka paw ha uba bishar ia ka. U T.S. Eliot lei lei u pynrem jur ia kaba kum kane ka jingbishar bniah. Wat lada bun ki kritik kane ka spah snem kim sngew dei ban bishar ia ka thoh-ka tar da kane ka rukom, nga lap ba ka jingbishar bniah kaba tap matlah ia la ka jingshem, khamtam ha ka thoh-ka tar na ka jingitynnat kam long kaba biang. U kritik u dei ban long uba peitmat ia ka jingitynnat de.

5. DESCRIPTIVE CRITICISM

KANE ka long ka jingpule bad jingbishar ia ki jingthoh ne jingtiei jong uno uno u nongthoh. Ha kane ka rukom bishar u kritik u ïitbniah ia ka jingthmu u nongthoh, ia ka lynti ba u lam, bad ia ka bamih na ka. Ka kyntien "describe" hi ka mut ban iathuh bniah. Ngi la mlien ia kane ka kam naduh ba ngi sdang ban thoh essay shaphang u ksew, ka skul, ka ïing, ne kano kano. Ha shwa ba ngin lah ban thoh, ngi donkam ban khmih bniah ia kata kaei kaei, bad buh ha la ka jingmut. Ka jingiathuh jong ngi ka lah ban long kaba ngi da beh kat kum ka jingdawa ka por ba ngi don, ka lah ruh ban long kaba ngi iathuh suki jai; kawei kaba ngi thikna bha ka long ba ngi iathuh bniah, ha kata ka rukom ba u nongpule un iohi ia kata kaei kaei kumba da la ki khmat bad sngewthuh ia ka phang kumba ngi sngewthuh ia ka. Lada ngi iathuh shaphang u ksew ngi sdang thoh : U long u mrad, u don saw ki kjat, u iaid baroh saw, u don ki shkor, ki khmat, u tdong, u lah ban sma ia ka dienjat ki mrad baroh. Don u ksew baheh, bajrong shñiuh. U shñiuh u lah ban long u baiong, basaw bthuh, balieh. Da kaba shim ia ka essay shaphang u ksew kum ka nongmuna, ki descriptive critic ki lah ban iathuh ia ki nongpule kaba kum kaei ka phawar shaphang *U Sier Lapalang* ka long : Ka dei ka Roman, ka long ka bajrong, la thoh ia ka ha ka shisynrop, ki dkhot kim iaid ryntih ha ka jingjrong.

Kaba kum kane ka jingbishar bniah lada ka kut tang ha kaba batai ia ka dur-ka dar ka phawar kam long satia kaba pura wat lada ka lah ban iathuh ia ki kyntien ba ki nongthoh ki pyndonkam, ka lah ban iathuh ruh ba u nongthoh u la thoh bha ne thoh sniew. Hynrei u nongpule um ioh ka jingshai ba pura shaphang kata ka bynta ka thoh ka tar.

Uba iathuh beit ia ka dur ka dar um da kitkhia eh ia ka jingiapher ha ka kyrdan ka jingthoh. Kaba u

kwah ban tip ka long ka jingiapher ha ka jaid. Um kwah ban tip la ka jingthoh ka dei dur ne em bad ki ain ba la don lypa hynrei u pule bad bishar ia ka ban lap na ka hi ia ki nongrim ba u nongthoh u seng. Um pdiang ia kano kano ka ain ba la don lypa. Lada la don lypa artylli ki jingsngew halor kajuh ka phang, u kritik um lah ban rai kano ka babha.

U John Dryden u la jied ia kane ka rukom ha kaba bishar ia ka *The Silent Woman* u Ben Jonson hynrei kiba mih hadien ia u ki sngew ba kaba u la leh kam biang satia.

Ngi kwah la kumno kumno ban tip ia ka dor jong ka jingthoh haba shim lang bad kiwei pat. Ngi kwah ban tip la ka long ka baitynnat, la ka thew ia kano kano ka jingjia ha ka history. Lah ban ong namarkata ba ka Descriptive criticism tang ma ka hi, kam pynhun ia ngi.

---

6. MARXIST CRITICISM

KA jingbishar bniah ia ka buit saindur bad ka thoh-ka tar kum ka jingialap ban pynwan ia ka jingkylla ha ka lvngwiar ka imlang-sahlang ka long kaba shu bteng na ka sociological criticism kaba shim ia u briew kum u dkhot ka shnong ka thaw. Hynrei ynda ki kritik ka Russia ki buh ha khmat eh ia ki jinghikai u Karl Marx bad u Lenin wat ha ka thoh ka tar ruh, ki kritik shawei pat ki sin ia ki da ki **kritik babud ia ka jinghikai u Marx** lane Marxist Critics. Kane ka rukom bishar bniah ka wad ha ka thoh ka tar ia kiei kiei kiba ktah ia ka imlang sahlang bad ka ioh-ka kot ki briew. Ka don la ki jong ki jingdawa kiba syriem ia ka Legislative criticism. Ka dawa ba ka thoh-ka tar ka dei ban pynpaw ia ka dur bashisha bad ka dulir ka imlang-sahlang, ban bud beit bad ryntih ia ka jinghikai ka Party ne seng sain pyrthei, bad ban long ka nongkdew lynti kumno ban saindur ia ka jaid bynriew. U Karl Marx u hikai ba ka jaidbynriew ka dei ban kot sha kabym don baheh-barit shuh, kabym don jingkyrduh shuh hangno hangno Ki kritik babud ia kane ka rukom ki bishar ia ka dor ka thoh-ka tar na ki bor ba ktah ia ka imlang-sah lang.

Ka Marxist Criticism ka sdang ha ki arphew jong kane ka spah snem. Ki dur bakongsan jong ka ki long (1) ka jingban jur ha ka jingialap ban iaryngkat lang baroh bad ha ka jinghikai ba pynmih soh kloi kaba da long ka nuksa ia ka jaidbynriew baroh, (2) La ban ruh ha kajuh ka por ia ka tynrai ba lah ban wad ha ka thoh-ka tar, kum ka kyrdan u briew ha ka ioh ka kot bad ha ka shnong ka thaw. Dei u V.I Lenin uba ong ba "ka thoh ka tar ka dei ban long ka bynta badonkam (component) jong ka kum ka Socialist party kaba la seng, ba mang lypa bad ba iaidryntih".

Kane ka rukom bishar bniah ka shu iarap ban batai ia ka nongrim ba u nongthoh u seng ia la ka thoh-ka tar.

Kam pdiang ba dei ban pule ia ka thoh-ka tar tang na ka bynta jong ka hi.

U William K. Wimsatt Jr bad u Cleanth Brooks ki thoh kumne :

"Ka jinghikai shongtynrai u Marx bad ki dur ka jingbishar ba pyngshong nongrim ha ka imlang-sah lang ba iajan eh bad ka kim shym la pyni satia ia ka jingkitkhia bathikna ia ka thoh ka tar bad ia ki jingeh jong ka" 1

Ngi iahap jingmut bad kane ka jingshem namar ban ym lah ban iohi ia kiwei pat ki phang ha ka jingthaw briew lait noh na kito ba la kdew, namar ha ka jingbishar bniah bashisha hi ngi donkam ban khmih ia ki liang baroh.

---

1. *Literary Criticism : A Short History P—471.*

7. HISTORICAL METHOD

KA rukom bishar bniah ia ka thoh ka tar kaba dawa ba u kritik u dei ban tip shibun ia ka jingim ki briew, bad jinglong ka imlang-sahlang ha ka por ba u nongthoh u thoh ia ka kot jong u ka long kawei na ki rukom bishar bniah ba la pyndonkam da bun ki kritik ka thoh ka tar. U. W. K. Wimsatt Jr. bad u Cleanth Brooks kiba wad ia ka tynrai jong ka ki iathuh ba kane ka rukom ka la sdang ban rung ha ka histori ka jingpule da ki jingpyrshang ki kritik ban buh ryntih ia ki jingthoh katba kum ki snem ba ia ki jingthoh la thoh. Ki iathuh ba la sdang ban leh ia kata da u Leland (1545) u Bale (1548 bad 1557), U Tanner (1748) bad u Mackenzie (1708-22)- (*History of Criticism : A Short History*).

Bun ki kritik ka England ki la pyndonkam ia kane ka Historical Method namar ki bat ia ka nia ba lada u kritik um tip shaphang ka por ba thoh ia ka jingthoh, u lah ban ym iohi ia ka jingshisha kumba dei ban iohi ia ka. U Aristotle ruh, kat kum ka jingshem u Dryden, u bud ia ka rukom ba la don lypa ba la lam lynti da u Sophocles bad u Euripides. U Thomas Warton u ban ha kaba pule ia ki kam u nongthoh uba im ha ki snem bamynshwa. Ka long ka badonkam ba ngi dei ban phai shadien sha ki rukom bad jinglong kiba don ha ka rta jong u. U Warton u pynbor ruh ba ngi dei ban buh ialade ha ka jaka uta u nongthoh bad ha kiei kiei kiba u la mad. Kata ka mut ba ngi dei ban tip'ia ki kot ba la don ha kata ka por, bad ia ki ain ka thoh ka tar ba ki briew ki bud.

U Sainte-Beuve ruh u phla ba ha kaba bishar bniah la kano kano ka jingthoh u donkam ban tip ia ka jingim u nongthoh—ia ka niam, ka jingpyrkhat jong u shaphang ka mariang, ka jinglong mynsiem jong u ha kaba iadei bad ki kynthei bad ki kam peisa-tyngka, ia ki jingmlien jong u ha ka jingim bad bun kiwei pat. Kane ka mut ba u kritik un tip kham bha ia ki jingthoh lada u tip shaphang kito baroh. Kane ka mut kumjuh kumba ong ba ngim lah ban

sngewthuh ia "ka Ïing i Mei" ne "U Lum Lamare" u Soso Tham lada ngi tip shibun shaphang u Soso Tham hi bad kiei kiei ki ba u la mad bad shem da lade hi.

U Dr. Samuel Johnson ruh u pyndonkam ia kane ka rukom bishar bniah u thoh "Ban bishar bha ia u nongthoh ngi dei ban rah ia-lade sha ka por jong u bad ban ïit bniah ia kaba ki para rta jong u ki kwah bad ia ki lad ba u pyndonkam ban pynbiang ia kito" U F.W. Bateson ruh u sngew kumjuh haba u ong ba lada ki nongpule ki kwah ban sngewthuh ia ka phawar jong ki por ba la dep "ngi dei ban lah ban pyniadei ialade katba lah bad kiba pule nyngkong ia ka, bad ki para rta u myllung, namar ka jingpdiang jong ki ia ka, ka dei ka jingmut jong ka".

U T.S. Eliot ha kane ka spah snem jong ngi u pynbor ba u kritik u dei ban sngewthuh ia kaba la dep baroh, bad ruh ia ka jingiaidon kata kaba la dep. U dei ban tip ia ka histori bad kata hi ka kynthup ia ka bor iohi "ym tang ia ka jingleit noh kaba la dep, hynrei ruh ia ka jingdon jong ka". U batai shuh shuh da kaba thoh ba ka jingsngewthuh ia ka histori ka pynbor ia u briew ban shim lang ia ka thoh-ka-tar naduh basdang haduh ka por jong u. (khmih *Sacred Wood* : 'Tradition and Individual Talent'). "Hynrei ka jingiapher hapdeng ka mynta bad ka mynnor ka long ba ka mynta ba la mut hi ka long ka jingsngewthuh ia ka mynnor ha ka rukom ba ka jingsngewthuh jong ka mynnor kam lah dalade hi ban pyni".

U George Watson u ong ba kane ka Historical Method kam dei ka skul-pyrkhat, bad u bein shibun eh ia ka.

Ka long namarkata ka jingbishar bniah ka ba shim lang ia ka thoh-ka-tar bad ka histori ka jaidbynriew bad ia ka histori u nongthoh ha ka por ba u thoh ia ka kot jong u Ki jingeh ba ki kritik bud histori ki shem ka long ka bathikna. U David Daichies uba bud haduh katto katne ia kane ka rukom bishar u syier ba lada pyndonkam tang ia ka histori hi kum ka lynti ban bishar, u kritik u lah ban iaroh ia kano kano ka jingthoh ba ka long ka babha tam ha ki juk ba thoh ia ki, bad kam long shuh kumta ha ki sngi jong ngi. Lada shim ia ka jingbishar

bniah kum ka jingroi bad ka jingpynshong dor ia kano kano ka bynta ka thoh-ka tar, "lah ruh ban ong ba kano kano ka jinpyrkhat ia ka histori kam iadei satia".

Halor kine ki nia, ngi lah ban ong ba ka jingbishar bniah ia kano kano ka jingthoh khlem ka jingtip ia ka histori bad ia u nongthoh ka long ka bymbiang. Ka long kumba tare kai ia ka suin. Ngim lah ban sngewthuh ia ka dor jong ka thoh ka tar bad ka rukom pyrkhat u nongthoh, ban iohi ia ka jingkhraw jong u. Hynrei u kritik um dei tang u nongthoh histori u dei ruh ban da tyrko, ia nujor ia ki jingjia baroh bad pyniadei ia ki bad kata ka por ba la mut ha kata ka jingthoh. Khlem ka jingtip ia ka mynnor u kritik un ialam bakla ia ki nongpule ; ka nuksa : Lada u kritik um tip ia ka mynnor, u shim ia kano kano kakot ba shon ha ki sngi jong u ia kaba la thoh 40 snem mynshwa, khlem da tip shaphang u nongthoh ruh un batai ia ka da ki jingiohi jong u ha ka mynta, un pynpaw bieit ialade ha ka pyrthei. Ka jingtip ia kaba la dep ka long kaba donkam ha ka jingbishar bniah ia ka thoh ka tar, namar dei da kata ka jingtip ba u kritik u lah ban weng ialade na ka kot ba u bishar bad ban bishar ia ka khlem da shah shiliang.

———

8. U PLATO

U PLATO u la long u kritik banyngkong eh uba paw pyrthei ha ka jingbishar bniah ia ka thoh-ka tar, bad uba kren shai ia ka jingsngew bad jingshem jong u ha ki kot ba la mih shwa bad ha ki por jong u. La antad ba la kha ia u ha ka snem 427 B.C bad u la iap ha ka snem 348 B. C ha Athens. U la long u khynnah skul u Socrates bad u nonghikai ia u Aristotle. U la long uwei u riewstad bad riewpyrkhat ki Greek uba paw kyrteng lajan ha baroh ki subject ba ngi pule. Ia ka nongrim ba u bat la nang iai ia kren bad iai bud da ki myllung bad kritik ha ki spah snem ba hadien haduh kine ki sngi jong ngi. La da leit jia pat ba ngi lap ia ka rukom pyrkhat jong u ha ka thoh - ka tar Khasi, ngim dei ban shim ba baroh ki rangphawar Khasi ki la pule ia ki jingthoh jong u.

Une u riewstad um shym la thoh kyrpang shaphang ka jingbishar bniah jong u ia ka drama bad poitri namar ngi lap ia ka ha ki saphret saphrong ha ki kitab ba u la thoh kum ka *Laws*, *Republic*, *Ion* bad *Symposium* ia kiba la pynwan sha ka English.

U Plato u thoh ia ka jingshem jong u ha ka *art* ne buit thawdur, ka poitri bad drama. Ha ka jingbishar bniah jong u, u sei ka nia ba kito baroh lai kim long satia kiba mih na u nongthawdur (artist), u nongthoh ne u nongrwai. U kdew ba ki long tang ka jingpyrthuh bud ne pynbud tynneng ia kata ka *Idea* tynrai ne Jingmut tynrai kaba don ha kawei pat ka jaka. Ka dur ba dro u briew ka long kaba u shu kyntiew na kaba u iohi ia kaba la thaw kat kum kata ka jingmut tynrai ; ka poitri ba thaw u myllung ruh ka long kaba wan nangno re namar kam dei kaba u thaw hi ; ka drama lei lei ka long beit kaba shu pynbud tynneng ia kano kano ka jingim ba u nongthoh u iohi la ka babha ne basniew. Kine baroh lai ka art, poitri bad drama kim long ki bashisha (real). Kaba thaw ia kaei kaei kat kum ka jingmut tynrai ka jngai shishah na kata ka Tynrai, hynrei uba dro ia ka dur kata

kaei kaei pat u shu kyntiew ia kata kaba u la iohi bad ka jngai arshah na ka Tynrai bad Jingshisha. Shim ia ka palong thiah kum ka nuksa. Uba shna ia ka u bud na kata ka dur tynrai kaba jngai shishah na ka. Uba dro pat ia kata ka palong ha ka kot um lah ban pyni ia ki bynta jong ka baroh ; namar kata ka jngai arshah na kata ka jingmut bad dur tynrai. U Plato u batai ba nyngkong eh mih ka ktien, wan bud sa ka dur bad jingmut, khatduh eh sa ka jingpyrthuh bud ia kata.

Dei u Plato ruh uba ainia nyngkong ba u nongthoh poitri u donkam ia ka jingpyrsad mynsiem na ei re. Khlem ka jingpyrsad mynsiem ne ka jingkyntu hapoh ka mynsiem, u briew um lah ban rwai, thaw poitri. Bad ha ka khyllipmat ba u thoh ka lade jong u ka la duh noh, kata ka mut u myllung um lah shuh ban sngewthuh ialade. Ngan buh ha ka English ia ka jingthoh u Plato :

> For the poets is a light and winged and holy thing, and there is no invention in him until he is inspired and is out of his senses, and the mind is no longer in him : when he bad not attained to this state, he is powerless and unable to utter his oracles.

Ki myllung ki long ki nongrwai bajaipdeh, kim don ei ei ban leh na ka bynta kiwei pat bad ka im lang-sah lang ne ia ka ri jong ki. Ki im sngi tang ha ka jingmutdur (imagination). Namar ba ki myllung ki shaniah ha ka jingwan ka jingpyrsat mynsiem, kim donkam ia ka Nia bad bor pyrkhat nalade hi kiba da donkam shisha. U Plato ha kawei ka jaka u kren ha ki myllung kumne 'There is a divinity moving you' (Don ka jinglongblei kaba pynkhih ia phi). Kata ka jinglongblei ka pynkhih shwa ia uwei, ka long kum u magnet babat ia u nar, bad na uta uwei baroh ki iasdien lang hajuh. Namar kata ki myllung ki long kiba la shah kem hano re, ha ka Muse lane 'lei phawar.

Ha kata ka rukom kren jong u, ngi sngewthuh ba u Plato u ñiewbein ia ki myllung, bad ka jingsngew ba ki myllung ki long ki nongpang king khlieh (neurotic) ka la sdang lypa naduh na u Plato hi: Ha ka *Laws*

jong u u Plato um kwah ia ki nongthaw poitri ban shong sah ha Athens ne ha kata ka jylla ba u don ha ka jingmut. Dei namarkata ba u kwah ia u Homer bad u Hesiod ban phet noh sha kawei pat ka jylla, namar ki pynkhih ia ki jingmut ki briew haba ki aidur ia ki blei kum kiba iashoh iadat ; kiba kren ki ktien bymlarkam ruh. Ki myllung, u org, kim long ki briew ba lah ban shaniah kum ki nongialam bastad namar ka kyrdan jong ki ka long ha hapdeng u nongiathuh lypa bad u lamwir. U ban ba ka jinglong mynsiem babha (morality) bad ka buit thawdur (art) ki dei ban iaiaid ryngkat. Ha ka jingngeit jong u. u nongthawdur babha u long uta uba saindur ia ka jinglong babha ki briew bad ka ri jong ki. Dei na u hi ba ki kritik babud ia ka jinghikai u Karl Marx ki seng la ka nong rim bishar bniah jong ki. Namar ba um ñiewkor ia ki myllung u la dawa ruh ba ia ka jingthoh jong ki dei ban da bishar bniah lypa da ki nongbishar bad da ka sorkar shwa ban shah ia ki ban pynphriang ia kito. Namar kata, ngi lah ban ong ruh ba ka nongrim ban da khmih ïit shwa ia ki jingthoh ha ki kot khubor (precensorship) ka sdang na u Plato hi. U dawa ba kano kano ka jingthoh ka dei ban pynlong ia ka jinglong hok, jinglong khuid kaba jop halor ka jinglong sniew. Ym dei ban ai nuksa ia ka jingsniew ban jop ia ka jingbha. Ka Nia ka dei ban jop ia ka jingmutdur.

Dei u Plato ruh uba rai ba ka Epik ka long kaba kordor tam na ki jingthoh baroh.

Ngi tip eh ia u namar ka nongrim ba u ieng skhem ba kaei kaei baroh kaba u briew u leh ka long ka jingpyrthuh bud ia ka tynrai kaba don ha bneng. Kane ka nongrim ka la par kylleng ka pyrthei. U Coleridge, u Wordsworth, u Shelley ha la ka jong ka bynta ki pyndonkam ia kane ka nongrim. U Fr. H. Elias ha ri Khasi ruh u pyndonkam ia kane ka tynrai bneng namar u thoh ba "ym don jingartatien ba kata ka thymmei ka long u Blei hi" bad "Na u Blei uba long ka thymmei jong kiei kiei baroh u jngi shaduh ki thwei-por u Sohpetbneng jong u longshuwa-manshuwa bad u Thawlang ka lawbei la jong bad na kine, u

poibiang sha la u nongthaw — uta u Jingitynnad —u Jingshisha Bymjukut".

Napdeng hi nongthaw poitri Khasi kiba ngeit ia ka jingpyrsat mynsiem ba u Plato u beiñ ngi ioh ia u S. Khongsit uba ha ka jingthoh "Kaei ka Poitry" u phla shai kumne :—

> Khlem da don ka jingpyrsad mynsiem, wad ki myllung kiba radbah jong ka pyrthei, kim lah ban thoh poetry ...ki nongthoh poetry ... ki dei ban iaishah ban ap tang haba ka wan kane ka jingpyrsad mynsiem.

U Plato u la long u kritik bakhraw ki Greek. Dei ma ruh uba pyniapher ia ka poetri sha ka *mimetic* lane kaba shu bud tynneng bad *dithyrambic* lane ka jingrwai lyngkot ha kaba u nongphawar u pynpaw ia ka Lade de nalor kaba kren ia ka phang ba u don. Wat lada u la thoh shisien ba ym donkam jingstad ban sngewthuh ia ka poitri, ha ka *Ion* pat u thoh ba ka long kaba donkam ban don ka jingtip shaphang ka poitri baroh kawei bad ia ki nongrim ka jingthaw ia ka ban lah ban batai beit ia ka. Ngim pdiang ia baroh kaba u Plato u la ialap, namar ba ia kito ki jingkren jong u la thew tang sha kata ka jylla kaba u kwah ban pynlong, ka jylla ha kaba ki briew kin trei shitom, kan don ka jingiaid ryntih bad jingkohnguh hukum, bad ki nong shong shnong kiba pdiang ia ka jingshisha hynrei ym ia ka jingmutdur. Ka jylla ha kaba ki myllung kin shu rwai iaroh ia ki blei bad ia ki riewshlur babha. U thoh "To ngin kham iawad ia ki nongdro dur ia kiba la ai ka sap ban sngewthuh ia ka jinglong bashisha, nyngkong ia ka thma bad ka baar pat ia ka jaka jong ka Baitynnat bad Baishongkhia."

Hynrei ngi pdiang ia ka jingshisha ba u la seng ka nongrim ka jingbishar bniah kaba la roi hadien haduh kine ki sngi ba mih shibun kiwei pat ki rukom bishar ia ka thoh ka tar.

---

9. U ARISTOTLE

U ARISTOTLE u la long uwei pat u kritik ki Greek ia uba ka pyrthei ka thoh ka tar kam lah ban klet. La kha ia u ha ka Stagira kaba ha Macedonia ha ka snem 383 B.C bad u la iap ha ka 322 B.C. Um dei u trai shnong ka Athens. U la shah hikai ha u Plato jin haduh 20 snem naduh ba u dang 17 snem haduh ba un dap 37 snem. U la long pat u nonghikai ia u Alexander Bakhraw, u khun u Philip ka Macedonia, uba la jop ia ka bynta bashatei ka India ha ka 326 B.C.

Une u riewstad u la kynmaw lut ia kaba u Plato u la hikai ha ka Academy jong u. Kumba la kdew ha ka lyn-nong ba la dep u Plato um sngewbha ia ka poitri bad ia ki myllung ruh namar ba u bat ia ka nia ba ki shu pyrthuh bud ia ka Jingshisha, ba ki thoh lamler shaphang ki blei bad ba ki pynkhih ia ka jingmut ki nongshong shnong.

U Aristotle u la sdang na kaba u Plato u la hikai : ka poitri, ka drama, bad ka jingdro dur ka long ka jingpyrthuh bud. Ngin peit ia kane hadien. Ki riewstad ki kren sha-phang bun ki kot ba la thoh da u Aristotle, hynrei kaba donkam ha kane ka jingpule mynta ka long ka *Poetics*. Ka-ba u ia mynjur bad u Plato ka long ha kane ki mat. Ia kane la buh ryntih da u Humphrey House ha ka *Aristotle's Poetics* :

1. Ba ka poitri ka long ka buit pyrthuh bud.
2. Ba ka poitri ka pynkhih ia ki jingsngew lyngba ki lad ba shu pyrthuh.
3. Ba ka poitri ka ai ka jingsngewtynnat kum ka jing-pyrthuh bud ka jingpynkhih ia ki jingsngew lyngba ki lad ba shu pyrthuh.
4. Ba kata ka jingpynkhih ia ka jingmut bad jingsngew da ka poitri ka ktah ia ka main u nongsngap ne nongpeit baroh shiryntieng bad ia ka jinglong ka jingmut jong u ha ka jingim bashisha hi ruh.

Shwa ban pule ia ki phang ba ktah u Aristotle, nga sngew dei ban kdew ba um pdiang ba ym lah ban iathuh ei ei shaphang ki blei, namar u thoh :

> Ka lah ban long ba kine ki puriskam kim kham lah ia ka jingshisha, ne ka dei thik bad ka Bashisha ; ki long la kumno kumno, kumba u Xenophanes u ong shaphang jong ki. La kumno kumno "Kane ka dei kaba ki briew ki ong."

U Aristotle u batai ba ka poitri kam wad ia ka jingshisha ha ka jingmut ba u Plato u shim ia ka wat kaba dei hi ruh kam long kumba ha ka Politics ne kano kano ka jingpule. Lada u myllung u iathuh ia kaba ym lah ban pynshisha da ka nia ba lah ban ieng, kam pher, namar ba u thoh ia kaba ki briew ki iathuh khana pateng. Da kaba kren kumtei, u Aristotle um sngew dei ba ka ri kan ibein ia ki myllung bad beh krad ia ki na shnong tang namar ba ka poitri ka kren shaphang ki blei kat kum ka khanatang.

U Aristotle u pdiang ba ka poitri ka pynkhih ia ka jingsngew u briew, hynrei um ngeit pat ba ka pynmih ha u nongpule ia ka jingsngew bamynsaw ha ka jingim man ka sngi. U ainia ha kaba jubab ia kane ba ia kito ki jingsngew ba pynmih ha ka jingmut ki nongpeit ne nongsngap la pynkhuid da ka poitri hi. Ngi tieng haba ngi sngewthuh ba ka jingmut ka ap ia ki tyngshop u myllung, bad kata ka jingsngew tieng ka pynthut ia ka jingpyrkhat jong ngi; bad ngi sngewsynei ruh ia u briew babha haba u hap ha ka lanot ne shempap haba um dei hok ban ngat ha ka apot basngewsih. Ka jingtieng bad jingsngewsynei ki long ki dak ka jingpang met (pain) lane jingpynthut (disturbance) ba sah ha ka jingmut jong ngi. Ngi sngew kumta namar kito ki tyngshop ki iajan bad ka jinglong jong ngi ne jong kito kiba ngi ieit. Ia kata ka jingsngew laitluid na ka jingtieng bad sngewsynei u Aristotle u ai kyrteng ka *Katharsis.* Kane ka long ka kynja jingsngew bathymmai ba mih ha ka jingmut u briew kaba pynpyrkhat ia u ia kaei kaei kaba thymmai.

Halor ka jingpyrthuh bud ia kaba la don lypa, u Aristotle u pdiang bad u bat ia ka nia ba kata ka jingpyr-

thuh bud ka pynmih ia ka jingsngewtynnat ne jingsngewbha (pleasure) bashisyrtap bad ruh ia ka jingsngewtynnat ba sngewtieng bad sngew synei. U Plato u bein ia ki jingsngewbha pynban ma u ruh u kren shaphang ka jingleh kmen ki nongpeitkai ha ka jingsngewsih jong ki ruh haba ki peit ia ka nia ba u myllung u pyrthuh ia ka mariang ba u ai ha ngi ia ka dur ka jingim katba kum ka jingmutdur jong u, bad kata ka jingmutdur kam shym jngai palat na ka dur bashisha hynrei ka pynjan ia u myllung bad ka jingshisha. Kaba u nongdro dur u leh ka long u pyrkhat ia ka dur kata kaei kaei ba u iohi, la ka mieij ne kano kano bad u dro ia ka, bad kata ka jingpyrthuh jong u ka rah ia ka kyrdan jong u kham jan bad ka jon gu Stad pyrkhat (philosopher). Ka long kumta ruh bad u nongthaw poitri. U pynpaw pyrthei ia kaei kaei kaba kham rieh na ka pyrthei ba lah ban iohi. U ban ba na ki buit pyrthuh baroh, ka poitri ka ioh ka kyrdan ba hajrong tam namar ba ka pyrthuh ia ka mariang.

Ka jingthmu jong nga hangne kam long ban bishar bniah ia ka jingbishar u Aristotle, hynrei ban khmih ia ar tylli na ki mat baroh ba u la ktah kiba nga ngeit ki long ka phang jong ka jingpule mait-lynti. Kine ki long ka jingbishar bad rai jong u shaphang (1) Ka Poitri bad (2) Ka Drama.

II

Shaphang ka poitri, u Aristotle u pdiang kumba la kdew ba ka long ka jingpyrthuh bud, bad u myllung namar kata u long u nongpyrthuh ym tang ia ka jingmut tynrai hynrei ia ka mariang hi, u pyrthuh ia ka barieh bym lah ban iohi da ki nongpeit bad nongpule. U nongthaw poitri u pyrthuh ia "kiei kiei kumba ki long, ia kiei kiei kumba la kren lane la pyrkhat ba dei ban long, lane ia kiei kiei kumba ki dei ban long". Don ka jingsngewbha ha kaba pyrthuh bud kumta. Dei da ka jingpyrthuh ba u khynnah u nang ban kren bad san kum u briew, namarkata, ka jingpyrthuh ka long ka bamyntoi. U myllung um long jngai na ka jingshisha, hynrei u pynpaw ia ki jingshisha ha ka dur baneh slem bad ba long salonsar.

Ka kamram u myllung, ong u Aristotle, ka long ban iathuh ia kaba lah ban jia, ym ia kaba la jia, ia

kaba lah ban long kat kum ka ain ka jinglahlong lane ka jingdonkam. U thoh kumne, kat kum u Butcher.

> It is, moreover, evident from what has been said, that it is not the function of the poet to relate what has happened, but what may happen, — what is possible according to the law of probability or necessity.

U John Warrington u kylla kumne :

> It is clear from what has been said that the poet's function is to describe not what has happened, but the kind of thing that might happen, i.e. what is possible as being probable or necessary.

U Ingram Bywater pat kumne :

> The peet's function is to do describe. nor the thing that might happen i.e. what is possible as being probabable or necessary.

(Nga buh ia baroh lai ki translation ba nga lap khnang ba ki nongpule kin iaaujor hi ia ki).

Ka poitri, ong u Aristotle, ka pynrung ia kaba long salonsar ha ki briew da kaba ban ba ki lah ban jia ha baroh kiba long ha kajuh ka rukom im kumba u myllung u pynpaw. Kam long ka jingiathuh ia kaba la jia shisha hynrei ia ka jingshisha hi kaba don ha kata kaba la iathuh kaba iadei bad baroh u briew ha man la ka jaka bad ka por. Ka poitri ka kham jan ia ka philosophy ban ia kaba long ka history.

Ka Epik

U Aristotle u la ai jaka ia ka Epik ha ki phra lynnong ka kot jong u nalor kaba kdew sa ha kiwei pat. U la leh ia kane, imat, namar ba u Plato u la rai ba na ki dur ka thoh ka tar baroh, ka Epik ka long ka bahalor eh ha ka kyrdan. Kumno u kren shaphang ka epik ? Kane ka long ka mat ba nga kwah ban kdew hangne. Ha kaba leh ia kata ngan buh lyngkot katba lah ia kaba nga rai ba ka long ka badonkam na ka bynta kane ka jingpule.

Ka Epik ka long ka poitri. Ka sdang na ki jingrwai iaroh ia ki blei Greek bad ia ki riewshlur jong ki. Ka long ka jingpyrthuh bud ia kaba don lypa, hynrei ym da ki kam kiwei pat ki briew. Ha ka lynnong III ka *Poetics* pat u Aristotle u thoh ba u myllung u lah ban pyni ia ki tyngshop jong u kum ki baim bakhih ha khmat jong ngi hi. Kita ki jingim ba la pyrthuh bud ki long kito kiba kham don kyrdan bad burom ha ka imlang - sahlang

U myllung u da kdew ia ka phang ba u thoh. U leh ia kata da kaba iathuh na ka jinglam khmat ne ha ka Epik hi.

Ka metre ne jingthew ha ka Epik ka iaid ryntih tang kawei naduh basdang haduh bakut. Kata ka jingthew ka long hynriew phut lynter (hexametre). U Aristotle u ban ha ka lynnong XXIV ia kane namar u thoh "the heroic measure has proved its fitness by the test of experience" Ka hexametre ka pynlong ia ka epik ka bashongkun bad badonburom. Ka rukom thoh ruh ka long kaba iphuh bad ishongkhia. Ha ka hynriew phut u myllung u lah ban pyurung ia ki kyntien basngewtynnat bad don jingmut ruh.

Ka Epik ka dei ban don ka plot kum ha ka Shempap (tragedy), bad ka dei ban syriem ia kano kano ka kynja badon jingim. Ka dei ruh ban shim ia kawei ka jingjia kum ka phang jong ka. Ka plot ka dei ban long ka bapura bad badap biang, kaba don ka Basdang, ka Pdeng bad ka Bakut. Haba ka long kum ka Shempap ka dei ruh ban don ka Sohsat bad ka Lawsohsat.

Ka Epik kam don pat ka por bathikna kum ha ka Shempap. Ka lah ban long ka jingiathuh ia ka jingjia tang ha kawei ka sngi, ka lah ruh ban long ia ka jingjia kaba jrong da ki snem. Ia ka Shempap pat la pynkut tang ha ki 24 kynta, hynrei Aristotle u pdiang ba lah ban pynjrong da ki khyndiat kynta ym pat da ki sngi. U hikai ba ki myllung kim dei ban pynlong ia ka shempap ha ka dur ka Epik.

Don ki epik ba tang shi sur, don ruh kaba kham kyllain. Ka don kijuh ki bynta kum ha ka Shempap: ka

Plot, ka Jinglong ki Tyngshop, ki Kyntien ba la jied bha, ka Jingpyrkhat lait noh ka jingrwai bad ka jingpyni ha rynsan. Donkam ia kito sawbynta namar ki donkam ia ki jingkylla syndet ka jingjia (peripateia), ka jingithuh ia ka jingshisha (anagnorisis), bad ia ka jingshah jynjar lane ia ka shempap (catastrophe). Ha kaba pynkylla khongpong ia ka nusib ne jingjia ha ka jingim u tyngshop pdeng u myllung u pyni ia ka jingtbit baphylla la jong ha ka jingpyrshang ban pynhun ia ka jingangnud bad jingsnewtynnat ki babun—ban pynmih ia kaei kaei kaba pynhun ia ka jingkwah ka jinglong mynsiem. Namarkata, "u myllung u dei ban kham shim ia kabym lah long ba lah ban ngeit ban ia ka jingshisha kabym lah ban ngeit" (the poet should prefer probable impossibilities to improbable possibilities). Kane ka thew ia ka jingpyndonkam ia ki bor bamaian.

Ka kamram ka Epik kat kum u Aristotle ka long ban pynsngewtynnat ia ki nongsngap ha ka dur ba iadei bad ka. Ha ka sentens ba u pynsyriem ia ka dur ka poitri u thoh "It will thus resemble a living organism in all its unity, and *produce the pleasure proper to it.*". (*Poetics XXIII.*) Kata ka jingsngewtynnat ba ka pynmih ka long ka badonburom, kaba lah ban pynphai ia ka jingmut ki nongsngap (Ch XXIV).

Ha ka jingshem u Aristotle ka Shempap ka kham khraw ia ka Epik. Kane ka long mar khongpong bad ka nia u Plato. Ki nia ba u Aristotle u sei ki long (1) Ka kynthup ha lade ia ki jor tynrai ka Epik katba ka Epik pat kam shym kynthup kumta ia ki jong ka Tragedy ne Shempap namar kam donkam jingrwai bad rynsan pyni. (2) Ka Shempap ka pyni ia ka jingialeh bad ki kam ki Tyngshop, ka Epik pat ka shu iathuh. (3) Ka Shempap ka don ka jingjrong ka bym da palat eh kaba kot sha ka jingilang ne jinglong kawei (unity) bakham itynnat namar ka jingktah jong ka jingpyni kaba lang shijaka ka long kham sngewtynnat ban ia kaba phriang kylleng kylleng kum ha ka Epik. Da ka jinglong kawei ki kam ba la pyni ka iarap ia ki nongpeit ban kynmaw ia ki jingjia ter ter.

Hynrei haba pule ia kaba u Aristotle u kren shaphang ka jingjrong ka Epik bad ka Shempap nga lap artylli kiei

kiei kiba lah ban pynkulmar jingmut ia ki nongpule. Um shym la batai haduh katno ka Epik ka dei ban jrong. Shisien u kwah ba kan kham lyngkot ban ia ki epik barim ki Greek khnang ba ia ka Basdang bad ka Bakut yn lah ban wan rah tang katba lah ban iohi shisien peit. Ha kajuh ka por u thoh ba namar ba ka Epik ka long kaba shu iathuh da ki ktien, lah ban pyni ia shibun ki jingjia ha kajuh ka por, "bad kine lada ki iadei bad ka phang, ki pyndap sa ka met bad ka jingi shongkun ha ka phawar". U la ong ba ka long tang ka jingiathuh u myllung, ha kajuh ka por u kdew ia ka **jingpyni** la kum ha ka drama Shempap. Imat u don ka jingthmu ban ong ba ia ka Epik ruh lah ban pyni lyngkhot ne baroh kum kawei tangba kita ki bynta ki dei ban long kiba pynpaw ia ka phang baroh kawei. Khnang ba ngin lah ban pdiang ia kine ki ar jingmut bamih na ujuh u riewstad, lah ban pynkut nia ba ki phawar ba iapher ki pynmih ia ki jingsngew baiapher ha ka jingmut u briew, hynrei ki bynta babun ka Epik la ka balyngkot ne bajrong ki dei ban long ki bynta jong ka phawar hi baroh kawei ia kiba lada yn weng ia kawei na ki kan pyni ia ka jingduna ha ka phawar hi baroh kawei.

III

Kum u kritik u Aristotle u la bishar bniah ia ka drama ruh. U la ktah ha ka *Poetics* jong u ia ka Shempap bad ka Biria.

Ia ka Shempap lah ruh ban iathuh kumba ha ka poitri, bad u Aristotle ruh u pdiang ia kata. Hynrei ynda u thoh ba ka kam ka long ka badonkam eh ngi sngewthuh ba u thew sha ka drama kaba da pyni ha ka rynsan. Kane ruh, kumba la kdew ha ka bynta I ka long hi ka jingpyrthuh bud ki nongialeh kai ne ki Bud-tynneng. U thoh :

> Now as tragic immitation implies persons acting, it necessarily follows, in the first place, that Spectacular equipment will be part of Tragedy.

Shaphang ka Shempap (tragedy) u batai kumne :

> Ka Shempap, namarkata, ka long ka jingpyrthuh bud ia ki jingleh kiba i shitom, bapura, bad kiba kham eh

shisha ; ha ki kyntien ba la airong da kawei pa kawei ka rong ka rup ba la thawdur ; ia ka jaid babun haba la lap ha ki bynta bakyrpang ka drama ; ha ka dur ka kam ym ha kaba shu iathuh, da ka jingsynei bad jingsngewtieng ka da pynmih ia ka jingpynkhuid ba iadei dur bad kito ki jingsngew ka jingmut (emotions).

Kito ki tyngshop ne nongbud tynneng ki dei ban don ka jinglong bad ka bor pyrkhat. Ka jingjop ka Shempap, u ong ka shong ha ka kam.

Ka Shempap ka don hynriew bynta : ka jingpynbeit ryntih ia ki jingjia (plot), ka jinglong ki tyngshop (character), ki kyntien (diction), ka jingpyrkhat (thought), ka jingpyni (spectacle), bad ka jingrwai (song). Ka jingpyni bad ki nongialeh kam long eh ka bynta badonkam. Kaba u Aristotle u ñiew kum ka badonkam eh dei ka plot ne jinpynbeit ryntih ia ki jingjia. U bat ia ka nia ba ym lah ban don ka Shempap khlem ka Plot, hynrei lah ban don kaba khlem jinglong ki tyngshop. U thoh :

> The plot, then, is the first principle, and as it were the soul of a tragedy : character holds the second place.

Nga sngewdonkam ban shu kdew ia ka ain thaw plot ba pynmih u Aristotle ia ki nongthoh Shempap, namar ki kritik ba hadien ki phai sha ka bunsien.

Ka plot, u ong, ka dei ban don ka Basdang, ka Pdeng bad ka Bakut. U kdew ia kane ha ka lynnong VII ka *Poetics*. Hynrei ha ka lynnong XVIII pat u pynrung sa ia ka Sohsat bad ka Lawsohsat de. Kata ki mut ia ka Basdang, la bud da ka Sohsat (complication), wan sa ka Pdeng (middle), ka Lawsohsat (denouement) bad ka Bakut.

Nga la pyni kumno ba ia kane ka dur la bud bniah da u Primrose Gatphoh ha "Ka Per Tyrso"

Ka jingjrong jong ka ka dei ban long kum u jingthaw u bajrong shihajar mer. Ki jingleh baroh ki dei ban don ka jingiasoh lang ter ter. Ka Plot babha tam ka long kaba

pynmih ia ka jingsngewlyngngoh bad ka dur kumba la mut lypa u nongthoh, ka jingkylla ka nusib ia kaba ngim khmihlynti ban iohi.

Ka plot babha tam ka don lai tylli ki jor tynrai. (1) ka jingkylla syndet ka nusib (peripateia) khlem da poi pyrkhat kaba pynwan ia ka jingkut basngew lyngngoh, (2) ka jinglap ia ki jingshisha (anagnorisis) la ia ki briew ne kiei kiei kumba ithuh u Klew ia ka lyngkha Tyrso bad ia ka jingshisha ba um lah shuh ban leit phai sha ka Sngi (3) ka jingshah shitom (catastrophe) ki tyngshop (Ch. XI).

Khnang ba ka drama shempap kan pynhun ia u Aristotle ka plot ka dei ban pynkhih ha ka jingmut jong ngi ia ka jingsngewsynei bad jingsngewtieng. Namarkata, ka phang jong ka Shempap ka dei ban long u briew uba ym da bha eh uba poi sha ka jingkut basngewsih. Khnang ba ngin sngewsynei ia u, u dei ban long u bapher na ngi; ba ngin lah ban iasngew lang bad u ha ka jingshah, ka rukom im ba la pyrthuh ha ka rynsan ka dei ban iajan bad ka jong ngi ba ngin sngewsyier ioh ka lanot ka wan jia ha ngi ruh. U Asistotle u rai ba ka plot babha tam dei kaba kut ha ka kordit baishyrkhei ban peit. Ia ki kam baroh lah ban leh la da ka jingtip hi ne da ka jingbymtip shano ka ialam, lane kaba la thmu ban leh hynrei khlem pyndep pat la da ka jingtip ne jingbymtip.

Ka jingjop ka drama Shempap ka shong shibun eh ha ka plot, kat kum u Aristotle.

Ka BIRIA (comedy) ruh ka long ka drama. Shaphang kane u Aristotle u thoh "namar ka Biria ka thew ban pyrthuh ia ki briew kum kiba kham sniew" ban ia ka jingim bashisha (Ch II), ka iapher na ka Shempap. Ha ka lynnong V ka *Poetics* u la thoh biang shaphang kane. U ong ba ka Biria ka long "ka jingpyrthuh bud ia ki jinglong ki briew kiba na ka kyrdan ba kham poh". Ym dei ban long pat ha kata ka rukom kren bein, namar kata ka jingpoh ha ka kyrdan ka long tang i bynta barit ka jingsniewdur. Ka kynthup ia ka jingduna lane ka jingsniew dur ka bym da i pangmet eh lane kaba pynjot. Ban shim ia ka

nongmuna bashai, ka dur Biria ka long kaba i thamula bad bapynpaw pyrdet hynrei kam mut pat ka jingpang.

Ka Biria ka pynlong ia u briew ban rkhie iap-ang, pynban u Aristotle bad u Plato hi ki sngew ba ka long bamynsaw na ka liang ka sain pyrthei. U Aristotle um ai jingmut ba ki khynnah kin peit ia ka drama biria katba kim put san bad lah ban dih kiad shibun. Um kubur namarkata ia ka jingdonkam jong ka Biria. Ia kane ka phang ngan ieh khlem da kynthoh ei ei, ia mynta hi.

IV

KA JINGLONG KI TYNGSHOP
(CHARACTER)

U Aristotle u la ai ka jaka baar ia ka jinglong ki tyngshop ha ka drama Shempap, bad kajuh ka kyrdan bad ka jingpynbeit ryntih ia ki jingjia (plot) ha ka Biria, namar ba kata ka plot ka long ka mynsiem jong ka Shempap. Don arjaid ki tyngshop ruh : ki tyngshop shempap (tragic hero) bad ki tyngshop biria (comic hero). Shwa ban khmih bniah ia ki ha la ka bynta, ngan pyrshang ban buh ha ki khyndiat kyntien ia kaba iadei lang.

U tyngshop u pynpaw ia ka jinglong jong u ha ka jingkren bad ki kam. Lada ka jingthmu jong ka jingpyrthuh ka bha u tyngshop ruh u dei ban long u babha. U tyngshop uba iadei dur shisha bad ka bynta ba la ai ha u ban leh. Kata ka mut, ba ym dei ban paw ha u kano kano ka jinglong kaba iaid pyrshah ia ki briew kiba iadei kajuh ka kyrdan ha kaba la buh ia u ban leh ha ka drama. U Aristotle u ong, ka jingshlur ka iadei bad u radbah, ka jingsianti pat bad ka kynthei ; hynrei ka jingshlur bad jingsianti kam iadei dur bad ka kynthei. U pynbor ba ka jinglong ki tyngshop ha ka drama ka dei ban long kum ka jingim bashisha hi. U nongialeh drama u dei ban leh tang ia ka bynta ba la ai ha u kat kum ka jingdonkam, ym ban pynduna ne pyntam na kata.

Haba u Aristotle u pynbor ba ki tyngshop ki dei ban long kum ha ka jingim bashisha hi u pynmih ia ki jingkylli : kumno u nongbud tynneng ia kawei pat ka jingim lane ia

ki kam bad ki kyntien uwei pat un lah ban leh kumta? Hato kata ka jingiajan bad ka bashisha ka shong tang ha u nongbud tynneng ba u lah ban leh ia kata? Ba ka jingpyrthuh bud kan iajan bad kaba la long shisha kam long ka baeh bad kata ruh lada uta u tyngshop (actor) u tip bha ia kata ka bynta ba u pyrthuh. Ka eh pat namar ym lah ban ioh briew ban pynlong syiem da uba lah ban long u syiem shisha, ne u dakaid da uba kumta shisha, wat u Bieit ruh ym lah ban ioh da uba kham ibieit ka jingim. Nalor kata, ia ka jinglong ki tyngshop la thaw da u nongthoh drama : ki long ki jingthaw jong u. Ka shong ha u ban mang lypa ia ki rukom leh bad rukom kren baroh ym ha u tyngshop. Ka pynmih sa kawei ka jingeh : haba pdiang ia ka jingshisha ba u nongthoh um lah ban leit poi sha baroh ki jaka ba pynialeh ia ka drama jong u ban hikai ia ki bynta baroh. Donkam ia ki nonghikai, ne nongpynkilan. Hato kam la dei ka kamram jong kito ki nongpynkhreh ban peit ia kata? Hato kam long ka baeh ba kin tip bha, sngewthuh bha kumno u nongthoh u kwah ba ki tyngshop baroh kin leh? Imat u Aristotle u pyrkhat tang ia ki drama ba la don lypa ha Greece ha ki sngi jong u, bad ruh tang ia ki jingialeh drama ba ki nongthoh hi kin don hajan ban pyniaid ia ka jingialeh baroh. Lah ban pdiang ia kane ka jingpynbor ne jinghikai jong u tang da kumwei pat, ne da kawei pat ka lynti, kata da kaba shim ba u kren ha ki nongthoh drama kum u kritik thaw-ain, ym ha ki nongpule ne kiwei pat ki briew. Lada ngi pdiang ia kane kaba u mut, kan pynbor ia ngi ban pyrkhat ruh ba u sneng ia ki khynnah skul jong u ban jied bha, khmih ïit bha ia ki jinglong bapher ki tyngshop bapher ba ki thaw ha ki drama jong ki, ba kin ym pynkren ne pynleh ei ei ia u mraw kumba dei ban kren ne leh da u Syiem, u rangbah shipai ne u Kynrad namar kata kam iadei dur bad u ; u khynnah skul hapoh kamra hikai um dei ban kren ne leh kum u hynmen ha la ïing hapdeng ki para ne leh kum u nonghikai, ne nongkhrong. U Aristotle um shym thoh shibun halor kane ka mat ha ka *Poetics* jong u hynrei lada u mut pat kumba batai u Ingram Bywater ha ka *Poetics* (*Aristotle on the Art of Poetry*) ba ka jinglong u tyngshop ka dei ban long thik kumba long u briew ha ka puriskam ba la iathuh, nga ia mynjur bad kaba kren U Humphry House

ba kata ka jingpyrthuh kumta "ka pynduh lad ia u myllung na baroh ki jinglaitluid jong u ban thaw bad ka teh ia u ha ka kam pyni nongmuna bym lah ban batai, namar ka histori bad ka puriskam ruh ki long hi ki jingthaw kiwei pat ki nongthoh." U nongthaw drama u lah ban pyrshang pyniadei ia ki tyngshop jong u bad ki bynta ba la ai ha ki, hynrei, ym lah ban khmihlynti ba kin long thik kum kata kaba la jia namar bun ki jingjia ki jngai ngi ha ka por, la pynjngai ruh ia ki nongthoh bad kata kaba la iathuh pateng da ki jingkylla bathymmai ha ka imlang-sahlang, da ki jinglong mynsiem, bad da ki dustur ruh.

Sa kawei ka mat basngewtynnat ka mih ha ka jinghikai u Aristotle. Ha ka lynnong XV ka *Poetics* u thoh ha kata ka rukom kumban kwah ba ki nongthoh kin tip lypa ia ka jingmut bad jingkhmih lynti ki nongpeitkai ne nongsngap, namar u kwah ba kan ktah ia ki bor sngewthuh (appeals to the senses). Hangne nga lap ka jaka sdang ia ka jingbishar bniah kaba pyndonkam ia ka psychology. Lada u nongthoh u dei ban pynlong ia ki kam ki tyngshop ba kin kyntu ia ka jingsngew kiwei u la dei ban tip ruh ia ki rukom trei kam ka jingmut u briew: kaei ka jingkhmih lynti bad jingangnud jong ki ban iohi ha ka rynsan ne ban iohsngew; kaei ba ki kwah ban pynkynmaw ia ki, bad kaei ba ki angnud ba kata ka drama kan thad madan. Nangne lah ban sngewthuh ba u Aristotle u kwah ba ka drama kan pynkhuid ia ka jingsngewtieng bad sngewsynei ha ka jingmut ki nongpeit; namar ba ka jingshem kito ki tyngshop ka la syriem shibun bad ka jingshem jong ki nongpeit hi ha ka jingim. Ka jinglong ki tyngshop namarkata ka iajan, ia syriemia ka jingshisha hynrei kam long thik bad ka Bashisha.

Ha ka Biria (comedy), ki tyngshop ki pyrthuh bud ia ka jingim bad jingleh jong ki briew ba kham poh kyrdan; namar ba ka Biria hi ka pynpaw ia ki briew kham sniew ban ia kaba ki long. Hynrei ym dei pat ban pyrkhat ia kata ka jingsniew ba ka long ka kam runar suda. Ka lah ban long ia ka jingim ki ba-anna, ki khlehbiet, kiba dap da ka jingsarong kyrteit. Ka jingsniew ka long ka jingsniew dur rub. Kata ka long ka jingpyrthuh ha ka Biria kumba la pruid

lain da u Homer. Ha ki kam bad ki kyntien ba kren ki tyngshop ki pynrkhie ia ngi — ka jingrkhie ka lah ban long ba ngi sngewsammut ne ba ngi iohi ia ka jingbakla ba ki ju liat, bad haba ngi peit ia ki ngi sngew kumba ngi kham sian kham stad ban ia ki. Ka jinglong ki tyngshop ka long namarkata ka daw tynrai jong ka Biria.

Sngewdei ban khmih bniah ia ka jinglong ki tyngshop ka Shempap namar ba u Aristotle u kham kitkhia ia ka Shempap. Ka jingiapher bakongsan eh hapdeng ki tyngshop shempap bad ki tyngshop biria ka long ba ha ka shempap la pyni ia ki briew khambha ban ia kaba ki long. U nongialehkai ne u tyngshop ba la mutdur u dei ban long u babha, hynrei u bym da bha eh. Um dei ban long u riewkhuid, namar u briew bajanai um bit ia k um kata ka kam. Ka daw ka long ba u tyngshop pdeng ka shempap u kut ha ka nusib jot; kumta kam iadei dur ban iohi ia u briew bajanai ba un hap ha ka shipa. Ia ka jinghiar ka longbriew la pynjia da ka jingbakla ne da ka jingtlot u tyngshop hi. U dei ban long u briew ia uba ki briew baroh ki ithuh bha, uba kham halor ia ki paid bhur khyndiat khnang ba ki nongpeit kin sngew ba um da dei eh ban shem jynjar lada um bakla ban rai. Um dei ruh ban long u riewsniew, u dakaid namar ka jinglong bad jingsngew briew kam lah shah ban iohi ia u dakaid ba u man bha na kita ki kam dakaid jong u. Kata ka jingbha ba u tyngshop u dei ban don, namarkata kan shu biang ban pynlong ia u u bashlur, u bashisha, uba don shibun ki paralok bad uba shalak, bad uba kum katto katne na ki nongpeit, uba ialeh ban long u babha.

Donkam ia kum uta u tyngshop shempap namar ba ka kamram ka Shempap ka long ban pynmih ha ka jingmut ki nongpeitkai ia ka jingsngew bathymmai kaba pynkhuid na ka jingsngewsynei ne jingsheptieng. Ia ka jingsngewsynei la beh krad noh na ka jingmut da ka jingishyrkhei. Tang u tyngshop uba hapdeng u bajanai bad u riewnar tam uba lah ban bakla ha ka jingrai jong u, bad kata ka pyni ia ka jingbakla bakhraw (hamartia) kaba pynmatlah ia u ba un ym iohi ia ka jingjynjar ba-ap ia u. U Aristotle u la shim ia u Polymices kum ka nongmuna—u Polymices u la leit sha la u kpa ban ioh jingkyrkhu, hynrei u ioh pynban da ka

jingtim. Hynrei uta u tyngshop u dei ban lah ruh ban lap ia ka jingbakla lajong, kumta shwa ban kut ka jingpyni un ıthuh ia kaba um tip : ia ki briew ba um tip, ia ki jingshisha ruh ; hynrei ia u la thaw ban kut ha ka jynjar ia kaba la pynwan da ka kam, ka jingleh bad jinglong jong u hi.

V.

KA JINGBISHAR BNIAH U ARISTOTLE

U Aristotle um shym la pyndep bun ki kular ba u la ai ha ka *Poetics* Um shym la bishar bniah ruh ia ka Ode bad ka Lyric; um shym la bishar ruh ia kano kano ka drama lane epik naduh basdang haduh bakut wat ia kito kiba la mih ha shwa jong u. Kaba u kdew hangne hangtai ka long tang ia kito ki kot ba u sngewbha bad kata ruh tang kaba iadei bad ka phang ba u kren. Nalor kata bun na ki nongrim ne ki ain ka thoh-ka tar ba u kdew bad pynmih kim iadei dur eh bad kito kiba mih ha kıwei pat ki ktien ka pyrthei nalor ka Greek. Ka jingpynheh jong u ia ka Plot khlem jinglong ne tyngshop khamtam ha ka drama shempap ka long ka bashitom shıbun ban pdiang: namar kumno lah ban mutdur ia ka jingialehkai khlem tyngshop ? Lah ban sei bun ki nia ban pynhiar dor ia ka jingbishar bniah jong u, hynrei u ieng kum u kpa ka jingbishar bniah bathikna bha bad u pruıd ki phang ban bishar ia ka buit thawdur, ka Shempap, ka Biria. U la ktah ia kiwei de ki phang kum ka Epık, ka rukom thoh, bad u ai kawei pat ka dur jong ka jingpyrthuh bud kaba kham pher na kato kaba la batai da u Plato.

Ha ka lynnong XXV ka *Poetics* u la pynpaw pyrthei ia ka nongrim ba u seng kum u kritik. U iasaid na ka bynta ki myllung kiba pyrthuh bud ia kiwei pat ki jingjia, kumjuh ruh ia kito kiba thoh shaphang ki blei, bad lada ka jingpyrthuh kam pynhun ia ki kritik kum u Plato bad u Xenophanes ruh u myllung u lah ban jubab : "Nga pynpaw ia ki briew kumba ki dei ban long : U Euripides kumba ki long." Shisha lada kam long ka babha ia ka jinglong mynsiem ban thoh shaphang ki blei ruh, ka jingiathuh khana pateng bad ki briew ha ka ri ki kren shaphang jong ki. U thoh. "ban pynksan ia kabym long kumba

mut, ngi wad jingkyrshan na kaba la ju iathuh ba ka long kumta'. U pyni ka lynti kumno ki myllung ki dei ban iasaid da ialade.

Lah ruh ban pynksan ia ka bymlah long lada kata ka jingpyni ka long shisha kum ka jingim ha pyrthei. U kritik, thoh u Aristotle, um dei ban rai la ka jingiathuh ka long ka badei ne bymdei kat kum ka poitri, hynrei ngi dei ruh ban pyrkhat dano la kren ia ki ktien, hano la leh ia ki kam, mynno kata ka jia bad da kano ka lad la leh ne la pynjia ia ki, bad kaei ka thong jong kata ka jingpyni ; kum ka nuksa la ka long ban nangtei shuh shuh ia ka babha ne ban pynkhraw ia ka jingsngew. Dei hangne ba ngi iohi ia u kum u kritik uba bishar bniah. Ha kajuh ka por ngi iohi ruh ba u kwah ba ka poitri ka dei ban don ka jingthmu lane ka thong ban kot.

U Aristotle u pyrkhat ruh ia ka kyntien, ka sur, ka dur-ka dar ka poitri, ia ka rukom thoh poitri, thoh drama Shempap. Ha ka jingbishar bniah jong u, ngi lap ba u seng ia ka nongrim jong ki kritik baroh kiba mih hadien. Lah ban kdew ia kane ka jingshisha tang ha ki khyndiat kyntien. (1) U iada kum u riewsaid ia ki myllung, bad u ai ka jinghikai ia ki kumno ba kin iasaid da ialade. Kane ka dei ka kamram u kritik ba pynmih ain. (2) Haba u kdew ia ka jingsngew bakiah ia ka jingmut ki briew haba ki khmih ia ka jingpyni ha rynsan ia ka Shempap, lane ia ka jingsngewsynei bad jingsngewtieng ha ka jingmut ki briew haba ki sngap ia ka Epik lane kano kano ka jingiathuh, u la mait ka lynti ia kito baroh kiba bud ia ka Psychology. U Plato u la kdew ia ka jingktah ka poitri ia ki briew, hynrei u Aristotle ha ba u batai ia ka *Catharsis* u la ngam jylliew sha ka rukom trei kam ka jabieng u briew hi. (3) U la seng ka nongrim ia ki kritik babud histori, namar u kdew de ia ka jingbishar bniah u Plato, u Xenophanes bad u kdew ia ki drama shempap ba la mih ha ki sngi jong u. Hynrei um da leh bniah pat kat haduh ba ngin khot ia u da u kritik bud history (historical critic), pynban u la kdew ia ka lynti babeit ia kiba hadien. (4) U la bud ia u Plato ruh ha kaba ban jur ha ka jingthmu jong kano kano ka jingthaw u myllung ka dei ban pynbha ia ka

jinglong mynsiem. (5) U la plie phang ia ki kritik bawad ia ka jingitynnat (aesthetic critics) bad ia ka jingsngewbha ha ka thoh ka thar namar ka kamram ka poitri hi kat kum ka jingshem jong u ka long ban pynmih ia ka jingsngewtynnat. (6) Ha kaba shim lang, u Aristotle u shim ia u myllung bad u nongthoh drama ba u dei u dkhot ka imlang sahlang.

Ha ka jingbishar bniah jong u, ngi lah ban seng ka nongrim ia ki babun ki nongrim jong ngi, lait noh kaba pyndonkam ia ka Shin ne Symbol. U long u Kpa ka jingbishar bniah bathikna.

Ki Jingkdew

1. S.H. Butcher : *Aristotle's Theory of Fine Arts*
2. F.L. Lucas : *Tragedy*
3. John Warrington : *The Poetics*
4. Wimsatt & Brooks : *Literary Criticism : A Short History*
5. B. Prasad : *An Introduction to English Criticism*
6. Humphry House : *Aristotle's Poetics*
7. S.C. Sen Gupta : *An Introduction toAristotle's Poetics*
8. R.A. Scott-James : *The Making of Literature*
9. H.W. Sten : *Ropeca* (Volume I No. 1 page 10-11)
10. H.W. Sten : *Ka Poitri u Primrose Gatphoh*

10 U HORACE

NA U Plato bad u Aristotle, ki radbah jong ki Greek, sngew donkam ban khmih ha ki khyndiat kyntien ia ka nongrim ba la pynphriang da u Horace. Une u kritik u la long u nongshong shnong ka hima Rome ha ka por ba u Julius Octavian Augustan, u patsha banyngkong ka Rome u dang synshar.

La kha ia u Horace ha ka 8 tarik December 65 B.C ha Venusia kaba ha Apulia. U la shongskul ha Rome, bad ynda u la dap 20 snem la phah ia u sha Athens ban nang pule shuh, hynrei u la pdiang ia ka kam shipai hapoh ka jingpyniaid u Brutus uba ialeh pyrshah ia ka jingsynshar Patsha ha kata ka por. Ki nongthoh bapaw khmat ka Rome ba mih ha kito ki por nalor u Horace hi ki long u Virgil bad u Ovid. Shwa ia kane ka por, ka jingkren pnah (oratory speech) ka la long ka badonkam eh ha ka sain pyrthei. Ka duh noh ka dor ynda la pyniap ia u Antony bad ia u Brutus. Ka poitri ka shim ia ka jaka ka jingkren pnah. Ha kata ka por don ar rukom ki jingthoh : kawei kaba bud ia ka lynti ki Greek, bad kawei pat ia ka lynti ki nong Alexandria. U Horace u pawkhmat ha baroh ar ki tnat ka thoh ka tar : ka thoh poitri, bad ka jingbishar bniah. Hynrei u phai sha ka poitri namar ba dawa ka jingkyrduh hadien ba la shah jop u Brutus ha Phillipi ha ka 42 B.C. pynbaa u long u myllung bakhraw ki nong Rome. U la thoh ia ki *Satires*, *Epodes*, *Odes*, *Carmen Saeculare*, *Epistles* bad *Ars Poetica* (kumba u Quintillian u ai kyrteng ia ka *Epistle to Pisos*). Dei ha kane ka bakhatduh ba u batai bad hikai ia ki nongpule shaphang ka ain thaw poitri. Hynrei kum u Plato bad u Aristotle hi, u thew ia ki nongthoh kum ki nongpule bakongsan jong u. U la long, kumba long u Plato bad u Aristotle u kritik bapynmih ain (legislative critic). U la ktah lut ia ki mat ba u sah nud shaphang ka poitri. Ngam don jingthmu ban bishar bniah ia kito ki mat, hynrei ban shu kdew tang kito kiba, ha ka jingpeit jong nga, kham ktah ia ka jingpyrkhat ki babun ki kritik.

Ha u Horace hi ka rukom pyrkhat ki Greek ka long ka bamyntoi ia ki para shnong jong u kiba kwah ban thaw poitri. Ka jinglong ka poitri ha ka jinghikai jong u ka long hi ka **jingpyrthuh bud ia kaba la don lypa.** Kum u Aristotle pat u sneng ia ki nongbud tynneng ban pyrthuh bud ia ka jingim bad ka dustur ; hynrei u myllung u pyndonkam ruh ia ka jingmutdur kaba kbleh lang bad ka jingshisha lane kaba da jia shisha. Um shah pat imat ba ka jingphohsniew da peit lane jingmutdur kan ioh ka jaka bahakhlieh eh, namarkata, u sneng ia ki myllung ba kin khmih bniah ba kata kaba shu thaw kan da iajan bad ka Bashisha. Kata ka long kumba hikai u Aristotle hi ba ki myllung kin kham jied ia ka babakla ba lah ban ngeit ban ia ka bashisha bym lah ban ngeit. U sneng ba dei ban "pule ia ki dulir tynrai ki Greek, phohsniew shaphang jong ki mynmiet bad puson ia ki mynsngi."

Kat kum u Plato ka kamram ka poitri ka long ban hikai, bad kat kum u Aristotle pat ban pynsgewbha. U Horace u shim ia kine baroh ar bad u ialap ba ka poitri ka dei ban hikai bad ban pynsngewbha. U thoh : "U myllung u pyrshang ban ai ka jingsneng babha, lane ban pynsngewtynnat—lane u pyrshang ban leh baroh ar. . . ka jingiakhleh lang ka jingsngewtynnat bad jingmyntoi ka ring ia ka jingmut jong man u nongpule—ka jingai ba iaryngkat ia ka khubor bad ka jingsngewtynnat" (Either a poet tries to give advice, or he tries to be amusing—or he tries to do both . . . A mixture of pleasure and profit appeals to every reader—an equal administration of sermon and tickle"). Tang ki phawar ba la thaw ha kane ka dur, ong u Horace, kiba poi sha kiwei pat ki ri, kiba pynmih peisa bad kiba pynim junom ia ka kyrteng u nongthoh.

Haba u Horace u kren shaphang ka jingpyrsat mynsiem ba u myllung u ioh, nga iohi ba u pdiang ia ka jinghikai u Plato. U Wimsatt bad u Brooks ki lap ba don ka sakhi babiang na ki Odes u Horace ba u myllung u donkam ia ka jingpyrsat mynsiem u Blei. "Hynrei ka jingpyrsat mynsiem bakynja blei ka syriem dur bha ia kawei pat ka bamaian, ia kaba la khot bunsien 'ka sap' lane ka jingai ka mariang hi". U Horace um lah ban iohi ba ka jingpule na ki kot ba la don lypa lane ka sap bym

pat ih u briew kan lah ban pynmih ia uno uno u myllung: "kine ar ki iatrei lang bad ki donkam kawei ia kawei pat" (*Ars Poetica*). Ka jingpyrsat mynsiem ha u myllung ka shong ha ki rukom pyrkhat ka jingmut jong u, bad ha ka buit ba u jied ban pyndonkam ia ka.

U Horace u ban ba ki myllung ki dei ban pule bha ia ki poitri barim, jied ia ki kyntien bad ka jingthew ba iadei dur bad ka phang ba ki rwai namar u thoh: "Lada u briew um tip bad um lah ban khmih bniah ia ki rukom ba la don lypa bad ki dur ki phawar, ym shym donhok ban ioh ia ka nam myllung."

Kum u kritik u Horace u long u nongpynmih ain (legislative critic). Ia ka jingkren bad jingthoh jong u la thew sha ki nongthoh ym sha ki nongpule. Nga buh harum katto katne na kaba u Wimsatt & Brooks ki iohi na ki *Satires* u Horace ban sngewthuh ia ka rukom bishar bniah jong u.

1. Pule ia u Socrates bad ioh ia ka jingshemphang.

2. Thew ban poi sha kliar.

3. Wat pynbor ia ka jingpyrsat mynsiem.

4. Wat kyrkieh ban phah shon.

5 Kynmaw ia ka khana pateng badonburom shaphang ka poitri, ia ka kamram bakyntang jong ka.

6. Wat leit pdiang ia ka jingiaroh ki paralok bad kiba pyndonkam ia phi naduh mynsiem.

7. Leit sha u kritik bahok bad shim ia ka jingai jingmut jong u—bad bud ia ka.

8. Long u baskhem, u myllung babha tam um dei u lamwir.

Ha ka *Ars Poetica* u thoh kumne:

9. Pynnep bha ia ki let jong phi, rah ia ka kot buh jingkynmaw, dih khyndiat ka Iad um (beer) haba bam ja step, iaid da ka kjat sha nongkyndong, shah shkor sha ka 'lei poitri haba ka kren, kynmaw biang ia ki jingsngew ka jingmut jong phi ha ka jingjai-jai, da pule bniah biang, wat kyrkieh ban phah shon.

Nalor kaba kren shaphang ka poitri u Horace u thoh ruh ia ka jingsngew jong u shaphang ka DRAMA. U mynjur bad u Aristotle ba ka Drama ka dei ban don ka jingpynbeit ryntih (plot), ia ki jingleh ka jinglong ki tyngshop (character) bad ia ka rukom thoh (style). Ia ka plot dei ban bud na ki Greek hynrei u nongthoh un pynpaw ia ka jingtbit jong u ha ka kam thoh. Ka Shempap ka dei ban don *Chorus*. Ka jingpyni baroh ka dei ban long kumba tang kawei khlem don kaba lah ban weng noh na ka. Ka Drama ruh ka dei ban pynphai ia ka jingmut ki briew sha kaei kaei ka badon burom, "ai ba kan kyrshan ia ki babha bad sneng sbun ia ki, pynshitom ia ki babitar shla, bad kham leh kyrpang ia kiba tieng ia ka pap; ai kan iaroh ia ka dor ka miej bashisur, ia ka hok bad ki ain bad jingsuk bamyntoi da ki khyrdop baplie rynghang jong ka".

Kum u nongpynmih ain, u Horace u kwah ba ka Drama ka dei ban don thik san bynta (five acts, no more, no less). Dei ban don tang laingut ki nongkren ha kajuh ka por. Ym dei ban pyni ia ka jingpyniap ha rynsan, bad kiwei pat ki jinghikai kiba pyni ba u da bud shisha ia ka rukom ki Greek.

U Horace u ban kum u Aristotle ba ki nongpynialeh drama ki dei ban ai ka bynta u khynnah ha u khynnah, u samla ha u samla, u rangbah ha u rangbah bad u tymmen ha u tymmen.

II

KUMBA long ha ki sngi u John Dryden hadien, ki trai shnong ha Rome ruh ki don hapdeng ki ar tylli ki

rukom pyrkhat shaphang ka thoh ka tar. Kiba bud ia ki Greek bad kiba kwah ia ka bathymmai. Namarkata u Horace u la dei ban khmih ia baroh arliang. U bat ia ka babha na ki Greek bad u kyntu ia ki para nongthoh rub ban leh kumta. Ngan pyrshang buh biang ha ka ktien Khasi ia ki lain na u Horace kumba paw ha ka *Ars Poetica*:

> Wat tharai, kumba la leh ki skul barim jong ngi, ha phi lah ban long ki nongiapyrshah ne ki nongioh pateng jong ki nongthoh ki Greek da kaba thoh biang ia ka phang jong ki. Kaba phi dei ban pyrthuh bud ka long ia ki nongrim jong ki. Ha ka buit ohshrong bad buit thoh hikai baroh kaba phi lah na ki; hynrei ha ka Phang pdeng pyrthuh ia ka nuksa badon burom jong ki bad long (a) ki trai shnong, bad (b) kiba pynpaw la ka jong

> (Do not, as our early schools did, suppose that you can become the rivals or the successors of the Greek writers by reproducing their matter. What you ought to imitate is their principles. In artistry and technique learn all you can from them; but in theme emulate their noble example and be (a) national and (b) original.)

Ha kitei ki kyntien ngi iohi ba u ban jur ia ka thymmei ba mih na u nongthoh hi, ym ha kaba shu kyntiew na kiwei pat. Lada ngi bud ia kane, uwei pat u myllung um dei ban thoh ha kajuh ka plot, ia kijuh ki jingjia ban kijuh ki tyngshop ba la rwai lypa da uwei u myllung. Nga sngewdei shibun ia kane, bad lada uwei pat um don ka mat ne ka lynti bathymmai ban krad ka kham bha ia u ban shu iehnoh ia ka kumba ka long. Sa kawei kaba don ha kitei ki kyntien ka long ba u Horace u kwah ia ki nongthoh ba kin pyrkhat kum ki trai-ri bad thoh ia kiei kiei kiba kren shaphang la ka ri. Um shym jngai na u Plato ha ka Thong jong ka thoh ka tar namar u kwah ba kan ialeh ban tei ia ka jaitbynriew ha ki liang baroh. Ha ka jingiohi jong nga, ka jingkwah u Matthew Arnold ba ka poitri kan batai ia ka jingim ki briew ka suhthied nangne.

Ki kyntien ba pyndonkam ha ka poitri ki dei ban bud ia ka jingkylla ka por. Ki barim kin hap noh kum ki sladieng bad ki bathymmai kin sah, bad kiba dang kham thymmai shuh shuh kin mih ha ka jaka ki barim.

Haba u Horace u bthah ia ki myllung ban "shah shkor sha ka' lei poitri haba ka kren, kynmaw biang ia ki jingmut jong phi ha ka jingjai-jai, da pule biang . . ." ka pynkynmaw ia nga ia kaba u William Wordsworth u la thoh ha ka *Preface to the Lyrical Ballads* ba ka poitri ka long ki "jingsngew shit mynsiem ba la kynmaw biang ha ka jingjai-jai". Ngam artatien ba u Wordsworth u seng nongrim na ka jinghikai u Horace hi haba u thoh ia kito ki lain ba la kdew.

Lada bishar ia u Plato bad u Aristotle kum ki kritik, ngim dei ban iaid lait ia u Horace. U kritik uba kiar ia u Horace u tap matlah ia la ki khmat na ka kamram bathymmai ka poitri, na ka jingpyndonkam ia ki kyntien katba iaid ka por, bad khamtam eh ia ka thong ba ka thoh ka tar ka dei ban kot. Da kaba kiar na u, u kritik u la duh shibun ka jingtip ia ka histori ka jingbishar bniah bapynmih ain. U Horace ha ka jingshisha u pher na u Plato. Um kwah ban beh krad ia ki myllung na ka ri, hynrei u hikai ia ki ban kot sha ka jingjanai ka jingim. U kit khia ia ka jinglong mynsiem ka jaitbynriew ruh, namarkata, u long ruh u kritik bakhraw tam hapdeng ki Roman ha ki por jong u. U la ieh ha ka pyrthei baroh shityllup hi ia ki ain jong u ia ka thoh ka tar, bad ia ki jinghikai jong u la pyndonkam da ki hajar ki nongthoh jong kano kano ka ktien la da kaba tip hi ne da ka jingbymtip, la da kaba bud ia ka nuska kiwei pat ki nongthoh ba la bud bniah ia u Horace ne da kaba shu iohsngew nangno re nangno.

———

Ban pule shuh shuh

1. B. Prasad : *An Introduction to English Criticism*
2. R.A. Scott-James : *The Making of Literature*
3. Wimsatt and Brooks : *Literary Criticism; A Short History*

11. U LONGINUS

NA ki kritik ba im ha ki snem banyngkong hadien ka jingkha ia u Khrist, u Longinus u la ioh bynta ha ka histori ka jingbishar bniah. La antad ba u la im ha ka spah snem banyngkong, don ruh kiba antad ba u im ha ka spah snem balai. La kumno kumno ka biang ban ngeit ba la don kum uta u riewstad. Ia ka nongrim ka jingbishar bniah jong u la lap ha ka kitab ba 44 lynnong kaba la khot *On the Sublime*. Ia kane ka kyrteng la ai da kiwei pat, ma u hi u khot ia ka ka *Peri Hupsons*. (Kaba nga pyndonkam ka long kaba la pynkylla na ka Greek sha ka English da u H. L. Havell). Ka phang kane ka lynnong ka long ban khmih tang ia ka nongrim (theory) ka thoh ka tar katba kum u Longinus.

Shwa ia u Longinus ka kamram ka poitri ka long ban hikai, kumba la ialap da u Plato, lane ban pynsngewbha, kumba ialap u Aristotle, lane ban hikai bad pynsngewbha kumba kwah u Horace. Ka Prose ne thohmadan pat, ban pynngeit ia ki nongpule ba ka lah shisha ban jia ha ki briew kumba la thoh ne iathuh. U Longinus u shem ba ka jingkhraw kano kano ka bynta ka thoh ka tar kam dei eh tang ba ka pynpaw ia kito baroh lai lane wad ban kot sha ki, hynrei ban kit ia u nongpule na ka lade jong u sha kawei pat ka jingmut. Kaba pynlong ia kata dei ka Sublime.

Kaei kane ka sublime ? U Longinus hi u thoh: "..... sublimity is, so to say, the image of greatness of the the soul". (Ka long ka syrngiew ka jingkhraw ka mynsiem). U thoh ruh ba ka long ka long u mawsawa ka jingkhraw ka mynsiem. Kata ka dei ka jingbatai jong u, hynrei kum kaei ka kyntien ngin buh ha ka Khasi ? Ka jingjanai ki kyntien, ka jingsngewtynnat ba pynkhraw mynsiem, ka jingsngewrah mynsiem, ka jingkyntiew mynsiem, ka jingsngew kordor ia kaba la thoh ? Baroh kine ki iahap, hynrei ngam lap kawei ruh ka kyntien kaba iadei thik. Lada ngi leh kum ki English ban shim kylliang ia kabym

don hi ha ka ktien lajong, lah ban khot ia ka da ka kyrteng tynrai jong ka, lait noh ba ngi pynlong Noun ia ka Verb bad khot ia ka da ka Pynkhraw mynsiem, hynrei ngi lah ban khot ia ka ka Jingkyntiew mynsiem. Lada ka jingthoh ka don ia kata ka Jingkyntiew mynsiem, u nongpule un sngew katba u dang pule ba la pynshong shit, la pynkhih jingmut, la pynkyntiew ia u ha ka jingsngew, bad la kit ia u sha kawei pat ka por ne jaka. Kane ka Sublime ka donbor katta katta, kat kum u Longinus kat haduh ba ka "rong noh ia u nongpule la u mon ne um mon"

U kren shaphang ki arjaid ki dur bad jinglong jong ka Sublime. Lada ka Poitri kam lah ban pynsah ha u Kritik ia ka jingkymaw ia kaba la iathuh, kam lah ban pynkhraw ia ka jingsngew jong u, kam long ka sublime bashisha. Hynrei lada ka pynkyntiew ia ka jingsngew jong u kham sha kliar, lada kaba u la pule ka bat sah ia ka jingmut jong u, kata te la dei ka jingkyntiew mynsiem ba shisha. Lada ki kyntien ba pyndonkam ki long ki bakordor ki pynsngewbha ia baroh ki nongpule ha ki por baroh. Ha ka lynnong I u ong ba kane ka Sublime "hangno hangno ba ka paw ka kynthup ia ka jingkhraw (loftiness) bad ka jingjanai ka ktien, bad dei tang da kane ba ki myllung bad nongthoh bakhraw ki pawnam, bad ioh ialade ka jaka baneh ha ka temple ka Nam. Ka jingthoh ka badon kyrdan kam shym pyndem ia ka nia u nongpule, hynrei ka rah ia u shabar na ka Lade". Ha ka lynnong XXXVI u Longinus u thoh ba ka jingkyntiew mynsiem ka rah ia u briew shajan ka mynsiem jong ka Blei, kaba mut kham shalor ia ka jinglong bashlur.

Ki daw ba pynlong ia kane ka jiugkyntiew mynsiem ki long (1) ka jingkhraw (grandeur) ki jingpyrkhat, (2) ka bor ban shah ia ki jingsngew ka jingmut, (3) kaba pyndonkam thikna ia ki syrngiew ka jingkren, (4) ka jingdon burom ki kyntien bad (5) ka jingiadei lang jong kitei baroh saw. Hynrei kine baroh ki shong ha ka jingnang bad jingtbit ia ka ktien. Ban kot sha kane ka thong, namarkata, u nongthoh u la dei ban nang bha ia ka ktien ba u pyndokam. Kam dei ka jingthmu kane

ka jingpule ban da tainia ia kawei pa kawei kitei kl bynta. Hynrei kane ka nongrim ka dawa ba u nongthoh un nang ia ka ktien ba u pyndonkam.

Ka jingiasaid u Longinus na ka bynta ka Sublime ne jingkyntiew mynsiem ka pynlong ia u u kritik bud mariang (Romantic critic) ba nyngkong eh, kumba thoh u R.A. Scott-James.

———

12. HA LA KA KTIEN - KA KTIEN

KA jingbishar bniah ia ka thoh ka tar kam long ka nongkynti jong kano kano ka jaitbynriew ha ka pyrthei. Ngi sdang na ki Greek bad ki Roman namar ba dei ma ki kiba la don lypa ka thoh-ka tar ba thikna. Nalorkata ruh ki English ki la sdang ban buh jingthoh da ka Latin lane French, ym da ka ktien la jong. Ka jingialap ba ka thoh ka tar ka dei ban long ha ka ktien ba kren ki nongpule ka la mih ha ki sngi u Dante.

U DANTE

U Dante Alighieri u thoh poitri ha ka ktien Italy. La kha ia u ha Florence ha ka snem 1265, bad u la iap noh ha ka snem 1321. Ka *Divine Comedy* ba u la thoh ka pynlong ia u u radbah ka thoh-ka tar ha Italy. Kaba donkam ha kane ka bynta jong ka jingpule ka long ka nia ba u sei ban pynksan la ka nongrim. Ngan kdew tang khyndiat eh ia ka bathymmai kaba mih na u.

U Dante u la long u nongiasaid ba dei ban thoh ha ka ktien la jong hi ia ka poitri, namar ba ka ktien nongwei (Latin ne French) ka eh ban sngewthuh. Hynrei ym donkam ban pynlut por shibun ban nang ia ka ktien la jong, nalor kata, ki bym shong skul kum ka samla jong u, ka Beatrice, ruh ki lah ban pule. U nongthoh u lah ban pynkhraw ia ka Baieit jong u, ban bishni na ka bynta jong ka, bad ban iada ia ka. U la thoh ia kane ha ka kot ba u khot *Convivio*. Hynrei kata ka ktien ka dei ban long kata kaba pyndonkam ha sor kaba sngewthuh lut da u babun balang. Um kwah ba ki kyntien nongkyndong ba sngewthuh tang ma ki hi kin rung ha ka thoh ka tar ia kiba u kwah ban weng noh. Ki kyntien ba pyndonkam ki dei ban iadei dur ban pynpaw ia ki jingpyrkhat babha tam : U thoh kumne :

> Since language is as necessary an instrument of our thought as a horse is of a knight, and since the best

horses are suited to the best knight, as has been said; the best language will be suited to the best thoughts".

U Dante, kum u Longinus, u ialap ba dei ban pyndonkam ia ki kyntien badonakor bad donburom, ki kyntien kiba lah ban pynkyntiew ia ka mynsiem u nongpule. Kata ka mut ba u myllung u dei ban ialeh shitom katba lah ban jied ia ki kyntien badon-akor bad donburom. U dei ban nang ia ka ktien la jong.

Ngi kynmaw ia u namar ka jingiasaid jong u na ka bynta ka ktien la jong:

---

13 KI NONGMAIT LYNTI HA KA ENGLISH

U Gregory Smith u la thoh ka kot kaba beh ia kaba la bynta ha ki artylli - *Elizabethan Critical Essay*, Volumes I and II - ha kitei ki kot u la pynrung ia ka jingbishar bniah jong u Roger Ascham, u Richard Willes, u George Gascoigne, u George Whetstone, u Thomas Lodge. ki shithi hapdeng u Edmund Spenser bad u Gabriel Harvey, u 'E. K', u Richard Stanyhurse, u Sir Philip Sidney, King James VI, u William Webbe, u Abraham Frannce, u Thomas Nash, u G Puttenham, u Richard Carew, u George Chapman, u Francis Mores, u William Vaughan, u Thomas Campion, u Samuel Daniel, bad u Ben Jonson. Kito baroh ki la long ki nongmaitlynti ia ka jingbishar bniah ha ka ktien English. Ngim don por ban tainia ia ki jingthoh jong kitei ki riewkhraw namar ba lait noh u Sir Philip Sidney kim da paw than ha ka Histori ka Jingbishar bniah. Lait noh u Sidney lajan baroh ki la long ki ktitik babud ain (legislative critics), bad ki kit khia ban peit bniah ba ki nongthoh kin bud bniah ia ki ain ka thoh-ka tar ba la seng da ki Greek, ki Roman bad ki French, bad ia ki jingitynnat ka rukom thoh (style). Hadien kine la mih shibun kiwei pat, hynrei ha ki lynnong babud ka jingpyrshang ka long ban shim tang uwei ar na kawei kawei ka juk ka thoh ka tar namar ha kito ngin iohi ruh ia ka rukom ba ki nongthoh ha ka Khasi ki bud.

———

14 U SIR PHILIP SIDNEY (1554-1586)

U PRIMROSE Gatphoh, u myllung ka ri Khasi u la thoh lyngkot shaphang ka jingim une u rangbah. Tang na kata hi ka daw ruh, la sngewdonkam ban khmih khyndiat ia ka jingkren jong u Philip Sidney shaphang ka thoh-ka-tar ioh kumno re kumno ka rukom pyrkhat jong u ka kum rung ha ka thoh-ka tar Khasi.

U Philip Sidney u la im tang 32 snem hynrei u la ioh ka bynta ha ka histori ka jingbishar bniah ha Britain bad ha ka pyrthei hi baroh kawei. Ka rukom bishar jong u ia ka thoh-ka tar khamtam eh ia ka poitri ka pher khyndiat na ka jong u Plato bad u Aristotle kiba la long, ha ka jingiohi jong nga, ka daw bah ba pynlong ia u ban thoh ia ka *Apology for Poetry*. Kiwei pat ki jingthoh ki mih ha ki por jong u, khamtam ka *School of Abuse* jong u Stephen Gosson. U Sidney u la ieng kum u riewsaid na ka bynta ka poitri ha ka por bym put don ruh ki poitri bakhraw ha ka English. Ki kritik ba la mih ki shu bud ia u Plato, Aristotle ne ia ki Roman. Ki jingkynnoh ia ka poitri ha ka por u Sidney ki la long kine : (1) ba ka long ka jingpynlut kai ia ka por ha ka jaka ban pynlut kumta ha kiwei pat ki kam, (2) ba ka poitri ka long ka kmie ki jinglamler baroh, (3) ba ka dei ka nongsumar ia ka jingpyndonkam bakla, da kaba pynrung ha ki briew ia ki jingkwah brai bym myntoi, bad ba pynhiar dor, bad (4) u Plato hi u la beh krat ia ki myllung baroh na ka ri jong u, namar kitei ki daw ba la kdew lypa.

U Sidney u kyntait ia ka jingkynnoh banyngkong bad u pynieng ia ka nia ba ka poitri kum ka nonghikai ia ka jinglong babha ka long ka lahduh. Kito kiba pyrshah ia ka poitri ki long kibym don jingsngewnguh ia katei ka kamram jong ka. U ban ba ka long ka nongai jingshai ha badum, ka nongsumar banyngkong eh kaba na ka dud jong ka ka pynlah suki suki ia u nongpule ban kot sha ki jingtip ba kham halor. Ka long namarkata ka kmie ki jingshai. Shwa ban mih ka histori ka philosophi bad ka science, ka poitri ka la don lypa. Wat ia ki jingiathuhlypa ruh la kren

ha ka poitri, kum ka *Psalms* u David. Ka pyni ia u Blei ha ka jingkhraw ka burom. Ka mariang ka don ka bynta ha ka, namar ngi pule kumno ba ki lumrit ki ryngkoh da ka jingkmen bad ka khyndew ka kyrkhu ia u Trai. Ka pyrthei jong ka mariang ka long ka rnong, hynrei ki myllung ki kren shaphang ka aiom ksiar. Ka poitri ka ai jingtngen ia u nongpop bad ka ai mynsiem ia uba khuslai. Ka jinghikai kaba lah ban hikai bad pynkhih ia u briew ban pyrkhat ia ka jinglong babha kum ka poitri. Dei ban pynkhreh pansngiat ia ki myllung, ong u Sidney.

U Sidney u iada ruh ia ki myllung na ka jingkynnoh ba ki long kiba lamler. Wat lada kum u briew u lah ban thok kum u myllung um lah ban leh ia kata. U Sidney u thoh : "Now for the poet, he nothing affirms and therefore never lyeth." Um shym pyrshang ruh ban pynngeit ia ki nongpule ba kaba u thoh ka long ka Bashisha. Haba ki ai kyrteng ia ki briew ka poitri ki leh kumta ban ai jingim ia ka pyrthei ba ki batai, ym ba kan long ka bynta ka histori. Haba u batai kumne lah ban sngewthuh ba u Sidney um kwah ba ki kritik bad nongthoh histori kin pyrshang ban wad la ki ju don ne em kum ki briew ba la jer kyrteng da ki myllung ha ka pyrthei.

Ia ka jingkynnoh balai u Sidney u jubab ba ka poitri kam ju pyndonkam bakla ia ka jingstad u briew bad kam pynhiar kyrdan ia u briew, hynrei dei ka jingstad u briew kaba pyndonkam bakla ia ka poitri. Ki nongpule ki lap bun ki jinglong babha ha ka poitri, u thoh : "and not say that Poetrie abuseth mans wit, but the mans wit abuseth Poetrie."

U Sidney u shem jingeh ban jubab ia ka jingkynnoh basaw, ba u Plato u beh krat ia ki myllung na ka ri jong ka jingmutdur jong u. U iada ia u Plato bad u batai ba u Plato u isih ia ka jingpyndonkam bakla ia ka poitri da ki myllung ha kata ba ki pyrkhat bakla shaphang ki kam ki blei.

U kwah ba ki nongthoh poitri ki dei ban tip aiu ki leh bad kumno ki leh. Ki nongthoh poitri ki dei ban tip ia ka buit-thawdur, ia ka jingpyrthuh bud, bad ki dei ban

pynmlien bha ialade. Ha kaba ban ia kitei lai tylli ki phang, lah ban sngewthuh ba u Sir Philip Sidney u kyntu ba ki nongthoh poitri ki dei ban pule bha ia ka poitri ki myllung bastad ba kin tip ia ka buit thaw.

Kum u kritik u Philip Sidney u la bishar ym tang ia ka poitri hi, u la bishar ruh ia ka jingjied ia ki kyntien, ia ka drama, bad ia ka jingbishar bniah kiwei de kynthup ia u Plato bad u Aristotle ki Greek. Ha ka jingiada jong u ia ka poitri, u la long u riewsaid bashisha. Ka jingbishar bniah jong u ka pynpaw ia ka sap tynrai ba mih na u hi, bad ia ka jingkylluid mynsiem jong u hi. U Atkins u shem ba u Sidney um shym noh synñiang sha kano kano ka skul pyrkhat ki kritik ba la don lypa namar ba u jied ia kaba u sngewdei na baroh ki kritik bad u iehnoh ia kaba um sngewdei. Namarkata, wat haba u mynjur bad u Plato ba ka poitri ka long ka jingpyrthuh bud ia ka tynrai ne ka *misaphida* kumba ki riewtymmen ki ju ai kyrteng ia kaba mynta ngi khot ka kopi, u ngeit skhem ba kata ka jingpyrthuh bud ka long na ka bynta ban hikai bad ban pynsngewbha. Haba u nongthoh u pyrthuh bud ia u Cyrus, ong u Sidney, ka jingthmu u myllung ka long ban pynmih ym tang uwei hynrei shibun ki Cyrus. Ha kata ka kam u myllung u thaw ia ki jingim ki tyngshop jong u kham bha ban ia kaba long shisha, ia ka mariang ruh kham bha bad bunsien hi u pynpaw ia ka bathymmai kabym don ha ka mariang.

Kaba thaw dkhot bad hapkyntien kam pynlong myllung ia u briew. Kito ki long tang ki jingdeng-jingkup ka poitri, bad lah ruh ban pynriam shipai ia u bym pat long shipai ruh (" It is not riming and versing that maketh a poet ").

Jingkylli

1. Thoh lyngkot shaphang ka jingiasaid u Sir Philip Sidney na ka bynta ka poetry. Hanuh katno phi tharai u la jop ha ka kam.

2. Batai lyngkot ia ka jingkyntu u Sir Philip Sidney ia ki myllung ha kaba pyndonkam ia ka *hapkyntien* (*rime*).

15. U JOHN MILTON
(1608-1674)

IA u John Milton la tip kum u myllung Epik bakhraw tam hapdeng ki English. La kha ia u ha London ha ka 9 tarik December 1608. U kpa jong u ruh u kyrteng u John Milton hi. Naduh dang rit la hikai ia u myllung da u kpa ba un bang ia ka poitri bad ia ki sur jingrwai. Ngi pule ba u khun u la kynmaw ieit ia kata ka jinghikai ha ïing ha ka **Ad Patrem** ha ka snem ba u la pyndep ia ka M.A. ha Cambridge University.

Ka jingangnud u kpa ka long ba u khun un long Pastor ka Balang, hynrei u Milton u jied ban trei kam sorkar bad ban thoh poitri. Ngi tip shibun shaphang jong u kum u myllung na bun ki kot ba la mih pyrthei. Wat la ki kritik ka United Kingdom hi kim shym la ñiew ia u John Milton (jr) kum u kritik bakhraw, ngam lah ban iaid lait ia u haba pule ia ka jingbishar bniah ha ka ktien la jong, namar ba ka poitri jong u ka saindur shibun ia ka rukom pyrkhat ki myllung ha ka ktien Khasi. Harum ngan kdew tang katto katne ki mat na ki jingtrei u myllung ban kyrshan ia ka jingshem jong nga ba u long u kritik.

Shaphang ka Poitri : U John Milton u pdiang ia ka jinghikai u Plato ba ka long ka jingpyrthuh bud ym dei eh ia kata ka dur tynrai kaba don ha bneng, hynrei ia ka shynrong, ka jingitynnat ka rukom thoh ia ka dur bad ka ain jong ki Greek; Ka long ka jingpyrthuh bud ia ka pyrthei mariang hi bad kiei kiei ba don ha ka, bad kiba u la iohi da la ki khmat bad iohsngew da la ki shkor. Ngi pule namarkata ba ki katto katne ki jinglong jong u Soitan ha ka *Paradise Lost* ki long ki jinglong ba u Milton u lap ha ki riewebrang, ki syiem, ki pope bad ki lyngdoh ka Balang, kumba thoh u Denis Saurat, bad kito ki jinglong baroh ba u myllung u isih ha ka jingim jong u 1.

Ka kamram ka poitri ka long, ha u Milton ban hikai bad ban pynsngewbha, kumba lap u Horace. U Milton u

---

1 : Faith, Philosophy and Poetry in Milton's work,

pyni da ki kam, kata ha ka poitri hi. Ba kan long ka jinghikai ia kiei kiei kiba u la kdew khnang ba ki nongpule kin sngewthuh. U Milton um duna ha kane ka liang, ki jingbatai bniah jong u ia ki dur ki tyngshop bad ia ka rukom pyrkhat jong ki, kumjuh ruh ia ki jaka ba u la kdew ka long ka jinghikai hi. Ha ka jingiohi jong nga u Milton u shim ba ka poitri ka long ka jinghikai, ha ka essay ba u ai kyrteng *of Education* u thoh kumne :

> The end of learning is to repair the ruins of our first parents by regaining to know God aright, and out of that knowledge to love him, to imitate him, to be like h'm as we may the nearest by possessing our souls of true virtue, which being united to the heavenly grace of faith, make up the highest perfection.

Kaba u Milton u la leh ka long kumta hi. Ha kata ka jingpyrthuh bud, um mut ba ka long ka kam u myllung marwei, hynrei jong ki nongpule baroh hi. Namarkata ka kamram ba kyntang ka poitri ka long ban ieit ia u Blei, ban im kum ma u, u bahok bad u bajanai. Kata ka jinghikai ka dei ban pynkyntiew ia ka jinglong mynsiem ki briew. U kwah ba ki myllung hi kin long ka nuksa babha ia ki nongpule Ki dei ma ki hi ban long ka phawar bapaka, bad ba kin long ka nuksa ia kiei kiei kiba donburom tam bad ki badei iaroh. U thoh kumne ha *An Apology for Smectymnuus* :

> And long it was not after when I was confirmed in this opinion, that he who would not be frustrate of his hope to write well here-after in laudable things ought himself to be a true poem, that is, a composition and pattern of the best and honourablest things; not presuming to sing high praises of heroic men or famous cities unless he have in himself the experience and the practise of all that which is praiseworthy.

Ba ka Poitri u briew kan paw ba ka long ka bakhraw bad donburom kam biang ia u Milton lymda ka jingim uta u nongthoh ruh ka long kumta, kum u kritik namarkata, u bishar ruh ia ka poitri da kaba khmih ia ka jinglong u nongthaw ia ka. Hangne ngi lap ba ia ka jinghikai u Plato la nang pynbha shuh shuh da u Milton.

Ba kan pynsngewbha-pynsngewtynnat ia ki nongpule, ka poitri ka dei ban don ka jingthew bapaka, ka Dew ne rhythm kaba pynmih ia ka sur kumba rwai hi. Kiei kiei ki bakhraw, kum ki jingpyrkhat, jingainia, bad ki kyntien ki dei ban long kiba pynkyntiew ia ka mynsiem u nongpule kham shalor lane sha kliar shaduh ka pyntha bneng hi. U Longinus u kwah kumta. Kumba kwah u Horace ruh u Milton u ban jur ha ka jingiahap dur lang ki jortynrai baroh jong ka jingthoh namar u bat ia ka nia ba ka poitri ka long kham jem, kham ktah ia ka jingsngew ban ia ka logic bad ka rhetoric. Tang kiba la pule lut ia ka poitri u Milton kiba lap ia kane ba la pynpaw da ki kam.

U Milton u la thaw ia ka poitri ha ki dur ba bun jaid, ka Ode, ka Bynnud (elegy), ka Epik, ka Sonnet bad kiwei de. Ha ka Ode u la bud bniah ia u Horace. U pynshai shaphang ka jingthaw dkhot ha ka Ode.

"The ode has three strophes and the same number of antistrophes and ends with an epode" 2

U Milton um da sngewdonkam eh ban bud bniah ia ki rule ki Greek ha ka jingiaid ryntih ki jingbun ki kyntien ha ki lain, hynrei u bniah pat ia ka dur-ka dar ka ode. U bud bniah ia ki ain thaw epik ki Greek bad Roman ha kaba pynlong ia ka *Paradise Lost* ka epik bakhraw tam ha ka English.

U John Milton uba la pyndonkam ia ka hapkyntien ha bun ki phawar jong u, um iohi pat ba ka long kaba donkam ha ka poitri. Ka hapkyntien ka long u kynjri ia u myllung khamtam eh haba u thaw ia ka phawar bajrong. U kynthoh bha ia ki kritik kiba dawa ba ka poitri ka dei ban don ka hapkyntien bad u kynnoh ba ka long ka

2. *To John Rous.*

juk ki riewkhlaw kaba pyndkoh ia ka jingthaw. Kine ki long ki kyntien ba u pyndonkam :

> ....rhyme being no necessary adjunct or true ornament of poem or good verse, in longer works especially, but the invention of a barbarous age, to set off wretched matter and lame metre graced indeed since by the use of some famous modern poets, carried away by custom, but much to their own vexation, hindrance, and constraint to express many things otherwise, and for the most part worse, than else they would have expressed them.1

Ha *The Reason of Church Government* u sin ia ki myllung ba pyndonkam ia ka hapkyntien da ki **mangkariang hapkyntien** (rhyming parasite) lada nga lah ban dawa ba nga sngewthuh bha ia ka nongrim ka jingbishar bniah u Milton, nga iohi ba u shim ia ka jingthew (metre), ka jingpyrkhat, ka rukom ainia, bad ka jingtbit ha kaba pyndonkam ia kito ki long kiba donkam eh.

La ka long ba u bud ia u Plato ne ba u ngeit shisha ia ka bor thaw poitri u Blei, u John Milton u dawa ba u myllung u donkam ia ka jingpyrsat mynsiem jong ki **bor bamaian.** Ha ka Sonnet VI ba u thoh ha ka ktien Latin u pyndonkam ia ka "Muse" lane lei poitri, Bad u la kdew sha katei ka bor bamaian ha ka Elegy VI, Ad Patrem bad bun kiwei pat ki phawar rit ruh: Hynrei ha ka *Paradise Lost* u duwai ha u Mynsiem Bakhuid, ban pynshai ia u. Shisien u la duwai ruh ha ka jingshai. Namar ba u long u Khristan, u Milton u kham shaniah ha u Mynsiem Bakhuid. Ban ioh ia ka jingpyrsat mynsiem u myllung u dei ban duwai naduh dohnud ba u Mynsiem un pynriewspah, da ki kyntien bad jingtip, ban phah ia u Seraph jong u lem bad ka ding bakhuid na ka duwan u Blei ban ktah bad pynkhuid ia ki rmiang shyntur jong kito kiba u sngewbha. Ha kane ka kam u myllung um long hapdeng u Nongiathuhlypa bad u Lamwir kumba ong u Plato, hynrei u briew ba la pynkhuid da u Blei hi ban rwai ia ka jingshisha kum u Nongiathuhlypa hi.

---

1 : "The Verse" in P.L.

Kan long pat kaba bakla lada ki nongpule kin shim ba u Milton u ialap ban shaniah beit ha ka jingialam ne jingpyniaid u Mynsiem Bakhuid. U myllung u dei ban long uba iai pule bniah ia ki jingthoh babha, ka jingkhmih ïit ia kiei kiei kiba don ha ka mariang hi, bad ka jingiohi ia kaba don sha lyndet ki buit thaw-dur bad ki kam baroh. Hynrei ka Borkynmaw pat kam da donkam eh. Ialade hi u la leh kumta, u ud ba duna kot ban pule namar ba u bang ia ka jingpule kot. 1

Shaphang ka Shempap : U John Milton u la thoh ruh ia kawei ka drama shempap—*Samson Agonistes.* Um shym la don jingthmu ban pyni ia ka ha Rynsan, hynrei ban shu sngap haba pule ne ban shu pule. U pynshong nongrim ia ka ha ki ain barim jong ki Greek bad ki Roman, khamtam ia ki rukom thoh u Aeschylus kaba pynpaw ia ki jingiohi ia ka pap bad ka hok na ka liang ka niam, kum u Sophocles ruh ha kaba pynthut ia ka jingkut jingmut u tyngshop, bad ka jingpyndonkam ia ki Chorus ; kum u Euripides ruh ha ki kam ka kynthei basniew. Wat ha ka shempap hi ka jingshah pynshoi u briew, ka jinghap jong u bad ka jingpynioh pat ha u ia ka jingsuk ki long ki phang ba la pyndonkam da u Milton. Hynrei u Tyngshop pdeng ne Hero jong u pat um long kum u Tyngshop shempap u Aristotle u briew bym da bha eh, hynrei u nongpop uba sngewthuh ia ka lait ka let da lade hi. Ka shempap "da kaba pynkhih ia ka jingsngew synei bad jingsheptieng, ne jingingiew ka pynkhuid ia ka jingmut na kito ki jingsngew, kata, ban pynkhuid bad pynduna ia ki da ki jingthew ba iabiang da ka kynja jingsngewtynnat." Nga iohi ba ha ka jingmut u Milton kata ka **katharsis** ba kdew u Aristotle ka long kum ka kynja dawai homeophatic kaba beh ia ka bajew da ka bajew, ia ka jingsngewsih da ka jingsngewsih.

U Milton u shim ba kata ka long ka kamram ka shempap : ban pynkhuid na ka jingmut ia kaei kaei ka bamynsaw bad ban pynmih ia ka jingsngewbha wat ha "ka jingkthang bathiang wat ha ki ummat ruh." u thoh :

---

1 : The Reason of Church Government.

Or frenzied tragedy, with dishaveled hair, shakes her blood-stained sceptre and roll her eyes. I suffer, and look, and it is a pleasure to look and suffer. Sometimes there is sweet bitterness even in tears. 1

Ka dei ban don ki bynta (Act) bad jaka pyni (scene) lada thew ban pyni ha ka rynsan, bad ka drama ka dei ban kut ha ka Bynta V, la kumba hikai u Horace. Ka Plot ne jingpynbeit ryntih ia ki jingjia ka lah ban long ka bakyllain ne shisur. Hynrei kan long ka baitynnat lada ka don ha ka ka jingsyriem ne jingiajan ia kaba jia shisha (verisimilitude) bad ka jingiashoh sur lang jong baroh ki jor tynrai ka rukom thoh (decorum). 2.

Ka drama ka dei ban iathuh ia kaba jia tang ha ki 24 kynta.

Kumba u Dante u iasaid na ka byta ka ktien Italy, u John Milton ruh u la leh kumjuh na ka bynta ka ktien English. Haba u kdew ia kawei ka jingjia ba u Cardinal Bembo u la pynbor ia u Ludovico Aiosto ban thoh da ka Latin, u phai sha lade bad u thoh ba u la sngewthuh ba ki myllung ba thoh da ka Latin kin ym ñiewkor eh ia u lada u thoh da ka English, u la kut jingmut ban pyndonkam lut ia ka jingminot bad ka buit ba u lah ban pynlang ban pyndonburom ia ka English, ym ban shim ia ki jingkwah tip kiwei kum ka thong hynrei "ban long u nongbatai bad nongiathuh ia kiei kiei ki babha tam bad bakordor tam napdeng ki para trai shnong jong nga ha kane ka dewlynnong baroh ha ka ktien la jong."

Lada u Milton um shym la long u kritik bakhraw, ka daw ka long ba ki kritik ba hadien kim shym iohi satia ia u synñiang ba u la noh sha ka jingbishar bniah. Dang don, namarkata, ka phang na ki jingtrei une u myllung ba la ieh khlem da bishar bha.

---

1 : *Elegy I.*

2 : *Samson Agonistes* "A Dramatic Form."

Jingkylli

1. Kaei ka kamram bakyrpang ka poitri, kat kum u John Milton ? Kumno u sngew shaphang ka hapkyntien (rime) ? Iathuh kumno pat u sngew shaphang ka jing-pyrsat mynsiem.

2. Thoh lyngkot shaphang ka jinghikai u John Milton kaba iadei bad ka drama. Phi don jingsuba ei ei ba u bud ia uno uno u kritik ba mynshwa bad uei uta ? Hangno u Milton u bud ia uta, bad hangno pat u iapher.

3. Ñiew kyrteng ia ki myllung Khasi kiba phi lap ba ki bud ia ka nongrim ba la seng da u Milton bad da kdew katto katne ki mat ban kyrshan ia kata.

---

16. U JOHN DRYDEN
(1631-1700)

KI KRITIK jong kane ka juk kim lah ban iaid lait ia u John Dryden ia uba la ñiew da u Dr. Samuel Johnson "kum u kpa ka jingbishar bniah ha ka English bad uba nyngkong uba la hikai ia ngi ban antad halor ki nongrim ia ka kyrdan ka jingthoh" 1. Namar ba la ñiew ia u kumta, ha kane ka lynnong ka jingpule ka long shaphang ka nongrim ka jingbishar bniah ba ngi lah ban lap na ki jingthoh u Dryden.

La kha ia u John Dryden ha 9 tarik August 1631 ha Aldwinde ha Northamptonshire, bad u la khlad noh na ka pyrthei ha ka shitarik May 1700. U la thaw bun ki phawar, kynthup ia ka phawar kynthah *Absalom and Achitophel.* La ñiew ruh ia u kum u myllung bakhraw. Ia ka jingbishar bniah jong u ngi lap na ki jinglamphrang ia ki kot ba u thoh. Hynrei kaba u da pynlut por thikna tang ha ka jingbishar bniah ka long ha ka kot ba u ai kyrteng *An Essay of Dramatic Poesy* (1668) ha kaba u la jied ia ki sawngut ki nongiashim bynta ban iasaid na ka bynta ki sawtylli ki rukom pyrkhat shaphang ka Poetri, ka drama, bad kiwei de ki phang ka thoh-ka tar.

Na ka *Essay* ngi sngewthuh ba la don lypa saw tylli ki rukom pyrkhat ha England shaphang kaba kumno ka kyrdan thoh ba dei ban iabud.

Kawei ka kynhun ka pynieng ia ka nia ba ki nongthaw drama, epik bad poitri barim ki long ki bapaka tam namar ba ki pynmih ia ki ain kumno ban thoh ia kito ha ki dur bapher; bad kito ki ialch ban bud ia ki ain ba la don lypa. Ki kdew sha ki Greek bad Roman. **Ki drama jong ki ki ilang kawei ha ka por, ka jaka pyni, bad ha ki kam ruh.** Ka Plot jong ki ruh ka long tang kawei bad ki jingjia ki iabud lang ter ter. Kane ka kynhun ka kynnoh ia ka jingiaid lait ia kito ki ain da ki nongthoh ba hadien. Ia kane ka jingsngew la pynkren da u Crites. U Crites u beiñ ruh ia ka hapkyntien namar ym ju iakren ha ka jingim bashisha da ka hapkyntien.

---

1. *Life of Dryden*

Ka kynhun ba-ar pat ka pynksan ia ka jingleh ki nongthoh ka spah snem ba khadhynñiew bad ka kynnoh ia ki Greek bad Roman ba ki pynmih ia ki ain khlem da lah ban pyndonkam ia ki. Ki barim kim nang wat tang ban phiah ia ka drama sha ki Bynta ruh. Namar ba ki ialeh ban bud ia ki Barim, ki phang bad ki kam ba ki pyni, wat ia ka plot ruh ki pyndonkam da kajuh shikajuh kaba la don lypa. Ka pynpaw pynban ba kim don ka thymmei na lade hi. Kumta kim shym bud tang ia u Aristotle ruh. La pynkren da u Eugenius na ka bynta kane ka kynhun. Hynrei ka jingduna basniew tam ki Greek bad Roman ka long ba kim pyrshang ban pynsah ia ka jingbishar hok kat kum ka poitri ha kata ba kim shym pynshitom ia ka jingbymman bad siew bainong ia uba leh bha. Ki pynpaw pynban ia ka jingsniew ba ka jop.

Ka kynhun balai ka pynksan ia ki nongthoh ka ri France bad ka pynrem ia ki English. Ki French ki bud bniah ia ka jingilang kawei ha ka por, ka jaka pyni bad ka kam. Kim ju pyntam ia ka laiphew kynta ha ka shempap ne ka Biria. Kim ju rah ia ka jingpyni na kawei ka jaka sha kawei pat kum ki English hynrei ki ialeh ban pyni ia ki jingjia tang ha ka jaka ha kaba ka jingialeh kai ka sdang. Ha ka kam ruh ki iaid beit tang kawei ka plot khlem da pyni ia ki kam kiwei pat da kaba pyndonkam ia ki plot rit ne ki plot kyrshan. Ka jingpyndonkam ki English ia ka Biria khleh shempap (tragi-comedy) ka long ka jingtim ia ka drama ki English. Hangne la pyni ia ka jingsngewsih bad jingkhuslai, hangtei pat ka burom bad ka jingialeh para marwei. Ia kane ka kynhun la pynmihkhmat da u Lisideius, uba ainia shuh shuh kumne harum ban pynksan ia ki French.

Ka shempap ki French ka pynshong nongrim ha ki jingjia bathikna ha ka khana pateng, namarkata ka khleh lang ia ka bashisha bad ka bathaw hi. Hynrei kim bud thik pat ia ka histori. Katba ki drama Shakespeare ba seng na ka histori ki long tang kum ka histori ki syiem.

Ka drama ki French ka pynlut por tang ha ki bynta kiba pynmih ia ka jingthmu ba la mut lypa, kim ju pynbun ia ki tyngshop pdeng, lajan ha baroh ki drama don tang

uwei u tyngshop pdeng. Ia ka bynta bymda donkam eh ha ka plot kum, ka jingiashoh ka thma, ka jingiap bad jingpyniap la shu iathuh. Kane ka buhrieh ia ka jingbymshisha namar ym lah ban pyrthuh bud ia ka jingiap ha rynsan. U tyngshop riewnar ruh um ju kylla kumba u paw kumta u neh haduh bakut, nalor kine baroh ka hapkyntien ka nang pynsngewtynnat shuh shuh ia ka shempap.

U John Dryden u bishar bniah ia kito ki lai rukom ne lai kynhun kumba leh u nongbishar ha kasharl hi. Hynrei u la ai kyrteng ialade da u Neander (imat kaba shu jied na ki dak ha ka kyrteng jong u hi). Dei na ka jingainia u Neander ba ngim shim ia ka nongrim u Dryden.

U iathuh ha ki kyntien khmat ba ka jingthmu jong u ha ka Essay ka long ban pynishynna ia ka burom jong ki nongthoh, ha England na ka jingkynnoh kito kiwei pat. Ngi la pule haneng ia ka pasoh ka jingkynnoh ia ki English. Na kito ki phang ba la kdew u la said lut ia ka jingdawa ka kynhun ba pynksan ia ki French, u da thew ia ka dor ki drama u Shakespeare bad u Ben Jonson ruh. Hynrei u da iada ia ka jingpyndonkam ia ka hapkyntien na ka jingkynnoh u Crites.

Ban iohi ia ka dur bad ka mynsiem ka jingbishar bniah u Dryden, ka dawa ba ngim pule la kumno kumno sa ia ka *Epistle Dedicatory of the Rival Ladies* bad ia *The Grounds of Criticism in Tragedy* de, nalor kiwei pat ki jingkdew. Ka jingpule ha kane ka lynnong ka long tang halor ki mat ba la kdew harum.

(A) KA JINGLONG KA POITRI

U John Dryden u bud ia ka jinghikai u Plato ba ka poitri ka don ka misaphida jong ka tynrai, hynrei kata ka dur tynrai kam don pat ha bneng. U pdiang ia ka nongrim u Aristotle ba ka long ka misaphida, hynrei ka misaphida jong ka mariang hi. Ka poitri ne kano kano ka buit thaw dur ka pyrthuh bud ia kaba la dep bad kaba jia mynta, ia kabala ju ngeit bad pyrkhat ba ka long kumba la thoh, bad ia kaba ka dei ban long. Hynrei kaban iasyriem katta katta ia kaba la pyrthuh bud, u thoh, namar ba ka Jingshisha ka long ka thong jong ki jingantad kumta ka jinglap

ia ka ka long ka jingsngewbha ia ki. Ka jingsyriem ka don hangta hynrei u Dryden u batai ba ka jingtip thikna ia ka mariang ka pynsngewbha ia ki nongpule. U iapher na u Plato namar u ban ba ki jingthoh bad jingdro dur ki pynpaw ia ka mariang babha tam haba ki pynbud kumta: Ka poitri namarkata ka pynpaw ia ki syrngiew bakham janai ban ia ka jingim. 1

Lada u myllung u lah ban pynpaw ia ka dur ba kham janai ka mariang, bad kiei kiei ba don ha ka, kata u dei ban pynkylla de ia ka dur ba u iohi khyndiat khynsoit. Kata hi ka dawa ia ka jingmutdur (imagination), namar lada khlem ka jingmutdur um lah ban leh ia kata. Ka poitri kam dei tang ka misaphida jong ka mariang hi, hynrei ka jingsyriem baitynnat ia ka mariang baroh kawei lane ia ka dur tynrai nadong shadong. Namar ba ka pynpaw ia ka baitynnat, ka poitri ka pynmih ia ka jingsngewbha lyngba ka jingitynnat. U Scott-James u thoh ba u Dryden um lah ban sngewbha ba ka poitri kan pynpaw ia ka jingim, tang ba ka dei ka jingim, hynrei tang ha ka jingpynpaw ia ka jingim, katba ka dang long ka baitynnat. U kwah ba u nongthaw dur un ialeh ban pynmih ei ei kaba kham itynnat ban ia ka jingim. 2

(B) KA KAMRAM KA POITRI :

Ngi la pule na ki lynnong ba la dep ba u Plato u pynbor ba ka kamram ka poitri ka long ban hikai, u Aristotle pat ban pynsngewtynnat. U Horace u shim lang baroh ar, bad u Longinus pat ban rah ia u nongpule sha kawei pat ka pyrthei na ka lade jong u. U Dryden, uba la pule bha ia kito baroh u rai ba ka kamram ba kongsan ka poitri ka long ban pynsngewtynnat, ka jinghikai ka long ka kamram ba-ar namar ka poitri ka hikai katba ka pynsngewtynnat. Ha kata ka kamram, ka poitri ka dei wat ban buhrieh ia kiba duna baroh na ka jingshisha. Ka dei ban long ka jingmih na ka buit thawdur ; hynrei haba nga bishar bha ia ki kyntien u Dryden nga shem ba u kohnguh ia u Horace tangba u pynkhia la ka mon sha u Aristotle. Ka Kamram ka poitri hi ka long ha u ban pynsngewtynnat bad ban hikai.

1 : *A Parallel of Poetry and Painting.*
2 : *The Making of Literature.*

Kawei kaba dei ban kynmaw haba pule ia ka nongrim u Dryden ka long ba u da phikir bha ia ka jingangnud kano kano ka juk. Ka jingbang ki nongpule ia kano kano ka phang ka dei ban kdew lynti ia u nongthoh. Kaba ki briew ki sngewtynnat ha ka spah snem babud ka lah ban ym long kajuh kaba kiba im ha ka spah snem bamynta ki sngewtynnat. Ma u hi u thoh : "Ki jingialeh jong nga ki long ban pynsngewtynnat ia ka juk ha kaba nga im." U kdew ruh ba ki nongthoh ha ka juk Elizabeth ki la pynmih lut ia kawei ka jingjanai, hynrei ki ieh ha ki longdien ia kawei pat. Um shym jngai ruh na u Longinus haba u kwah ba ka poitri ka dei ban ktah ia ka mynsiem ne mationg u briew, ban pynshongshit ia ki jingsngew bad halor kine baroh ban pynkhih ia ka jinglyngngoh ba sngewbha. Kam long, namarkata, tang ka jingpyrthuh bud.

(K) KA POITRI-DRAMA (DRAMATIC POETRY)

Ngi pule shaphang ka nia u Dryden halor kane ka phang ha kaba u jubab ha ka kyrteng u Neander ia ka jingkynnoh kito ki lai kynhun ki nongthoh ba la kdew naneng. Ngan pyrshang ban pynlyngkot katba lah ha kaba ktah ia kane.

U pdiang ia u synñiang ba la noh da ki Greek, ki French bad ki Roman sha kane ka poitri ba pyndonkam ha ka drama, hynrei u pynksan ia ki drama ba la pynmih da ki English ha ki sngi jong u. U pynksan ia ka Biria khleh, kata ka Biria ba don katto katne ki jor ka shempap. U ruh um sngewdei ban pyni ia ka jingiap ha ka rynsan, hynrei u kwah ba ki jingialeh para marwei, ki thma bad kiwei lah ban pyni tang ba kito kiba iashoh iadat ne iakhun kin long ki syiem lane ki briew ba ki mihkhmat.

Shaphang ki jingilang kawei ba pyni ki Greek bad ki French u Dryden u ainia ba u Aristotle ruh um shym kren shaphang ka jingilang ha ka por. U pdiang ba dei ban don ka jingilang kawei (unity) ka plot, tang ba ka jingpynrung ia ka plot kyrshan kam ktah ia ka jingitynnat ka drama. U ong ba ka jingiapher ki jingpyni bad ki kam ki pynmih ia ka jingsngewbha ba kham khraw ha ki nongpeit. Ki drama ki French ki duna ha ka plot ruh, u ong, bad kim

don jingmutdur ei ei. Ia ka por u ong ba la da bat hi tang ia ki kam ba hapoh 24 kynta, kin paw ha ka rynsan pat tang ha ki lai kynta, ka plot kam ioh por ban ih, namarkata u kwah ba ka por kan long hapdeng 24 bad 30 kynta katba kum ki jinglong ka drama. Ngi iohi hangne ruh u Dryden u pdiang ia u Aristotle. Ki drama English, u iasaid ki donkam palat ia ka 24 kynta. U Aristotle ruh u hikai ba ka por ha ka shempap ka lah ban palat khyndiat ia ka 24 kynta. Da kaba pynjrong sa hynriew kynta, u Dryden u shu batai tang haduh katno kan tam ia ka shisngi.

(D) KA SHEMPAP :

U Dryden u bud ia ka jingbatai u Aristotle shaphang ka shempap namar u thoh ha *The Grounds of Criticism in Tragedy* ba ka long ka jingpyrthuh bud ia kawei ka kam ka bakhraw, hapura bad ba lah long: ym da kaba la iathuh hynrei da kaba pyni, kaba da kaba pynkhih ha ngi ia ka jingtieng bad jingsngew synei ka iarap ban pynkhuid ia kito na ka jingmut jong ngi. U Aristotle um shym kren ba lah ban pynkhuid ia ka jingtieng bad jingsngewsynei, hynrei ba ki jingsngew kin ia pynbiang hi ialade ha ka jingmut ki nongpeit, ka jingsngew u Dryden shaphang kane ka kylla hadien namar u kylli kumno lah ban pynkhuid ia kito ki jingsngew bamynsaw tang hapoh lai kynta, bad u artatien la ka kamram jong ka shempap ka long tang ban pynkhih ia ka jingsngew synei bad jingtieng ha ka jingmut u briew. "Kam biang tang ba u Aristotle u la ong kumta ; namar u Aristotle u ring nuksa na ka shempap u Sophocles bad u Euripides ; bad lada u la iohi ia ki jong ngi, u lah ban kylla bamut," thoh u Dryden haba u kynthoh halor ka *Tragedies of the Last Ages Consider'd* ba la thoh da u Thomas Rymer.

Ki Tyngshop shempap (tragic heroes), u Dryden u pynpaw, ki dei ban pynpaw ialade lyngba ki kam bad ki jingkren, bad kito ki dei ban pynpaw ia ka jingshisha katba kum ka long kynthei shynrang, ka rta, ka kyrdan bad kiwei pat ki jingdawa. Ha kane ka liang ruh u bud ia u Aristotle. U Dryden um donkam chorus (ne kynhun) ha ki drama English namar ki shu pynwit. Kum uba ñiewkor la ka

jingangnud bad jingsngewbha (taste) ki nongpeit kai, u Dryden u ainia ruh ba ki nongthoh Drama ki Greek ki pyndonkam ia ki chorus namar ba ki nongpeitkai ha kito ki por ki khmih lynti ia ka bynta jong ki, da kajuh ka jingthew u pynkut nia ba ki French ruh ki pyni tang khyndiat eh ki briew namar ba ki nongpeit kai jong ki ki angnud ban iohi kumta. La ka shempap ka dei ban long kumne ne da kumwei, ka shong eh ha ka jingbang ka juk. 1

(E) SHAPHANG KA BIRIA

U Dryden u iahap jingmut bad u Aristotle ba ka biria ka dei ka jingpyrthuh bud ne jingpyni ia ka jingim ki briew ki bakham poh kyrdan, ia ka jingbieit, ban pynrkhie ia ki nongpeit. Ka kamram jong ka ruh ka long hi kajuh kum ka jong ka shempap, ban pynsngewbha nyngkong bad ka baar pat ban hikai. Ym donkam eh ba kan iaroh ia ka babha bad pynrem ia ka basniew.

(G) SHAPHANG KA EPIK :

U Aristotle u ai ka jaka bakhraw tam ia ka shempap ha ka *Poetics* jong u. U Dryden pat u iamynjur bad u Plato ba ka Epik ka long ka bakongsan tam bad ka bakhraw tam. Ki French la ki bud ia u Plato ne da ka jingshem jong ki hi, ki pynksan ia ka Epik. "Ka Epik ka long da shisha ka jingtrei bakhraw tam jong ka jinglong briew" thoh u Dryden ha *The Origin and Progress of Satire.*

Balei ba u Dryden u rai kumtei bad kiei ki nia ba u pynieng kum u nongbishar ia ka thoh ka tar ? Ka jingpule ia ki jingthoh jong u bad ia ka jingbishar ki kritik kam da ai jinghun satia. U Aristotle u la kdew lypa ba ka Epik ka shah ban pynjrong ia ka por baduh da ki snem, katba ia ka shempap pat tang shisngi duh ne tam khyndiat ia kaba u Dryden ruh u pdiang. Ka daw bakong san eh katba lah ban iohi ka long ba da ka jinglyngkot ka por ka shempap kam lah ban pynilut ia ki bynta baroh ba u nongthoh u kwah, bad ba u Aristotle u ban jur ba ka Epik ka dei ban tei ia ka jinglong mynsiem u briew kaba u Dryden um

---

1 : *Dedication of Examen Poeticum.*

iahap jingmut. Shaphang kaba pyndonkam ia ki blei bad ki ksuid lane bor bamaian, U Dryden u iohi ba ia ka jingngeit Khristan shaphang kito ruh lah ban pyndonkam ha ka Epik. Lait noh kitei kiba la kdew, ngam iohi ei ei shuh ka ba thymmai ba u pynmih haba u kren shaphang ka Epik.

(NG) KA JINGBISHAR BNIAH JONG U

Ia ka jingbishar bniah u Dryden la saindur da ka jong u Plato, u Aristotle, ki French bad ki kritik ki juk ba la leit ia kiba nga la kdew. Lada ngi lap ba u pynphriang ia ka rukom bishar kaba wad ban tainia shaphang ki nongrim bad dur jong ka jingitynnat kata ngi tip ba u la shah ialam ha ki French. Haba u kyntait ia ki lai tylli ki jingialong kawei—ha ka kam, ka jaka pyni bad ka por, ngi kynmaw ba u Corneille. Ha u Dryden ka thoh-ka tar ka long ka bynta jong ka jingim hi. U ban jur ba ka thoh-ka tar ka kylla katba kum ka jingsngewtynnat ki juk bapher. Kaba pynsngewbha ia ki Greek mynshwa kam lah ban pynhun ia ki English ha ka por jong u. U bat shitrhem ia ka nia ba dei ban bud ia ka mariang bad ia ka pyrthei bashisha hi.

U Dryden u la long u kritik banyngkong eh hapdeng ki English uba la bishar da kaba nujor ia ki nongrim ba la don lypa. Ngi la iohi ba u la shim ia baroh lai ki rukom pyrkhat shaphang ka thoh ka tar bad nujor ia ki, bad ha kaba leh ia kata u pyni ruh ia ki jingiapher ba u lap. Namarkane ka jingiar jingmut jong u, la ju tip ia u Dryden kum u Comparative Critic (u kritik uba nujor). Wat lada um shym kohnguh ia ki ain ki longshwa ruh u burom ia ki namar ma u hi u thoh "khlem rule ym lah ban don ka buit thawdur, kumba ym ju don iing khlem jingkhang ban ialam ia phi shapoh". Hynrei ia u nongringdur (artist) pat ym lah ban teh da kito ki rule ne ain kat haduh ban khang ia ka Jinglap thymmai jong u. Donkam namarkata ia ka jingiatrei lang jong ki nongthoh bad nongpule ban sngewthuh bha ia ka dor ka kam ba mih na ka buit. Ha ka jingbishar bniah jong u, u la long ruh u banyngkong tam uba la bud kyrdan pa kyrdan ia ka histori.

U long ruh u banyngkong ban ktah lut la ki phang ka thoh ka tar. Wat ia ka jingdro dur bad jingairong hi, kumba ngi la pule u kren shaphang ka Epik, ka poitri, ka shempap, ka biria da kaba kdew sha ki rule ki Greek bad ki Roman. U Samuel Johnson u kam ia u Dryden da u Kpa ka jingbishar bniah ha England. Ka lah ban long ba u Johnson u sngewnguh eh ia u ba u la pynksan ia ki English. Hynrei, kumba nga la kdew u Dryden u shu batai ia kaba kiwei pat ki kritik ki la pynbna ha ka jingsngewthuh jong u. Um shym la iehnoh dak ia ka jingbishar ba pynmih ain (legislative criticism) hynrei u la leh sian shibun eh ha kaba mynjur bad kito kiba iasaid na ka bynta jong ka, u shu kohnguh khlieh, um shym rah kti.

Hynrei ngim dei pat ban klet ba u la kdew lynti ia kiba bud nadien ba u nongthaw poitri u lah ban pyndonkam ia la ka jingmutdur bad jinglap thymmai wat haba u pyrthuh ia ka mariang ruh. Haba shu kren lyngkot baroh kito ki kritik ba la kdew na khmat ki don ka jaka ha ka jingmut jong u. Um dei u kpa ka jingbishar bniah ha England, hynrei u lah ban long u myllung jong ki kritik, bad u kritik bakhraw ka England.

Jingkdew

1 A.G. George — *Critics and Criticism.*

2 R.A. Scott-James — *The Making of Literature.*

3 George Watson — *The Literary Critics.*

4 Legouis & Cazamian — *History of English Literature.*

5 Herbert Grierson — *Cross Currents in English Literature of the Seventeenth Century.*

6 B. Prasad — *An Introduction to English Criticism.*

Ki Jingkylli

1. Iathuh lyngkot shaphang ka nia ba ai da u Crites, u Euginious bad u Lisideius halor ka drama.

2. Kumno u John Dryden u jubab halor ki nia ba la sei da kito laingut, da kdew kyrpang ia ka three unities, ki lai ki jingilang ba ka drama ka dawa.

3. Ianujor ia ka nongrim bishar bniah u Dryden bad ka jong u Plato bad u Aristotle

4. Kumno u Dryden u batai shaphang ka shempap (tragedy) bad ka Epik. Da kdew kyrpang ia kaba u batai shaphang ki lai ki jingilang ha ka drama (three unities).

5. U Dryden u long kum "u Kpa ka jingbishar bniah ha ka English". Tainia halor katei ka rai, bad buh antad ia ka jingshem jong phi ia u Dryden kum u kritik.

17. U WILLIAM WORDSWORTH

IA U William Wordsworth la kha ha Cockermouth kaba ha Cumberland ha ka 7 tarik May 1770. U dei u khun baar jong u John Wordsworth bad ka Anne Wordsworth. U la pule haduh ba u la pyndep ia ka B.A hynrei u la sdang ban thaw poitri naduh ka por shong skul hi. U la im haduh ba u la khlad noh ha ka 23 tarik April 1850.

Ngi la tip ia u Wordsworth kum u myllung, bad lehse ki jingpule jong ngi kin kut tang hangta lymda u la thoh ia ka *Preface to the Lyrical Ballads* kaba pynlong ia u uwei na ki kritik ka thoh ka tar. Ka jingthmu kane ka lynnong ka long ban bishar bniah ia u synñiang ba u la pynnoh sha ka Histori ka Jingbishar bniah ia ka thoh ka tar. Hynrei ngan jied tang ia ki mat ba nga la rai lypa ba ki long kiba donkam na ka bynta jong ngi. Shwa ia kata, dei ban kynmaw ba u Wordsworth u la long u nongseng ia ka Poitri Ieit Mariang ne Romantic Poetry kumba ngi pule ha ka English. Ka nongrim ba u la seng bad ka rukom pyrkhat jong u ka la ioh bynta shibun eh ha ka thoh-ka tar jong ngi ki Khasi.

Um shym la ai ha ka pyrthei tang kawei ka jingbatai shaphang ka poitri, namar kata, ki kritik naduh ki sngi u Samuel Taylor Coleridge haduh mynta ki iai bishar, iai thew tarajur, bad pynshong dor ia ki kyntien jong u. Nga sngew ba ngi dei ban buh ha ka jingmut ia ki ar talli ki jingshisha ha kane ka jingpule. (i) U Wordsworth u angnud ban seng ia ka nongrim thymmai ka poitri kaba iapher na kato kaba la neh haduh ka spah snem 18. Wat la u William Blake u la sdang ban pun jingkieng sha ka juk thymmai ka thaw poitri, dei ia u Wordsworth ba ngi iohi kum u nongialam rangbah kata ka juk thymmai; (ii) ba ha kaba tih ia ka thymmei ka poitri um da pher na u Plato ne na u William Blake kiba buh ia ka sha u Blei, namar u pdiang ia ka 'divine origin' lane "thymmei ba kynja blei" ka poitri haba u thoh ha ka "Essay Supplementary to the Preface".

II

SHAPHANG KA POITRI

(I) U William Wordsworth u thoh ha ka dkhot 6 ka *Preface* ba "ka poitri ka long ka jingshlei ba shu jia hi jong ki jingsngew badonbor". U la ban ia kane ha ka dkhot 27 da kaba batai ba "ka shim la ka thymmei na ka jingsngew shit mynsiem (emotion) ba la kynmaw ha ka jingjai-jai".

Ha katei ka jingbatai, ngi iohi (a) ba ka poitri ka shu wan hi ha u myllung bad ka shu mih hi na ka mynsiem jong u khlem da don kano kano ka jingpynkhih ba nabar. Namar ba kita ki jingsngew ki long kiba dap da ka bor ki shu shlei hi bad pynlong ia ka poitri khlem da puson bad pynlut por ha kaba thaw ia ka. Shisien u la kum thoh :

> . . . to the open fields I told
> A prophecy : poetic numbers came
> Spontaneously to clothe in priestly robe 1

—Hynrei ka poitri kam lah ban mih na u myllung ha kata ka rukom kumba ka um kam lah ban shlei na u phiang khlem da pyndap nabar. Ia ka jingsngew ym lah ban pynshlei lymda u briew u iohi da la ki khmat, iohsngew da la ki shkor, ne ktah da la ki kti ia kaei kaei kaba bat ia ka jingmut jong u. Donkam ka jingpynkhih ia kita ki jingsngew. U Wordsworth ni u la lap ia kabym lah long ba ka poitri kan shu shlei hi kumta, namar kata, ma u hi u la batai hadien ba kita ki jingsngew shit mynsiem ki dei ban sah ha ka jingmut u myllung haduh ba yn pynkhuid ia ki ha ka jingpyrkhat bad jingpuson kaba lah ban neh slem. Nangta u myllung u pyrshang ban kynmaw biang ia kata kaei kaei.

(b) Ba ka poitri ka mih hadien ka jingpyrkhat bad ka thymmei jong ka long ka jingsngew shit mynsiem. Kane ka nongrim ka iatyngkhuh bad katei haneng. Haba u la ong ha ka shu mih hi, u ong pat ba donkam ban da pyrkhat. Imat kumba u iathuh pynban ia ki kyrdan ka kam thaw poitri. Kata, ynda u la pule bniah ia kaei kaei kaba shon

1: *The Prelude, Bk I.*

ha ka jingmut jong u, u ieh shwa ba kita ki jingpyrkhat kin da janai nangta ha ka por bajar-jar u sdang biang ban kynmaw ia kiba u la pule bniah. Haba kumta, kam lah shuh ban long kaba shu shlei hi namar ka la long ha ka dur thymmai, ka dur bakynja mynsiem jong kaba la iohi, tip bad pyrkhat.

Sa kawei kaba pynkulmar jingmut ia u Wordsworth ka long ka thymmei (origin) ka poitri. Haba ha ka *Preface* u thoh : "It takes its origin in emotions recollected in tranquillity" ha ka snem 1800, ka Essay pynbud ia ka *Preface* pat u thoh shaphang ka "divine origin" ka poitri. Ha kano ka rukom u pyniakynduh ia kitei ki jingphla jong u, ym don jingpynshai satia hangno hangno ruh na ki jingthoh jong u. Ki kritik ki ioh ka mon laitluid ban bishar hi. Haba ngi pule pat ba u ban bunsien ba kata ka shong ha ka jingmut u briew, namar kata ka poitri ka mih na u briew hi. Ngi lah ban pyniasuk ia ki ar ki nia na ujuh u briew shaphang ka thymmei ka poitri tang lada ngi shim ba dei u Blei uba ai ka jingtip, ka jingmut, ka dohnud bad ka bor pyrkhat ia u briew, kumta ka poitri ruh dei ka kynja mynsiem. Dei ia kata ka jingsngew shit mynsiem ba u Wordsworth u pynpaw. Ka long, namarkata, ka dur badap da ka jingmut bad kaba ieng na ka bynta ka jingmut bad ka shym wan la wan hi ha u myllung khlem da pynshitom ialade. U J. R. Lowell u lap ba "ka dei ha ka jingjied babunsien eh ia ki phang ia kibym lah ban pynpaw ia ka dur bym lah iohi (ideal) khlem ka kynrum kynram hapdeng ka phang pdeng bad ka rukom pyndonkam ia ka ba ka jingbakla bakhraw u Wordsworth ka shong" 2.

(2) Ia kaba u shim ia ka poitri kum ka dur ne syrngiew, ngi pule pat ha ka dkhot 19 ka *Preface*. Hangto u thoh: "Ka poitri ka long ka dur (image) jong u briew bad ka mariang". Kaba u mut ban ialap ha ki nongpule bad nongthaw poitri ka juk jong u ka rieh ha kine ki kyntien. Dei ia kane ka nongrim ba u Wordsworth u da bat shisha ha ki phawar jong u naduh ka snem 1800 haduh bakut. U la pynpaw shisha ia ka dur uno uno u tyngshop ba u jied, bad haba ngi pule shaphang jong ki lyngba kito ki phawar ngi sngew ba ki long ki briew baim bakhih kum ngi. Ngi iohsngew ia ka jingrwai ka samla riewlum, ngi iohi ia ka

jinglong ka Lucy, ngi sngewthuh ia ka jinglong jong u hi lyngba ki phawar jong u. 3 Ha kaba pynpaw ym tang ia ka dur hynrei ia ka jinglong ka Mariang u Wordsworth u la leh janai. Ha ka *Prelude, Excursion*, bad "Tintern Abbey" ngi lap lut ia kito baroh. Ka "Tintern Abbey" lei lei ka pynpaw ia u myllung kum u nongmane blei ia ka mariang. 4. Namar kane ka jingshisha ruh ba la tip ia u kum u myllung ieit mariang.

(3) U Wordsworth u batai ruh ha ka dkhot 21 ka *Preface* ba "ka poitri ka long ka lyer bad ka mynsiem bakham lwet jong ka jingtip baroh; ka long ka jingpynpaw shynna ba na dohnud ia ka dur bashabar ka saians".

U Wordsworth u ai ia ka poitri ka jaka bakham halor ban ia ka saians. U ong ba ka saians ka batai ia kiei kiba paw shabar ba u briew u lah ban iohi; ka tih nia, ka pharia bad pynkhlad ia kiei kiei khnang ban batai ia ki. Ka poitri pat kam hun tang katta; ka ngam jylliew sha kiei kiei ba ka saians ka leh. Ka thong ka poitri kam dei ka jingshisha ba paw shabar, ne kaba shu phla, hynrei kata ka jingshisha kaba trei kam shaduh ka dohnuh u briew da ka jingsngew khih mynsiem bakhlain. Namar kata ka long kum ka lyer bad ka mynsiem ba kham lwet (ne kham ni) jong ka jingtip baroh. Lada ka long ka kynja mynsiem kam lah ban iap noh, ka im junom. Ym don ba lah ban ktah ia ka, hynrei ma ka te ka ktah ia ka dohnud balung u briew kaba um hin ynda ka pynpaw ia kata ka jingshisha batrei kam. U la thoh shai hi ia ka jingthmu jong u ban pynlong mynsiem ne Rngai ia ka poitri. U lam pynbud ruh ia u Aristotle ha kaba ong ba ka poitri ka long ka bajylliew tam na ki rukom thoh baroh. 5. U ngeit ba ka poitri "ka long ka basdang bad bakut jong ki jingtip baroh ; ka long kaba im junom kum ka dohnud u briew".

Ngi lah ban pdiang ba ka poitri ka don ka jingim bymjukut, bad kan yn iap lano lano ruh, hynrei ba u briew u sdang ban tip ei ei lyngba ka poitri bad kaba u tip khatduh ruh dei ka poitri ka long ka jingtyrwa ba dawa ia ka jingiatai nia bapura ym tang ha kane jingpule hynrei hawei de. Ki nongrim bapher ka jinghikai, bad ka

nongrim ki jingbat ne jingkem u nongpule ia kano kano ka bathymmai kin iashoh iadat bad kane ka jingtyrwa u William Wordsworth. Lada ka bor ban khmih thuh, ban pule ia kaei kaei ka shong ha ka jabieng u briew, bad lada kaba u briew u tip nyngkong dei ka poitri, kata ka poitri ka dei ban long ka bor sngewthuh kaba pynkha ia ka jingmut dur babun rukom. U briew u sdang shisha ban pynroi ia ka jingtip jong u da kaba pyrkhat, mut-dur bad puson, dei ynda haba ka jabieng kam lah shuh ban trei kam ba la kut ki jingtip baroh. U Wordsworth u pyn-mih ia katei ka jingtyrwa khlem da lah ban pyn shai pat.

(4) "Ka poitri ka long kum ka jingieit, ka jingsngew baktah ia ka dohnud . . . ka long u symbai ka jingbiria pynlut por". Ia kane pat u Wordsworth u la thoh ha ka *Essay Supplementary to the Preface*. Kane ka long kawei pat ka jingbatai ba mih na ujuh u briew. Lada ka poitri ka long kum ka jingieit, ngi lah ban sngewthuh ba ka long ka jingsngew syaid mynsiem kaba don ha u briew haba u pyrkhat ia kaei kaei kaba u iohi. Lada ka long ka jingieit samla, haba u pyrkhat shaphang ka samla jong u. Shisha haba u phla ba u ieit ia ka matiang ngi iohi ia kata ka jingsngew syaid mynsiem ba ka paw ha ki phawar jong u. Kane ka jingbatai ka jan bad ka banyngkong kaba kren shaphang ka poitri kum ka jingshlei miar ki jingsngew mynsiem badonbor, hynrei ngi sngewthuh ia kata ka bor ki jingsngew ha kane ka jingbatai bamynta namar ba ka ktah ia ka dohnud u myllung Kat kum kane ka jingbatai, u myllung um lah ban pynmih ia ka poitri lymda kaei kaei kaba u sngew ka da ktah bad bat shisha ia ka dohnud jong u.

Ynda u Wordsworth u pynheh ia ka jingbatai, bad pynlong ia ka poitri "u symbai ka jingbiria pynlut por", ngi sngewthuh ba u angnud ba ka poitri kan long ma ka ka lad ban pynsngewbha pynsngewtynnat ia u briew. Dei ia kata hi ba baroh ki myllung ieit mariang ki iai ban. (Ngin pule shuh ynda ngi tuklar ia ki kamram ka poitri harum).

Ha ka jingbymlah u Wordsworth ban ai tang kawei ka jingbatai, bad ka jingbymlah jong u ban pyniasuk ia ki nia bapher jong u ba ka jingtlot jong u ka shong. Lada

kaei kael kaba u batai ka paw ha ki phawar jong u, kata ruh ngi lah ban sngewthuh, hynrei kan iarap shuh shuh lada ki jingbatai ki paw lynter ha ka kam. Nga sngewsih ba ngam shym lap ia ka poitri jong u ba ka iai kyrshan ia ki jingbatai baroh. Dei namar kata ka daw lehse ba ki myllung ieit mariang kim shym iabud ia kijuh ki nongrim. Lada um shym la thoh ia ka *Preface*, un jin da la lait na ka jingbishar bniah ki kritik ka pyrthei.

III

KA KAMRAM KA POITRI

Na ki jingthoh jong u hi, ngi lap ia ki kamram ba u Wordsworth u kwah ia ka poitri ban pyndep. Ki iapher haduh katno mo na kaba la hikai u Aristotle, u Horace, u Longinus, u Philip Sidney bad u Dryden? Ia kine ki kamram ruh ngi shaniah ha ka *Preface* ban iathuh ia ngi. Lada kata hi kam pynhun, ngin wad sa na ka *Essay*.

(1) Ka kamram ka poitri kat kum u Wordsworth ka long ban pynmih ia ka jingsngewbha, bad jingsngewtynnat bakloi ban mih ha u nongpule ne uba sngap ia kata. U la kdew ruh ba uta uba pule ne sngap u dei ban leh ym kum u riewsaid, u nongpynkhiah, u nongpeit khlur, ne uno uno u Stad, hynrei kum u briew. U myllung um dei ban sngewrem ia kata ka kamram ka poitri namar kam pynhiar kyrdan ia ka buit jong u. U batai ba kata kaba pynmih ia ka jingsngewtynnat bakloi ban mih ka long ka jingkubur da ka lynti bakyllain ia ka jingitynnat ka pyrthei baroh. "Ka long ka kam basting bad basuk ia uta uba peit sha ka pyrthei ha ka mynsiem ka jingieit", bad ka jingsngew burom ba la pynpaw ha ka burom tynrai bashisyrtap jingmut jong u briew. Kata ka jingsngew tynnat ka mih na kaba u briew u tip, u sngew, u iohi, bad u mad. Lymda u briew u sngewtynnat, um tip ei ei ruh. Kata ka jingsngewtynnat ka shong ha ka jingmut. Ka lynti ban kot shata ka long ka jingiohi ia ka jingiasyriem ha ka jingiapher (similitude in dissimilitude).

Lada ngi pule bniah ia kane ka jingbatai ngi sngew kumba la don mano re ba la kren shaphang kajuh ka phang. Shisha ki kritik bamynshwa ki la batai shaphang kane. Dei

u Aristotle uba iathuh ia ngi ba ka poitri ka pynmih ia ka sngewbha kaba iadei dur bad ka, bad u batai kumta ha kaba u kren halor ka epik. U Horace ruh u la pynbna ba kaba pynmih ia ka jingsngewtynnat ka long kawei na ki kamram ka poitri. Ia kane kajuh ngi pule ruh na u John Dryden. Hynrei u Wordsworth um da pynpher eh na kito, lait noh kaba um shym kdew ba ka poitri ka dei ban hikai de. Lada um shym thoh beit ruh, ia ka jingmut barieh jong u ba ka poitri kan pyndep ia kata ka kamram lah ban iohi ba kiba thaw poitri hadien jong u kin iohi ia ka nongmuna na u. Ha ka shithi jong u sha u George Beaumont (1808) u thoh "Uwei pa uwei u myllung bakhraw u dei u nonghikai; nga kwah ban ñiew ia nga kum u nonghikai lane kum u bym long ei ei".6

(2) Ka jingbatai baar shaphang ka kamram ka poitri ka kham pher khyndiat na katei haneng. Ha ki kyntien u Wordsworth hi ka long kane:

> The end of poetry is to produce excitement in coexistence with an everbalance of pleasure: but by the supposition, cxcitement is an unusual and irregular state of the mind; ideas and feelings do not, in that state, succeed each other in accustomed order.

(para 25, Preface)

Ka kyntien "excitement" ha kane ka kamram ka poitri ka lam iathuh ia ngi ba ka dei ban pynshong shit bieit u nongpule haduh ba u lah ban leh ei ei, ne ban rkhie iap ang haba u sngewtynnat eh, ne ban iam syndon haba u sngew synei ia ka jingjia ba la iathuh ha u. Ngi la pule ba dei ia kaba kum kata ka jaid poitri ba u Plato u kyntait namar u ong ba kam iarap ban tei ia ka longbriew manbriew. Lada u Wordsworth u kut tang ha ki kyntien "ban pynmih ia ka jingshong shit" um shem jingeh ban pyniadei ia ki kamram ba u don ia ka poitri, hynrei u bteng pat ban ong ba kata ka jingshong shit ka iamih lang bad ka jingpalat ka jingsngewbha; hynrei kane ka jingbatai jong u ruh ka pynpaw ia ka jingshongshit bieit, namar ma u hi u batai ba "ka jingshong shit ka long ka jinglong bym ju jia bad bym

ju mlien ka jingmut. Lada ka poitri kan leh ia kane ka kam, ka pynlong ia u nongsngap ruh ban jngi ha ka duriaw khlem um, ban her sha ki pyrthei bymtip kiba don tang ha ka jingmut dur, tang namar ba la shongshit eh. Hangne ngi iohi ia kawei na ki dur ka poitri ka juk mariang: ka poitri ba shaniah ha ka jingphohsniew iapeit khlem da ailad ia ka nia (reason) ban leh la ka kamram. La kumno kumno u Wordsworth u kwah ba ka poitri kan pynbeit ia ka jingsngew ki briew khlem da pyndonkam ia kano kano ka jingleh bamynsaw. Ha syrtap kane ka kamram, ngi iohi ba u Wordsworth u buh ha ka jingmut ia ka KATHARSIS u Aristotle ba ka shempap (tragedy) ka pynmih ha u nongpeit. Um mynjur ba ia ka jingsngew u briew lah ban pynbeit tang da ki ki kam baitieng, kumta u pynieng ia ka nia thymmai ba ka poitri ka lah ban leh ia kata tang da ka jingshong shit bad jingsngewtynnat.

(3). Ka poitri ka pynpaw ia kiei kiei ym **kumba ki long hynrei kumba ki paw ha ka jingmut u myllung bad ha ka jingsngew baktah ia ka dohnud jong u.** Ka dei ka kam u myllung ban pynlong ia ka kumta; ban ym iathuh ia kiei kiei kumba ki long ne kumba ki don halade hi. Ia kane ka kamram la thoh ha ka *Essay*, bad lah ban pule lang ia ka bad kaba u Aristotle u batai: u ong ba u myllung u pyrthuh bud ia "kiei kiei kumba ki long, ia kiei kiei kumba la iathuh lane la pyrkhat ba dei ban long, lane ia kiei kiei kumba ki dei ban long". Hangne ngi lah ban sngewthuh ba u Wordsworth u shim ia ka jingkdew bakhatduh, kata, ba ka poitri ka pynpaw "ia kiei kiei kumba ki dei ban long" namar um kwah ia kaba ki long. Lada ka poitri ka pynpaw ia kaei kaei kumba ka paw ha u myllung, ka mut kumjuh ba ha ka jingsngewthuh jong u, kata kaei kaei kaba u la iathuh ka dei ban long kumta. U William Wordsworth u bret ia kabym myntoi ha ka jingbatai u Aristotle. Hangne ruh ka jingmut dur ka trei la ka kam, bad u Wordsworth u kwah ia ki kritik ban bishar ia ka bor bakhraw ka jingmutdur (*Essay*, para 2-4).

(4). Sa kawei pat ka kamram ba ka poitri ka dei ban pyndep ka long, ban pynbyrngia ia u briew babun kam, ban pyntngen ia ki briew na ka jingjynjar kane ka jingim,

ban iada ia kito kiba la noh ka rta. Ha kajuh ka por ka iarap ban pynkiew ia ka thoh ka tar jong kano kano ka jaitbynriew. Ha kaba pynmih ia ka jingtngen ha ka mynsiem u briew, ka poitri ka pyrsat ia ka mynsiem ka niam kaba ai jingkyrmen ia ka lawei. Ka poitri ka pynlong ia u briew ban angnud ban sngap nia, ne ia ki jinghikai ka Nia (reason).

IV

KA PHANG PDENG KA POITRI

Ka phang pdeng jong ka poitri u Wordsworth ka long ban bud dien lane ban wad ia ki ain banyngkong ka longbriew manbriew, khamtam eh ban pyrthuh ia ka jingim ki nongkyndong namar dei ha kaba kum kata ka jingim ba ka jingsngew khia ka dohnud ka lap ia ka khyndew bakhambha ha kaba ki lah ban san haduh ban da ih. Dei ha ka jingim nongkyndong ba ka jingsngew khia dohnud ka laitluid bha bad ka kren ia ki ktien ba kham beit bad kham shon jingmut. U iasaid ruh ba ki jingsngew banyngkong jong ngi ki briew ki ia mih lang bad ka jinglong balui-lui kaba sah slem na ka jingim ki nongrep ha nongkyndong. Ha kata ka jingim ki jingsngew khia ka dohnud ki iasoh lang bad ki dur baitynnat bad baneh slem ka mariang. Hadien ba ngi la pule ia ka jingbatai haneng ngi la dei ban sngewthuh shai ba kata ka phang ba u la jied kam lah ban mih pyrthei lymda u la pyndonkam ia ka jingmutdur kaba airong—airup ia kata ka jingim nongkyndong.

Haba u Wordsworth u ialeh ban seng ia ka nongrim thymmai ka poitri, ki jingkylli ruh ki mih. (1) Hato dei ma u uba kren nyngkong shaphang ka phang pdeng ba kum kata jong ka poitri ? (2) Ha kano ka rukom u la pynkhein ia ka nongrim barim ? (3) Kaei ka jingpynkut nia jong ngi ?

U M H. Abrams 7 (*The Mirror and the Lamp*) u la ai ka jubab ia ki jingkylli banyngkong. U la kdew hangto ba u Wordsworth u bud ia ka nuksa u Dr. Samuel Johnson uba la kren kumtei haba u

iaroh ia u William Shakespeare. U Johnson u thoh ba ki tyngshop u Shakespeare ki pyrthuh bud ia ki nongrim ba mih na ka jingsngew khia bashisha ia kiba u la pynkylla na la khyndiat eh da ki dur bathikna. Kitei ki tyngshop ki long kumba ki long hi namar kata ki neh slem. Ka jinglui-lui basalonsar ki jinglong barim kim ju roi lane duh noh. U Johnson u ngeit ba don ki rukom ha ki ri baroh kibym ju duh noh, bad kiba lah ban lap tang ha ka jingim briew kiba kren tang ban sngewthuh ia ki, kibym don jingang-nud ban pynjanai ei ei. 8 Ka jingiapher hapdeng jong ki ka long ba u Wordsworth u pynieng ia ka nia ba lah ban lap ia kita ki jingsngew ba u kwah tang ha nongkyndong bad ha ki nongrep bajakhlia, ym ha sor, ha ki briew ba dang bieit kibym tip ia ka jingarsap. Dei ha kum kata ka jingim ba ka jingshlei kynsan ki jingsngew badonbor ki lah ban ioh lad ban trei kam ha ka jingmut jong u myllung.

Lada u myllung u pyrthuh tang ia ka jingim nongkyn-dong bad iathuh shaphang kata ka jingim, yn ym don pha-war shuh shaphang ka jingim ha sor bad yn ym don jingtip ei ei ruh lyngba ka poitri ia kaba jia ne lah ban jia ha sor, bad ia ki jingtip thymmai ba mih man ka sngi.

Lada baroh ki myllung ki bud ia ka jingialap u Words-worth kin shem ba ka jingbatai jong u ba ka poitri ka long ka jingsdang bad jingkut ka jingtip baroh kan ym lah ban trei kam ; namar ka jingtip jong ngi ia kiei kiei ki bathym-mai kin ym da pher na ka jingtip u khynnah babieit ubym tip wat tang ia ka jingiap ruh. Ka nia u Wordsworth ka lah ban ieng tang ha ki ballad ba u hi u la thoh, wat kata ruh ym ha baroh.

V

U WORDSWORTH KUM U KRITIK

Ha ka jingsngewthuh barit jong nga u William Words-worth um shym la don jingthmu hi ban long kritik ka thoh ka tar, ne jong ka poitri. Hynrei u don ka jingangnud ban pynbna ia ka nongrim thymmai bad ia ka dur thym-mai ka poitri kaba iapher na kaba ju long ha ki snem bamynshwa ia u. Lymda la kyntu ia u da u Samuel Taylor

Coleridge lehse un ym thoh hi ia ka *Preface to the Lyricul Ballads* kaba la pynlong kritik ia u, wat la ym uba hakhmat eh.

U Wordsworth u iasaid na ka bynta ka dur bad ka phang ka poitri. U la pynlut por ruh ban batai shaphang (1) u myllung, (2) ki kyntien ha ka poitri (3) ka jingmutdur, (4) ka jingthew ha ka poitri, nalor kito ki mat ba la ktah hangne. Shwa ia u ki myllung bad kritik ha England ki thoh katba kum ki rul ba la buh lypa da kiba la leit sha shwa lait noh u Dryden. U ong ba kito ki rul ki lah ban long janai, hynrei ki nongpule kin ym ioh ia ka jingsngewtynnat namar ba ka poitri kam pynpaw ia ka jingsngew jong u myllung halor ka phang ba u rwai. Hynrei ka poitri thymmai jong u ka ai ka jingtynnat ha ki nongpule. Ban kot sha kata ka thong, u myllung u dei ban plie ia ki khmat jong u sha ka pyrthei mariang bad iathuh ia kaba u iohi ym kumba ki long hynrei kumba ki paw ha u. Da kaba leh kumta u Wordsworth u ban ia ka rukom bishar bniah kaba wad ia ka jingitynnat, bad kaba pynpaw ia kaba u myllung u bishar bniah kaba wad ia ka jingitynnat, bad kaba pynpaw ia kaba u myllung u shon ha ka jingmut jong u haba u thaw poitri ia kaba ngi tip kum ka *impressionistic upproach.*

U Wordsworth u kdew ruh ba u nongthoh u don ka kamram, bad kata ka long ban thaw ia ka jingbang da kaba ki nongpule kin bang ia kata ka jingthoh. Haba u ban ia kane ka mat, u pynksan ruh ialade ha kaba u seng ia ka nongrim thymmai ia ka poitri.

U ialeh ban wad ia ka jingiaid ryntih ha ka kam thoh poitri, la kumno kumno ha ka juk jong u. Kam long ka bathymmai ia uno uno ban leh kumta. U Dr. Johnson u pyrshang ban wanrah ia kum kata ka jingryntih ne jingiabud lang ia kijuh ki dur ki dar; u Matthew Arnold hadien bad u T.S. Eliot ha kane ka spah snem jong ngi ki la pyrshang ban iasaid na ka bynta la ki nongrim ne jingsngew. La kumno kumno, ka nongtim ba u Wordsworth u la seng ka myntoi ia ki myllung mariang kum u Shelley bad u Keats, bad kiwei de kiba hadien ia ki. U la dei ban

hun ba u don ki nongbud ia ka nongrim jong u, wat la ki don la ki jong ki jong ki lynti ban pyndonkam ia ka ruh.

Haba u thoh shaphang ba ka poitri ka mih hi da lade na ki jingsngew u myllung, u Wordsworth u thew sha ka jingsei shabar ia kaba u myllung u pyrkhat hapoh la ka dohnud. Um mut ba kata ka jingwan hi ka poitri ka long kaba khlem ka jingpyrkhat, hynrei kaba khlem kano kano ka jingpynshong shit ba nabar. U thoh ba "ia ki phawar babha la pynmih tang da kaba u pyrkhat slem bad jylliew. Namar ia ki jingtuid lynter ka jingsngew jong ngi la pynbha bad pyniaid da ki jingpyrkhat jong ngi kiba long da shisha ki nongmihkhmat ia ki jingsngew bamynshwa jong ngi".

Wat la um ñiew ia ka jingthew (metre) kum kaba da donkam eh, u Wordsworth um shym kyntait pat ia ka. Kane ka mut ba u pyndonkam ia ka jingthew ym kum ka lad ban pynmih ia ka jingsngewbha bad jingsngew-tynnat.

Ka jingiaiban jong u shaphang ba ki kyntien ka ka poitri kim dei ban iapher na kito ba pyndonkam ha ka *prous*, bad ba kim dei ban iapher na ki ktien ki nong-rep ha nongkyndong ka pynmih bun ki jingiapyrshah na ki kritik naduh ka por jong u hi haduh kine ki sngi. U shem jingeh shibun ban pynieng ia la ka nia namar na ka jingthoh jong u hi ngi lap ia kaba u sngew shitom jingmut. Ma u hi um shym la bat ia ka. Kumba thoh u George Watson, u la lap ba don ka jingbakla hangto, bad ha ka snem 1815 ba u la thoh ia ka *Essay Supplementary* u la weng noh ialade na kata ka ktien ba pyndonkam haba iakren. 9

Ha ka jingbishar bniah u Wordsworth, ngi lap ba u pynshong dor ia ka buit (art) na ka bynta ka jingshem, ym ia ka jingshem na ka bynta kata ka buit. Kumba thoh u R. A. Scott-James, u Wordsworth u ñiewkor shibun eh ia ka jinglong ka jingmut ba la mad ha por ba u puson shaphang ka mariang, bad ym don eh ei ei kaba n kwab ban ai ha ngi lyngba ki phawar jong u. 10

SHIKYNTIEN

Ha kane ka lynnong ym shym la ktah lut ia ki mat ba iadei bad ka jingbishar bniah u Wordsworth. Ia kine ki mat ba la kdew harum lah ban lap ha ka jingthoh u Winston M.S. Pariat ha ka kot *William Wordsworth* bad u H.W. Sten ha kajuh ka kot.

1. Shaphang ka *Preface*, pages 1-4.
2. U Wordsworth halor ka kamram u myllung, pages 5-8.
3. Ki kyntien (diction) ha ka poitri, pp: 14 - 19.
4. Ka Jingthew (metre) pp. 19-23.
5. U Wordsworth bad ka buit thaw poitri jong u, pp 30-37.
6. U Wordsworth kum u myllung ka mariang, pp 62-68.
7. Ka jingsngew u Wordsworth shaphang ka mariang hadien, pp. 121-124.

Ki Jingkdew

1. *The Prelude*, Book I

2. "Wordsworth"

3. Pule ia ki poem jong u kum *The Prelude*, "The Idiot Boy," "The Affliction of Margaret" bad kano kano ka poem kaba u rwai shaphang ki briew, phin lap ia ka jingpyrshang jong u ban pynpaw ia ka dur bad ka jinglong ki tyngshop.

4. H.W. Sten, *William Wordsworth* (Part II) pp. 59-81.

5. *Poetics*, chapter xxiii

6. Letter to Sir George Beaumont, (1808).

7. *The Mirror and the Lamp*, pp. 106-107.

8. *Preface to Shakespeare*

9. *The Literary Critics*

10. *The Making of Literature*.

Ki Jingkylli

1. Kumno u William Wordsworth u batai shaphang ka Poitri ? Tainia halor kawei na kito ki jingbatai.

2. Kiei ki kamram ka Poitri katba kum u Wordsworth ? Phi don ei ei ban ong halor kano kano na kito ki kamram?

3. Kaei ka phang pdeng jong ka poitri katba kum u Words worth ?

4. "Lada u myllung u pyrthuh bud tang ia ka jingim, yn ymdon phawar shuh shaphang ka jingim ha sor bad yn ym don jingtip ei ei ruh lyngba ka poitri ia kaba jia ne lah ban jia ha sor, bad ia ki jingtip thymmai ba mih man ka sngi" Tainia halor katei ka jingong.

5. Pyrshang antad ia ka kyrdan u Wordsworth kum u kritik.

18. KA JINGBISHAR BNIAH HA KA KHASI

KA jingbishar bniah (criticism) ia ka thoh ka tar Khasi kam long kaba la slem eh. Kaba lah ban pdiang ba ka long ka jingsdang ka long ka jingthoh ba la ai kyrteng "Ka Jingaikhmat" ba la mih ha ka snem 1925, kata ka mut ka mih hadien 73 snem naduh ba la sdang ban pynmih kot da ki ba hikai u saheb Thomas Jones ha Sohra. Ngin sa ioh lad ban pule bniah ia ka ha ka lynnong babud.

Naduh kata ka snem 1925, kane ka phang jong ka jingpule ia ka thoh ka tar jong ngi kam shym ioh ka lad babiang bahun ban paw pyrthei, kumta haba nujor bad ka jingroi jong ka ha kiwei pat ki ktien ka ri India, ngi dang sah dien shibun ha kane ka liang. La dei shisha ban kwah ban tip ia ka daw ne ki daw ba ka long kumta kumba kwah u nongai jingkylli ha ka Eksamin B.A. ha kane ka snem (1979), namar lymda don ki daw bathikna kane ka phang kam dei ban sahdien haba ha kiwei pat ngi la iaid shibun shakhmat.

Ka daw *banyngkong* eh ba nga kwah ban pyrkhat ka long bad ki kot ki sla ba mih ha ka spah snem bakhatkhyndai ki dang pyni ia ka jinglung ka thoh ka tar jong ngi. Ki nonghikai ban wan poi na shiliang duriaw ki angnud ban iohi ba ki briew jong ngi ki kit khia ia la ka jong ka ktien. Ki hap ban kynto lyngba ka poitri ruh, bad buh ha ngi ia ka jingieit ri, namar kata, kam pher la u long u nongwei shisngi u John Roberts u phah rwai ia ki khynnah skul bad ki paralok jong u ia kata ka mat :

> Ri, Ri, nga ieit thoiñ thoiñ la ka ri,
> Ngin kiew shakhlieh, shaphrang ngin mih
> Umpohliew jingstad ngin iadih.

Haba kita kiba la stad lypa ki dang angnud ban pynbun ia ki kot, ka long ka baeh shibun ban khmihlynti ia ki ban bishar bniah ia kano kano ka kot ba la pynmih. Ha ka spah snem baarphew la mih bun ki riewstad na la ka ri

lyngba ka jingshong skul jong ki ha Calcutta, Gauhati, bad hangne ha Shillong hi ruh. Ka kyrdan B.A. kam long shuh ka barit ban lah ban pynmih katto katne ki jingbishar bniah ia kano kano ka phang. Uta u William Wordsworth ki English u la pyndep tang ia kata ka kyrdan, hynrei la ñiew ia u kum uwei na ki kritik ka ri England. Dei haba ki briew jong ngi hi kim kit khia ba ka sah shrah kane ka phang naduh basdang. Ki trai shnong ruh imat kum ki nonghikai ba wan na jngai hi, kim kwah ban pynthut iano iano, ki kwah ban bun ki kot ki sla namarkata kim shym tare ia kane ka phang ha ka rukom badei. Hooid la don ka jingkdew hangne hangtai pyrshah ia ka rukom pyndonkam ia ki katto katne ki kyntien da u Primrose Gatphoh hynrei kito baroh kim dei ki bynta ka jingbishar bniah ha ka rukom ba lah ban pdiang. Ki long tang ki jingkynthoh (remarks).

Ka *Baar.* La iohi ia ka jingsalia ki longshwa ha ka jingstad ban pynlut por ha kaba tuklar ia ka jingthoh kiwei. Kane ka jingsalia ban da kdew da ka jingthoh ka dang sah snap haduh kine ki sngi jong ngi. Haba ngi iakren shaphang kano kano ka kot thymmai ba la die ha iew, ngi iohsngew ba don kiba ong ba kim long ei ei, lane ba kim put biang. Ka long ka basuk shibun eh ban shu ong kumta, hynrei kat haduh ban da mih da ka jingthoh, te ka eh shibun ban khmihlynti. Kane ka daw ka dei ban leit noh. Ka lad ba lah ban beh noh ia ka shajngai imat ka don lada ka Department of Education ka sorkar jong ngi ka don por ban thung da ki komiti rit ban ai jingmut kumno yn pynlut ia ka tyngka iarap ban pynroi ia ka thoh ka tar, bad lada kata ka komiti kan mang lypa ia ka tyngka ban pynlut ha kane ka liang ka thoh ka tar, kin mih ki kot man ka snem, bad kane ka jingsalia kan jah la ka jah hi.

Ka *Balai.* Ka jaitbynriew jong ngi katba paw na ki jingthoh hangne hangtai kim smat ban pule ia ki kot ha ka ktien la jong, khamtam ia kito kiba kham don dor ha ka liang ka thoh ka tar. Bun ki dang pyrkhat hi ba ka poitri ka dei ka kmie jong ki jingstad baroh. Kane ka long ka jingpyrkhat bakla ba dei ban bret noh. Ka pyrthei ka thoh ka tar ka ñiew ia ki kritik kham halor bunshah ban

ia ki nongthaw poitri bad drama, namar dei ki kritik kiba kdew ia ka lynti, kiba thew ba woh ia kano kano ka phang, kiba batai pynshai ia ka phang badum. Ia kane la buh jingkynmaw da uwei na ki kritik haba u thoh ba la dei ban tynñian ia ki kot kum ha skul pynpaw bad ha ki skul pule. Kane ka jingjaituh ka mih na ka jingbynñiew kor jong ngi ia la ka jong ka ktien ka thyllieij. Ka eh shibun ban weng ia kane na ka jinglong bakyrpang ka jaitbynriew jong ngi.

Ka *Basaw.* Ki riewstad jong ngi kim pei phang bha hi. Haba ki nongthoh ki ai sha ki ia ki kot jong ki ba kin pule lypa sh wa ban shon bad ban thoh ei ei, ki shu iaroh khlem kut. Teng teng kita ki jingiaroh kim lah ban ieng namar ka jingthoh u nongthoh kam aikjat ia ki. Imat ki sngew ba lada ki ktah ei ei kaba pyrshah ia ka kot, kan pynthut ia ka jingiaid shaphrang ka thoh ka tar jong ngi. Dei na kane ka jingmlien ruh ba ka thoh ka tar jong ngi ka shu iaid ruma khlem lakam ha ka pyrthei balaitluid jong ngi. Uwei u kritık jong ngi u bein ia kum kane ka jingmlien da kaba ong ba ka jingiaroh ka dei tang ia ki khunlung.

Ka *Basan* Ki nongthoh poitri, nongthoh drama kim shlan ban batai ia ka jingsngewthuh jong ki shaphang kito kiei kiei, namarkata, ki shu pynbud ia kaba leh kiwei khlem da tip ruh kaei ka poitri, kaei ka drama bad kaei ka novel ha ka rukom ba ngi tip ia ka. Lada kin batai kumta, ia kata ka jingbatai yn ithuh kum ka jingbishar bniah lada ka don ia ki sap ki phong jong kata ka phang ka jingpule.

Ka *Bahynriew.* Khyndaiphew na ka shispah ngut ki nonghikai jong ngi ha kolej bad high school, bad 99 na ka 100 ngut ki nongpule kot Khasi kim ju bna ia kata ka tnat pule ba ngi tip kum ka *Literary Criticism.* Dei ynda haba la pynrung ia ka ha ka Honours ha ka snem 1977 ba ki nonghikai Khasi ruh ki sdang ban kylli "kaei kata?". Ka pateng bynriew ban dang wan kam dei ban klet ia kaba u Dr. Radhon Singh Lyngdoh uba ha ka kyrdan kum u Chairman ka Board of Under-Graduate Studies ka North Eastern Hill University u la jop ha kaba pynrung ia kane ka phang bakongsan

tam ka jingpule ia ka thoh ka tar jong ngi. Kane ka kular ban iathuh ia ngi, ba ym ju don ka jingpule mynshwa ia kum kane ka phang hangno hangno, wat ha ki *elective paper* ruh kam shym la rung. La dei ban pynphriang thikna ia ka, khnang ba ki samla jong ngi ynda la lait na kolej kin sngewthuh ia ki phang baroh jong ka thoh ka tar.

Khatduh eh, ki nonghikai kolej ba la ioh jinghikai khyndiat khynsoit ne pura ia kane ka tnat pule, kim shlan ban thoh kot namar ba ki tip ba ka jaitbynriew jong ngi kam put kloi ban kyrshan ia kum kata ka jingthmu. Hynrei la kumno kumno uwei na ki u leh shlur shibun, bad um ju tieng la ka hajar ba pynlut ha kaba shon ia ki kot kan wan phai ne em. Ynda la don kum kita khambun, kane kan iaid shakhmat.

Kane ka jingduna ba mih na kito ki daw kam mut pat ba ngi lah ban ong ba ngim put don ki kritik ha ka thoh ka tar jong ngi. Ha ki lynnong babud, ka kamram ka long ban pule bniah shaphang ka jingbishar bniah jong kito ki kritik; hynrei ka jingpule kam kynthup pat ia uno uno ubym shym la pynpaw ia kano kano ka jingsngewthuh tynrai jong u hi, lane ia ka nongrim barim ba u mynjur kumba ka paw na ki jingthoh jong u. Namar ka daw bashai kdar, kane ka jingpule ka pynlait noh sharud ia uwei na ki kritik bathikna bha uba la pynlut por thikna ha kaba pule khambun ha kane ka phang ban ia uno uno na kito kiban mih kyrteng ha kane ka kitab barit.

Ki Jingkylli

1. Balei phl tharai ba ka Jingbishar bniah ia ka thoh-ka tar Khasi (Khasi literary criticism) ka dang duna haduh mynta?

2. Kiei ki lad ba lah ban pynroi ia ka Jingbishar bniah ha ka khasi?

19. U EDRENEL CHYNE

U KRITIK banyngkong eh ka thoh—ka tar Khasi uba da pynpaw da ka jingthoh dei u Edrenel Chyne. Utei u rangbah um don shuh hapdeng jong ngi. Ia ka jingim bad kiwei pat ki kam jong u dang dei ban wad jingtip na ki khun jong u. Hynrei u la hikai ha Government High School, Shillong kum u Assistant Headmaster, bad u la bat ruh ia ka kam Headmaster ka Normal School ha Shillong ha kata kajuh ka por. Ym put tip la u la thoh ne em kano kano ka kot marwei hi, hynrei la lap ba u ia don kti lang bad u Rev. Oliver Thomas ha kaba thoh ia ka *Khasi First Reader* mynba u saheb Thomas u dang trei kum u Headmaster ka Government High School.

Ka jingpynmih u Soso Tham ia *Ki Poetry Khasi* ha ka snem 1925 ka la pynpaw ia u Edrenel Chyne kum u kritik. Ha katei ka kot u kritik jong ngi u la thoh ha ka 27 tarik Kyllalyngkot ia "Ka Jingai khmat." Ka long ka jingthoh balyngkot, pynban ka jia long u synñiang bathikna sha ka jingbishar bniah ia ka poitri Khasi. Ki phang ba la ban hangto ki long (1) Ka kamram ka poitri; bad (2) ki jingeh ba ki myllung Khasi ki mad. Baroh ar ki dawa ia ka jingpule bad jingbishar bniah da u kritik bamynta ba kiban dang mih kin iohi ia ka phang.

(1) *Ka kamram ka poitri.* U kritik jong ngi u thoh ha ka kamram ka poitri ka long "Ban pynpaw ia ka jingshisha bad ka jingitynnat kum ka Mationg na kiei kiei kiba don ha ka Mariang habar bad hapoh jong ngi, ba ka dohnud u briew ka lah ban bat ban long ka jingshai ia ka." U thoh shuh shuh ba ka poitri "ka ai jinghun bad jingtngen ia ka mynsiem kaba ngim ioh na kiwei pat ki jingpule."

Ha kitei ki kyntien balyngkot ngi iohi ia kaba u Edrenel Chyne u mut: ba ha ka pyrthei mariang hi don ka jingshisha: Hynrei kaba kum kano kata ka jingshisha ? Don ruh ka jingitynnat. Kaba kum kano kata ka jingitynnat ? Haba pule bniah ia kitei ki kyntien, ngi iohi ba ka rukom

pyrkhat ki myllung ieit mariang ka England ka la ioh jaka shibun ha kaba saindur ia ka jingsngewthuh jong u kritik jong ngi ia ka jingbatai jong u shaphang ki kam ka poitri. Kitei ki kyntien ki la pynkynmaw ia ngi ba la don lypa uwei u briew hangno re uba kren syriem kumtei hi. U dei lehse u John Keats uba la buh lang ia kitei baroh ar (jingshisha bad jingitynnat) ha kaba rwai shaphang ki khiew syntiew ki Greek, uba ong ruh ba ka jingshisha ka long ka jingitynnat bad ka jingitynnat ruh ka jingshisha bad dei tang ia kata ka jingtip ba u kwah ia ki nongpule ban tip. Hynrei u Edrenel Chyne u kren ia ka jingshisha baneh slem kaba kiwei ruh kin lah ban iohi bad bud nuksa. Ka jingitynnat ruh ka long ka jingitynnat baneh shirta.

Halor katei ka jingbatai bad jingpynshai, lada u myllung Khasi u dei ban leh kumba u kritik jong ngi u kwah uta myllung u la dei ban long u kritik hi ; kata, u nongbishar bahok ia ka phang ba u la ktah. Ka jingbatai u kritik jong ngi kam ai lad ia ki nongthaw poitri Khasi ban leh mon, namar u kwah ia ki ban pule ia ka mariang ban lap ia ka jingshisha bad jingitynnat hangta. Kane ka mut ba u myllung u dei ban don ki khmat, bad ki shkor ban sngew lymda kumta um lah ban iohi ia kito kiba u la kdew. U nongthaw poitri u dei ban long u nongpeit pyrman bad u rangbah uba lah ban pyniapher ia ka bashisha na ka bymshisha, ia ka baitynnat na ka baisih ; hynrei kiba dei ban sah ha ka dohnud u briew ki long tang ka jingshisha bad jingitynnat namar ka jingisih bad ka bymshisha kam lah ban long jingshai. Namar kata, u myllung kat kum kane ka nongrim u dei ban don ka bor kynmaw (memory) bad ka bor pyrkhat khnang ba un lah ban shim ia kaba u iohi bad ia kaba u puson. Hynrei um shym mut pat ba u nongthaw poitri u dei ban klet ia ka bymshisha bad baisih namar kaba u Edrenel Chyne u kwah ka long ba u myllung un shim ia kito ki babha ban long ka jingshai ia u bad ba un seng nongrim ia la ka poitri ha ka Jingshisha bad Jingitynnat. Kane ka dawa sa ia uwei pat u myllung ieit mariang ki Phareng, lehse u Wordsworth namar dei uta uba la hikai ba ki myllung ki dei ban peit sha ka mariang da ka mynsiem ka jingieit 1. U kritik jong ngi ruh u kwah kumta ba (i) uno uno u nongthaw poitri Khasi u dei ban khmih thuh ne pule bniah ia ka mariang ; (ii) ba un shim sha ka

jingmut la kaba u iohi na kata ka jingpule ; (iii) ynda u la ngam jylliew ha kata kaba u la iohi un pynpaw ia kata ha ka poitri. Wat lada hangne ngi iohi ia ka syrngiew jong u Wordsworth ha u kritik jong ngi, ngam iohi pat ba u kyntu ia ki nongthaw poitri Khasi ban kohnguh ba ka poitri ka long ka jingshlei hi jong ki jingsngew badonbor namar ka dawa ia u myllung ba un da puson ia kaba u la iohi bad pynpaw ia ka ha kiwei pat.

Ba ka poitri kan ai jinghun bad jingtngen ia ka mynsiem ki nongpule, kata ka poitri ka dei ban long ka kynja mynsiem aiu re, lehse kaba ki niam baroh ki ngeit. Ngi tip ba ki Khristan ki ngeit ba u Mynsiem Bakhuid u Blei u pyntngen ia kito kiba shem khuslai bad shah shibun ki jingshitom ha kane ka pyrthei. Kane ka dawa ba ka poitri ka dei ban don sur (music). Hynrei kam lah ban leh kumta lymda ka pynpaw ia kaba bun ki briew ki sngew ba kaba la rwai ka syriem ia ka jingangnud, ka jingkyrmen, ka jingtieng bad kaei kaei kaba don ha ka jingmut jong ki. Ka dei ruh ia ngi ban pdiang ia kawei ka jingshisha, bad kata ka long ba ki Khasi kim shem jinghun bad jingtngen ha ka jingkyllon u riewhok, bad ka jingkiew kyrdan u riewsniew, u dakaid bad kum kita. Ka poitri ka dei ban pynpaw namarkata ia ka lynti bashisha ka jingim, bad ka jingitynnat ha kiei kiei baroh ha ka ktien ne ka kam. Kata ka mut ba u myllung u dei ban jied ia ka phang bad ki tyngshop ki puron jong u da kito kiba iasyriem bad ka jingangnud ki nongpule hi.

(2) *Ki jingeh ba lap ki myllung Khasi.* Halor kane ka mat, u Edrenel Chyne u thoh kumne :

> Ban thoh *poetry* ha ka ktien Khasi ka dei ban long kaba eh shibun namar (i) ka ktien Khasi ka long kaba khim eh, (ii) ym don lypa ki model, (iii) ka donkam ia u nongthoh ban da seng hi ia ki ain ka *Khasi Prosody*. Hynrei khamtam namar ka dohnud ka Ri ka dang ryngkhiang eh.

Na ka sentens bakhatduh na katei ba la sot, ngi ioh ka jingtip shaphang ka jinglong ki briew ha ri Khasi haduh ka snem 1925. Ka dohnud ka "ryngkhiang eh" namar ki briew

kim smat ban pule ia ki kot ba mih ha ka ktien la jong. U Soso Tham u la pynpaw ia kata ka jinglong shisien, bad u da maham: "Wat khein poh te ia la ka literature". Um hun tang katta namar hynriew snem hadien ba u Edrenel Chyne u la thoh ia katei, u Soso Tham u thoh kumne:

> Hynrei u Khasi mynta um treh pule lymda phñian ha u ha skul bad ha ïingmane. Bad ki khynnah kim pule ia ka kot Khasi, la ka bha katno katno, lymda ka dei ka text Book. Don jingmatlah kaba kham thlip nalor kane? 2

U Soso Tham u kyrshan ia kaba u Edrenel Chyne u la iohi ha ka ri bad ka jaitbynriew. Shisha, ngi pule kumno ba la dei ban khroh ia ki nongpule *Ka Phawar u Aesop* haduh ban da ai shipowa na ka jingmih sha ka kam u Blei. Kane ka sap ka dang sah haduh ki sngi jong ngi ruh. Hynrei kam da long eh kumta kum ha ka snem 1920-25, namar ki briew jong ngi ki la pule bha mynta. Pynban ngi sngewnguh ia u Edrenel Chyne ba u la plie ia ki khmat jong ngi ba ngin tip kumno ki briew jong ngi ki pyrkhat shaphang ka thoh ka tar ha ka ktien la jong.

Ngam kubur pat ia baroh lai ki jingeh ba u Edrenel Chyne u kdew ba la lap da ki myllung jong ngi mynshwa. Lah ban sei la ka nia.

U thoh ba ka ktien Khasi ka long ka bakhim eh. Ia kum kane ka jingsngew la bat shipor da u bah Frank M. Pugh ruh uba thoh ha kawei ka Essay shaphang "Ka Jingduk ka Ktien Khasi". 3 Hynrei ynda u la tihnia bun bnai u lap syndon ia *Ka Jingiar ka Ktien Khasi* bad u la pynmih jin ar thup ia kata ka phang. Hynrei la khmih bniah ba naduh ki kot ba la mih nyngkong haduh mynta, ym don sakhi satia ban pyni ba ki myllung jong ngi ki kyrduh kyntien ban pynpaw ha ka ktien la jong. U Rabon Singh, u Radhon Singh Berry, wat ki jong u Dr. John Roberts bad u S.M. Amjad Ali hi ki iathoh da ka ktien Khasi suda. Kam shym long ka bakhim ne baduk kumba la mutdur. Ka riewspah kumjuh kum ka ktien Phareng hi. Ka lah ban long ba ngim don kyntien ha kato ka por ban batai ia ki metre, rhythm, rime, accent, stress bad kiwei kiwei, hynrei

ngim dei pat ban klet ba ki Phareng ki shim kylliang na ki ktien ka pyrthei ban pynriewspah ia la ka jong. Ki myllung jong ngi ki lah ban leh kumjuh.

Ban ong ba ka Khasi kam don lypa ki nongmuna ne model ruh kam dei. Ka poitri Khasi ka la don la slem. Lada ngi kwah ban bud ia ka nongmuna ba la don, ki myllung jong ngi ki lah ban shim na ka nuksa ka phawar iasiat, phawar khiat, phawar meikha-pakha bad kumta ter ter. Kito ki dei ki model jong u Khasi. Lada u mut pat ia ka jingthaw dkhot, la don lypa 242 tylli ki nongmuna ha ka *Kot Jingrwai*, nalor ka poitri u John Roberts kum "Ri Khasi", "Kaba Beh ia ki Nongshun" bad kiwei. Ki lah ruh ban bud ia ki jong u Amjad Ali lada ki kwah ia kato ka model.

Ha kajuh ka rukom ba la kdew haneng, ngim donkam eh ia ka ain ka thaw poitri lait noh ba ngi kwah ba kibym nang Phareng ruh ki dei ban tip ia kito ki jnit-ki jnat ka poitri. Nalor kata, lada ka poitri kan shu pyndep ia kito ki kamram ba u la ñiewtang, kito hi ki la biang ia uno uno u myllung uba kwah ban kot tang katto.

Ka jingpynkut. Ka jingbishar bniah u Edrenel Chyne kam long kaba pynhun ia ki kritik thymmai, hynrei u la bet ia u symbai uban san da shisha kum u diengbah hadien. U la pyndonkam ia ka nongrim ki myllung ieit mariang ka England ha kaba batai shaphang ka poitri, bad ka rukom bishar bniah jong u ka long kaba batai lane *descriptive.*

Ki Jingkdew

1. *Preface to the Lyrical Ballads*
2. "Ha ki Nongpule"
3. *Ka Thymmei,* ed. R.S. Lyngdoh, B.Sc.

Jingkylli

1. Uei u kritik banyngkong eh napdeng ki Khasi? Thoh lyngkot ia ki phang ba u la ktah.
2. Tainia halor kawei pa kawei na-ki phang ba la bishar da u Edrenel Chyne ha "Ka Jingai khmat" jong u.

---

20. U SOSO THAM

U R.R. Thomas, M.A., P R.S, u la khot ia u Soso Tham da u "syiem myllung ki Khasi" haba u pynpaw la ka jingsngew halor ka *Poetry Khasi* une u myllung. U Soso Tham u la long u nongpynkylla ktien bad u nongthaw poitri ha kajuh ka por. U la sdang ia ka jingtrei kam kum u nonghikai bad u la shongthait ruh kum u nonghikai. Hynrei kane ka jingpule ka iehnoh ia kito ki-wei pat ki kam jong u, namar ka wad tang ia ka nongrim ba u ngeit kaba iadei shaphang ka thoh ka tar bad ka jing-bishar bniah jong u ia kano kano ka phang jong ka.

U Soso Tham um shym la thoh bun ki essay halor ka thoh ka tar, hynrei artylli ki da sah bad ngi bad dei halor kita ba u la pynpaw ialade khlem da tip ba u long ruh u kritik. Ka jingthoh banyngkong ka long "Ka Jingpynshai" ia *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep* ba u la ai tarik 22 Jylliew 1935. Ka baar ka long "Ha Ki Nongpule" jong ka *Duitara Ksiar* ba la ai tarik pat 31 Nohprah 1936. Ka jingbishar bniah jong u ia ka poitri ka don ha kitei ar.

Ia u Soso Tham la ñiew da ki katto katne ki nonghi-kai ba u long u nongbud jong u William Wordsworth ki phareng ha ka liang ka poitri. Kan long kaba bakla shibun ban shu pynkut nia kumta khamtam da kito kibym ju pyn-tbit ialade ban ai kum kata ka rai. Ngi dei ban ap haduh ba kane ka jingpule kan kut bad sa pynmih ia kano kano ka rai.

ii

Ka jingbatai jong u shaphang ka poitri. U Soso Tham um shym la ai ka jingbatai babeit ne bashisur ia ka poitri. Ban tip u mut aiu da ka "poitri" u kritik u dei ban pule ia ka jingbatai ba shu pynpaw najngai najngai. Hynrei ha u kritik jong ngi hi ka poitri ka long ka *mynsiem*. Kum ka mynsiem, ka poitri ka pynlah ia u myllung ban pynpaw ia ka jingim bad ban ai ia ka Hok bad ka Jingshisha sha ka pyrthei. Ka kit ruh ia u sha ki rta bah bamynshwa, kata,

sha ka jingsdang jong ka pyrthei ba un iohi dalade hi ia ka histori jong ka juk ba la leit noh lyngba ki khmat ka mynsiem jong u. Ka mut, haba batai, ba u myllung u thoh ia ka histori lyngba ka poitri. Ngi la lap lypa ia u myllung uba batai ba ka poitri ka long ka mynsiem. Dei u William Wordsworth uba batai kumta. U thoh kumne :

> Ka Poitri ka long ka lyer bad ka mynsiem bakham lwet jong ki jingtip baroh ; ka dei ka jingsngew balung kaba don ha ka khmat ka saians . . . Ka poitri ka long ka basdang bad bakut jong ki jingtip baroh—ka long kaba im junom kumba im ka dohnud briew. 1

Lada ka poitri ka long ka mynsiem, ki nongpule kim dei ban lap kano kano ka jingeh ban sngewthuh ia ka Bor ba u Soso Tham u kyrpad ha ki laiñ bakut "Ka pyrthei-Mariang," bad jong "U Lyoh." Kata ka mynsiem ka lah ban rah ia u sha ki ri bapher ha ki thapbniang jong ka. Kane ka pynkynmaw ia ngi ia uwei u kritik u Roman uba batai ba ka poitri ka kit ne pynpoi ia u briew na ka lade jong u sha kawei pat ka jaka. Uta u dei u Longinus. 2 Nga artatien shibun la u kritik jong ngi u la pule ia utei u jong ki Roman, hynrei ka paw ha nga hi ba u poi sha u lyngba u John Keats uba iaher lang bad ka Nightingale. 3 Lada ka long kumta, kata ka poitri ka long kaba mih na ki jingmutdur bajylliew bad basting (imagination and fancy).

Ka poitri ka long ruh ka Jingtem sur, ka *duitara* ha kaba u myllung u tem ban pynwan biang ia ka mynsiem jong ki rta bah ba la leit. U Soso Tham u thoh :

> Nangta nga sa tem ia kane ka duitara ban paw u mawsawa jong ka bor mynsiem ki Longshuwa myn-barim, ba ynda ki pateng ban dang khie hadien kin kyndit briew bad peiphang ia kane. 4

Kawei na ki jingthmu u myllung ka long, namarkata, ban iathuh ia kaba la jia bad ba la klet da ka pateng bathymmai. Kane ka ju long ka kamram u nongthoh histori, namar ka long ka kamram ka histori ban buh beit ia ki jingjia ter ter. U Soso Tham u sngewthuh ia kata. Namarkata u donkam ruh ia ka Sur ha ka jingthaw poitri

jong u. Ka jingpynsyriem jong u ia ka poitri bad ka duitara ka kdew shai ia kane: kumba ka duitara ka don ka met, ki ksai bad kiwei pat ki bynta ban pynmih ia ka sur, ka poitri ruh ka donkam ia ki jing-deng jingkup jong ka—ka phut, ka jingthew (metre), ka hapkyntien, ka dew, bad ka jingmut. Kaba pule ia kano kano ka phawar jong u kan pynksan ia ka *metaphor* jong u. Namar ba ka poitri ka don ka Sur, u Soso Tham u pynbor ba dei ban pule jam ia ka khamtam eh hapoh ka klas. U nonghikai ubym nang pule jam ia ka poitri u pyndkoh ia ka jingroi ka bor pyrkhat ki nongpule, hynrei u nonghikai uba nang um donkam ban da batai bun. Kata ka jingpule bad ka rukom pule hi ka batai ia ka phawar namar ka ngam haduh ka jingmut ki nongsngap bad ki sngewthuh ia ka 5. U Soso Tham u ñiewkor shikatdei eh ia ka hapkyntien, ka dew, ka phut bad ka jingthew. Ha "Ka Jingpynshai" jong u u thoh: "Ngam ju tip kaei ka Art - ka Poetry. Ka foot, ka metre, ka rhyme, ka rhythm, ka idea - lynrum lynruh—ki shyieng masi ha lum, bam ju don ba hikai ia nga ban tylliat ban ai sboh ia ki Lyngkha ka Ktien Khasi". U nongpule uba shim ia kane ka jingkren sngewrit tang kumba ka long un leh ia kaba bakla kaba un babe shirta. U kritik jong ngi u ong ba um "ju tip". Ka jingshisha ka long ba hadien ba u la pynlut por da ki snem ban sngewthuh ia ka poitri, u la tip ka poitri ka mut aiu ha u hi, bad ia kaba u la nang nangta u la pyndonkam hok ia ka. Lada buh beit ia katei ka jingbatai baar shaphang ka poitri ka mut knmne; ka poitri ka long ka buit (art). Ka donkam lut ia ki phut, jingthew, hapkyntien, dew, bad ka jingmut ban long pura ha ka rynïeng jong ka. Khlem kito ki jnit ki jnat kam lah ban pynmih ia ka Sur ba u myllung u kwah ba kan pynmih.

Ka jingbatai balai ruh kam long ka babeit. Ka dei hi ka metaphor. U kritik jong ngi u thoh. "Ka Poetry ka jingshisha pat ka long ka Wait arliang syrti." Ki kritik bahadien jong ka poitri u Soso Tham kin shu shoh kai ia ka suin lada ki leh bymsuidñiew ia kane ka metaphor. Ia kane kajuh ka sentens ngi la pule ha kawei pat ka jaka

shisha ka jingthoh u Soso Tham ka dap da ki jingsot suda). Ia kine ki kyntien la pyndonkam ha kawei pat ka dur ha ka snem 64 A.D da u nongthoh ia ka shithi sha *Ki Hebrew.* Ka dkhot baiadei bad kane ka pule kumne :

> Namar ka Ktien U Blei ka long ka baim, bad ka badonbor bad ka bakham nep ban ia kano kano ka waitlam arliang syrti, kaba pei haduh kaba pynkhlad ia ka jingim na ka mynsiem, bad ia ki mat na ka khlein shyieng, bad kaba bishar ia ki jingmut bad jingthmu ka dohnud. 6

U Soso Tham u shym pynryngkat dor ia ka Poitri bad ka Ktien U Blei. Ka jingthoh bakhuid ka long ka waitlam arliang syrti bakham nep. Um shym la mut ba ka poitri ruh ka long ka Ktien u Blei ba la pasiaw ha u myllung. Namar ba ka sam shaduh ka dohnud, ka long namarkata ka *jingpynpaw* jong u Blei, bad u myllung u donkam ia kum kata ka jingpynpaw ba un pynmih ia ka poitri, kat kum ka jingsngewthuh u Soso Tham. Namar kata u myllung u long ha u Soso Tham u nongiathuh lypa uba ap ia kata ka jingpynpaw bad ruh ia ka jingpyrsad mynsiem ban wan na u Blei. Nga la dei da ka mon sngewbha ban sospon (suspend) ia ka jingbymngeit jong nga, bad ban bishar bniah ia ka bynta ba dang sah jong ka jingbishar u kritik jong ngi.

iii

Ka Thymmei ka Poitri. Ha ka basdang ia ka *Shithi sha ki Hebrew* u nongthoh u thoh :

> U Blei ha ki por bapher bad ha ki bun rukom uba la kren lyngba ki nongiathuh lypa, ha kine ki sngi u la kren ha ngi lyngba u Khun jong u ; ia uba u la thung u nongioh pateng ia kiei kiei baroh, da u ruh la pynlong ia ka pyrthei.

U Soso Tham pat u thoh kumne ha "Ka Jingpynshai."

> U Blei, U Kpa ki Jingshai na barim, kum ha ki jong ki Jiw ne kiwei pat ki jaidbynriew, kumta ha ki Khraw jutang bad ki Khraw pyrkhat jong ngi, u la kren ha ki

aiom bad ki rukom bapher bapher da ki pharshi ba long ka syrngiew ia kiei kiei kiba bha ban sa nang wan.

Kaba u mut ha kine ki kyntien ka long ban ban jur ba ka thymmei jong ka poitri ka long na u Blei hi. U Blei u pynpaw ia ka jingmaian jong ka aiom ba la leit bad kaban sa wan ha u myllung da ki pharshi, ki dak ki shin. U mut kito ki dak ki shin ba ki nongkñia, nongkhad ki pule shwa ka jingwan jop ki Phareng ; kito kein ki dak ki shin ba nang pule hi haduh mynta da ki nongkñia ha ka syiar ne pylleng ne hangno hangno ban wad ia ka daw jong ka jingeh ne jingshitom u khun bynriew. Nangne ngi iohi ba u Soso Tham um ngeit ba ka poitri "ka shim la ka thymmei na ka jingsngew shit mynsiem (emotion) ba la kynmaw ha ka jingjai-jai" kumba u Wordsworth u la lap ia ka ba ka long. U Soso Tham u ban khia ha ka Jingshisha bad ka Hok. Um shym la mut tang ka Jingshisha kat kum ka poitri (poetic truth) ruh. U Blei u long ka Jingshisha, bad kaba u la pynpaw ha u briew ka long ka bashisha.

Ka kam ka jingpynpaw ia ka jingshisha ha u myllung ka don lai syrtap. U Blei u pynpaw da lade hi, u pynpaw ruh lyngba u Jisu Khrist, bad lyngba U Mynsiem Bakhuid jong u. Ha kaba kdew ia ka bynta u Jisu Khrist ha kane ka jingpynpaw bamaian, bad kata ruh ia ka jingkular u Blei, u Soso Tham u thoh "bad U Khrist U wan ban shon shap ia kata — haduh da la ka snam". Namar ba ka thymmei ka poitri ka long kumta, ki jingkdew sha ka jinghikai shong tynrai ka Niam Khristan ka la dei ban paw bunsien ha ka poitri u Soso Tham, khamtam ha *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep*. Ka bynta jong u Mynsiem Bakhuid ha kaba pynpaw ia ka Jingshisha bad ka Hok ha u myllung la pynpaw ha ka jingthoh u kritik jong ngi kumne : "U Mynsiem U Blei u pynkhih ia ki Thwei ka Dohnud jong ki, kumba u pynkhih ia ki Synñia ka Ramew mynkulong ban mih ka Mariang". Kumta kaba mih na lade hi imat kam don shibun eh ha ka kam thaw poitri u Soso Tham, lada u bat ia kane. Hynrei na ki jingpule la lap ba u Moses u la kdew lypa shaphang kumno ka pyrthei ka la long mynnyngkong ka sngi: kaba khlem dur, bad ka jingdum ka tap ia ka sla jong ka jingjylliew, bad ba u Mynsiem U Blei u la khih ha ki um. Lah ruh ban iohi ba u kritik jong ngi u pynsyriem

ia ka dohnud briew bad ka jingjylliew jong ka jingdum ha kata ka sngi nyngkong jong ka khana shaphang ka jingpynlong ia ka pyrthei. U myllung ruh kum u briew u don kum kata ka dohnud, kaba dum, bajylliew, bad u donkam ia ka ka jingshai na u Kpa ki Jingshai baroh. Kane hi ka sma Khristan. Kat kum ka jinghikai Khristan u Blei u lah ban leh ei ei ha u briew tang iada uta u briew u plie ia la ka dohnud ha u. U myllung uba shaniah eh tang ha ka jingpynpaw bakynja blei u la dei namarkata bad aiti lut ialade ha u Blei. Kaba jia ha u myllung nangta, kumba batai u Thomas Stearne Eliot, ka long "ka jingaiti lynter ialade kumba u long ha kata ka khyllipmat ha kaei kaei kaba kham kordor. Kaba u nongringdur u leh ka long ka jingiai len lade, ka jingpyniap lynter ia ka main la jong" 7 Ka dohnud u myllung ka dei namarkata ban long ka kynja jingpdiang ia ki hajar ki jingiakhleh lang bym lah pe'phang ka jingpyrkhat. Ka sngewthuh ia kito tang ynda la wan ka jingpynpaw jong u Blei ia kata ka jingshisha bad ka hok.

Lada u myllung u dei ban pdiang tang ia ka jingpynpaw, lane ban shim ia ki jingsngew bad ki dur baroh, u Soso Tham um da jngai than na u Plato ki Greek uba batai ba u myllung u shu pyrthuh bud ne kyntiew ia kaba la don lypa ha bneng. Hynrei lada u ngeit pat ba kito kiba u iohi, iohsngew, bad kito ki dur, ki syrngiew bapaw ha ka dohnud jong u ki dei ban khleh lang ha ka haduh ban mih da kawei ka bajanai, um donkam ban aiti lut ialade ha u Blei ban pynmih ia ka poitri. Namar ngi lah ban kylli : hato kata ka jingpyniaid bakynja mynsiem lane ka jingpynpaw bad ka jingpyrsad mynsiem ka lah ban pynmih ia ka sur kaba u Soso Tham u kwah ha ka poitri ? Kan pynmih ia ka hapkyntien, ka dew, ka phut bad jingthew ? Nga la lap ba u P.B. Shelley u la lah da jubab ia kane ka jingkylli. U Shelley u thoh :

> Lada kata ka jingphalang ka lah ban neh slem ha ka jingkhuid bad bor tynrai jong ka, ka long kabym lah ban iathuh lypa ia ka jingkhraw ki jingmih; haba ka jingthaw ka sdang, ka jingpyrsad mynsiem ka lah da hiar lypa, bad ka poitri badon burom tam ia kaba la pynmih sha ka pyrthei ka long imat ka syrngiew jong ka jingthmu tynrai u myllung.8

Ialade hi ngam lah pdiang ba u Blei u la pynpaw, kumba ong u Soso Tham, ha ki myllung bamynshwa. Lada u myllung u hap ban shong khop bad ap kmang ia ka jingpyrsad mynsiem ban wan ha u, un ym pynmih poitri lano lano ruh. Kaba kito ki myllung "ba la pyrsad" ne "ba la jngoh" ki shem ha lade ka long tang ka bor ka jingpyrkhat bad jingmutdur bakhlain. Dei ha ka jingmutdur ba ki iohi ia ka jingithuh paw, bad dei ha ka jingthaw pat ba ki pynwan dur ia kito sha ka poitri, namar ka dohnud ka donbor ban pdiang ia baroh ki syrngiew, ki jingmut, ki jingsngew hynrei kaba mih na u myllung ka long ka syrngiew batlot jong ka jingthmu lypa jong u ym dei pat kaei kaei ia kaba la pynpaw ha u. Shuh shuh, dei ha ki thapbniang ka jingpyrkhat bad jingmutdur ba u myllung kum u Soso Tham u lah ban her sha ka pyrthei thymmai bad ki pyrthei bapher ban jah na kane ka jong ngi slem slem; hynrei kito kim dei ki nongtrei kam jong u Blei lymne ki lah ban long ki jinglong u Mynsiem jong u.

Kane ka kham shai shuh shuh, ynda u Soso Tham u la thoh, "Jyndong ne jylliew hangno ba don ka dohnud briew hangta ka shong ka Poetry . . . Na ka Shadem te,kum na u Mawshamok ba la pam da u Isbad ka Jingshisha, la pashait- -u line pa u line, hangne khyndiat hangtai khyndiat —ki phliah ding ba tyngshain kum ki khlur". Ka jan pyni ba ka poitri ka mih na ka jingpyrkhat ka dohnud hi, hynrei wat lada kata ka dei ban long ka tynrai, u kritik jong ngi, ha ka metaphor u "Isbad", u pynpaw ia ka jingktah u Blei ia kata ka dohnud. Haba ka long kumta u bat hi ia ka nia ba ka poitri ka mih hadien ba u Blei u la ktah ia ka dohnud, kata, ba u la pynpaw ia ka jingshisha ha u myllung, ka dohnud ka iong tang ka karkhana.

Lada um shym la kdew shai ha "Ka Jingpynshai" ruh, u Soso Tham um shym kyntaid ba ka Mariang ka long kawei na ki thymmei ka poitri. Ka jingkdew jong u sha ka suin bneng, ki syntiew, ki um bad kiwei pat kiba don ha ka pyrthei mariang ka long ka sakhi bashai ba u myllung u donkam ia ka bor iohi ki khmat (eye-sight) ha ka jingthaw poitri jong u. Ka biang ban pynkut ia kane ka phang ba ma u hi ruh u donkam ia ka jingpyn-

paw tang haba u ktah ia ka histori ka pateng ba la leit noh, namar u kwah kum u Shelley ba ka poitri kan "siewspah na ka jingjot ia ka jingwan jngoh ka jinglong blei ha u briew", kum u Milton ruh, ba kan siewspah ia ki thawlang ki Iawblei na ka jingjot. Nalor kata, ka jingpule bniah ia *Ka Duitara Ksiar* bad *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep* kam shym kular ba don ha ki ka jingpynpaw, bad ka jingpyrsad mynsiem shibun. Kaei kaba nga shem ka long ka jingtrei kam bajanai jon ka jingmutdur, ki jingsngew shit mynsiem, ki jingsngew, ka jingpyrkhat bad ki jingmut jong u Soso Tham hi. Wat ka poitri jong u hi ka kyrsoi na ka dohnud jong u bad na ka bor thaw jong u.

iv

Ka bor bad ka kamram ka poitri. U Soso Tham u thoh shai ba ka poitri ka long ka badonbor. Ia kane la ngeit da bun kiwei pat ki myllung ka pyrthei shwa bad hadien jong u ruh. Ka bor ba u la ai ha ka ka shai haba u pynsyriem ia ka bad ka waitlam arliang syrti kaba sam lyngba shaduh ki jingpyrkhat ka dohnud ban pynpaw pyrthei ia ki. Hynrei u Soso Tham u ai ia kata ka bor ha ka Poitri ka Jingshisha U mynjur bad kiba la kren mynshwa ba shidkhot ka poitri kan biang ban thoh ia ka shithup ka prous. Ka poitri ka don ruh ka bor ban pynkylla ia ka jingim jong u briew bad ban pynlong ia ka pyrthei ka jaka babit ban im—ka bneng hi ha ka pyrthei ha kaba u Blei un sah hapdeng la ki briew.

Shaphang ka kamram ka poitri pat u Soso Tham u bat ka nia ba ka pynkhraw ia ki jingpyrkhat bad pynkhlain ia ka dohnud. Lada ka long kumta, ka kamram bakongsan jong ka ka long ban pynpaw ia ka jingim. Hynrei ia ki jongno ki jingpyrkhat ba ka poitri ka pynkhraw, bad ia ka jongno ka jingim ka pynpaw? Ka jingpule ia *Ka Duitara Ksiar* ka pynpaw ba ka pynkhraw ia ka jingmut jong ki nongpule bad nongsngap. Ki nongpule ki lah wat ban lap dalade hi ha ka poitri ia kita ki rong ki rup ki bym ju pyrkhat da u nongthaw jong ka. Ia ka jingim ba ka pynpaw pat ka shong ha ka rukom jong kata ka poitri. Ngi kylli namarkata la ka long kaba u nongthaw u iathuh ia kaba u iohi, ioh-

sngew bad pyrkhat ne u shu rwai beit ia ka phang khlem da pynpaw ia ka lade jong u. Ka banyngkong ka pynpaw ia ka jingim jong u myllung ban ia kaba ka pynpaw ia ka jingim jong kiwei pat, katba ka baar pat ka pynpaw ia baroh ar.

Ka poitri kaba pynkhraw ia ka jingmut ka dei ka poitri kaba don bad ka jinghikai, kata, kaba don ka jingthmu barieh na ka bynta jong ngi ia kaba u John Keats ki Phareng u isih 9 Ka dei ka poitri kaba hikai. Shisha hi kein. u Soso Tham u la thmu hi ba ka poitri kan hihai, ban kyrsiew pat ia la ka jaitbynriew, ba kan kyndit bad sngewthuh ia ka dor ka rukom im (culture) la jong. Ka jingban jong u ia ka jingnang ban pule bad ka buit pule poitri pat ka thew ban iathuh ia ngi ba u kwah ba ka poitri kan pynsngewtynnat ia ki nongsngap. Dei u Plato (427?-347?) uba tyrwa ba ka kamram ka poitri ka long ban hikai. U Aristotle (384-322 B.C) u batai ba ka kamram jong ka ka long ban pynsngewtynnat. U Horace bad u Dryden kumjuh ruh u Johnson ban leh baroh ar ki kam. U Dryden u rai ba "ka jingpynsngew tynnat ka long ka kam bakongsan, lada ym dei tang kata hi, jong ka poitri; ia ka jinghikai lah ban pdiang tang ha ka kyrdan baar, namar ba ka poitri ka hikai katba ka dang lah pynsngewtynnat". U Soso Tham u mynjur bad u Horace ba ka poitri ka dei ban leh ia baroh ar, lane bad u Johnson uba thoh bad ka "thong ka poitri ka long ban hikai da kaba pynsngewbha"

Lah mynta ban pynkut da kaba sngew shngain ba ka nongrim thaw poitri u Soso Tham kam long kaba shu kyntiew na u Wordsworth. Ka long ha ka jingshisha ka jinglum lang ia ki nongrim u Plato, Aristotle, Horace, Dryden, Blake, Wordsworth, Shelley bad u Eliot wat lada nga artatien shibun la u la pule ne em ia bun na ki.

U Soso Tham u dei u kritik, tangba ym lah ban ñiew ia u u bakhraw tam napdeng ki kritik Khasi namar ba u pynkhim ia ka jingpule tang ha ki phang ba la kdew haneng. Um shym pyrshang ban thaw ain ia kiwei, bad ka lynti ba u bishar bniah ka long kaba nujor bad batai (comparative and descriptive methods).

Ka Jingkdew

1. *Preface to the Lyrical Ballads*, paragraph, 21.
2. *On the Sublime.*
3 "Ode to a Nightingale",
4 "Ka Jingpynshai".
5. "Ha ki Nongpuie"
6 *Hebrews*
7. "Tradition and Individual Talent"
8 *A Defence of Poetry*
9 H.W. Sten, *John Keats*. P. 5

---

21. U HOPEWELL ELIAS SOHLIA

IA U Hopewell Elias Sohlia la kha ha ka 4 tarik Kylla-lyngkot 1908. U la pyndep ia ka Matriculation, bad u la pule ruh ha St. Xavier's College ha Calcutta ha ka snem 1926, bad um shym la pyndep ia ka jingpule namar ba u wan phai ban trei kam sorkar ha ophis u Divisional Engineer, Telegraph ha Shillong ha kaba u la neh haduh ka snem 1931, ka snem ba u la jied ban im riewblei. La pynkyntang Lyngdoh ia u ha ka snem 1941. U la ieit ia ka Balang bad u la shakri ia ka haduh ka sngi ba u la khlad noh na kane ka pyrthei, ka 28 tarik (Thohdieng) Risaw 1966.

Ha kito ki snem ba u la pynkhreh ialade na ka bynta ka kam Lyngdoh u la pynmih katto katne ki kot. Hynrei kaba ngi pule ha kane ka phang ka long ka jingbatai jong u shaphang ka poitri, bad kiwei pat ki mat ba iadei bad kane. Ia kata ka jingthoh la shon nyngkong eh ha ka *Syngkhong Jingtip* ba la mih ha u Risaw 1937, bad la pynlong ia ka ka bynta ka *Pansngiat Ksiar ki Saw Aiom*, hadien pat la buh lang kum ka ktien khmat ha ka *Hamsaia ki Por*. La pynmih pyrthei ia katei ka kot bakhatduh ha ka snem 1963. Dei halor katei ka jingthoh ba ngin bishar ia u Rev. Fr. H. Elias kum u kritik ka thoh ka tar Khasi.

II

Wat la u nongthoh u la buh kyrpang ia ki mat ha ka jingthoh, ia ki jingbatai ba ngi wad ym shym la thoh ha ka rukom ba-ilang, namarkata, ki nongpule ki dei ban pule bniah shisha ban lap ia ka phang ba ki wad.

Ka Poitri bad ka thymmei jong ka. U Fr. Elias um shym la batai beit u mut ne sngewthuh aiu da ka poitri. Ha u hi ka poitri ka long ka bor aiu re "kaba ktah ia ka dohnud briew, kaba pynkhih ia ki bor mynsiem baroh." Ngi iohi hateng hateng ba u pynsyriem ia ka bad ka wah kaba don Khriang, bad ka sur rwai ruh kumba shad sohtyngkdom,

Ka thymmei jong ka poitri pat kat kum ka jingshem jong u ka long kaei kaei kaba itynnat. "Hangno ba don ka poitri, hangta don kaba itynnat, bad hangno ba don ka baitynnat, hangta don ruh ka poitri." Ka poitri ka sdang ruh na ka jingsngewtynnat, bad kata kaba sngewtynnat ka long ka jingshisha, kat kum ka jingshem u Fr. Elias.

II

KA POITRI BAD KA THYMMEI JONG KA

Ha ka bynta banyngkong *Ka Hamsaia ki Por,* la buh kyrpang ia kawei ka mat "Kaei ka poitri". Ka jingbatai ka long ka badum. Ka *sentens* banyngkong ch ka pyndep pynban ia ka mat badei ia ka thymmei ka poitri. Bad ha ka jaka ban iathuh ia ngi kaei ka poitri ngi lap pynban ia ki kamram lane *function* jong ka. Da kaba lum ia ki jingmut ha kato ka mat (sla 4-7) ngi ioh kumne : Ka poitri ka long kata *ka bor aiu* re "kaba ktah ia ka dohnud briew; kaba pynkhih ia ki bor mynsiem baroh". Ka poitri ka long kata kaba "snoh ha ka jingim jong u briew," kaba batai bad pynpaw ia ka jingim, ia ka jingitynnat bad jingshisha, kaba peit ia i "mationg iba shoh mynsiem," kaba iarap ban sngewthuh ia ka jingim.

Ka Poitri ka sdang na ka jingiohi ki khmat bad jingiohsngew ki shkor. Ka long kaba mih na ki jingpyrkhat bad ki jingsngew.

Na ki jingainia bad ringdur ba bunjaid, ka poitri ka long ha u Phadar Elias kum ka wah ha kaba kie kiei kiei.

Ka poitri ka don la ki jong ki *thymmei.* Bad ka poitri kaba kum kata ba la batai da u Phadar Elias ka mih na ki katto katne ki thymmei. Hynrei ban lap ia kane ngi dei ban pule ym tang ia ki arsla hi na *Ka Hamsaia ki Por,* hynrei baroh 36 sla na sha khmat. Ka daw ka long ba u nongthoh um shym la lah ban buh ryntih la la ka jingsngew kat kum ka ain jong ka Essay bad ka jingbishar bniah.

(1) Ka poitri ka sdang na ka jingitynnat. U thoh "Hangno badon ka baitynnat, hangta don ruh ka poitri" (P.4). Bad ba kata ka jingitynnat ka dei ka *jingshisha.*

(2) Ka poitri ka sdang ruh na ka jingsngewtynnat.

(3) Ka poitri ka sdang na ki jingrwai.

(4) Haba kumta ka poitri ka krih na ka jingpynkhih bad jingsngew ka dohnud. "Dei nangne ba ka krih ka poitri" (sla 7).

Baroh kitei haba u khein lang ki mih tang na kawei ka jaka, na u Blei.

Kan iarap shibun ban khmih bniah ia kawei pa kawei na kitei ki thymmei. U Kritik jong ngi u kren ba ka poitri ka sdang bad ka wad ia ka Jingshisha. Dei na u Matthew Arnold ba ngi lap ba ka "Jingshisha" ka long ka pdeng jong ka poitri. U Phadar Elias pat u thoh ka kata ka rukom ban pyni ba ka jingshisha ka dei ka Jingitynnat, kumba lap u John Keats.

Haba ka long kumta ngi kylla Pilat shiphang bad kylli "Kaei ka jingshisha ?".

Kaba shu mutdur u myllung kam long ka bashisha ; kaba u iohi ha ka rngai myllung jong u kam long ka bashisha. Kaba ngi lah ban pdiang ba ka dei ka bashisha ka long kaei kaei kaba ngi tip ba ka da jia shisha. Ka long ka bashisha ba ki Hima Khasi ki la long kiba laitluid ; kaba shisha ba ia ka jylla Meghalaya la plie arsien ; namar ngi don ki jingthoh - jingtar ban sakhi ia kito ne ba ngi iohi da ki khmat la jong. Hynrei kaei kaei ka bashisha ka lah ban long ka baisih ruh, namar ba baroh kaba shisha kam lah ban paw ha baroh kum ka baitynnat.

Da kumwei pat kaba u nongthaw poitri u iohi ha ka jingmutdur jong u ka long ka baitynnat ha u bad ynda u la aiong-airup ia kata, kiba pule ruh kin itynnat lang. Hynrei kam long ka bashisha pat namar ka jingjia ka long tang

ha ri ka jingmutdur. U Phadar Elias um shym kdew ei ei ia ka *poetic beauty* ne jingitynnat haba peit da ki khmat ka poitri. Namar kata la ngi lah ban khmih lynti ban lap ha ka *Saron Ksiar* ia kiei kiei kiba la jia shisha ngi sngewthuh ba la pyndonkam ia kito ki sakhi na ka khana pateng tang kum ki mawshamok ban pynmih ia ka jingitynnat. Kane ki ka apil sha ki khmat bad ka jingkynmaw. Namarkata ka poitri ka dei ban kren ruh shaphang ki jingjia ba lah ban pynshisha da ka histori.

Na ka jingiohi ki khmat ngi poi sa ha ki shkor bad ki bynta ka met baroh. Ka poitri namarkata ka shong ruh ha ka jingsngewtynnat. Ki shkor ki don ka bynta ha kaba pynmih ia ka poitri. Lehse u briew uba matlah bad kyllut na kajuh ka por um lah ban pynmih poitri kat kum kane ka nongrim ba la ruid phang da u Phadar H. Elias bad kito kiba bud ia u. Bun ki myllung ki pyni ba ka kamram jong ka poitri ka long ban pynmih ia ka jingsngewtynnat ha uta uba sngap ia ka. U Phadar Elias pat u lap ba ka poitri ka mih na ka jingsngewtynnat, dei namar kata lehse ba ka pynmaw ia kaba sngewtynnat pat, u thoh : "Ka mynsiem briew ka khih bad ka kyndeh man la ka por ba ka iohi ia kaei kaei kaba itynnat, bad ba ka iohsngew ia kano kano kaba sngewtynnat." (sla-3)

Ki shkor ba la thew hangne dei ia ki shkor ka mynsiem u briew. Ban pynshisha ba ka poitri ka mih na ka jingsngewtynnat ka mynsiem, u kritik jong ngi u thoh ba u nongphawar hi "um lah ban pynkyndeh mynsiem ia kiwei pat, lymda u sngew shuwa ha lade, . , . namar ym don uba lah ban ai ia kaba u hi um don !"

Hangne ruh, ngim lah ban shu pdiang ba ka long barabor kumta. Mano ban sngewtynnat ia ka jingiam, jingud, ia ka iap mynsaw, ia ka jingkyrduh bad shitom ? Mano ba sngewtynnat ia ka khana shaphang ka jingpaitlieng ha ka jingieit ? Tang uta uba ka mynsiem jong u ka wad sha kiei kiei kiba dum bad sha ka duhlad uba sngewtynnat kum ia kito. Pynban na ki jingjia basngewsih, ka mih bun ki jingrwai bad phawar ha pyrthei. U John Keats un ym da la lah ban thaw ia ka "Ode to a Nightingale" lymda u la mad ia ka bakthang ha la ka jingim. Ngam mynjur satia

ba ka poitri bakhraw ka mih tang na ka basngewtynnat. Ka mih ruh na ka basngewsih, sngewlem, sngewskhem. bad kum kita. Ka jingkhraw jong ka ka shong ha ka jingtbit u nongphawar ban pynbiang lut ia ki jingdawa ka jaid poitri ba u la jied ban thoh.

Nga iahap jingmut ba ka poitri ka san bad ka roi na ki **jingrwai** la shaphang u Blei, ka mariang, shaphang ialade, ne na ki jingrwai niam babunjaid, ia kiba u briew u la shu rwai hi khlem da pyrkhat shitom ia ka jingthewphut, ka hapkyntien, ka Dew. Nga ia mynjur bad u Phadar Elias haba u thoh, : Bad na kito ki jingrwai ba u briew u rwai ban mane ia u Blei ka mih halai-halai ka *poitri niam* kaba long ka nongrim jong ka jaid poitri baroh ha sla pyrthei" (sla-22), Bun shisha ka long kumta. Kata na ki jingrwai khynraw, rwai phawar kai, bad phawar ainguh blei ba ka roi ka san ka poitri Khasi ruh, wad lada ka jingkiew kyrdan jong ka naduh ka snem 1970 ter-ter ka mih na kaba bud ia ki rukom thoh u Phareng. Hynrei dei ban kynmaw barabor ba u Phadar Elias u ngeit ba wad kita ki jingrwai kiba kum kita ruh ki mih na kaei kaei ka **bashisha** bad **kaba la** *jia*.

Na kito ki thymmei ba la bishar, ngi rung sa ha ka dohnud, namar ba u nongthoh u ong ba dei na ka jingpyrkhat bad jingsngew ka dohnud ba ka krih ka poitri. Lada ka poitri ka krih na ka dohnud, ngi kylli kaba kumno kata ka dohnud ? Hato ka don hapoh ka shadem bad la tap ia ka da ki shyieng krung, ne ka don hapoh ka shynrong khlieh ? Ngi tip ba ka bor pyrkhat baroh ka don ha ka jabieng. Namar kata haba u Phadar u kren ia ka dohnud, u mut ia ka jingmut (mind) u briew hi.

Lada ka mih na ka dohnud ka pynpaw ia ka jingsngew u nongthaw ia ka. Ka long ka *subjective poetry*. Ia ka jingpyrkhat U nongphawar lah ban lap na kaba u kren hi dalade ha kito kiba sngap ia u, kum :

Marwei katba nga puson nga shong
Ban peit na kliar u lum Shillong.

Hangno pat ka tynrai jong ki jingshisha bad jingitynnat baroh ? U Kritik jong ngi u thoh "ym don jingarta-

tien ba kata ka thymmei ka long ha u Blei hi" (sla 22). U la thoh ruh, "Na u Blei uba long ka thymmei jong kiei kiei baroh u jngi shaduh ki thwei-por u Sohpetbneng jong u longshuwa-manshuwa bad u Thawlang ka Iawbei la jong . . Bad na kine, u poi biang sha la u nongthaw. uta u Jingitynnat - u Jingshisha Bymjukut" (sla 38).

Kine ki kyntien ki long ki bashai katta katta. Ki iarap ia u Kritik ban wad ia u ksai ba lam shano. Hynrei uba khmih thuh kumno ba u Elias u ringdur na ki nongphawar ki Greek hyndai, u shem hi dalade ia ka jingphalang jong kito ha ka jingmut u nongthoh. U Plato u bat ba u nongphawar u shu kyntiew ne pyrthuh bud ia kata ka dur ba la don lypa ha bneng. Namar ba u leh kumta, ka poitri ka jngai arshah na ka Dur tynrai ba la don lypa. Wat la u Phadar Elias u la kubur ba u Blei u long ka thymmei, pynban u ai ka bor sngewthuh ia u myllung bad ba u myllung hi u long u "nongthaw" uba sngew, uba iohi ia ka kata kaba ktah ia ka mynsiem jong u. Namar kata ka jingpyrthuh bud ka long kaba don ka sap bad ka bor thaw de. Haba u Elias u thoh ba na ka poitri u briew u poi biang sha u Blei, ngi dei ban sngewthuh ruh ia ka jinghikai shongtynrai (doctrine) ba ka mynsiem ka la don lypa bad u Blei, la phah ia ka sha ka pyrthei, bad ynda ka la dep la ki kam, ka leit phai pat sha u Blei hi, u tynrai jong kiei kiei baroh. Haba u Blei u long kumta, u long ruh ha u H. Elias ka thymmei jong ka poitri hi.

Ban pyrkhat pat ba ka thymmei ka poitri ka long na u Blei hi ka long ka kam baeh shibun ia uno uno u Kritik kane ka spah snem ba 20. Don shibun ki nongphawar ha ka pyrthei kibym ngeit ha u Blei. Ki nongbud u Karl Marx kim treh ban pynksan ia u Blei. U myllung uba len blei um lap ba ka long kumta. Wat uba phla ia u Blei ruh um iahap bad kane. Hynrei ka poitri jong ki ka mih man ka por. Nalor kata, ngim lah ban pdiang ba ka poitri jong ki ka wad tang ia ka jirgitynnat lane ia ka bashisha hi. Wat ki nongphawar Epik kiba donkam ia ki Muse ruh, kim da shim ia ki ba ki iaryngkat kyrdan bad u Blei, hyn-

rei tang ban pyrsad mynsiem, ban pynshai ia ka jingmut u nongphawar bad ban kdew ia ka lynti ban trei ban kdew ia ka lynti ban trei bad pyndep ia kata ka Epik. Namarkata, **ka poitri ka mih na ka jingmut-jingpyrkhat, bad ka sap u briew hi kaba ia ksaid ban kot sha ka jingjanai.** Ka thymmei ka poitri ka long na u briew hi bad ka mih shabar ynda haba (1) ka jingiohi (2) ka jingsngew, (3) ka jingiohsngew, (4) ka jingpyrkhat. (5) ka jingmutdur, (6) ka jingktah jong ka jingiohi bad iohsngew, (7) ka jingnang ban pynmadei ia kito baroh. Dei ka jingiakhlch lang kito baroh ba pynmih ia ka poitri, ym kaba shu bud ia kano kano kawei pat kaba la don lypa. Kaba u nongphawar u jied ka long ia ka dur-ka dar, wat la katta ruh, u pynmih ia ki dur bathymmai hateng hateng.

III

KI KAMRAM KA POITRI

Ka kamram banyngkong eh jong ka poitri kat kum ka nongrim u Phadar Elias ka long ban batai bad pynpaw ia ka jingim. U thoh:

> Ka batai bad ka pynpaw ia ka jingim, lyngba ki jingpyrkhat bad ki jingsngew.

Ka poitri, namarkata, ka long kaba khlem bor lada weng noh ia "ki jingpyrkhat bad ki jingsnew"? Ka bat khak ne snoh rdin ha ka jingmut. Ka long kum ka *Romantic poetry* kaba ka nongrim jong ka ka shongtynrai ha ka jingmut u briew. U rangphawar, katba kum katei ka jingong un ym lah ban weng ia ka *lade* na ka poitri. Namarkata, haba ngi pule ia kum kata ka poitri ngi khmih lynti ruh ban lap ia u mynllung ha ki ktien ba u kren.

Namar ba duna kyntien ha ka Khasi ym lah ban tip thikna la u Phadar Elias u mut thoughts and feelings, ne reason and sensation da ki symboh kyntien "Ki jingpyrkhat bad ki jingsngew". Ka *emotion* ruh ka long hi ka jingsngew ha ka Khasi bad ka *feeling* ruh ka jingsngew. La kumno kumno, u Phadar Elias u mut

bad emotion bad feeling haba u kren shaphang "ki jingsngew". Baroh ki long ki lyngkha jong ka *Psychology*.

Haba ngi kren ia ka jingsngew, ngi sngewthuh ba ngi *sngewsih* haba ioh khubor basniew, ngi sngewbha sngewkmen haba ioh khubor babha. Ngi tip ruh ia ka jingsngew ñiun, jingsngew biaw, bad bun kum kita. Kine ki dei ki feeling Donkam ia ki shkor ban iohsngew, bad ki khmat ban iohi khnang ba ka jabieng kan lah ban trei kam. Namarkata, ngi lah ban ong ba ka jingsngew ha ka jingmut u rangphawai ka mih na kaba iohi. Kawei pat ka jingsngew kam da iadei eh bad ka jingdonkam u rangphawar. Kane ka dei ka jingiohsngew haba ka met jong u ka kynduh bad kawei pat ka met. Ia kane ki Phareng ki khot *sensation*.

Hynrei haba bishar ia "ki jingiohsngew" ba ia kren u Phadar Elias, nga iohi ba u don ka jingthmu ia kawei pat ka jingsngew de. Kane ka long kaba ktah ia ka met u briew baroh kawei. U sngew kumban trei kam noh mynta mynta hi haba don ba batai ia ka kam ban leh Ka ktah ia ka dohnud, ka ktah ka dkhot met ruh bad ka da ngam jylliew lehse shaduh ka mynsiem bad jingshemphang u briew hi. Kane ka jaid jingsngew namarkata ka mih na i jingshemlad thymmai aiu re, ka met baroh kawei ka khih. Ka pyndom ia ka jingmut u briew bad u kloi ban ialeh pyrshah ruh. Kaba kum kane ka jingsngew ka long kum u makariang uba im ha kiwei pat ki dieng. Ia kane ki khot *emotion*. Ha kaba ai ha ka poitri ia ka kam *batai* u Phadar Elias pat u bud ia u Matthew Arnold uba thoh :

> More and more mankind will discover that we have to turn to poetry to interpret life for us, to console us, to sustain us.

U Matthew Arnold u lap ba ka poitri ka *batai* ha ki ar rukom. Kawei ka long da kaba *pynpaw* da ka sap ba kum ka jadu ia kaba iohi na sla bad ia ka jingiaid ka pyrthei kaba shabar. Ka baar ka long ba ka *batai* da kaba *pynpaw*

ia ka jingkynduh ba la pyrsat mynsiem ia ki ain jong ka pyrthei ba shapoh ka dohnud u briew, ka dur ba kynja mynsiem jong u. Ha u Phadar Elias pat ngi lap ba ki rukom pyrkhat jong ka juk u Wordsworth bad jong u Arnold ki iakhleh lang ha ka rukom sngewthuh jong u ia ka kamram ka poitri. Namarkata "ki tip-thuh jong u briew" sha kiba la pynngam ia ki jingpyrkhat bad jingsngew ki long kito ia kiba u Mathew Arnold u khot "the inward world of man's moral and spiritual nature" ha ka essay shaphang u Maurice de Gucrin, bad shwa ia kata u Shelley pat u khot "the invisible nature of man." U Phadar Elias u thoh: "Ka don ka por ba kine ki mynsiem ki ktah jylliew, ki shoh bad pynkyndeh ia ki dohnud briew haduh ba ki sngew ban kie."

Nalor kaba batai bad pynpaw ia ka jingim, ka poitri, thoh u Phadar Elias, ka *wad* ia ka jingshisha. Namar ym don kaba kham itynnat ban ia ka jingshisha. Kane ka mut ba ka wad ia ka jingshisha bad ynda ka la lap ia ka ka pynpaw shynna ia kata ka dur ba iphuh-iphieng jong ka. Ha kaba kren ia ka jingitynnat bad jingshisha, bad ia ki kamram ka poitri ha kane ka rukom nga iohi ia ka jingpyrshang u Phadar Elias ban bteng ia ka juk Mariang haduh ka juk u Matthew Arnold. Ngi pule ba u John Keats u rwai ba ka jingitynnat ka long ka jingshisha, ka jingshisha pat ka jingitynnat. Kane ka jinglap u John Keats ka ktah ia ka jingmut u Phadar Elias bad u shim syndon ia ka ha kaba u seng nongrim ia la ka poitri. Ka poitri u Phadar Elias ka leh shisha kumba leh ka poitri u Shelley bad u Arnold. Ka wad ia ka jingshisha ba shapoh u briew na ka khana pateng barim, bad ka pyrshang ban pynpaw ia ka shabar. Kane ka dei ka kamram *Ka Saron Ksiar.*

Ka kamram ka balai ka poitri kat kum ba lap u Pha-Elias ka long ban *kyntiew* ia ka jinglong mynsiem jong ngi. Haba u briew u pule ia ka shidkhot ka poitri, ka mynsiem jong u ka her sha kiwei pat ki ryta, sha kiwei pat ki jaka ruh da ka jingsngewthuh ba kham pher ia ki mat baroh ba ka la ktah. Ka syriem ia kaba u Longinus u batai. Sa kawei na ki kamram ka poitri ka long ban *hikai,* "ka hikai ia ngi ban ngam jylliew ha ka pyrkhat pyrdain, wat ban bishar bniah ia la ka jingim." Haba ka hikai

kumta, ngi sngewthuh ba ka long ka nonghikai. Kane ka pynmih ia ka jingkylli : *ha kano ka rukom ba ka poitri ka long nonghikai ia ngi* ?

Ban jubab ia kane ka jingkylli u nongpule u dei ban pule ia katto katne tylli ki phawar Khasi ba un lap ia kata ka rukom. Shisha lajan baroh ki phawar bad jingrwai ha ka ktien Khasi ki don ka jinghikai ia ka longbriew manbriew. Pule ia ka phawar "Sier Lapalang", da uno uno u nongphawar, pule ia *Ka Ryngkup, Ka Duitara Ksiar* ne kano kano ka kot poitri, phin lap ba don ka jinghikai ha bun ki lynnong. Kane ka long kawei na ki dur ka poitri Khasi. Ka don jinghikai ia u briew. Ka don ka khubor ia u nongpule.

Hynrei mano ba hikai? Ka poitri ne u Rangphawar ? Dei kaba kum kane ka jingkylli kaba bat ia ka jingmut u John Keats shisien ba u sa thoh ba u isih ia ka poitri kaba don ka jingthmu ba lah ban iohi halor jong ngi. Lada ki Keats ka thoh-ka tar Khasi ki isih ia ka poitri kaba don jinghikai, ngi dang dei ban jubab ia katei ka jingkylli. Kaei ka jinghikai ne nuksa ia ka jingim ba ngi ioh na ka "Kubla Khan" u S.T. Coleridge ? Ka jinghikai aiu ngi ioh na ki *Ode* babun ba ngi pule ha ka ktien Phareng ? Lada u nongthaw phawar hi um don ka jingthmu ban pynrung ia kano kano ka rukom pyrkhat ha kiwei u lah ban leh ia kata. Hynrei dei ma u uba pynlong ia ka poitri kum ka lieng ban kit ia ki jinghikai jong u, ne kum ka rynsan ban hikai, bad dei ma u uba hikai. Kam long ruh kaba da donkam ba ki jaid poitri baroh kin don jinghikai ei ei ne jingthmu shalyndet. Ha kaba thoh ia kane kawei ka kamram nga iohi ba u Phadar Elias u long u nongbud ne nogkyrshan jong u Matthew Arnold. Kaba u mut da ki kyntien "ban bishar bniah ia ka jingim", ka long kito ki kyntien u Arnold hi uba ong ba ka poitri ka long "ka jingbishar bniah ia ka jingim." Hynrei u Arnold u ban bunsien ba kata ka jingbishar bniah ka dei ban long katba kum ki ain ka jingshisha bad jingitynnat ba iadei bad ka poitri kaba mut ym bad kano kano kawei pat ka dur ka thoh ka tar. U Phadar Elias um shym la pynshai satia da kumno ka poitri ka hikai bad bishar bniah.

IV

U NONGPHAWAR

U Phadar Elias um shym la pyrshang ban tainia ban pyniapher ia u nongphawar na u nongthaw jingrwai. Bad u kdew arsien laisien sha u nongphawar, kata ruh ha ki bynta bapher ka jingthoh jong u shaphang ka poitri.

U nongphawar, ha ka jingshem jong u u long uba don bor katta katta, ka bor jong u ka long palat ia ki ksing-ki dhah bad ia ka jingiuh shihajar ki hati. Ha kaba batai ia "ka bor jong ka poetri" u la kren ruh shaphang ka bor u nongphawar. U thoh:

> Hynrei, u nongphawar ne u nongthaw poetri
> u kham donbor, ban ia kita ki nakra-naboit,
> ban ia kita ki hati u Rabon baroh. Ia kaba
> dum u pynshai, ia kaba la klet u pynkynmaw
> ia kaba la blad u pynbang bad ia kaba la
> rim bad thynrim, u pynthymmai pat. Ka sym-
> pain ne ka pasoh ka kylla sengkhan, bad ka
> sengkhan ka kylla sympain.

Ha kajuh ka jaka u Phadar Elias u thoh ba u nong-phawar "u pynshongshit, pynsngewbha, pynkmen; shikyn-tien u pynkie ia ka dohnud bad u pynkynduh mynsiem". Kiba sngap ki sngew kumta ha la ka mynsiem namar ba u nongphawar u "iathuh shaphang kaei kaei kaba sngew-tynnat, ha ka rukom kaba sngew tynnat". Ha kaba thoh shaphang "KA POETRI BAD U KHASI", u Phadar Elias u thoh kumne shaphang u nongphawar, ha ka bynta ba iadei bad "ka shad 'singlynghai".

> Ki nongphawar ki rwai shaphang ka rukom shad
> bad ki kyntu ia ki nongshad baroh, kynthei bad
> shynrang ban shad bha khnang ba hadien habud yn
> sah la ka nam sah ka kyrteng.

U nongphawar shadwait ruh u kyntu kumjuh "khnang ba U Blei un dup kyrkhu ia ki khun-ki ksiew ba dang im ha pyrthei".

Ki kamram jong u nongphawar, namarkata, ki long kumne ;

(1) Ban phawar shaphang kiei kiei kiba la dep kiba la leit noh bad ki barim. U long u nongbuh jingkynmaw, u nongbatai, u nongpynkynmaw ia kaba la rim. U pynthymmai ia kaba la ju leh, ju tip khnang ba ka pateng jong u kan ym klet ia kito baroh kiba la dep.

U nongphawar u long kumba long ka Samla Riewlum u William Wordsworth kaba rwai shaphang kiba la rim thynrim.

Perhaps the paintive numbers flow
For old, unhappy, far-off things
And battles long ago :

Kata ka mut ba u nongphawar u dei u nongthoh histori hi. Lada u dei ban long kumta, ha ka *Saron Ksiar* ngi 'lei ban lap tang ia kiei kiba ngi la klet noh bad ia ki jingpyntai ia ka jingim ha kito ki por ba la dep. Lada u Phadar Elias u bat la ka ktien ngim lah ban khmih lynti ban lap ia u nongiathuhlypa ne u kunok ha ka poitri jong u. Lada ngi lap da kumwei pat, kata ngim lah ban khein ia u uba kyrpang bad u ban lait na ki jingbishar ba ki myllung ka pyrthei shityllup ki shah ha ka kashari ki kritik.

Lada u nongphawar u kren tang shaphang kaba la dep, u Plato ka ri Greece uba la im ha ki snem 428-347 B.C. um don ei ei ban kren pyrshah ia u Phadar Elias. U Plato u beiñ ia ki nongphawar namar ba ki shah pyrsat mynsiem ha ki 'lei poitri, bad ba ki long kum kiba shong ksuid ne shah kem taro kiba kren tang ia kaba la pynkren ia ki daei re. Hynrei ngin nangbud ter-ter.

Lada u nongphawar u batai bad pynkynmaw tang ia kaba la dep, u Aristotle ki Greek hi um mynjur satia. Une u stad pyrkhat u thoh :

It is not the function of the poet to relate what has happened, but what may happen—what is possible according to the law of probability or necessity.

(kam dei ka kamram jong u nongphawar ban iathuh ia kaba la dep jia, hynrei ia kaba lah ban jia ia kaba lah ban long kat kum ka ain jong ka jinglah long bad ka jingdawa ka kam).

Lada u nongthoh jong ngi u ngeit ha ka ain ka *jinglah long* bad ka jingdawa ka kam, kata tang kiei kiei kiba shisha hi kim lah ban pynlong ia ka poitri, namar ba u nongphawar um da donkam eh tang ia ki jingshisha na ka histori, hynrei u pyndonkam ruh ia kaba mih na ki jingpyrkhat bad jingsngew kiba mih na kaba iohi bad iohsngew. Ma u hi u ai ka jaka bakongsan ia kine ki jingpyrkhat bad ki jingsngew. Haba ka long kumta, kane ka nongrim ba la buh ia u nongphawar da u Phadar Elias ka long kaba khih kat shaba beh ka lyer. Namar u nongphawar um lah ban pynmih ia ka poitri ba don kyrdan lada kita ki jingpyrkhat bad jingsngew jong u kim ialam lynti ia u ba un iathuh de ia kaei kaba lah ban jia ha ka pateng bynriew, lada um iohi ia ki jingma bad jingsniew hynrei tang ia kaei kaei kaba "pynshong shit, pynsngew bha bad pynkmen" bad kita ruh na ki jingjia ba la dep baroh.

Ka jingkylli ka long : hato ngi sngew shong shit haba iathuh tang ia kaba la dep ? Ka *emotion* ka trei kam ynda haba la iathuh ia ngi ia kaba lah ban jia. Namarkata, ngi lah ban pynkut nia ba u Phadar Elias um shym la don por ban pyrkhat ia ki jingkylli ba mih nangne. Shisha tang ka ban sa jia bad kaba lah ban jia, kaba pynshong shit bad pynkmen lada kata ka long ka kam ban pynmyntoi ia ngi. Bad wat kata ruh kam da pynhun ia ngi. Namar u nongphawar u lah ban pynshongshit ia kabym dei ruh. Dei namar kiba kum kine, ba u Plato u buh ia ka kyrdan u nongphawar hapdeng u nongiathuhlypa bad u lamwir.

(2) *U nongphawar u long u nongkyntu.* Ngi iohi ba u kyntu ban shad ban sah nam sah kyrteng, bad ban ioh ia ka jingkyrkhu na u Blei. Hangne ngi iohi ia u nongphawar kum u nonghikai niam ne u Lyngdoh Khristan hi uba thew ban pynsah ban pyniar ia ki pud ki sam ka phawar ha ki rta ban dang wan. Ha kajuh ka por u thew ban ia kynduh ia u Blei nongthaw, ban iohdiang na u ia kita ki jingkyrkhu. U nongphawar u dei u nongkyrsiew lyngba ka poitri ia kiba iohthiah.

Ngim sngewphylla ei ei haba ngi lap ba ki nongphawar Khasi baroh naduh u Pastor Morkha Joseph, u Soso Tham, u Primrose Gatphoh bad u Phadar Hopewell Elias, ki lam pynrung ia ki kynja jinghikai ha ka poitri.

(3) Khatduh eh, ka kamram u nongphawar ka long ban poi sha u Blei nongthaw. Ia kane u Phadar u thoh ha ki lain bakut jong ka lynnong ba IV bad um shym buhrieh ei ei ia kata ka nongrim. U briew u wan na u nongthaw, u rwai bad u phawar ia ki kam u nongthaw katba u lap ha ka jingim jong u "Bad na kine, u poi biang sha la u nongthaw—uta u Jingitynnat,—u Jingshisha Bymjukut." (La tainia halor kane ba ka lyngkhot II).

Hynrei la kumno kumno, nga sngewtynnat ia kito ki kyntien "nongthaw" ha kito ki lain ba nga la kyntiew haneng. U Phadar namar ka kam bakyntang ba u bat u sngew eh ban khot ia u nongphawar tang da u "nongthaw" beit wat lada ka jingthaw ka long tang ka poitri ruh. Ka daw ka long ba la lap ba baroh ki myllung ki long ki nongthaw hi. Na kaba ki lum jingtip nangne nangtai ki pynmih ia ka phawar bathymmai bad ki jingmut bathymmai. U nongphawar u long hi u nongthaw tang ba na ki tiar ki tar ba la don lypa, kumba na u siej ka mih ka khoh, u star, ki shuki, u shylliah bad kumta ter ter, na u maw mih ka ïingbah ïingsan, kumta u nongphawar Khasi ruh u long. Hynrei u don ka bor ban ktah ia i mationg ka mynsiem ; u lah ruh "ban pynsmiej, ban pynkyndit, bad pynkyndeh ia ka dohnud jong ngi", da kaba batai ia ka jingim ba u la jied ban phawar.

V

KUM U KRITIK

Ka jingbatai u Phadar Elias shaphang ka poitri ka mih na ka jingbymsngew hun ia "Ka Jingpynshai" u Soso Tham ia *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep.* La kumno kumno lah ban sngewthuh ba u nongthoh ia ka *Hamsaia Ki Por* u la ioh pule ia baroh ki dkhot jong ki *Sngi Barim u Hynñiew Trep.* Kawei ka long ba u la long u samla ba la ioh bynta lem ha kaba kylla Khasi ia ka "Drive the Nail Aright"; ka

baar ka long ba u Phadar Elias hi u la pule bniah ia kano kano ka kot ba la pynmih ha ka ktien la jong ; bad ka balai ba ia *Ki Sngi Barim* la phah pule ha bun ki briew ha ka snem 1935. Ha kaba pule kumta, kiba bat slem ruh kito hi, kiba pule tang shimiet ruh kito hi, kiba thoh ei ei halor jong ka ki long lehse tang u Capt. Lyngdoh bad u R.R. Thomas. La pynmih ia kaba nyngkong ha ka snem 1936.

Ha "Ka Jingpynshai" u Soso Tham, don shisha ka jingkyntu ia kiwei pat ban ngam jylliew shaphang ka poitri. U la thoh "Da ki snem te nga dem. - Kaei ka poitri". Dei nangto ba u Phadar Elias u lap u ksai bad u la ngam sa ma u de. Ynda u la leh kumta u la jop. La kumno kumno, u Phadar Elias u la kdew da ki kyntien kiba donakor kiba kum ki jong u kritik hi ia ki jingpyrshang u Soso Tham :-

U stad pyrkhat shaneng - sharum
U sngap tohkit ki Hynñiew skum.

U Soso Tham u la iathuh shaphang "ki hynñiew skum": u Capt Lyngdoh pat u wad bniah ia ka thymmei u Khasi.

Shuh shuh, ka jingiahap bad jingiapher jingmut jong u Phadar Elias bad u Soso Tham ka paw ha *Ka Saron Ksiar* kham shai ban ia hangno hangno ha kiwei pat ki dienti jong u. U bah Frank M. Pugh u la pyrshang ban pyni ia ka jingiasyriem. Hynrei hangno pat ka jingiapher ?.

U Phadar Elias u long u kritik kumba long u Soso Tham hi. Ia ki dak ba u long kumta ngi shem ha ka poitri jong u. Kumno ngi pyrkhat ia kine ki kyntien ba la pynkren ia u Syiem Sutnga ?

"Ban im kyrteng, ban sah ka nam,
U briew un thnam, un shit ka snam;
U'n klet lade, u'n klet i'u Blei ;
U'n iaid syllad pawang-pyrthei ;

U'n saw rengmat i-atlukhi.
U blei jong u, un long ka *Nam*,
Kynrad leh mraw, ka dih - ka-bam,
U phan kyrpad ban im-kyrteng.

Ha ka jingiohi jong nga kine ki kyntien ki kyntait ia ka thong u khun Khasi ba la buh da u Soso Tham ha "U Khlur" ba la shon ha *Ka Duitara Ksiar* tang ba la pynrung ia kiwei pat ki symboh ba kin ym thew eh ia katei ka ballad u Soso Tham, hynrei kaba u don ha ka jingmut ka la shai hi.

Ban bishar bniah ia ka kyrdan u H. Elias kum u kritik ka mut ban pule lut ia ki jingthoh baroh kiba iadei bad ka kyrdan sngewthuh ba kham halor. Kaba kum kata ka jingpule ka iathuh ha uno uno uba la ngam sha ka jingjyrthiaw ki ain bishar bniah ia ka thoh-ka tar ba nga la kdew haneng ia ka daw ba u la thoh shaphang ka poitri. Ha ki bynta ba shakhmat la tai nia ia ki mat ba-kongsan ha ka jingpyrshang u nongthoh.

Ha ka jingtih bniah jong u shaphang ka poitri ne ka phawar, u Phadar Elias u la iakynduh ia ki jingmut jong ki kritik ka thoh-ka tar ha ri sepngi hi. Hynrei ka long ka bach ban pdiang ba u la sngewthuh ia ka lynti ba ki bud ne prat namar ka jingpule lehse kam long kaba iaid kyrdan ha kane ka liang. Hynrei um shym la kdew ei ei sha ki kritik ka Britain, lait noh u James Montgomery. U la kdew sha ki myllung ki Greek bad ki Roman hi. Pynban ngi lap ba ka rukom sngewthuh u Wordsworth, u Shelley, u Keats, u Arnold shaphang ka poitri ka la ioh shibun ka bynta ha ka jingbatai jong u.

Ha ka jingbatai ia "Ka Dur ka-dar jong ka Poitri", ter ter haduh "ka skit lympiar", u Phadar Elias u shu pyn-wan ha ka ktien bad ki kyntien la jong ia kaba u W.H. Hudson u la batai. Kaba u ai ha ki longdien ban pdiang ne ban kyntait ka long ka kyrteng Khasi ia ki jaid poitri, bad ia ki jingthew ia ka khia ka sting ha ki lain. Ha kane ka liang nga iohi ba u iahap jingmut bad u Horace uba la thoh ha ka *Ars Poetica* kumne :

> "Kaba phi dei ban pyrthuh bud ka long ka nongrim jong ki. Haba oh shrong-oh shrup bad ki buit, shim jinghikai na ki; hynrei ha ka phang buo ia ki nuksa bakhraw jong ki bad long ki trai shnong bad kiba don tynrai".

Wat ha ki phawar jong u ruh ngi iohi ia kata ka jingpyrshang ban pynsngewtynnat bad ban ai jinghikai ia ki nongpule. U Horace bad u John Dryden ruh ki ialeh ban pynpaw ia kata kamram ka poitri. Kaba shu buh ha ka ktien Khasi ia ki ain ka poitri na kaba thoh kiwei pat ki kritik ka ri sepngi ha ka rukom baryntih ka long ka jingpyrshang ban pyni nuksa ia ki myllung ba hadien. Ha kane ka liang u la leh kum u Ben Jonson ka England. U Ben Jonson u batai shaphang ka poitri da ka jingthmu ban pynlong ia kiwei ban bud ryntih ia ki rukom thoh ne ain thaw poitri ba u la mait lynti. Kane hi ka long ka jingthmu bakongsan ki myllung ka Britain ia kiba ki khot *Classicists*. Namarkata, ka jingai bakongsan eh ba u Phadar Elias u la ai sha ka jingbishar bniah ia ka thoh ka tar jong ngi ka long ka jingpyni lynti ia kiwei kumno ban thaw poitri. U long uba nyngkong eh na ki Khasi ba la trei shitom ban thoh ia kito ki jingpyni.

Kum u kritik ka poitri, u pynsyriem ia ka poitri teng teng kum ka wah kaba don khriang, lad-lad, thwei bad kshaid. Ka poitri ha kata ka rukom ka tuid sha duriaw. Hynrei, um shym shai satia halade ruh ia kata, ynda haba ngi iohi pat ba kam shym mih na ka mariang, hynrei ba ka wan na u Blei hi. Lada la don ki kritik ba khlem arsap naduh kito ka snem 1937 haduh 1965, un jin da la ai ka jingmut halor ka nongrim ba u ieng kumba leh u William Wordsworth ia ka *Preface to the Lyrical Ballads* jong u. Shuh shuh bun ki kyrteng Khasi ba u ai ia ki jait poitri, ki pynshitom jingmut ia ki nongpule. Don ki kyrteng bym iahap eiei ruh, bad kane ka jingtyrwa jong u ka la pynlong ia ki nonghikai ban phai sha ki Grammar u J.C. Nesfield rha ka *Rhetoric and Prosody* ba la thoh u Bose & Sterling. Lada donkam ban don da la ki jong ki kyrteng, ki nonghikai bad ki kritik ka thoh-ka tar Khasi ki dang dei ban pyrkhat sani ia kane ka phang. Ban khot 'Lapalang' ia ka 'Bynnud' ka long ka babakla palat. Ban khot ia ka Epik da ka *ksanthma* kan pynsngewthuh bakla ia ki samla ba la nang la stad. Ia ki kyrteng ba ki Phareng ki shim na ka Greek, Latin, bad French, ngi lah ban pyndonkam ha ka ktien Khasi ruh.

Kawei na ki kamram u kritik ka long ban pynshai bad

weng ia ka badum, ym ban buh ia ki nongpule ha ki jyrwit jyrwat, kumba leh u Phadar Elias ha kaba ai kyrteng Khasi ia ki jnit ki jnat ki poitri. Ban waarah ia ka kyrteng ha ka ktien la jong ngi donkam ia ka jingsngewthuh bajanai ia ka jingmut tynrai jong ka.

U Phadar Elias u long u Kritik, hynrei ym u bakhraw-tam na kiba la mih. Ka *criticism* ne jingbishar bniah u Primrose Gatphoh ka don ka kyrdan ba kham halor namar ba u ia ktah ia keei kaei kaba ki kritik ki wad. Hynrei u kham khraw ban ia u Soso Tham kum u kritik namar ba u Soso Tham um shym la pyrshang ban batai shaphang ki dur bapher ka poitri.

Kaban pynlyngoh ngain ia kiba ñiewkor ia ka jingbatai jong u shaphang ka poitri ka long ba um shym leh ei ei ka bathymmai, hynrei u shu buh ha ka Khasi ia kaba u William Henry Hudson u la batai bad tainia ha ka *The Introduction to the Study of Literature* (Pages 63-127), bad bad ia ka *Rhetoric and Prosody* u Bose bad Sterling bad katto katne ki kyrteng bapaw ha katei ka banyngkong. Pynban um shym kdew sha kitei ki nongthoh. Kaba pynlong Kritik ia u dei ki nia ia kiba u bat kum la ki jong.

———

22. U F. M. Pugh

U BAH Frank M. Pugh u la pynmih shibun ki kot Khasi : kiba la pynkylla na ka Phareng, kiba shu bud ia ka rukom ki Phareng, bad kiba u thoh hi. Ki kot jong u ki la rung ha ki skul bad ki kolej de. Ia mynta hi (1979) u la jia long u nongthoh ia uba ki riewstad ha ka ktien bad ka thoh-ka tar Khasi ki kynmaw bha na ka bynta ka drama, ka poitri bad ka grammar. Kum u myllung u long u bakhraw shisha, kum u nongthoh drama ruh ubym kai. U la pyn-donkam hok ia ki jingtip ba lah ban ioh bad ba u la lum ha ki sngi ka jinglong samla bad rangbah. Ia kiwei pat ki jingtrei jong u, ka pateng ban dang wan ka lah ban klet khamtam ha kaba pynrung ia ki kum ki kot pule ha ki skul; hynrei ka pateng bamynta bad kaban dang wan kin bakla shibun lada kin klet noh ia *Ka Phawar-Rwai Khasi Ka Sawangka ki Sanngut Ba Iap*, bad ia *Ka Sawangka ia ki Sawngut ba Iap Mynsaw* ha ka jingpule ia ka thoh—ka tar la jong. Kane ka jingpule bamynta kam iadei bad kito ki kot ba la kdew.

Nalor kiwei u bah F.M. Pugh u la thoh bad pynmih san tylli ki kot iarap ia ki samla Khasi ha kolej, bad ia ki ktien kyntu ia ki nongthoh kot Khasi. Ha kliar kito, u la pynmih ia *Ka Prosodi bad Ka Re'orik*. Ka jingthmu ba-kyrpang jong u ha kaba pynmih ia katei ka bakhatduh ka long ban—

> ai jingmut ia ki nongpule kiba don ka sap bad ka snap thoh poetry ban ioh ei ei ka ban pynshlur ia ki ban pynsan pynroi, pynbeh pyniar bad kynjih kynjoh ban kot sha ki kliar lum jong ki radbah thoh poetry ka pyrthei hi.

II

Ha *Ka Prosodi bad Ka Retorik* u nongthoh u la ktah ia bun ki mat ba iadei bad ka poitri, bad khyndiat ia ka drama ruh. Shaphang ka poitri u bah F.M. Pugh u batai kumne :

Ka poetry ka long kata ka *art* ne jaid jingstad kaba iasriem ne ialong tnat bad ka jingringdur (drawing), ka ka jingairong dur (painting), ka jingtei iing tei sem (architecture), ka jingthaw-dur (sculpture), ne ka jingkynud jingrwai (music).

Kane ka jingbatai ka buh ha ngi ia kawei pat ka dur jong ka poitri Khasi. Kam long kaba shu wan nangno nangno re kumba ngi la pule ia ka jingbatai ki kritik Khasi namynshwa. Kam long ka jingpynpaw u Blei ne ki bor bakynja mynsiem, ne ka sur ka mariang. Haba ka long ka art, ngi sngewthuh ba u nongthaw poitri u donkam (1) ban lum ia ki tiar ki tar ban thaw. kumba u mistri u donkam ia ki dieng, ka tin, prek, ïit, dewbilat, bad kiwei de ban shna ïing. U myllung ruh u donkam ban lum ia ki mat badonkam ha kano kano ka phang ba u thmu ban rwai, bad buh ia ki ter ter naduh basdang haduh bakut. (2) U nongthaw poitri u dei ban nang ia ka buit thaw poitri (poetic art) ba un lah ban buh ia ki kyntien (words) ha ki khep ba iadei dur bad ka jingjia. Kumba ka donkam ia u mistri ban tip hangno un buh ia ki jingkhang bah bad jingkhangïit, kumno ban ot ia ki dieng ban ym lutphut, u myllung ruh u dei ban nang kumta ban pynpaw ia ka jingthmu jong u da kaba jied bha ia ki jnit ki jnat ka poitri kiban iadei dur bad ka phang. Namar ba ka poitri ka long kumta, ka dei ban don ka dur ka dar bathikna ba ngin lah ban ithuh ia ka. Shisha u kritik jong ngi u ban ia kata khnang ba ka poitri kan lah ban pynsngewtynnat ia ki nongpule, namar u F.M. Pugh u sngewdonkam ia ka jingsngewtynnat ha ki nongpule ruh. U thoh—

> Ka jingthoh poetry ruh ka bam ai ka dur kumba pyni dur sinema ban pynpyrkhat, pynsngewtynnat bad ban pynring jinghikai kam long poetry satia.

Namar kata ka daw u myllung u dei ban tip ia ka jingiapher ka poitri na ka prous, ia ki jnit-ki jnat ka poitri ha kaba thaw ia ka, wat ia ki dur bapher jong ka ruh. U F.M. Pugh u la ñiewtang ia kito ki jnit - ki jnat ha ka lynnong I. Ha kaba leh kumta, ngi iohi ba um da hun eh ia ki kyrteng ba la tyrwa da u H. Elias. Ia kane ngi iohi shai haba u spel Khasi ia bun ki kyrteng ba wan na

ka Greek bad Latin kum Iambik, Troshi, daktyllik' bad kiwei de. Lada kane ka pateng jong ngi kan kitkhia na ka bynta kiwei pat kiban wan la dei ban ai kyrteng ia kito ki jingthaw ha kata ka rukom ba ki nongpule kin sngewthuh ia ka jingmut khlem da pynshitom ialade. Kaba leh u F.M. Pugh, (kata, kaba spel Khasi) ka iarap ia ki riewstad jong ngi hadien habud ban lap ia ka thymmei kito ki kyrteng. Tad haduh ba ngin ioh lut ia ki kyrteng bakit jingmut ha ka Khasi, kaba leh u F.M. Pugh ka dei ban long kaba ngin pyndonkam ha ki kot ki sla jong ngi.

U kritik jong ngi u pdiang lut ia ki jnit-ki jnat bad ki kyrteng ki dur ka poitri kumba leh ki English. Na kane ngi sngewthuh shai ba u kwah ba ka poitri kan don bad ka sur de.

Shaphang ka EPIK u thoh ba "ka long ka poetry kaba kraw tam na ki jaid poetry baroh". Balei ba ka "khraw tam" kumta? ki daw ba u ai ki long ba (1) ka rah ia ka mynsiem shajrong haba pule ia ka; (2) ka iadei bad ka jingim ki briew bakhraw ba don kyrdan ha kaba pyndonkam ia ki kyntien, bad ia ki nuksa. Ki phang jong ka epik kat kum u bah F.M. Pugh kim long tang ka thma hynrei ruh ia ka jingim ba khlem "jingialeh thma". Ka bud ia ka plot ba la mang lypa, bad u lam pynpaw ba ka plot ka dei ban don ka Basdang, ka Pdeng bad ka Bakut, namar u thoh: "ka don lupa ka plan ha u nongthoh, uba iohi lupa ia ka jingsdang, ka pdeng, bad ia ka jingkut jong ka". U kwah ba ka jingkut kam dei ban ieh ia ki nongpule ha ka sahnud ban tip sa aiu pat ka ban bud nangta. Ka epik ka don ka bynta ba ka drama kam lah ban leh, bad kata ka long ba ki nongpule ki lah ban pule ia ka ha ha por ba ki mon.

III

Shaphang ka Drama u bah F.M. Pugh u batai ba ka ne kam da jrong eh kat ka epik. U shu iathuh, ha kane ka jingbatai, ia kaba kiwei, khamtam ki Greek ki la leh. U thoh kumne:

> Ba ka drama, ia kaba la pyni hapdeng arkynta shiteng ei ei, kan thoh tang ia ka jingjia kaba jia hapdeng ka

shisngi, ba jia tang ha kawei ka jaka, kaba iathuh tang ia kawei ka jingjia.

Ia kane u kdew ia ka ain thoh drama ba ngi tip kum ka JINGILANG (unity) ha ka jaka pyni, ha ka por, bad ki kam ba la pyni. Ka paw ha u kritik bamynta ba u iahap jingmut bad ki Greek ha kane ka liang namar ha ka *Daialok* u pynkren lyngba u Plato (ym dei uto u Plato ba ngi pule na khmat) kumne :

Ha u Sophokliis pat, u wallam ia ka jingjia ha kajuh ka jaka ne shnong hapoh ki ar kynta, hynrei ha kata ka jingjia kaba shisngi ngi tip lut ia ki jingjia bamynshwa baroh kiba shiteng briew ne palat kum ha u *Oedipus.*

Kaba u la leh ha ka lynnong II *Ka Prosodi bad ka Retorik* ka long shibun eh ka kam u nongthoh histori ban ia ka jingbishar bniah kaba long ka lyngkha u kritik; hynrei ha ka bynta bakut ka phang u la ktah ia kaba ki kritik ba hadien ki wad. Ha kaba iathuh shaphang kiei kiba dei ban don ha ka drama u kdew ba u kwah : (1) ia u nongthaw drama ban 'sngewthuh lypa la kane ka jingiathuh kan sngewtynnat, ne' sngewmyllung, sngewpangnud ha kaba sngap ne iohi ia ka". Kane ka mut kumjuh kum ban ong, ba lada u nongthaw drama um tip lypa kaei ka phang ba u kren um dei ruh ban pynmih drama. (2) Ka jingkylla ka nusip kaba ki Greek ki khot *peripateia* ka donkam, namar u ban ba ka drama kaba don ia kane, ka "pynsngewtynnat" ia ki nongpule. (3) Ka jinglap ia ka jingshisha ba ki Greek ki khot *anagnorisis* ka ioh kajuh ka kyrdan ha ka jingdonkam, namar u la batai bniah ia ka da kaba ai nongmuna na ki drama u William Shakespeare.

Shaphang ki Tyngshop (character) u bah F.M. Pugh u kwah ba ki nongthaw drama ki dei ban nang "ban ringdur bha bad itynnat" ia kiba ki nongpeit kin ithuh ia ki, la ki iapher ne iajan uwei ia uwei pat. U kubur ruh ban don ki tyngshop "kiba mih phylla ne khyllah sngi na ki para briew baroh" U mut ia ki Bieit bad kiba khleh bieit. U kwah ruh ban don ki *chorus.* Ka jingdon ki chorus "ka long kaba shoh shibun, lada lah khamtam ban pynwan ia ki jingrwai ne wat ia ki biria ruh, kiba iadei hi bad ki jingpyni

ba ha steij". Ki tyngshop ha ka drama ki dei ban long kum ki briew ba don jingim. Ha ka jingkynthoh (5.4.68) halor *U Baieit Donshkor* ngi iohi ba u bah F.M. Pugh u kwah ban leh kumta : "ngi iohi" u thoh, "hangne de ia ki dur briew kiba don mynsiem, ym tang ki dur-dro, dur-maw, dur lyntang, dur-skum, dur-dewbyrtha ne dur-bleithaw ba khlem thyllieij".

IV

Nalor kaba pule ia kito ki phang, donkam ruh ban antad ia ka jingbishar bniah jong u bah F.M. Pugh. Kum u kritik ka thoh ka tar u la sdang shwa na kaba kynthoh halor ki kot ba la mih ha ki sngi ba la ithuh ia u kum uwei na ki riewstad jong ngi, hynrei um shym la tainia ne bishar pura ruh ia kano kano ka phang ba ki nongthoh ki la ktah. Lah ban iohi na ki katto katne ki ktien khmat ha ki kot thymmai ba u ruh u la long mynshwa kum kito ki nonghikai ba la wan poi na shiliang duriaw hi uba kwah ban mih shwa bun ki kot bad um sngew ba ka por ka la ih ha ka phew snem ba la dep ban pule da bishar da thew ia kano kano ka kot, namar haduh ka 19 tarik Lber 1966, ka jingthoh "Kaei ka Poetry" da u S. Khongsit ka shu "pynsngewsammut" ia u. Hynrei u la jam shijam-arjam sha kane ka ka lyngkha ha ka snem 1968 haba u la kynthoh halor *U Baieit Donshkor* jong u bah Dewi Singh Khongdup, had halor ka *Phuit ! Ka Sabuit bad Kiwei Kiwei de ki Khana* jong u bah S.J. Duncan. Kaba u da leh thikna ia kane ka kam ka long haba u la pynmih ia *Ka Prosodi bad Ka Retorik* ha ka snem 1970. Kane ka jingbishar ia ka jingbishar jong u ka long tang halor kito baroh ki jingthoh ba la kdew haneng, hynrei lah ban khmihlynti ba kin dang mih shuh hadien lebse sa kawei pat kaban da pynhun ia u hi, namar u la iathuh ia ngi ha ka Tien-Lamphrang ba kiba la dep "kim da pynhun eh ia u nongthoh namar ba ki dang lyngkot eh".

U kritik u la ktah la artylli ki phang ka thoh - ka tar ; ka Poitri bad ka Drama. U la jia long u banyngkong eh na ki kritik Khasi uba la leh ia kata. Na ki jingthoh ba la lap, u dang ieh ia kaba bishar ia ka Prose, Novel, Puriskam bad ia ka jingbishar bniah (criticism) hi.

Ha kaba sdang nga kyrmen halade ban lap, ha ka jingbishar bniah jong u ia u, kritik jong ki kritik (critics' critic) Khasi jong ngi namar (1) na kito ki kritik ba la bishar na khmat u la long uba la ioh ka jinghikai baiadei kyrdan ban long kumta; (2) ba u la hikai ia ka thoh - ka tar Khasi ha kolej la bun snem. Hynrei ia kata ka jingkyrmen la pyntud noh, namar um shym la ktah ia uno uno na ki kum u kritik.

U bah F. M. Pugh u la ai ka jingbatai bashai ia la ka jingngeit bad jingsngewthuh ia ka jingmut bad ka dur ka poitri. Ha u ka long ka art (ka buit). U Edrenel Chyne u shu pynpei ia ka phang ba ka long kumta lane jan kumta haba u kdew ia ka jingeh ki nongthaw poitri ha ka Khasi; u Soso Tham u shu kdew, hynrei u pyni ba ka poitri ka long ka jingpynpaw u Blei ; u H. Elias u la bud kumjuh. Na kito baroh ba la ñiew kyrteng, dang dei tang u Primrose Gatphoh uba la batai thikna. Na ka jingbatai ki myllung hi ngi lah ban rung sha ka poitri jong ki. U F.M. Pugh um shaniah ha ka jingpynpaw ne jingpyrsad mynsiem. U myllung u dei ban tip lypa aiu u donkam shwa ba un pynmih ia ka poitri jong u. Uno uno uba pule ia *Ka Phawar-Rwai Khasi* un kubur ba ka poitri jong u nongthaw ka mih na ka jingpyndonkam ia ka buit (art), hynrei kan long pat kata art kumba u la dawa. Namar ba ka kam thaw poitri ka dawa ia ka jingtbit u myllung. U bah F M. Pugh um sngew donkam ban batai shibun shaphang ka thymmei ka poitri namar ynda u briew u la mlien na ka lyric, ka ballad, ka sonnet un sa nang hi ban thaw poitri. Kane ka dawa ba u myllung u dei ban pyndonkam ia ka jingmut dur, ka jingsngewthuh, bad ka jingpuson jong u. La khmih lynti namarkata ba un iohi lypa ia ka dur ka dar, ka rong ka rup ka poem jong u.

Ha ka jingbatai shaphang ka epik, u bah F.M. Pugh um shym la lah ban pynshai la ki jor tynrai (elements) jong ka, bad imat um shym la shai satia ialade ruh haduh katno phut kawei kawei ka lain ha ka epik ka jrong, la kan long san kum ka jong u Milton ne kaba kynthup ia ka san bad hynriew phut kumba leh u Spenser ne tang hynriew phut lynter kumba hikai u Aristotle. U hun tang ba kito ki

lain kin "kham jrong ia kiba ju long." Ha kaba pdiang ia ka kyrteng "kuju" kumba tyrwa u H. Elias ba ka dei ka *blank verse*, u kritik jong ngi u plie lad ia u kritik bamynta ban kylli kumno pat u bah F.M. Pugh bad kito kiba iarah kti bad u Phadar Elias kin khot ia ka *free verse*. Kum u Plato ki Greek, u rah ia ka epik sha ka kyrdan "kaba khraw tam na ki jaid poetri baroh," bad u pynlyngngoh ngain ia kiwei haba u kren shaphang ka drama kum "ka jait poetri kaba ha khlieh duh na ki para poetri baroh." Kaei ka jingiapher ha ka jingmut hapdeng "kaba khraw tam," bad "kaba hakhlieh duh" ? Ym don jingbatai hangno hangno ruh ha ka kot baroh kawei. Ka paw ha u kritik bamynta ba badien ba u bah F.M. Pugh u la mih na ka kamra u Plato u la iarah kti sa bad u Aristotle khlem da iohi ia ka jingiapher ha ki jingrai jong kito ki kritik mynbarim. Kumno u ñiew ia ka drama kum ka poitri ruh ka long ka baphylla shibun. Imat u mut ia ka poitri-drama. Hynrei haba u la kynthup ia ka shempap ha ka poitri, u kritik bamynta u iohi ha u bah F.M. Pugh ia ka jingbaïong ka jingmut bym pat jah, lebse kaba sah naduh ki sngi ba u dang pule ha Calcutta hi.

Kumba ka jingbatai bad jingbishar ia ka epik kam shym pynhun ia ngi, ka jingbatai bad jingbishar ia ka drama ruh kam shym ai jingshai. Kawei na ki kamram bakyntang u kritik ka thoh ka tar ka long ban pynshai ia kaba dum, ban pyndum pat ia kaba la shai ka long ka jingduna ka bor sngewthuh. Nalor kaba la kdew, u kritik jong ngi ym shym la pynlut por ban sngewthuh bha ia ka jingiapher hapdeng ki kyntien "dur ka plot" bad "jor tynrai ka plot," namar u kritik bamynta u lap ia ka jingpynkhleh lang ia baroh ar. U bah F.M. Pugh u kynmaw bha ia ka *peripateia* bad *anagnorisis* ki Greek hynrei u la leh klet ia ka jingbakla bakhraw (*hamartia*) u tyngshop shempap kaba dei ban wan shwa ban poi sha ka jingithuh ithaw biang ia ka jingshisha. U la leh klet ruh ha ka jingshah jynjar u Tyngshop ba ngi tip kum ka Catastrophe ha ka shempap kaba long ka bidonkam tam.

Na ka jingkynthoh jong u halor *U Baieit Donshkor* ngi iohi shai ba um sngew dei ban pyndonkam eh ia ka *kren sting marwei* (asides) ha ka drama kaba donkam ha ka Biria (comedy) ki Phareng.

U bah F.M. Pugh u paw hateng hateng kum kritik babud ain namar (1) u thoh ia *Ka Prosodi bad Ka Retorik* ban ai jingmut ia kiwei. (2) U pyndonkam ia ka kyntien "dei" bunsien kaba pynpaw shai ba ka poitri bad ka drama kiwei kim pynhun ia u lada kim bud ia ka ain ba la pynmih, kum ka nuksa jong kane, u kwah ba ka jingpynwai ia ka epik "ka dei ban long kaba pynhun mynsiem . . . Ka dei ban law ne weng ia kano kano ka jinsngew jngut ne jingdum jingmut. Ka dei ruh ban don "ka jingkylla kupar, bad jinglapdien ia ka jingshisha" ha ka Drama. Kine ki dei ki dak bapaw jong u *legislative critic*, ba ong ki English.

U la leh ruh teng teng kum u kritik bud histori ha kaba batai shaphang ka poitri, khamtam ia ka epik bad ka drama; kum u nongbatai (descriptive critic) pat haba u pynshai da ki nongmuna ia ki mat ba u bishar, hynrei u la pynpaw shai ia kane ka jingshisha ha ka jingbishar jong u ia *U Baieit Donshkor* ruh haba u bishar ia ka buit thaw drama u bah Dewi Singh Khongdup. Teng teng u pyndonkam ia ka jingianujor kumba leh u John Dryden haba u ianujor ia u bah Dewi Singh Khongdup bad u William Shakespeare, ruh ia u Phadar Elias bad u Soso Tham. Hynrei u kham bniah ia ka dur ka dar ka poitri bad dei kata hi kaba pynkhih ia ka mynsiem jong u ban pyni nuksa ia ki nongthoh. Kum u *aesthetic critic* ruh u bah F.M. Pugh u wad ia ka jingitynnat ka art. Ka kamram kano kano ka jingthoh ha u hi ka long ban pynsngewbha, pynsngewtynnat, pynsngewmyllung, bad ban hikai. Ha kane ka liang u pdiang ia ka jinglap u Horace bad u John Dryden.

U bah F.M. Pugh u la lum na ki nongrim bapher ki kritik ka pyrthei. U la pyndonkam ia kano kano kaba u sngew iahap jingmut khlem da ainia. Lada yn buh ia kito ki nongrim na kiba u la bud sa shisien ha ka English kin pynkynmaw ia ki nongpule. Kine ki long : legislative, aesthetic ne impressionistic, descriptive, historical, comparative methods. Lada u bah F.M. Pugh u sngew khia ia kane, ngi khmih lynti ba un pynshai ia la ka nongrim ba u seng ne bud ha ka jingbishar bniah jong u, bad ruh ia ki jingkylli ba la buh ha kane ka lynnong.

Wat la um shym la bishar thikna ia kano kano ka phang la ia ka poitri, ka drama, ka novel, ka prous ne ka puriskam : pynban na kito baroh ba la kdew u la jia long uba khraw tam kum u kritik ha ka jingshem jong u kritik bamynta. Lada la don ne em uba kham khraw ia u ngi khmih lynti ba uba kum uta u dei ban lah ban pynshai ia ki phang ba u ktah khlem da ieh iano iano ha ka jingdum.

23. U Primrose Gatphoh

HADIEN ia u Edrenel Chyne la bud da u Primrose Gatphoh kum u kritik namar ba u la thoh ia ka Essay jong u ba u ai kyrteng "Balei ba dei ban Pule ia ka Poetry" ha ka snem 1928, kata shwa ban mih ki jingthoh jong u Soso Tham. Ym shym la shon ia katei ka essay tad haduh ynda mih syndon *Ki Umjer Ksiar*. Ia ka jingthoh aoar pat la pynmih ha ka snem 1961.

La thoh bniah bha shaphang une u kritik ha ka kot kaba kyrteng *Ka Poitri U Primrose Gatphoh*. Namar ba ka histori ka jingbishar bniah ia ka thoh ka tar kam biang lymda la pule ia ka jong u Primrose Gatphoh de, ki nongpule ki dei ban khmih ia kaba la shon ha ki sla 1 haduh 40 katei ka kot.

———

La Kut

KI SUR NA KA DUITARA KSIAR

H.W. Sten, M.A., J.D.
Lecturer, Department of Khasi
Sankardev College,
Shillong.

Third Edition
1979

Ropeca
Shillong.

KI SUR NA KA DUITARA KSIAR

First edition 1962

Second edition 1967

Third edition 1979.

Printed at Scorpio Printers, Mawkhar, Shillong.

KI LYNNONG

PREFACE TO THE SECOND EDITION

THIS BOOK is written according to the syllabus of the High School Leaving Certificate Examination. In preparing this book, care has been taken to make it meet the need of my friends in Khasi and Jaintia Hills who prepare themselves for the HSLC Examination of the Board of Secondary Education, Assam. On the other hand, friends preparing for one of the following examinations, namely, Senior Basic School Examination; Junior and Senior Teachers' Examination of the Basic Education Training Centres in Khasi - Jaintia Hills; and Teachers' Examination of the Normal Training School, Cherrapunjee will find this book indispensable.

In this edition, notes on six of the pieces as translated by Mr. Tham from from which are being read in B.A. classes, also have been included. Teachers teaching the pieces treated of in this book will find it helpful.

The first edition was brought out in 1962 under the title : *Matric. Khasi Poetry Made Easy:* I realise that some of those notes in the first edition are not sufficient to serve as answers to the questions set in the examination. Whatever the standard, in bringing out the edition, I have made myself a pioneer in the field of preparation of notes on these poems. The fact that the present edition is called for shows that more friends are added to me every year. Realising their needs, I have included herein university and Board questions on *Ka Duitara Ksiar* set in the years 1962 to 1966 with model answers.

In pieces like "Kynjai Ha La Ri," "Ki Khun Ka Mariang" and "U Lok Bashisha", instead of summaries, substances or gists, my friends will on the other hand feel, as if they were in my class, because I deliver a lecture instead of dictating notes to them.

Sometimes friends will find paragraphs in italics in this book. Those are meant for advanced students and may be omitted by HSLC candidates.

My special thanks are due to Mr. S.J. Duncan, (Retired from the Indian Administrative Service), for the information he gave me about his ever inspiring poem "Ka Mynsiem Bashynrang", and Tham's "Ki Mawlynnai".

Any suggestion from teachers and readers which will make this book even more useful are cordially invited.

Jaiaw Langsning,
Shillong-2,
17.4.1967.

H.W. STEN.

PREFACE TO THE THIRD EDITION

THIS BOOK was out of print for eleven years. I had not forgotten my readers completely, but new reasons overpowered me these years and took me to hitherto untrodden regions of our literature. I am confident that works produced by me during this long interregnum have benefitted our Khasi reading public.

This edition differs greatly from the second one. Poems as were not composed by Soso Tham, his translation, and the guidance for approaching examination questions have all been excluded. New poems have on the other hand been criticised. I must state clearly that students may not find much help in the present work because the book was prepared with a specific purpose ; to train the mind of the readers for further research about the poet. Moreover, the special field of study in this work is to examine the influence of other poets and writers on Soso Tham. Added to those changes effected, a few hundred copies of the book are being bound with two others, though the third one which I completed first is yet to see the light of the sun. I suggest to my readers that they should not loose heart right now because they will in due course realize the importance of the present edition, it may be at the degree course, and it may be at the time when they prepare for their doctoral theses also.

The loss of the earlier features has been compensated by detailed discussion of facts as those are revealed to the author by the poems themselves. I am sure that with this edition, the book will not escape the attention of literary historians any more.

Garikhana, Shillong,
October 11, 1979.

H.W. Sten

I. U DIENG BILAT HIGH SCHOOL

1

U DIENG BILAT u iathuh ba ka sngi bad ka lyer ki shoh ia u, hynrei la katta ruh ki tnat jong u ki pyïar sha suiñ bad ki thied jong u ki suh shapoh khyndew. U sngew ialade ka khlaw bah wat la u mih tang marwei hajan skul heh ha Shillong bad ba ki jingpyrkhat bakhraw ki ksaid hapoh ka jingmut jong u, hynrei um lah ban pynpaw ia kito ki jingpyrkhat lymda la plie lad ia u. Ki briew ha shnong ki smiej lada kawei na ki tnat jong u ka kheiñ. U iathuh ba ki briew ki ieit ia uba rangbah ka jingmut jingpyrkhat namar ba ka mon bajwat ka shong ha u. U long u badonkam, namarkata, wat la ngi lah ban beiñ, hynrei ym dei pat ban rat ia u. U kut jingmut ban im kum uta u riew rangbah haduh bakut, bad u khot ia ki nongshong shnong ban peit ia ka nuksa jong u.

2

Ngam put iohi ia ka sien shon banyngkong ia *Ki Poetry Khasi* haduh ba thoh ia kane ruh, hynrei ha ka snem 1931 la ai kyrteng ia kane ka phawar "U Dieng Dieng Eucalyptus High School". Ha ka sien shon bahynriew ia *Ka Duitara Ksiar* ia kane ka lynnong la ai kyrteng "U Dieng Bilat High School". Ha ka snem 1967 nga la thoh ba ngi khot Bilat ia ka United Kingdom bamynta, hynrei na ka Dictionary u Masignor E. Barr la iohi ba ka Bilat ka dei ka England, kaba long tang kawei ka bynta jong ka United Kingdom. Haba bishar ia kata ka kyrteng tynrai ba la ai ia u Dieng, ngi sngewthuh shai mynta ba une u Dieng Bilat u dei u dieng Tyrphin.

Hynrei balei ba la khot ia uta da "U Dieng Bilat"? Ka daw ka long ba la ngeit ba ia une u dieng la rah symbai na Bilat, kumba rah da u David Scott ia u Phan bad u Sohphoh Nongkhlaw. Ka jaka ba une u dieng u san ka long ha markhap ka Iingmane barim ka Balang Presbyte-

2

rian ha Mawkhar bad ka Government High School bamynshwa (kaba mynta la pynlong skul da ka Mawkhar Christian High School. Ka jingdon uta u dieng ha kum kata ka jaka ka kren shibun ha ka-jingmut u nongrwai kat haduh ba u la rwai syndon shaphang jong u da ki kyntien bapaw ha kane ka lynnong.

3

Kaba sngew donkam ban bishar hangne ka long ia kita ki jingpyrkhat bakhraw ba don ha u dieng, namar u dawa :

Marwei nga long ka khlaw,
  La tang marwei nga mih;
Ki jingpyrkhat bakhraw,
  Hapoh jong nga ki khih.

Hato kita "ki jingpyrkhat" ki long ki bakhraw shisha? Lah ban khmih bniah ia kane ka jingdawa ha ki bynta bapher.

Wei, U Dieng Bilat u don ka jingshlur bad ia kata u la pynpaw ha kaba pyniaryngkat ialade bad bun kiwei pat ki dieng ha khlaw, bad um tieng, um syier ia ka sngi bad ka lyer kiba shoh ia u.

Ar, u iathuh ia ka jingshisha ba don ha ka long briew man briew khamtam eh ha ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha kaba ki riew donsap kim shlan ban pynpaw ia kaba ki don namar ba ki babun kim ñiewkor ia kata ka sap bad jingstad jong ki. Namarkata, u riewstad ruh u shu bat ia ka jingstad jong u tang ha lade.

Lai, wat lada uta u riewstad u don eh ka mon ban ban iasam lem ia ka jingstad jong u ha kiwei ruh, lada kiba bat ia ka jingsynshar-khadar bad kiba pyniaid ia ka pule ka dangle, bad ka thoh ka tar kim mon ban plie jad ia u, kan shu sah kut tang ha u hi, khamtam haba um don spah ban pynlut hi na lade.

Saw, u Dieng uba la san bad ba la slem ka rta u long ka jingshngaiñ ia ki briew ruh. Ki ban rieh tngen ha

3

u haba shoh ka sngi ne slap. U long kum u riew rangbah ia uba u briew ki ñiewkor bad ki ieit; kim kwah ba kawei, ka tnat ruh kan khein namar kata hi kan pynsmieij ia ka shnong ka thaw. U riew rangbah u long ka jingshngaiñ ia ki babun namar ba u long u bajynsur mynsiem.

San, u riew rangbah ha ka rynieng ryniot bad ka jingmut jingpyrkhat u long ruh u bapalei mynsiem bad ubym ju kyrkieh ban phai ktien khlem da thew da woh bha ia ki nia baroh. Uba kum uta um ju tieng ia ka basniew ne isih ia ka babha. Sansien pat ba u la rai, u ieng skhem ha kata, namar ka mon jong u ruh ka long ka "mon bajwat". Ia uba kum uta u briew, ki samla bad ki rangbah ruh kibym lah ban shim ia ka babha, ki bishni, ki khñium, ki atnad - aikhu bad ki kwah ban pynbud nam. Ka daw baroh ka long ha kim sngewthuh ia ka nia hok. U Dieng Bilat u kren khia ba la kiwei ki heñ ia kum uta u rangbah, kim dei ban rat ia ka long rangbah jong u.

Hynriew, ka jinglong rangbah u Dieng Bilat ka paw ha ka dkhot bakhatduh ha kiba u khot ia ka ri baroh ban peit bad bud ia ka nuksa jong u kaba u rai ban ieng skhem ha la ka nongrim bad ka nia. Na ka bynta ka bhalang, u Dieng u kut jingmut ban "pat rangbah" kum uta u riew rangbah hi. Hynrei namar ba u long tang u Dieng ka jingkyllon jong u kan pynsmieij shisha ia ki shnong Mawkhar baroh kawei.

Haba pule ia, kitei ki jingpyrkhat jong u, lah shisha ban ong ba kitei ki jingpyrkhat kiba khih hapoh jong u ki long ki bakhraw.

4

Ia ka rukom thaw, u Soso Tham u la bud ia ka nuksa jong u Alfred Lord Tennyson ba la pyndonkam ha ka "The Brook"

Ka buit ba u pyndonkam ka long kaba pynkren briew ia u Dieng. Hynrei u dieng um shym la shim ia ki dkhot met u briew bad pyniadei ia ki bad ki dkhot met jong u. U jaiñbuh ba u don ki tnat ym ki kti, bad ki thied ym ki

kjat. U kren ruh shaphang kiei kiba don ha u briew. Namarkata kane kaba kren briew ha ka poem ka dei ka mynsiem u Dieng Bilat. Hynrei uba pule bha un iohi ba u nongrwai u pynkren ia u dieng na ka bynta jong u hi. La rwai da uwei pat u myllung ba u briew bahok u long kum u dieng ba la thung harud ki wah um baim. Hynrei la jied, ym ia ki rud ka wah Umshyrpi ne Umjasai, namar ba ha kato ka por u myllung u dang hikai ha Government High School.

Sa katto katne ki mat na kane ka jingrwai ki dawa ia ka jingbishar bniah. (1) Ka jingim ha pyrthei la ka long ka jong u briew ne u dieng ka long kaba la phrang ha ki jingeh bad jingtynjuh. "Ka sngi" bad "ka lyer" kiba shoh ia u Dieng Bilat ki long tang ka syrngiew (symbol) ia kita ki jingeh hi. Tang uba lah ban shah ia ki uba lah ruh ban jop. U Dieng Bilat u long ka nuksa ba wat hapdeng kat kita ki jingtynjuh, ki tnat pat ki pyiar sha suiñ, bad ki thied ki sub skhem shapoh khyndew. U shim ia ka eh ka shit, ka dumok, ka bishni, ka jingbymñiew kor ia u da ki kynja bor ba kham palat ban ia u ba ki long ki bynta jong ka jingim hi.

(2) Ha ka dkhot 2 ngi iohi ia u symbai ka philosophy ba paw ha "Ka Mynsiem Bashynrang" u myllung S.J. Duncan, kata ba "Ka jingkhlaiñ kam shong ha ka jingbun paid", namar ba u Dieng u shaniah hi ha la ka jong ka buit ka bor bad u sngew ialade kat ka khlaw. Ia kane ka mat la nang pynkhlaiñ shuh shuh haba u Dieng u khot ia ki briew baroh ha shnong ban bud ia ka nuksa jong u.

(3) Halor kito ki jingkren ba ai mynsiem, ngi iohsngew na jylliew eh ki kyntien u Dieng ia ar rylli ki jingshisha. Wei, ba ka jingim ha kane ka pyrthei ka long tang shiphang bad ka kut ynda la ih ka por. U Dieng u plie ia kata ka phang haba u ong "Kyndit ka tnat ka kheiñ", hynrei hangto ngi lap ba tang ka tnat hi ban kheiñ kam put ktah ia u shibun namar ba u iohi ia ka jingieit bad jingsngewlem ki paralok. Ha ka dkhot bakhatduh u Dieng u la saham lypa shaphang ka jingiap jong u namar u ong "Ngan pat rangbah ruh jwaiñ". Ar, une u Dieng u kren na ka bynta u nongrwai uba hikai ha Government High School haduh

ka snem 1931, bad hangto u la ia talon marwei ban pynmih poitri thymmai ha ka ktien la jong. Ka jingthrang u Soso Tham ban pynriewspah ia ka ktien Khasi ka long kum ka jingpyrkhat bakhraw bakhih hapoh u Dieng Bilat. Um da riewspah eh kat haduh ban lah ban shon lut ia kiba u la thoh. Nalor kata, bun na ki para nonghikai ha kato ka por kim ñiewkor ia ka jingpyrshang jong u, hynrei ba kin thoh kot da lade ruh kim lah. Ha kane ka jingrwai, ka jingbymplie ka lad, bad ka jingpihuiñ ki babun ki paw ngut nget ha ki nongpule baroh. Kane ka poem ka long ruh ka jingbuh jingkynmaw jong u myllung ia ka jingshem jong u, ia kaba la pynshisha da u S.J. Duncan uba la shah hikai ha u. 1

Kane ka poem namarkata ka iathuh ruh ia ngi shaphang u myllung hi.

---

1. Soso Tham Birth Centenary Celebrations Souvenir (1973)-

"His efforts at writing had not been smooth-sailing all along. He enountered opposition, discouragement and bitter criticism even from some of his friends . . . he had fought and wrestled with all has difficulties, but now as new hope was beginning to bud again for he now understood the truth that the more he was buffeted by adversities, the more his courage grew, and to achieve his victory he was more determined."

II. KI MAWLYNNAI

1

KI SYMBOH umjer ba sah ha u phlang ha ka step Synrai ki jah noh tang shu mih ka sngi. Na kata ka jingiohi, u myllung u kut jingmut ban mih na la ïing bad jah kham slem kum kito ki umjer ban wad mawlynnai. U tip ba ki jingeh kin pynwit ia u bad ba ka jingkynmaw ïing kan ktah ia ka dohnud jong u, hynrei u sngewthuh bha ba ka jingioh ia ki mawlynnai ka dawa ia ki ummat hi.

2

Ia kane ka poem la thoh ha ka Synrai ka snem 1927. Ka kyntien "nga" kaba paw ha ka ka kam thew satia ia u nongrwai hynrei ia u paralok uba la long shisien u khynnah skul jong u. Ha katei ka snem u bah S J. Duncan u dang trei ha Tamenglong kum u Subdivisional Officer, bad u ju sngewtmang ha kato ka jaka ka Manipur. Ka paw ruh ba la thaw ia ka hadien ba u nongrwai u la ioh shithi na u SDO kaba iathuh ba u sngew tmang ïing haba don marwei sha jngai. Kum ka jubab ia kata ka shithi, u Soso Tham u la phah lang ia "Ki Mawlynnai" da kaba ong "Shun ine nga thoh ban pynshngaiñ ia phi". Na kane nga sngewthuh ruh ba kam shym la don ha ka sien shon banyngkong ha ka snem 19.5.

3

Ka jingkylli ba mih ha ka jingmut u nongpule uba da sngap bha ka long: Kiei kine ki mawlynnai? Ha kano ka rukom ne ka khep ba ki ummat ki kylla mawlynnai? Ha kaba iadei bad kine ki jingkylli ba mih man ka por ba pule ia ka poem, nga la pule biang ia kaba nga la thoh ha ka snem 1967 ha kaba nga la ong ba (i) ki ummat ki long ki mawlynnai namar ki don la ka jong ka dor ha uta uba thaw ia ki; i(2) ki mawlynnai ki lah ruh ban long ka jingstad; (iii) ka nam bad ka burom kaba mih na ka jingtrei

minot; (iv) ki ummat u myllung hi haba u kynmaw leit ia ka jingtrei shitom jong u baroh; (v) ka burom ba u bah S J. Duncan un ioh na kaba trei sha jngai na la ling. U Soso Tham um shym la kdew tang ia uwei u mawlynnai, namarkata, u plie lad ia ki nongpule bad ki kritik ba kin batai katba ki sngew dei.

Nga la kdew na khmat ba ia kane ka poem la thoh bad phah sha u paralok, bad uba ioh ia ka ruh u la kubur kumta hi. Ngi la ioh ka lad babiang mynta ban rai kut ia kane ka jingkylli shisien rai ba kan ym pynkulmar jingmut shuh ia ki nonghikai bad ki kritik ka spah snem ban dang wan. U myllung u la sngewthuh katno ka long ka jingkynjah bad jingsngew blaw ban shong marwei hapdeng ki briew kibym kren da kajuh ka ktien. Wat lada don ka jing'asyriem ha ki katto katne ki dustur ki Naga ha Tamenglong bad ki Khasi ruh, ka dei ban long ka bashitom shibun ia u bah S.J. Duncan ban sngewjuh hangto. Kumta u nonghikai baieit jong u, u la shim ia ka nuksa ki umjer ka step synrai kiba paw mynstep bad kiba la shah kjit noh ha ka sngi, bad u pyniadei ia ka bad ka longbriew. Ha u myllung ieit mariang ki umjer ki jah namar ba ki leit wad ia kaei kaei ka bakordor. U briew ruh u long kumta hi. Mynba u dang khynnah u don lang bad la ki paralok, bad ngi lah ban iohi ia ki khynnah ba ki ialang kynhun kum ki umjer ha u phlang, hynrei yada ki la rangbah ki poi sha ki jaka baroh. Pynban ia u bah Duncan kata ka jingleit sha jngai kam shym long lehnoh ei namar ynda u la wan nangta, u la tip ia kaei kaei kaba u la shem, bad u mad hi ia ki mawlynnai ha ka jingim haba ngi iohi ba u kiew kyrdan ha ka kam sorkar. Ki jingtip ba u la lum na ka jaka trei ruh ki long ki bakordor. Hangne u Soso Tham u pynshngaiñ ia u ba un shah ia ki jingeh baroh, da kaba ngeit skhem ba ka jingshakri hapoh ka shnong ba dang sah khlaw kan pynmih ia ki jingkyrkhu.

Sngewlyngngoh ban pyrkhat kumno ba ki ummat pat ki kylla mawlynnai. Shisha haba jaw ummat la da ka jing-ieit ne jingsngewsih ki soh ha ki ñiuhmat kum ki umjer ha u phlang. Hynrei ba kin kylla mawlynnai ka long ka baeh lada ngi shim ia ka jingmut tang na sla. Kaba pule ia kane ka jingkylla mawlynnai ki ummat, ka pynkynmaw ia ngi

ia ka jinglathuh khana shaphang Ka Rangli da u Primrose Gatphoh ba ki ummat jong ka ki kylla mawlynnai. Nga kwah ban pyrkhat ia kane ba ki ummat kiba mih na ka jingtrei minot bad jingleh hok ia ka kam ki long badien ka spah bakordor ia u briew ynda u la ioh ia ka bainong. Ka jingkylla mawlynnai ki ummat ka mut katne : ka lynti sha ka burom bad ka nam ka long lyngba ki ummat. 2

4

Ha ki saw dkhot barit, lah ban iohi ia ka buit thaw poitri u Soso Tham. U iasam ia ka poem ha ki arbynta. Ki ar dkhot banyngkong ki kren ia kawei ka bynta bad ki basah ia kawei pat. Ia katei ka jingthmu la pynpaw khlem rieh. Shim shwa na ka sur. Ki ardkhot basdang ki iasyriem ia ka phawar Khasi hi ha kaba ki laiñ baar kim don jingiasoh bad ka balai bad basaw. Lah ban pyni ia kane ka jingshisha : (i) ki laiñ baar jong kawei pa kawei ka dkhot banyngkong ka don tang saw kyntien katba ki laiñ basaw pat hynriew kyntien; (ii) ki ar laiñ banyngkong jong baroh ar ki dkhot kim iaid beit hajuh ki sur kumba long ki dkhot balai bad basaw. La thaw ia ki ha ka rukom basyriem bad ka phawar Khasi. La shu pyniasoh ha ka banyngkong da ki kyntien "nga ruh" bad ha ka baar da ki "kum ki". Lada u nongthaw u bujli da kiwei pat ki kyntien ki nongpule kin iohi ia ka rukom tynrai ka poitri Khasi.

Ki ar dkhot bakhatduh ki iaid beit ka jingmut, tangba ki long mar pyrshah ha ka laiñ baar bad basaw ha ka jingbun kyntien na ki banyngkong. Ki phut te ki iaid beit ar phut shi laiñ. Hynrei ha baroh saw ngi iohi shisha ia ka jingpynshngaiñ ia la u paralok.

---

1. *Ka Mied Badum kan Jah* (1966, 1979) lynnong 11.
2. *Sawdong ka Lyngwiar Dpei* (1933).

III. U KHLUR

1

U NONGRWAI u khot ia ki samla ka ri ban peit bad bud ia ka rukom u nonglam lynti sha ka nam ka burom kaba im shirta. U kyntu ba ki dei ban trei minot ym tang ban im hynrei ruh ban ioh nam. Ka spah ka phew bad ka khyndew ka shyiap kim neh slem kum ka nam ka burom. Haba trei minot, ym dei ban tieng ne sngew poh ialade, ym dei ban kynran na kaba tyngkhuh ia ki jingeh namar baroh ki bashlur ban thom ia ki jingtynjuh ki poi sha kliar ka nam. Ka nam hi kam shong tang ha ki kam baheh, hynrei ha ki kam barit ruh haba la leh janai ia ki.

2

Ka kyrteng ba u Soso Tham u la ai nyngkong ia kane ka poem ka long "Excelsior". Kata ka kyrteng ka sah haduh ka sien shon baar ha ka snem 1931. "Excelsior" ka mut ka Nam ka Burom. Nga iohi ba ka poem u H.W. Longfellow kaba kyrteng kumta hi ka ktah ia u myllung jong ngi kat haduh ba ma u ruh u la jied da kajuh shisien.

Ki dkhot baroh ki don hynriew kyntien shilaiñ. Ia kane u nang na kaba kylla Khasi ia ka "Little Star" ba la thaw da ka Jane Taylor (1783-1825), hynrei u pynpher na ka ha ka hapkyntien.

U Khlur hangne um thew tang ia kawei ka jaid. Ngim shym iohi ba u kdew shibun ia "U Khlur" ha ka jingrwai. U thew ia uno uno u myllung uba la lam lynti kumno ban thaw poitri Khasi, la u trai shnong ne u nongwei. U Soso Tham u thoh "kan long kaba sang te lada ngim pyrto ia kaba ka sorkar, ka Presbyterian Mission bad ka Balang bad kiwei pat ki Mission ki la leh". Kata ka lah ban mut ia u Dr. John Roberts, ka lah ruh ban mut ia u hi. Hynrei na ka kyrteng ba u la ai nyngkong ia ka, ka shai kdar ba u khlur u mut ka nam ka burom ha ka jingim.

Kane ka jingrwai ka long u soh nyngkong ba mih na ka jingpule, ka jingkylla Khasi u myllung ia ka "Drive the Nail Aright" ba la thaw da u William Edward Hickson kaba paw ha ka Khasi kum ka "Sah Beit ia u Prek". Katei ka poem u Hickson ka la bat ia ka jingmut u Soso Tham bun snem bad ka la saiñdur shibun ia ka rukom pyrkhat jong u ruh. Ka paw ha nga hi ba u là tuklar ia ka na ka jingmut ba paw shabar, nadien, ha khmat, na kadiang, kamon bad u la kynmaw bha ia ka jingjylliew jong ka. Ha "Sah beit ia u Prek" ngi pule shaphang ka jingkyntu ban ym mlien ban buhteng ia kano kano ka kam, bad haba trei ia ka ruh dei ban trei naduh mynsiem, bad da kaba phai ia ki khmat sha ù Blei. Ngi pule ia ka jingkvntu ban shah ia ki jingeh jingtynjuh baroh wat lada ki wan bunsien namar ka jingjop ka wan hadien ka jingpyrshang bad jingialeh.

Kaba u Soso Tham u leh ha "U Khlur" ka long ban batai ia ki lai dkhot bahapdeng jong ka "Sah Beit ia u Prek". Hynrei ka phang pdeng ba u tangon taiñ shi-taiñ ka long ka nam ka burom. Ia kane ngi lap ha baroh ki dkhot. Ngi kylli : kaei ka lynti sha ka nam ?

Wat lada ka jingthoh u myllung hi ka shai haba pule, ka jingdum ruh ka lah ban wan khamtam haba ki nonghikai bad ki kritik, da la ka mon sngewbha ki jied ban tynñian ia kawei pat kaba u Soso Tham um shym la don jingmut ban tyrwa ha ki nongpule. Ban kdew ia ka lynti sha ka nam ka burom ka mut ruh ban kdew ia ki kyrdan ba u nongialeh u dei ban iaid, bad haba donkam, ban batai de. Kata ka long ka phang jong kane ka jingpule.

Ka lynti sha ka nam ka burom ka long ka jingialeh minot. Kata ka long ka khubor u myllung ha kane ka jingrwai. Ki kyrdan ban poi "sha kliar lum jong ka nam" ki bun bad u nongialeh, la u samla shong skul ne u nongthoh, ne uno uno, u dei ban iaid lyngba jong ki. Kito ki kyrdan ki don ha ki dkhot baroh lait noh ha ka bakut. Yn pyrshang ñiew bad bishar ia ki baroh.

Wei. U samla ne u rangbah u dei ban kyndit bynriew na kà jinglong bahun ba kaei kaei baroh kan long bad jia katba ka wan. Kum kata ka jinglong kam iarap ban tei ia

ka longbriew manbriew, ia ka ri bad ka jaidbynriew. Uwei pa u uwei nongshong shnong u dei ban kut jingmut ban trei na ka bynta ban ioh nam. Hynrei u dei ruh ban peit nuksa na kiba la iaid sha khmat.

Ar. Haba la sdang ban trei ia kano ka kam, ym dei ban trei tang dep, tang miet ka sngi ban ioh la ka bainong bad ban leit phai sha ïing; u myllung u ibeiñ ia kaba kum kata ka jinglong, hynrei dei ban trei hok da ka mon bad ka bor baroh, namar u kyntu ia ki nongpule ba ki dei ban "Sei ka bor te kum ki briew": kata haduh ban da mih syep, bad u la pynshai ia kata haba u kdew ba u riew kut jingmut u dei ban iaid "Na ka ding na ka snam". Iaei u myllung u iohi ba ki shu leh tang dep, ia ki khynnah skul jong u, ne ia ki nongshong shnong ka ri, kata kam dei ban pynshitom jingmut ia ki kritik hadien namar uwei pa uwei u samla uba pule ia ka u dei uta uban trei shitom ban ioh nam. Shisha u la iathuh hi iano u mut namar u sdang "Khmih samla ha khmat jong phi,"

Lai. Ka kyrdan balai ka long ba ki samla kim dei ban kut jingmut ban trei tang ban ioh spah, ne ba kin thied ka khyndew ka shyiap. Kata kam long ka thong ba u nongrwai u kwah. Ka kam ka lah ban ai spah ia uba trei, hynrei kaba u myllung u kwah dei ka nam.

Saw. Ka kyrdan basaw ka long ka jingiaishah bad jingshlur. U nongialeh u dei ban long uba iaishah ia kiei kiei baroh kiba u mad ba ka jingim jong u. Kito ki long ka duk, ka thngan, ka pang ka shitom kiba pynduh jingkyrmen ia u briew. U myllung u lap da lade hi ba don bun ki samla kiba la kynran dien na ka jingpule, bad ki rangbah ruh kiba kdew ba kim lah ban leh ei ei wat lada ki mon ruh, namar ba ki duk ne ba ban ka jingpang. Ki bynñiaw bad ki jaw ummat. na kata ka daw ki kynran dien noh. Ki riew ialeh ki dei ban im sngi ha la ka kam, namar ki tip ba kito baroh ki jingeh kin duh noh haba ki minot.

Ha kaba kyntu kumta ngi iohsngew ba la pynsawa ha ngi ym tang ia u Hickson, hynrei ia u myllung ki nong America ruh uba rwai ha ka "Salm ka Jingim" kumne—

Ka duk ka thngan kam dei ka daw,
B'u briew un sah kum u mrad.

Kumjuh ban long kumba la thaw
Shaphrang u dei ban krad.

Shisha ka jingkular ia ka bainong hadien ka jingialeh.ka don ha baroh ar. Ha ka "Sah Beit ia u Prek" la kular ia ka jingjop, ha ka "Salm ka Jingim" ia ka bainong hadien ka jingtrei; hynrei ha "U Khlur" pat ia ka nam kaba mih wat na ki kam barit ruh lada trei minot ia ki.

3

Ka bui buh jingkynmaw u Soso Tham ia ka jingiaksaid jong u ban jop ha ka jingim kum u myllung ka khylliap noh ha kane ka jingrwai. U la sdang ia ka phang na "U Dieng Bilat", u bteng ia ka ha "Ki Mawlynnai" bad u pynkut ia ka hangne da ka jingngeit baskhem ba u la jop ia ka thong. Lah ban iohi namarkata ba ka jingpynkylla Khasi u Dr. John Roberts ia ka "Psalm of Life", bad ka "Drive the Nail" ba ma u hi u la pynkylla ki la saiñ dur ia ka jingim bad jingkyrmen jong u. La kam da paw bha, hynrei ka jingrwai shaphang u Robert Bruce : ka jingim kaba iai ialeh, ka don la ka jingsawa hangne. La pynphong pansngiat ia ki jingialeh u Soso Tham da u myllung S.J. Duncan ha "Ka Mynsiem Bashynrang". Ngi khmih lynti ba kata ka jingngeit baskhem u Soso Tham ha ka jingjop kan paw ha kiwei pat ki jingrwai ha kiba u la thaw da kaba shaniah ha la ka buit. Khlem pep ka nam ka la ap ia u naduh kito hi ki sngi.

Hynrei kumba long kiwei pat ki ri ba la shai, la don lypa ka jingkynthoh ia "U Khlur", bad ia kata u la ioh na u khynnah skul jong u hi, u myllung Hopewell Elias uba ha kaba u her ha ki thapbniang rngai ka poitri u la pynpaw ba ka nam marwei kam dei eh ka badonkam kumba long ka jingñiewkor ia la ka it ka hima. 1. Wat lada u la pyrshang ban kiar na kaba kynthah beit ia ka maïa "U Khlur" ruh, ka jingmut te ka shai. Lah ruh ban don kibym mynjur ia kane, hynrei ngi tip ba ka jingthmu u Soso Tham ha kane ka poem ka long ban kyntu bad ai mynsiem ia ki para ri. Namar ba um shym kren shai kaba kum kano kata ka kam bani, lah ban sngewthuh ia kaba ka long ka kam ieit ruh.

---

1. H. Elias : *Ka Saron Ksiar*, "Na Wai Khyrwi" (1938) dkhot xxix-xxx.

IV. KI KSHAID BARYMPHUM

1

HABA la leit ka Pyrem, ka Lyïur ka sdang, bad la iohi ia kata na ka jingkhih pisa ki jingri ha lum, bad ka jinglong ka suiñ bneng kiba maham ba kan khie ka eriong ha Sohra kat a pynkyllon ia ki dieng bah bad kaba pynheh ia ki wah. U lapbah u wan bad ka jingtied pyrthat haduh ba ki briew ki shu thiah rit mynsiem namar ka erïong ka lah ban rat ia ki ïing ruh. Ki wah baroh ki ud, bad ka umsaw ka lymbub wat ia ki mrad khlaw ruh nalor ba ka kad ia ki pynthor, bad pynjot ia u kba ha lyngkha. Haba ka long kumta, ka wah Surma ka i kham heh wat ia ka Brahmaputra ruh. U lapbah u sah da ki taïew, bad ka jingdum ruh haduh bym lah iohi ei ei shuh. Ka sngi ka paw teng teng kumba wan jngoh kai ia ki kshaid Sohra bad ia ki jingshlei um ha ri thor.

2

Ha "Ki Kshaid Barvmphum" u Soso Tham u phawar shaphang ka Lyïur ha Sohra. Ha kane ka jingrwai u buh ia ka jingwan kawei ka aïom hadien kawei pat, kumba wan ka Lyïur hadien ka Pyrem. Hynrei u iathuh ruh ia ka jinglong ki jaka baroh ha ki thaiñ Sohra, namar u kdew ia ka jingkhraw ka wah Surma bad ia ka jingjulor u kba ha ki pyntha Bangladesh bamynta (ha kato ka por ka dang long tang ka distrik Sylhet).

Haba pule ia kiwei pat ki jingthoh shaphang ka Sohra, ym shym la lap satia ka jingiathuh babniah shaphang ka jinglong ka jaka ha kato ka thaiñ mynlyiur kumba ha kane ka lynnong.

La thaw ia kane ka jingrwai ha ka dur ka phong jong ka "Destruction of Senacherib" ba la thaw da u George Gordon Lord Byron, kata kawei pa kawei ka laiñ ka don khatar kyntien. Ia ka DEW, ka hapkyntien, bad ka jingthew ruh la bud bniah ia katei ka poem u Lord Byron ba u

myllung jong ngi u la pynkylla sha ka Khasi. Ia ka phut, u la bud hı ia kaba ki English ki khot *anapaestic foot*, kata arkynnoh ki basting bad kawei ka bakhia ha man la ka phut. Nujor ia kine :

Kum u su/ri ha sem/u Asi/ria u hiar
(Byron
Ynda khih/lem ki dieng/ba ki khlaw/ki pawang
(Soso Tham)

Ha ka plot ruh u myllung jong ngi u la bud ia ka jong u Lord Byron hi. Ka kam ka erïong bad ka umsaw mynlyïur ha ki thaiñ Sohra jong "Ki Kshaid Barymphum" ka iasyriem bad ka kamram ba u Byron u ai ia u Angel ka jingiap, bad ka jingtim u Blei ia ka kynhun shipai u Senacherib. Ka jingpyrthuh ba kum kane ka dang don ha kiwei pat ki lynnong ruh namar ba ka mynsiem jong kito ki poem ka dang sah ha ka jingmut u myllung jong ngi.

3

Ha "Ki Kshaid Barymphum" la rwai, kumba la iathuh na khmat, shaphang ka Sohra ha ka por Lyïur. U Soso Tham u la thaw ia ka da ka jingkynmaw ieit ia kaba u la mad, shem bad puson ha ki snem ba u dang sah ha la shnong. U lah ruh ban poi bunsien sha Sohra ynda u la heh ban pynkynmaw biang ialade ia ki por ba la her sha bymjukut, hynrei kaba ktah ia u hi dei ka jingieit. Um shym la kdew hangno hangno ba ka jingjur slap ha Sohra ka long ka jingkyrkhu ne jingtim ia ki nongshong shnong. Ha kane ka phawar um shym don jingmut ban pynrung shuh ia kano kano ka jinghikai ia ki long dien, kumba u la leh ha ki jingrwai ba ngi la dep pule. Kaba u la leh ka long ban iathuh ia kaba la ju jia kaba jia ha ki sngi jong u bad kaba lah ban iai jla. Ka phawar ka long ka jingkhleh lang ia ka jingshisha bad kaba u shu thaw hi (fiction). Kat kum ka jinghikai u Philip Sidney bad u John Dryden, kane ka phawar ka biang nadong shadong ha kaba pynpaw ia ka jingitynnat ka jaka ha ka shitom ki briew ruh.

Kan iarap ban sngewthuh kham bha ia kaba u myllung u la leh hangne lada ngin pule bniah ia ka phawar katba kum ki mat ba u la pynpaw.

Ka kyrteng ba la ai ka iadei bha bad ka jingnoh rymphai ki kshaid ha ki thaiñ Sohra. Ki nur um ki riew kat ki kshaid hi, ki wah duit ba hap nakhlieh bad narud ka riat Mawïew ki lieh shaid myrlyïur la kum ki kshaid ba neh baroh shisnem, bad ki kshaid Nongsngithiang ha Mawsmai ki risa katba ki noh ia ka riat ban poi sha ri Dkhar. Namar ba don shibun ki riat sha mihngi bad shathie na Sohra, baroh ki wah rit ki don la ki kshaid. Kane ka long ka jingsnisha ba lah ban iohi da la ki khmat ha ka por Lyïur.

Hynrei mano ba pynlong ia ki wah rit bad wah duit kumta, la iathuh ia ngi ba dei u lapbah Sohra. U slap pat um wan kyndit kum u lappraw. Ki briew ki la tip lypa ba un hap namar ki dak ki long (a) ka jingkhih pisa ki jingri ha lum; (b) ka jingwan u lyoh badum; bad (k) ka jingtalaiñ ka leilieh bad ka jingkhie erïong.

U slap u wan bad ka erïong bajur kaba ki khot ka er Kyllang, lehse la ai kyrteng ia ka kumta ba ka khyrwit bad pynkyllon naphang bad ba ka pynjot ruh kumba pynmong u Kyllang ia u Symper ha kawei ka Puriskam. Nga artatien shibun la ka wan na lum Kyllang, namar ka jinghap slap ha Sohra ka long na ki daw ka erïong ba beh na ka Duriaw Bengal. Ngi iohi ia ka jingjot ka thaiñ Sohra ha kane ka aïom : ki dieng bah ki khyllem "ba ki riat ruh ki twa", ki ïing ki shah rat ha ka lyer bad ki briew ki thiah syier namar kim tip la ki ïing jong ki kin lait ne em, bad kaba kham sniew ka long ka jingngop u kba shapoh um bad khyndew. Kine ruh ki dei kiba da jia shisha, la ka jingngop u kba ka thew ruh ia u kba ha ka pynthor ba lah ban iohi kyndiang na Mawsmai bad na ki lum bajrong ka Sohra. la kaba ka jingdum ka tap da ki "taiew" ruh ka long kaba jia shisha ha ki katto katne ki snem bamynshwa, hynrei u iathuh ba ka sngi ka paw tang "teng teng". Kine ki long ki dak ba paw ka Lyïur.

Kaba u shu pynmih na ka jingmutdur ruh ka long ka baitynnat, bad kaba lah ban jia: (1) ki niang khlaw ki don la ka hima bad kata ka long ha kjat ki lum Khasi. Kane ka lam iathuh ia ngi ba ki kjat lum ki la ju long kiba tap da ka khlaw barben ha kiba ki mrad khlaw ki shong suk. Hynrei ka bor u lapbah Sohra ka beh krad ia ki sha kiwei

pat ki jaka ; (2) ka wah Surma ha kum kata ka aïom ka kham heh ban ia ka Wah Brahmaputra. Ia ka ri thor Sylhet la ju tip ruh mynshwa kum ka ri thor Surma. Haba shlei um ka ri thor shathie, u myllung u iohi ym shuh ia ki wah hynrei ia "ka duriaw balieh" namar kat shaba u phai na lum Sohra u iohi tang ka um suda. Dei ha ka khyllipmat bakynja myllung ba kata ka phalang ha u, hynrei ka Brahmaputra ka heh shibun shah ia ka wah Surma. (3) Ka sngi haba ka paw teng - teng ka iathuh ia ki briew ba kam put sep, hynrei ka jingshit jong ka ka duna. Namar kata kam biang ban thad jaiñ ruh. Ha u noñgthaw poitri kata ruh ka long ka baitynnat. U iohi ia ka mariang da kiwei pat ki khmat; "ka jngoh" na khap lyoh ia kata ka "duriaw bad ia ki kshaid Sohra".

V. KI SNGI BA LA LEIT NOH

KA POEM "Ki Sngi Ba La Leit noh" ka long kum "Ki Kshaid Barymphum" ka phawar kynmaw ieit ia ka Sohra. Ka jingiapher ka long ba ha kane, ki babun ki jingkynmaw ki long ia kaba u Soso Tham hi u sngew bad pyrkhat ha ki sngi ka jinglong khynnah mynba u dang shong ha Sohra. Ha ki dkhot 3 bad 4 ka jingbun slap ha Sohra ka dang bat sah ia ka jingmut jong u namar "ki umbah" bad "ki duriaw rupa" ki dang mih hangne ruh. Namar ba u myllung um shym la buh tarik ia ki phawar baroh, ka eh ia ki longdien ban tip ia kano na kine ar u la thoh shwa.

La ka DEW ka iaid kumba u kwah ba kan long, ka phut pat kam iaid ryntih. Ki nongpule kim dei ban pule ha kajuh ka sur ia baroh ar ki dkhot. Ka khia ka sting kam iaid ryntih, ki kynnoh ha man la ka phut ruh kim iaid ryntih. Kam long ka nuksa ba dei ban bud da ki long dien, khamtam da kito kiba ngeit ba ka poitri kam shym mih tang na ka jingsngew, bad jingmutdur, hynrei na ka buit thaw bad jingpuson baroh.

Ha ka jinglong rangbah jong u, u Soso Tham u la kynmaw tympang ia ka thaiñ Sohra bad u iohi ha kata ka jingkynmaw ia kiei kiei kiba ju don ha ka shnong Sohra hi kum ki um ki wah, ka akor briew, ka ïewbah. Hynrei um shym la lah ban klet ia u slap Sohra mynlyiur uba pynheh ia ki wah baroh. Haba u pyrkhat shaphang ka shnong la jong, u sngew kumba u kynud ia ka poitri jong u ha ri khlaw. U la jah la slem na la shnong bad don na ki paralok jong u kiba la leit noh na kane ka pyrthei don ruh kiba dang sah, hynrei um lah ban klet ia ka burom ba ka Sohra ka la deng shisien mynba ka dang long ka sor jong ka Assam hi. Kiei kiei baroh kiba u la iohsngew bad ioh mad mynba u dang rit, ki iai phalang ha ka jingkynmaw jong u. Ki sngi ki wan bad ki leit pynban ka dohnud jong u ka thrang ban ioh biang ia kito ki sngi ba u dang khynnah.

Ha ka jingpynkut jong u ia ka phawar, lah ban iohi shai ba u myllung jong ngi u kheiñ ksiar ia kaba la leit baroh. Tip kaba kum kano ka lawei u iohi ! Teng teng ia ka baphyrnai, bad bunsien ia ka badum.

VI. KYNJAI HA LA RI

KA "Kynjai Ha La Ri" ka long sa kawei pat ka poem ha kaba u Soso Tham u rwai ban pynsah jingkynmaw ia ka Ri Pnar, khamtam eh ia ka jingim ki nongrep ha ki elaka Shangpung bad Raliang ha kiba u la shong trei bun snem kum u nonghikai skul. Ia kane ka jingshisha u la iathuh da lade hi ha ka puriskam jong u shaphang "Ka Du, ka Tang, bad ka Rem". Hangto u thoh kumne shaphang ka jingsaiñ dur ia kane ka poem:

> Ko nongpule, da leit peit hi ia u kba bajyrngam mynlyïur, ia ki syntiew bad u kba ba ih, ba u kaweh ha ka lyer synrai ha ki lum bad ki hali jong kine ki wah, te phin sa sngewthuh ia ka jingitynnad kata ka ri, bad ka jingsmat ki briew jong kita ki shnong. Nga la iohsngew hi shisien uwei u tymmen man "u kham kba" ba u shoh, u da duwai artat: "A Blai Tre Kirot, Syiem Sakho, pynher u stait, pynbun u Kho". Nangta nga sa thoh ia ine i Puriskam bad ka "Kynjai Halari" ba phin smat phin sting, phin ieit de ia la ki briew bad ia la ka ri. 1

Na katei kaba la sot ngi tip bha mynta ia ka daw ba u la thoh ia kane ka poem kata ka long ba ki nongpule kin sting bad smat bad "ieit de ia la ki briew bad ia la ka ri". Ia ka jingtharai ba ka dei ka jingrwai shaphang ka Sohra, namarkata, la weng noh da katei ka jingbatai jong u hi.

2

Ngi kren shibun eh shaphang ka mariang. Hynrei bun na ngi ngim poi pyrkhat ban kylli don aiu sha *ha ka!* Lah ban buh ia kane ha ki kyntien balyngkot bad babeit. Ha ka pyrthei mariang don ka khyndew, napoh ka khyndew mih ki dieng ki sieij, ki syntiew ki skud, u kba, u krai bad ki jingbam ba u briew u donkam. Don ki lum ki wah. Ha kita ki lum don ki mrad ki mreng, ki sim ki doh, ki khñiang ki puit, u ngap u lwai; ha ki wah pat don ki dohkha, doh-

thli ha la ki kyrteng. U briew u long ka bynta jong kata ka mariang, bad ia ka jingim jong u la thaw da u Blei ba kan lah ban pyniadei bad kata ka mariang. Te u briew u thaw ka ïing ka sem ban shong, u thaw ruh ki kamram babun tylli, bad ki sup ki thiar ban buh la ka bam baroh shisnem. Ha ka jingim u briew don ka sngewbha bad ka sngewsih ruh. Para briew pat u iakren da ka ktien, u iarwai, bad iatrei lang. U long u khunlung, u san, u pynkha khun, bad ynda u la tymmen u iap noh — lada um iap kloi na ka pang ka khrew. U briew u trei u beng, u long ruh u syiem ha ka pyrthei mariang.

Te ngim ju ioh tang ka sngi suda ; ngi donkam ruh ia ka miet. Ngi donkam ia ka jingshit bad jingkhriat, ia ka lyer bad u slap, lehse ia ka erïong erngit ruh ban pynmlien ia ngi ban nang ban iada ialade. Ka mariang kam mut tang ia ka khyndew. Ha suiñ ngi iohi ia ki mawsiang bneng bajngum, ki lyoh babunjaid katba kum ka jinglong ka mariang hi. Kito baroh ki long ki dak jong ka mariang. Ha kaba iadei shisnem shisnem pat, don ki aïom — Pyrem, Lyïur, Synrai bad Tlang.

Ka Synrai bad ki nongrep ha ri Pnar ka long ka phang ba u Soso Tham u rwai hangne. U la iathuh ia ki nongpule baroh ia ki dak jong kata ka aïom. U janailar u phuh, u sohbrai u ih, ka lyer ka beh suki ki wah ki tuid jar jar. Ki kshaid kim risa shuh kum ha ka lyïur namar u slap u la duna, ki dieng ki sieij ha lum ki i kumba thiah namar ki sla ki kylla sawbthuh kumban ih shisha. U ngap bad u lwai pat ki trei minot ban lum ia ka ngap na ki syntiew dieng. Ka sngi ka la sdang lung, ka jingshit jong ka ka la duna. Ki jingri u briew ki i laitluid ha ki lum namar ki nongrep kim ju lur ia ki ha ka por synrai ; bad khamtam eh ba ki la lait na ki skaiñ, ki tyrdiap ka lyïur. U kba ha lyngkha ruh u ih, bad la dei ban lum lut ha kane hi ka aïom. Te u nongpule ha ki rta bahadien un ym bakla ban tip ba haba u iohi ia kijuh ki dak, kata ka la dei ka synrai.

Kumno shaphang ki briew pat ? Ka synrai ka long ka aïom ka jingsiew spah ia ka jingtrei minot jong u nongrep baroh shisnem. U puh myntlang, u bet ha ka pyrem, u

thiew ñiut mynlyïur bad u ot ha ka synrai. Ia ka jingthiang ka synrai ha ki nongrep la rwai :

Sha ki hali ki peit ba u kaweh u kba,
Hangno ka jingdap ka dohnud kat kata !

Ia ka jingot kba ym shym la kdew ha ka poem, hynrei ngi iohi ia kane ka kam ha ki syrtap ka dkhot 4 ba ki nongrep "ki kyrkieh" ban pynpoi ia u kba sha ïing. Ngi kwah lehse ban tip balei "ki kyrkieh" kumta. Don lai tylli ki daw ba ngi lah ban pyrkhat.

Wei. Ia u kba dei ban ot ban lum ha ka por babiang. U nongrep u tip ia kata, namar ba ynda u jyntang u la tyrkhong, u kba u hap noh ha khyndew. Nalor ba shitom ban ot ynda la long kumta wan sa ka jingduh nong.

Ar. Ba ki nongrep ki tieng ia u phria ba lah ban pynjulor ia u kba. Ka lyer ruh ka khyrwait ia u kba, bad ki mrad khlaw bad ki sim ruh ki bam ia u soh kba.

Lai. Ki nongrep baroh kim dei ki bariewspah suda. Don na ki kiba bam ia u khaw thymmai mar ia ot hi.

Ki nongrep ki ju don ka jingainguh ia u Blei. Kane ka paw ha kaba dung shira, bad ka jingsiat marynthing bad jingtem duitara. Kane ka long kaba ki nongrep ha Shangpung bad Raliang ki ju leh. Ka jingriew u synrei bad u thlong haba dung shira ki briew ka pynmih ka sur basngewtynnat ban sngap. U nongrwai u itynnat ia ka jingdung shira haba shai bnai namar ba u lah ban peit bniah kumno ki leh. Hynrei ki nongrep ki ju dung shira sngewbha haba shai bnai bad haba dum ruh, bad haba ki dung haba dum ki thang da u prew baheh bad ki buh halor ka jingpynieng bajrong. La ha ka dung khaw shira ne ka shetja ki shynrang ki shaniah ha ki kynthei ban pynbeit sngi, hynrei ha ka dung shira ki iadung lang bad shynrang bad kynthei. Ka jingtem duitara ka wan ynda la dep ka dung, bnd katba ki kynthei ki dang peh. Ynda la dep, kibym put long Khristan ki khot ia u nongkam, ki pynjan ia Iad um, ki jhur, bad ynda uta u la lah nguh, ki iabam baroh. Te ynda la la hun la sngewbha wan sa ka phawar bunjaid. Ka jingialeh kai ryngkang shrieh, ka ia iapom khlieh bad kum kita.

Ki nongrep ha ri Pnar kim ju thep ia u kba ha thiar khlem da thad rkhiang. Kumta ynda la poi lut baroh na lyngkha, ki kynthei ki thad, ki pynher ia u staid da ka pdung, bad ki thep sha ka thiar. U myllung u iohi ba u nongrep u phuhmut phuhmat shibun ynda u kba u la poi lut ha thiar. Kumta ka la ju long bad ki nongrep. Hynrei balei pat ba u myllung u khuslai ?

Lada ngi shim tang ia ka jingbatai jong u kum u shabi, imat don ka jingkwah jong u ba ki khun ka ri baroh ki dei ban minot bad im sngi ha ka rep ka riang ban biang hi da la ka jingtrei shitom bad da la u kba ba mih hi na la ka lyngkha, ym da kaba shu pet khaw na ïew. Haba u pyrkhat ia ka lawei ka ri bad ka jaitbynriew ba u ieit eh u khuslai shibun la ka jingiabeh tang sha ki kam shakri barit kan iarap ne em ban long kiba lah ban ïeng ha la ki jong ki kjat. Kane ka jingbatai haneng wat lada ka dei ruh kam pynhun ia kito kiba tip bha ia ka jingangnud u Soso Tham ban ioh shong ha Jowai bad la ki khun mynba u dang trei ha Shangpung. U kwah ban ioh khmih hi da lade ha ki jingdonkam jong ki, hynrei ka lad kam plie satia kumta. Kata ka jingpyrkhat ka pynkhuslai ia u shi-met. U la don arngut ki khun ha kata ka por.

Kumno re kumno ka synrai ka long ha u Soso Tham ka aïom bathiang. Hato ka dei na ka daw ba ka long ka por ba u ia ithuh ithaw nyngkong ia la ka baieit ? Wat lada u la thoh ia kane ka poem hadien ruh, ngi iohi ba u kren ia kaba la dep. Ym lah ban pyniadei ia kane ka khu-slai bad pisa jong u bad ka jingmad bamarwei ha ki sngi ka jinglong rangbah. Kawei ka bashai ka long ba u Soso Tham u ju lung mynsiem haba u pyrkhat shaphang ka synrai. U rwai hawei pat :

Ha ka synrai bathiang
Baieit ki khynraw.

Sa kane shuh shuh :

Ummat te na ei ki tlor !
Khmih shatei shaphang ri thor,
Ia kitei ki lum shajngai,
Namar mynta la synrai.

Sawdong ngi phai bad shadien,
Ban ia khublei sa shisien,
Ia ki sngi ba jah sha rngai;
Namar mynta la synrai.

---

1. P. Gatphoh : *Ki Umjer Ksiar.*

VII. KI SAW AIOM

1

KA PYREM ka iathuh ia ka dur ka mariang ha ka. U phlang balung u pynsngaid ia ki jingri ha ki lum Khasi namar ba ki sngewbha ia u. Ha ki thaiñ ri War ki briew ki iohsngew ia ka jingpah u sim rynñiaw, bad ha ri Bhoi ki sier ruh ki la mih pyrthei. Te na kine baroh, ki briew ki sngewbha eh ia u sier, namarkata, ka jingbeh sier ka ju jia bunsien eh ha ka por pyrem. Ka jingbteng ia kajuh ka sentens naduh "ki reng u sier" haduh "ki briew", ka kren ia kata. Hynrei ka pynpaw ruh ia ka jingthew u myllung sha ka jinglong samla u briew uba kiwei pat ki iathuh khana babha.

Ka Lyïur ka iathuh ba ka kam khlaiñ ban ia ka Pyrem namar ka don slap uba pynheh bor ia ki wah bad ki kshaid ka ri Khasi kiba pynsawa ia ki riat ki ram, ki khlaw ki btab. Ki thwei ha ki wah ki ngen, bad ki wah ki tuid khlem jingsheptieng iano iano ruh. Ha ki kyntien 'jngi', 'thad shñiuh', u myllung u pynsyriem ia ka snem bad ka briew kaba la san kaba la nang ban jngi bad ban thad shñiuh.

Ka Synrai ka wan hadien ka Lyïur. Ki dak jong ka ki long ka lyer bajem, bad ka jingih u kba ha ki lyngkha ki nongrep. U ngap ruh u lum minot ia ki um bathiang na ki syntiew. Ka Synrai ka iathuh ba ka doh "ia ki soh ba sdang saw", bad ka dawa ruh ba ki khynraw ki ieit ia ka. Ha kaba pynkren ia ka Synrai ha kane ka rukom, u myllung u iathuh ruh lyngba ka shyntur jong ka shaphang ka jingitynnat ka mariang namar ba la ih ki soh ba u nongrep u la bet ne thung. Ha kajuh ka por ka aïom synrai ka sawa ha ngi kum ka jinglong rangbah bapura u briew ha kaba u trei minot ban kynshew kyndiap na ka bynta ka jinglong tymmen. Ki laiñ :

Nga doh kum ka sngi
Ia ki soh ba sdang saw :

ki pynsngew myllung ia ngi ki nongpule katban pynskhem ia kaba ngi iohi ba u nongrwai u rwai ruh shaphang ka aïom ha ka jingim u briew.

Ka aïom bakhatduh dei ka Tlang. Kane ka aïom ka iathuh ba ki dak jong ka ki long ka jingpah ka sim Larni, ka jinghap thah bad ka jingiap ki sla dieng. Ka jingkhriat ruh ka wan myntlang. Kane ka aïom ruh ka thew ia ka jinglong tymmen u briew ha kaba u la tlot bor, bad sngew khriat ha ka jingim. Ha ka khlieh jong u ruh la mih ñiuhlieh kumba u nongrwai u la iathuh hi.

2

Kane ka long ka jingrwai jong u Baieit Donshkor ha kaba kut ka jingshem jong u. Ha ka snem 1931 ka dang long ka bynta jong "Ka Ballad u Baieit Donshkor." U Soso Tham u shem imat hadien eh ba kam ju long rukom ban don ka jingrwai hapoh ka jingrwai hi, kumta u la rai ban ieh noh tang ia kito kiba u thoh da ki dak khyrwait kumba ngi iohi mynta, bad u la pynkhlad noh ia ka na ka Ballad. La buh ruh ia ki dkhot baroh hapoh ki *daksot*[1] (inverted commas) wat haduh mynta, bad la ai kyrteng thymmai noh da "Ki Saw Aiom."

Ha kane ka jingrwai u buh ia baroh ki aïom : ka Pyrem, ka Lyïur, ka Synrai, bad ka Tlang. Kawei pa kawei ka iathuh shaphang ialade kumno ba ka mariang ka long hapoh ka snem, baroh pat ki iathuh shaphang ka dur ka dar, ka jinglong ka pyrthei mariang ha la ki aïom.

VIII. KA PYREM

1

U SOSO THAM u rwai shaphang ka Pyrem. U tiew kulab u la phuh ha ka dur bathymmai hadien ka tlang kaba pynïaw ia ki sla jong u. Ka sngi ka la kham neh, bad ka pyrthei ka la syaid; ki wah ki nang iohbor namar ba la sdang slap, ki sim ruh ki sngewbha namar ba ki dieng ki la sei la ki sla jyrngam. U ong ba ka rngai ka la kyndit na ka jingjar jar ba iohsngew ha ka mariang myntlang, bad mynta ki lum ki wah ki la pynmih ia la ki sur. Ha kane ka aïom u myllung u iohsngew ruh ia ka jingïam u Klew. Ha ki wah pat ki dohkha ki la mih na la ki jaka rieh; ha kper bad na lum ruh u sohphinam bad sohphie ki la ih. Ki jhur bad ki phlang ki la mih lung. Hapdeng pyrem u slap ruh u la wan bad ki umpoliew ki la kyrsoi na khyndew. Te ki jingri ki sngaid bad ki kmen balung u phlang. Khatduh eh u myllung u pynpaw ba u ieit ia ka Pyrem bad u ong ba ka poitri kan jngi ha ki thapbniang jong ka.

2

Kane ruh ka long ka phawar shaphang ki aïom, hynrei la jied tang ia ka Pyrem. Kaba u Soso Tham u la rwai shaphang ka Pyrem bad ka Synrai hawei pat kam pynhun satia ia u. Ha kane pat u batai ia kaei kaei kaba u briew u shem ha ka mariang ha ka por Pyrem. Kaba donkam ban kynmaw haba pule ia kane ka poem ka long ba u myllung u batai shaphang ka Pyrem naduh ba ka sdang haduh ba ka kut. Ka jingkdew sha ki sla basynñia u tiew kulab ki kren ia ka jingsdang kane ka aïom ha kaba kiwei pat ki kynja badon sla ki sei la ki sla balung, ba ki jingri ruh ki bang bad sngewtynnat. Ha kaba sdang kane ka aïom ruh ba ki briew ki lah ban iohi ia ki Klew ba ki laiaid kynhun

ha lum badang lung u phlang. Nangta u batai ia ka pdeng Pyrem ba phuh ki syntiew bunjaid bad baih ki sohphie bad sohphinam bad sha ka bynta bakut kane ka aïom u slap u la hap ban pynim thymmai ia ka pyrthei mariang na ka jingrykhiang bad ban sei la ki soh.

Haba ka mariang ka bha ka lyer bad u slap ki wan ha u bnai Ïaiong. Nangne la rwai tang shaphang ka jinglong ka mariang ha ki snem babha, ym ia ki snem ba rang ryngkhiang. Nalorkata ka poem hi ka iathuh ia ka por ha kaba ki nongshong shnong kim da shitom eh ha ka umdih umbam kumba long mynta ha kaba lajan baroh ki shnong ba ri Khasi bad ri Pnar ki kyrduh um namar ba la lut ka khlaw ka btab, ki dieng ki sieij.

Ngi iohi ruh ba u Soso Tham u pynlong rngai ia ka jingsawa ki lum, ki um, ki kshaid ynda la wan u slap. Kata ka jingsawa ba iohsngew na ki khñiang, ki sim ki doh, ki um ki wah kiba jah myntlang ki long ha u myllung jong ngi kum ka rngai, ne ka kynja blei aiu re. Ha ki laiñ -

Ka la kyndit ka rngai;
Na ki kshaid bad ki khriang
Bad ki khlaw ba shajngai

ngi iohi ia ka jingpyrkhat myllung u Soso Tham: Kumno pat ba u iohsngew

Ia ka sngi ba ka iam
Ha ki sner jong u klew ?

Ban lah ban iohsngew kumta, donkam ia ka jingmutdur bathikna, bad kano kano ka nia ba lah ban pynieng pyrshah ia ka da ka jingshisha ka mariang, bad kano kano ka aiñ briew ne aiñ Blei kam trei kam satia hangne. Ka jingiathuh khana puriskam ki Khasi hyndai shaphang kumno u klew u ioh ia ki rong sngi ka ngam jylliew ha ka jingmut u Soso Tham kat haduh ba u iohsngew ia ka sur iam ka Sngi tang da kaba shu khmih ia ki sner jong u klew. Kane ka la ju long kumta bad u John Keats ki Phareng ruh uba

iohsngew sa ia ka sur put sharati jong ki briew ba shu dro. U Soso Tham pat u rwai ia kane da ka bor kynmaw bad ka jingmutdur bakhlaiñ. U iohsngew ia kato da ki shkor bakynja myllung jong u.

Kumno re kumno u kham sngewbha ban pynpaw ia ka rukom pyrkhat ki khynraw ha ka por Pyrem. Ha "Ki Saw Aiom" u thoh ba ki briew ki ai la ka jingieit ha u khun ka Pyrem, hangne pat ngi pule ba—

Ka dohnud ki khynraw
Ruh kan sa iap thai.

Ngim tip balei ba ka long kumta tang namar ka Pyrem. Ngi kylli la u "shersyngkai" u lah haduh katta ban pyniap thai, ne pyniap ngiah ia ki briew jong ka ri Khasi ? Lada ka la long shisha kumta ha ki sngi bamynshwa, kata ka mut tang ha ki sngi ba ki briew ki laitluid kam, ym eh man ka sngi.

Ha ka dkhot bakhatduh pat u iathuh lypa ia ka jingmih ki poem babun shaphang ka Pyrem ha ki sngi bahadien ia u. Shisha bun ki myllung Phareng ki la rwai shaphang kane ka aïom. Ki myllung Khasi ruh ki la leh kumjuh. Ym kum ha *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep* hadien haba u kwah ia ka poitri ban kit ia u sha ki hima bapher ka jingmutdur, kata ban her ha ki thapbniang jong ka, hynrei u dang thung thapbniang ia ka Pyrem ba kan shong kulai ha poitri. Ki laiñ bakhatduh hi ki long ka jingbuh pyrdet ia kaba u Keats u la rwai ba u her ha ki thapbniang ka poitri ; ka long ka jingpynpaw ba u myllung hi um kwah ban lait ni ka jingshisha kane ka jingim da kaba her ha ki thapbniang bym lah iohi ka poitri, namarkata, u pynher da ka poitri ha ki thapbniang jong ka aiom.

Na kaba bishar bniah lang ia kane bad "Ki Saw Aiom" lah ban iohi ba kane ka poem ka long kaba la thaw hadien ba u la thaw ia "Ka Ballad u Baieit Donshkor." Ia ka rngai bad u klew ba u la pynjah na ki saw aïom la pynrung hangne imat ynda u lap ba ki mat kim iadei bad ka banyngkong. Kane ka long ka dkhot bakhatduh jong ka jingrwai

u Baieit Donshkor kumba ka la long ha ka snem 1931, bad ka jingpule ia kane ka pynshai ia kane ka jinglap jong nga :

Ha u klew ne ka Dkhoh
Sa aiu ngan ñiew tang !
Ngan paw ha baroh :
Ynda poi sa ka Tlang.
Ngan phriang la ki sner,
Bad ngan her sha bajngai,
Ngan sah Samlarta
Bad ngan long ruh ka rngai.

Ki laiñ ba iathuh ia kajuh ka phang ki long kitei ki saw bakhatduh, ia kaba la buh ha ki saw laiñ bakhatduh "Ka Pyrem" da ka dur bad jingmut bathymmai.

IX. KHUBLEI

1

KA SYNRAI ka la sdang, u lapbah u la wai, ki ngap ki la bunkam ha kaba lum ia ki jingbam bathiang sha la ka sympa na ki syntiew bapher ha ki lum bad ki them. Ia ki krem maw krem dieng ruh la pynsawa da ka jingwin ki thapbniang u kyieng. Ki lwai ki la bun kyrhai bad ngi lap ba ki lymbung lwai ki win kumba la pynkhih ia ki da ka lyer. Nangta ki khñiang bapher bapher bad la ki jong ki puriskam ki la kylla thapbalieh bunrong. Ki thabawa ruh ki bunkam ka thaiñ jar baroh shimiet ba kin ngat ki skaiñ, bad kiwei pat ki khñiang, ba kin dup kjit ia ka um na ki. Ka shalynnai bad ki ñiangkongwieng hi ki iapah lang bad ki ñiangsohbrai. Bun ki khñiang ki puit ki ia pah lang ha baroh ki khlaw ha ka por synrai.

— (Ki Khñiang)

Ka lyer kaba beh ha ka por synrai ka pyniap stai ia ki sla ïaw jong ki dieng ki syntiew. Ki Sim babun jaid bun rukom ki wan kiew na ri War sha ki thaiñ Sohra lem bad ka jingrwai bathiang. Ka jingpah u Sim Rynñiaw ha khlaw batngen, bad ka jingjngi sngewbha u Khasaw ha ki wah ka pyniap thai ia ka dohnud u myllung. Ka jingud ka Kyrngem ruh ka pynsngew kynjah ia ka mynsiem kiba iohsngew ia ka bad kiba tip la ka khana jingieit shaphang jong ka. U Jalyeit u patied jam ha ki wah, ki kshaid bad nalor dieng. Ha skum Lyngdkhur pat, u nongrwai u iohi ba wat ha ka por barngai kum kata ruh kim ia ieh iwei ia iwei. Lynter katba dang im "la ha duk ne ha suk shijur".

— (Ki Sim)

Ha ki janmiet ki sngi Synrai, ka suiñ ka paw ityunat da ki jarud ka miaw: Ki samla ruh ki pynthiang da ka rwai ka siaw ha la ïing ne haba iaid kaï. Ki khynnah myn-sngi ki shetja kai katba ki samla pat ki bang ban leit tong

dohkha sha ki wah Yiapkhnai, Latara, bad Wahkaba. Ki rwai pharshi para samla da kaba pyndonkam da ki tiew bunjaid bun rukom.

Bun ki briew ki sngewbha ban leit lum leit wah naduh ki khynnah ki khynraw, ki tymmen ki kro; kum sha ki pyntha Saitsohpen ban bam lyer. Kito kibym leit shata ruh ki ialeit shawei pat ban her ka jingñiun jingswai ka met. U nongrwai pat u thiah thai bunsien ha lum marwei hapoh ki syrngiew batngen bad wat ha synrang hi ha ka jaka ba don u tiew tyrkhang baiwbih. Kiwei pat ki paralok ki leit khmih kai ia ka jingnoh rymphai ki kshaid Nohsngithiang sha Mawsmai.

Ka jingmutdur barngai jong u myllung hi ka iohthiah jai kum ka tdem ba mih na ka kshaid Nohkalikai bad kum ki wah ka ri thor Surma ba iohi na Mawmluh bad Mawsmai bad kum ki lyoh barben lieh ba sdien halor ki wah rupa shabym iohi shuh ka khmat.

Ka jingieit jong u myllung ia la ka ri bad ia la ki paralok bunsien ka pyntlor ia ki ummat jong u baba u khmih sha ki thie ki pynthor ka ri Sylhet bad ia ki lum bajngai ba iohi na ki thaiñ Sohra. U sngew ba ka long ka badei eh ban phai sha kiei kiei ki jingjia ba la dep bad sha ki kam ba la dep ha ki sngi ba la her sha bymjukut bad ban ia khublei bad ki namar ba la Synrai.

—(Ki Samla Samhoi).

2

Kane ruh ka long ka poem shaphang ki aïom, hynrei tang ia ka Synrai ha Sohra bad ha ka ri Khasi hi baroh kawei. U myllung u don daw ban ai kyrteng ia ka da ka "Khublei" namar hadien kane ym don shuh ka jingrwai bakyrpang shaphang ki aïom. Ka Synrai, kum ka Lyïur bad Pyrem, ka la ioh jaka bun tang ha kawei ka kot. U Soso Tham um kwah ban rwai shaphang ka Tlang bakhriat bad barkhiang namar um sngewtynnat ha ka; bad ka long tang ma ka hi na ki aïom ba la ieh khlem da rwai kyrpang ne ban ktien hangno hangno ruh.

Don kaei re kaei kaba ktah ia ka dohnud myllung jong u ha KI SIM bad KI SAMLA SAMHOI. Ki jingiathuh khana puriskam shaphang u Rynñiaw bad ka Sohlyngngem ka ktah ia u katta katta, hynrei um kwah ban rwai kyrpang shaphang jong ki, lehse ba ka sur ba mih nangta kam pynkhraw ia ka pyrkhat pyrdaiñ bad pynkhlaiñ ia ka dohnud jong u kumba u kwah ia ka poitri ba kan leh, ka long ruh ka khana shaphang ka shempap ka kynthei. Lah ban iohi ia ka jingsngew synei jong u kum ia kata ka phang namar u la kren shai ba •

Ka jingud jong ka ngai ka ngam
La ka dohnud ban pynswai.

Kaba u pdiang hun mynsiem ka long ka jingim basynshar da ka jingiaieit paralok ne shi tnga, namarkata u lung mynsiem woi haba u iohi ba ki lyngdkhur ki shong kynjai "la ha duk ne suk shijur". Ka jingkdew ia kito arjur ki sim bad ka jingpynkut ha ki samla ka pyñpaw ia ka jingthmu barieh jong u myllung ban pyni ha ki samla ia ki ar rukom ki jingiadei para baieit, bad ba ki dei ban jied ia ka jong ki lyngdkhur. Te ngi iohi hangne ba ka Poitri ka pyndep ia kawei ka kamram bad kata ka long ban ai jinghikai de.

Kum ha ki lyric ka pyrthei bashai ha kane ruh ngi iohi ba u Soso Tham u pynpaw ia ka lade haba u "thiah thai" shisien ha lum ban pyrkhat shaphang ka lawei ka ri, hynrei u lap ba ka jingmutdur ba paw hangne kum ka "Jingphohsniew" kam trei kam satia ha u. U la bynñiaw shibun ia kata, bad u kylli ialade haba u long kumba bthi ka jabieng la kata ka jingphohsniew ka la her jynduh na u "Sha basep ka sngi u bnai" syndon. Ki ummat ka jingieit, ne ka jingpisa mynsiem ki mih hi haba u rang ieit ri kum ma u u pyrkhat khia ia ka lawei. Kumta u la her ha ka jingmut kylleng, u kynmaw ia ki pynthor Bangladesh bamynta, hynrei u kyndit haba u phai shatei pat ba ki lum Makashang ki paw tang mynsynrai haba khmih na ri Khasi. Kata ka ai mynsiem ia u namar ka jingpaw jong ki ha ka Synrai bad ka jingkah lyoh ha kiwei pat ki aïom ka long ka nuksa ia u myllung uba ngeit ha ka jingpynpaw bad jingkren u Blei ban pynmih ia ka poitri. Kumta u phai biang sha lade, bad sha ka poitri ban pynthymmai ia la ka jingieit haba ka wan jngoh ia u ha ka Synrai.

X. KA ERPYNGNGAD KI "AW"

1

U MYLLUNG u la ai kyrteng ia kane ka ballad da "Ka Erpyngngad ki 'Aw' " ha ka sien shon balai. Haduh ka snem 1931 ka kyrteng ka dang long tang "Ki 'Aw' ". Kane ka long kawei na ki poem ba pynshitom jingmut ia u; bad ka paw ba u la khmih bniah ia ka bun wat, bad la pynbeit ruh bunsien, pynban kam put pynhun ia ki kritik ka poitri. Nyngkong eh ka don tang 13 dkhot, ia ka dkhot 11 la pynrung hadien, bad ki jingsot na ka dkhot 17 u John Gilpin ki pynlong ia kata ka dkhot thymmai. Ki dkhot ba u la pynbeit ki long 1, 2, 5, 6 12 bad 13. Ha ka snem 1931 ngi pule kumne :

Alle, wan sngap kai, khun ka Ri
 Ba mynta kan sa paw,
Ba kan sa khie hapoh jong phi,
 Ka 'Erthari ki "Aw".

(dk. 1)

Mynta te khun ka ri phin ong
 Ki dei ki tien shu thaw ;
Hadien hadien pat kin sa long
 Ki ktien ban sah kynmaw.

(dk 2)

Te khnang ba kumtei phin ioh kam,
 Da kynmaw mrong khynraw ;
Ba don ka ktien bam lah pyndam
 Kata ka dei 'u khaw'.

(dk 3)

La stad la bieit, la khraw, ne rit,
 Ha Delphi ne ha khlaw ;
Ban kam kumtei ruh dei ban kit,
 Kyndung ka byrni khaw.

(dk 4)

Ko Erthari iathuh ia nga,
Hangno ki rieh ki "Aw"
Kito ba don ka Matsamla,
Ki kynjoh Tiew Lyngskaw,

(dk 11)

Ban ieng ka rasong te to ai,
Habar baroh kin paw :
Ba iwei ruh hei wat tyngkai,
Ngi baroh ngin pam daw.

Imat la don ruh ka jingpynkylla da u khun jong u ia iwei i kyntien ha ka dkhot 10, laiñ 2. Ka tynrai ka long "Ka da daw balei ka piaw," ym kumba mynta ba la mih bujli ia ki kyntien "piaw" da i "saw" ; lehse la leh ia ka jingpynkylla da kabym poi pyrkhat ba u Soso Tham u mut "Ka diaw balei ka paw," kum ha ka "bhor hala." Sngew donkam ban ianujor ia kito ki kyntien barim bad kiba ngi iohi mynta shwa ban khmih bniah aiu ka poem ka don ban ong.

Ka jingkhot ha ka snem 1931 ia ki khun ka ri ka long tang ban "sngap kai" hynrei ha ka snem 1936 pat ban sngap da kaba pyrkhat bha namar ba u myllung u kren ia ka badonkam ia baroh. Ka 'er ba beh hir ha ka snem 1936 ka dang long ka erthari kaba lah ban pynjot ha ka 1931. Nalor kata don ka jingiapher bakhraw ha ki artylli ki lyer : ha ka snem 1931 ka Erthari ka la long kaba shu khie hi hapoh ka dohnud u briew marwei khlem don kano kano ka daw ba nabar; hynrei kane ka kylla erpyngad babeh hir hir ha u briew hi nabar, kata na ka jingiohi ka khmat bad jingiohsngew ki shkor.

Ki kyntien "shikhrum ka bneng" ki kham iadei bad ki kyntien (diction) ha ka poitri namar ki kynthup ia ki briew baroh ha pyrthei bad ki pynpaw ia ka jingthmu u myllung ban pynlong ia ka poem kaban pula ha ka pyrthei shityllup. Ki kyntien "ban sah kynmaw" kumba paw ha ka snem 1931 ki kham iadei dur bad ka jingiapher ki jingmut ha ki ar laiñ banyngkong bad ki ar laiñ bakhatduh ka dkhot

2 ban ia ka "pyllait jynhaw" namar kaba u kren kan long tang kaba "shu thaw" ne ba shu kren tang ba kan mih shabar. Nalor kata, ma u hi u kdew ba kaba u rwai kan sah "hadien" ruh. Ka "pyllait jynhaw" te kam iadei bha bad ka laiñ baar ka dkhot 3, namar ba u myllung u buh jingkynmaw ia ka jingong u paralok jong u ba u "suk shong marwei". Ka jingbujli ia ki dkhot 5 bad 6 ka ksan namar ba ki dkhot kumba ki paw ha ka snem 1936 haduh mynta ki kham bha shibun ia ki barim. Ha ka dkhot 12 pat lada ka sah ka barim ruh ka sngew myllung kumjuh tang ba ka Erthari ka lah ban kylla Erpyngngad noh, namar kaba buh ia ki' Aw hapoh Musari ne "ruh puria" (la kum ia ki puria khleiñ hapoh ruh) ka wan rah ia kawei pat ka jingmut. Ha ka barim la pun jingkieng sha ka poem babud, kata sha u "Tiew Pathaw"; hynrei ha kaba thymmai u la weng noh ia ka "nga" syndon ban pynrieh na kiwei ia ka jingsuba bashong nia ba u la pyndonkam ia kaba u la lap, bad mad ha lade hi. Ha ka jingpynbha ia ka dkhot 13, ngi iohi ba u la pdiang ia ka jingshisha ba don shisha wei ar hangno re kiba da jied mon sngewbha ban shong sotti haduh jingiap, namar kata um sngew dei ban kynthup ia baroh ha kata ka "pam daw" kumba u la leh haduh ka snem 1931 haba u kyntu "Ba iwei ruh hei wat tyngkai".

Kiei kine ki 'Aw ? Ngim dei ban pyrkhat ba u Soso Tham u mut tang ia kawei kaei re kaei. Ia kaba u la mut da ka "Aw" u la thoh hapoh ki *inverted comma* lynter ha kane ka poem. U la shim tang ia ki ardak A + w ba don ha bakut kiba kum kita ki kyntien. Ha ka dkhot 4 bad 6 ngi lap ba AW ka mut Kïaw; ka mut ruh KTHAW. Ha ki dkhot 5,8, bad 12 u mut KHAW; hynrei iohi ruh ba u mut "khynraw" kum ha ki dkhot 5 bad 12.

Ka khubor ba u myllung u iathuh hangne ka long shaphang ka por ha kaba ka jingieit samla ka wan ktah ia ka dohnud bad jingmut jong bun ki briew. Ka poem hi ka thew ia ki khynnah ba pule ha skul bad kolej bad ia kito kibym pule ruh kiba la khie khynraw. U la maham ia baroh ia ka jingwan kata ka por baphylla ha ka jingim briew, bad ka long kabym lah long ia uno uno ban lait na ka.

Ym doh u briew uba kwah ban shong samla rta lada um don ka daw bakyrpang ha ïing ha sem, namar kata ym dei ban pdiang lada don uno uno uba u "suk shong marwei". Ka long ka aiñ ka long briew man briew hi ba ki samla kin wad tnga, ban kha ban roi ruh ha kane ka pyrthei. Ha ka kam shong kha - shong man dei ban don ki kïaw ki kthaw ia kiba dei ban burom kyrpang namar ba ka jingieit ia ki khun jong ki ka pynleh ia ki samla ban long kumta : kata ban leh rit, leh jem ha khmat jong ki, kam pher la ki khynraw ki wan na ka ïing baduk ne ne bariewspah. Hynrei ki samla shynrang ki dei ban pyrkhat lypa ia ka lawei lathai, ym dei ban shu shah kit syndet ha ka lyer jingieit khlem ka jingpynkhreh. Ka jingpynkhreh ka long ba kata ka ïing ia kaba yn seng ka dei ban biang ka bam ka dih, ka kup ka sem, ka thiah ka shong.

U myllung u ban jur ha ka jingdonkam ban ioh khaw, namar lada khlem khaw te ka jingieit ne jingshong kurim kam da long ka basuk. Ia u khaw hi la ai ka kyrdan syiem ha kane ka jingrwai, bad la pynkham ha u da u "diengduh nar", lehse ba ym ju don ba lah ban ieit khlem bam. Ngi iohi hangne ba wat u ramhah ruh u donkam jingbam. Kumta u shynrang u dei ban don ka jingtrei bathikna, la kata ka long ka rep ka riang ne ka khaïi, ne ka kam shakri ban thikna ba un ioh bam ban bsa ia ka khun ki briew. Haba u khynraw u tur ruma sha ïing ki briew tang ba beh ki er jingieit khlem ka kam bathikna u khaw u kylla long u nongshun jong u uba lah ban "shkiah na pdot" ia u briew bad ki khun jong u haduh ba kin iap thngan. Lehnoh ei ka wad khynraw hi ruh lada duna ka bam ka dih. U shynrang un shem jingeh hi khamtam ynda la kha khun kynthei ba dawa ia ki khaila ksiar.

Kane ka poem ka pher na kiwei pat kiba ngi la pule bad bishar na khmat. Ka daw ka long ba la pynrung ha ka ia (1) kaba pynshong shit ia ki khynraw ban wad tnga baroh kumba paw ha ki dkhot 1-4,6. bad 11-12; (2) ka maham pat ia ki ba ki don ka jingkit khlieh, khamtam ia u shynrang, bad kane ka paw ha hi dkhot-5-8 bad 14. Kane ka poem kan jin da la kham itynnat lada ia ka bynta ba dei shaphang u Khaw yn kren hadien eh, khlem da pyn-

wit da ki dkhot 9-13 kiba u myllung u lah buh shakhmat. Namar ba ym shym la buh ryntih ia ki mat ba la ktah, ka paw ba u Soso Tham um put iohi ia ka jingdonkam ka plot bapaka ha kaba thoh ia kane ka jingrwai. Ha kajuh ka jaka u pynshlur ia baroh ban ia pam daw, bad ha kajuh ruh u maham ia ka jingkit khlieh bakhia. Ka jingsngew khia jong ngi ki nongpule ia ka jingkit khlieh ka sting noh ynda u kren shaphang ki samla ba ialeh "iaw" ialade. Ka poem kan ibiang ha ka plot lada kan kut ha ka dkhot 8. Hynrei ba kin rung ki mat baroh ba u myllung u tare lah pat ban pynbeit thymmai kumne : dkhot 1-3 kumba ki long, dkhot 4-9 kito kiba long mynta 9 haduh 14, bad 10-14 kito kiba mynta ki long 4-8.

Ka jubab jong ka Mai bad ka Bon, kita ki thei samla, kumjuh ruh ka jong ki erpyngngad bym shym la buh hapoh inverted comma ka pyndum jingmut ia ki nongpule kiba lah ban shim ba ki long ki kyntien u myllung hi, ne jong u nongkylli.

Ka poem ka pynpyrkhat diaw ruh ia u nongpule ba dang khie dang khynraw da ki jingmaham u myllung, khamtam eh ha kine ki laiñ :

Ynda u wad shiah ban sam shkor
U dusmon,—syiem sohkhaw !

kiba la ki paw na sla ba u kpa u khuslai kumno un pyndeng ksiar ia ka khun kynthei haba kyrduh, hynrei ki kit ruh ia ka jingmut ba uta u khynraw u pei shkor ia ka jingkit khlieh bakhia ia la ka ïing ynda u la kha khun.

Hynrei u Soso Tham u la leh sian shibun ha kaba pynkwah Kïaw ia ki khynraw, ha ka jaka ban buh beit ba ki kwah lok ne tnga. U kdew ruh ia kawei kaba lah ban jia ha kano kano ka ïing ha uno uno u rangbah hadien ka jingshong kurim ; bad kata ka long ba u shynrang un trei kum u mraw, lada hap ka khia ka shon tang ha u shimet, bad ban trei haduh ban mih ka syep ka syar.

XI. U TIEW PATHAW

KANE ka long ka poem bashitom eh ban sngewthuh kloi. La ai kyrteng ia ka mynshwa "Ka Kie Ka Dohnud". La ai ia ka da ka kyrteng thymmai dang ha ka snem 1936. Kane ka bteng ia ka phang ba la rwai ha "Ki 'Aw", kata, ka jingieit samla. Hangne ym don jingmaham shuh, bad ia ki dkhot ruh la pynbeit ban iaid ryntih. Hynrei ia ki jingiakren jong u shynrang bad ka kynthei ym shym la pynbynta ne pynpher satia da ki dak ba ju pyndonkam ki nongthoh ba la shai. Ki nongpule ha nongkyndong kibym ju iohsngew ba ki nonghikai ki pule bad batai ia ki dkhot kin sah dum namar ba ki lah ban pynkut nia ba dei tang uwei u briew ba kren bad uta dei u nongthoh hi. Ka poem ka kynthup ia tang san dkhot. Kam pynshai ei ei naduh kano ka laiñ la kren da ka kynthei bad nangno pat la kren da u shynrang. Une u Tiew Lyngskaw kumba la kdew ha ki 'Aw u la mih lypa ha ka dkhot 12 ia kaba la bujli hadien. Na katei ka dkhot ba la pynduh ngi iohi ba u tiew lyngskaw u ieng na ka bynta u shynrang, namar ba ki Erthari ki iathuh ba ki khynraw "ki kynjoh" ia u. Ka dkhot 1 hangne namarkata, ka dei ka jingkren ka thei samla ba la ai kyrteng da u tiew Pathaw.

Ki dkhot 2 bad 3 pat ki dei ka jubab u tiew lyngskaw ia ka kynthei. Ka kynthei ka kren biang ha ka laiñ banyngkong ka dkhot 4, ia kaba la jubab ha ki ar laiñ kajuh hi ka dkhot. Te ka kynthei ka kren biang ha ka dkhot bakhatduh. Kane ka poem kam pynshitom jingmut tang ia ki nongpule, hynrei ka paw ba ka pynshitom kumjuh ia u nongthaw ia ka ruh. Haduh ka snem 1931 ka dkhot 5 ka pule kumne :

Ko Eeid, phi dei u Tiew Lyngskaw
Ba shoh ki Lyer khlieh riat;
Ngan king naduh shiliang duriaw
Bad phi ban ia shem pat.

Mynta pat ha ka jaka ban kren tang shaphang u shynrang, ka nongkren ka iathuh noh shaphang ialade.

2

Ka rukom iathuh hangne kam long kum ha ki Aw, namar ngi iohi ia ka jingieit balaitlu d kabym pyrkhat ia ka ioh ka kot, ka duk ka shitom, ha ka longïing long sem hadien. Ka dang dei tang ka jingieit khynraw bym don jingpynwit ei ei. Ka jingieit ka pynlong ia ki khynraw ban phla ia kaba ki sngew, bad ia ka jingmut bad ka soskular jong ki ba haduh katno baroh arngut ki la kloi ban leh namar ba ym bit iakhlad shuh. Hangne u myllung u la ai lad ia ki khynraw ban ia kren mon.

Ka kynthei ka phla ba ka kloi ban tur shaduh shiteng riat ban ioh ia u shynrang. U shynrang ruh u la khlei lut ia ka jingsngew jong u, bad ka jingiakloi jong u ban shong ban sah bad la ka Baieit long katba ka lah, namar u sngewthuh kum ha "Ka Lyer Ka Dang Sieng" ba ha ka hi "ka don ka bneng". Namarkata, lada ka duk ne suk, tang ba synshar ia ki da ka jingieit ki sngewbha ki khynraw ba iaieit. Hapdeng ka jingitynnat ka jingiakren, ngi sngew syier shibun ia ka jinglong bad dor ki khynraw kiba katba pyndonkam ia ki ruh long namar kam lah ban pynmih soh ei ei lada ki long tang ban "bam khana khlieh riat".

XII. U TIEW PATHAI

1

IA "U Tiew Pathai" bad "Ka Lyer ka dang Sieng" u Soso Tham u thoh ban pynsah jingkynmaw ia ka jing-ieit jong u ia la ka lok, ka Kerila Dora Gatphoh. Na ki kyntien ba pyndonkam ha kine baroh ar, lah ban iohi ba u myllung jong ngi u long u briew ia uba ka jingieit ha ki dur bapher ka da ktah thikna bha. Ha baroh ar u kdew ba kata kaba u ieit kam don shuh bad u.

Ha kane ka poem u rwai shaphang ka jingkloi jong u ban shong ban sah hangno hangno haba don kata ka baieit jong u pynban mynta u shu kynmaw ieit ia ka, ba kam don shuh bad u. U kynmaw ruh ba mynba ki dang samla um ju sngewthuh kumno ka por ka iaid haba u iashong kai bad la ka baieit, bad u kynmaw ia ka nam ka jingbha briew kata ka khynraw shaduh Sohra ruh. Kum ia kata ka briew un iai kynmaw sah katba u dang im.

2

Ha kane ka ballad ngi iohi ba ki Louisa poem u Wordsworth ki iai sawa ha ka jingmut u Soso Tham. Kaba u pyndonkam hangne ka shai ha kiba pule baroh ar. Ki kshaid u Wordsworth ki shad syrngiew hangne ruh, bad ynda u la kren ia ka kshaid jong u ba ka buhrieh la ka khmat ngi kynmaw ia u violet ba la buhrieh ialade shi-teng na ka jingiohi ki briew. Nujor ia kine :

Take all that's mine 'beneath the moon',
If I with her but half a noon
May sit beneath the walls
Of some old cave, or mossy nook
When up she winds along the brook
To hunt the waterfalls.

bad,

A Violet by a mossy stone
Half hidden from the eye !
—Fair as a Star when only one
Is shining in the sky.

Ka jingrung u Tiew Pathai shapoh ñiamra ruh ka pynkynmaw ia ngi ia ka jingkynmaw ieit u Wordsworth ia ka Lucy hadien ba ka la thiah ha ñiamra jingtep.

XIII. KA LYER KA DANG SIENG

HA KANE ka lyric u Soso Tham u rwai shaphang ka jingbha briew bad jingkordor ka jingim ka lok jong u. U iathuh kumno ba ka jingieit ka jop ia u tang shu iohi nyngkong ia ka haba ka dang samla, hynrei u sngewthuh ha lade hi ba kaban shong kurim ia kum kata ka samla kan wan rah ia ka longiing - longsem basuk. Na ka jingshem nyngkong u poi sha ka por ba ki iashong kha noh, bad ba ki ialong shitnga, lane kawei ka doh kat kum ka jinghikai ka niam Khristan. U phla ha ngi ki nongpule ba u la mad ia ka bneng bad ka. U kynmaw ieit ia ki sngi ba u iaiaid bam lyer bad la ka lok shwa ba kin iasnong kha ha kaba ki iohlad ban iakren markhmat ia ka jingsngew jong ki ia kiba la shah ia ngi ban tip khyndiat eh ha "U Tiew Pathaw". Nangta pat, ngi iohi ba kata ka Baieit kam don shuh. Ka la leit, u ong :

Sha kawei ka pyrthei,
Bad kawei pat ka bneng.

2

Kawei kaba bat ia ka jingmut u kritik bamynta ka long ka jingbatai u Soso Tham shaphang ka bneng. U la kdew shai ia ka jingdon kata ka bneng ha ki lai tylli ki jingrwai ba la shon ha *Ka Duitara Ksiar*. Kane ka mat ka dawa ia ka jingbishar bniah ban lah ban sngewthuh ia u myllung.

Ha "U Tiew Pathaw" u iathuh ba ka bneng ka don ha ka samla; ha "Ka Duitara Ksiar" pat u shim nuksa na ki kyntien ba kren u Jisu Khrist ha ki synran jong u ba u sngewthuh bha ba ka bneng ka don hapoh jong u hi. "Ha nga ka don ka bneng", u kam. Ha kane pat u kren shaphang ki ar tylli ki bneng. Kawei ka don ha ka Baieit jong u, bad kawei pat ka dei ka jaka sha kaba ka mynsiem ki riewhok ka leit poi.

Ia ka bneng banyngkong u la kren da ka bathikna. Dei ha kaba ka jingieit ka synshar bad ha kaba arngut shi lok ki im suk ha jingiasngewthuh jingmut, ka jinghun mynsiem, ka jingbym don ka jingsuba sniew iwei ia iwei ba ka don ka bneng ha pyrthei, kat kum u Soso Tham. La nang pynskhem shuh shuh ia kane ynda u la pynrung ia kine ki kyntien ha "Ka Biria U Bieit" :—

Lada don bneng ha snieh pyrthei
Ha trep ne ha ïing syiem, —
Ka dei ha Eden — ba arngut
Ki ia phyllìew mynsiem.

Ia ka bneng ha pyrthei u lap ha kaba ia ai, ia mad kylliang ia ka jingieit shong kurim ba ki Greek ki jer kyrteng *eros.*

Um shym len ba don sa "kawei pat ka bneng". Ia kane kawei pat ka bneng u khot ruh "Ka ri ba sha jngai", ka ri ba "sha shiliang" na kane kaba ngi iohi ha kane ka jingim. Ha "U Sim Ba La Lait" u kren shaphang kane ka bneng kum "kawei pat ka ri". U la kren kham bniah shaphang jong ka ha "U Trot" haba u rwai ba kata ka ri kam ju kyntait iano iano. Ka lynti ban poi sha kata kawei pat ka bneng ka long ki ummat ksiar.

Kumta ngi iohi ba haba u briew u mad ia ka jingsuk mynsiem ha ka kam ne jingialeh, ha ka ïing ka sem, ka imlang - sah lang, kane ka pyrthei hi ka long kum ka bneng; ka ïing trep ka long bneng, hynrei na kane hi ruh lah ban pyrkhat ba lada synshar ia ka ïing ka sem da ki jingmut basniew, bad da ka jingbymsngewthuh jingmut ka khyndew hi ka long ka nurok ka ksew.

Ngi sngewbha shibun ban iohi ba u myllung jong ngi, uba ieit ia ka mariang bad ka jingim basuk, um shym la klet ia kaba baroh ar bad niam Khasi bad niam Khristan ki hikai : kata, hadien ka jingiap na kane ka pyrthei, dang don sa kawei pat ka jingim, ha kaba ki mynsiem ki lah ban ithuh iwei ia iwei kumba u la lam kdew haba u kut jingmut ban kylli "hangno i Mei" jong u ynda u la poi sha kata kawei pat ka bneng.

XIV. U TROT

KANE KA poem ka pher na kito kiwei pat kiba ngi la pule, namar ka long ka jingiathuh shaphang u ksew ia uba la ai kyrteng u Trot. U Soso Tham u la rwai da kaba sngewbynnud ia kum uta u ksew ba la iap sngewsih namar ba u kynrad jong u u la khlad noh. Une u Trot u dei u ksew uba la im ha Shillong hi. Hynrei ka jingjia ba la saiñdur ia ka jingpyrkhat jong u myllung ka la long kaba u William Wordsworth u la rwai ha "Incident, Characteristic of a Favourite Dog" bad "Tribute to the memory of the same Dog."

Ban pynieng ia la ka nia, ngan kdew tang katto katne na ki ksew ba u Wordsworth u la rwai. Uwei u kynrad u don saw tylli ki sewbeh ia kiba u ai kyrteng: Dart, Prince Swallow, bad ka Music. Haba ki iabeh ia ka keilympied ha khlaw ki kam ia ka wah ba la tap da u thah. Artylli ki lait sha shiliang da kaba jngi pashaid bad bud ia ka skei, u Dart pat um lah ban jam sha shiliang bajur ka jingkhriat, u kynrad ruh um put poi shata namar um lah stet ka mareh kat ki ksew. Ka Music, ka ksew kynthei, haba ka la iohi ba u Dart u la don ha ka jingma, kam treh kam ia ka wah hynrei ka ialeh da ki kti jong ka ban tan ia u shabar. Namar ba ka rit eh, kam lah satia, ka ud ka byññaw ynda u paralok jong ka u la ngam ban ym mih shuh. Namar bakhriat eh ma ka ruh ka la iap noh. U kynrad u la tep ia ka ha trai u diengsning, u ong ba kim ju pynieng mot ia ka ksew, hynrei ki iam bad kynthei bad shynrang ynda ka la iap, bad la kular ruh ba yn iai kynmaw ia ka shirta. Ha "Fidelity" pat u Wordsworth u rwai shaphang u ksew uba ap ia ka met iap u kynrad jong u ha lum haduh lai bnai, tat haduh ba uwei u nongap blang u la iohsngew ia ka jingjlew basngew sangsot u la leit peit. Uta u ksew u la ialam haduh ka jaka ba don ki shyieng u kynrad jong u, nangta uta uba lap u sa sngewthuh.

Ka skei u Wordsworth ka don ha "U Trot" ruh. Ka jngi pashait, ka tei mot, ka jingtep ka Music ba la kah tngen da ki diengsning ka paw ha "U Trot" kum ki kseh. Ki "riat raieh raidam" ba u kynrad u Trot u iaid ruh ki syriem ia ki mawsiang ba la kiew da u Kynrad u ksew u Wordsworth ba u la lap ba ki btuid. Don ruh ka jingiam briew ha baroh ar. Kaba u Soso Tham u la leh ka long ba u la pyndonkam da ka jingjia ha Shillong ban pynrung ia ki mynsiem ki jingrwai u Wordsworth shaphang ki ksew tipsngi, bapher na ki para ksew.

U Trot u dei u sewbeh mrad bakhlaiñ jong uwei u nongbylla. U ju bud ia u kynrad la jong man ka sngi sha khlaw ban beh sim bad mrad. U Kynrad jong u u long u baminot bha ha la ka kam, bad une u Trot u ju ialeh kai ruh bad u. Hynrei u Kynrad u la khlad noh na kane ka pyrthei sha kawei pat kabym ju sang iano iano, bad um lah ban ialam ia u Trot shata. Ha ka sngi ba leit on tep ia u Kynrad, u Trot ruh u bud. Namar ka jingsngew blaw, u la mut ban noh iap shapoh riat. U la leit phai sha ïing hynrei um smat shuh ban beh sim kumba mynshwa. U shu thiah pangdohnud ha kper. Ki pateng bahadien kin kynmaw ia u Trot.

2

Ha kane ka poem la buh ryntih ia ki jingrwai ba kawei ka mat kan bud ia kawei pat. Nyngkong eh la iathuh ia ngi ia ka jingiadei u nongbylla bad ka tnga bad la ka ïing ka sem. U trei minot ba ki khun kin biang ki bam ka dih. Namar ba u long u baduk, ngim sngewlah mutdur ba un buh bun "ki tnga" kumba la rwai. Ngi iohi ruh ba u ieit ia u Trot bad u la hikai ia u ia ka akor babha. La u duk, u nongbylla u suk namar ngi iohi ba u don por ban ialehkai bad la u ksew, bad ban leit beh mrad, kum u "Master" jong ki ksew u Wordsworth, namar ngi iohi ia u Trot :-

Hapoh sañium u beh sim phlang,
Ha suiñ u beh lyntaid
Shapoh ka khlaw u ngam de jlang,
Ha um u jngi pashait

la kum ba jngi u Prince bad ka Swallow jong u Master hi. Uba kum uta u Kynrad jong u Trot u la iap noh. Mynta ka jingdum jingmut ka tap ia ka tnga, ki khun bad u Trot de.

Ka mat baar ba la rwai ka long shaphang "kawei pat ka ri." Ia kane kawei pat ka ri la kdew ha "Ka Lyer ka Dang Sieng" kum "kawei pat ka pyrthei—Bad kawei pat ka bneng". Ha ki khyndiat dkhot (5 - 11) u la rwai shaphang kata ka ri ba ka long ka jaka ha kaba ka mynsiem ki briew ba la iap ka poi. Kaba buh ia "ka riat raieh raidam" ha lynti ka lam ban plie ia ki khmat ka jingmut jong ngi ba kata ka lynti ka long ka bakhim bad bakyllaiñ na kaba ki riewhok ki rung ban poi sha ka jingsuk bneng. Hynrei ynda haba ngi sngap ia u myllung ba u batai.

Ka ri aiure dei kata,
  Ka don hangno hangno ;
Ka aiuma, samsia hangta
  Kam sang iano iano

ngi sngew kumba ka long tang ka jaka ha kaba ki nongiap ki shu shongthait shiphang ban ap ia ka jingbishar u Blei shaphang ki kam jong ki ha kane ka pyrthei ; kaba kum ka rud ka dujok ba u Soso Tham u la lap ha ka epik u John Milton kabym ju kyntaid iano iano ruh. Haba ngi pule shuh shuh shaphang jong ka ngi lap ba wei ba ki briew ki la poi shata kim ju kwah shuh ban wan phai sha kane ka pyrthei, namar kim sahnud iano iano ruh. Ka spah bad ki rong babunjaid kane ka pyrthei, ka jingleit samla, bad ka jingiam pangnud ka lok bad ki khun kim lah satia ban pynsangeh ia u nongiap na kaba leit noh sha kata ka ri. Ngi iohi ia ki syrngiew babunjaid kata ka ri. Shisien peit, kumba la kdew, ka dei ka bneng ; sa shisien pat ka jaka shongthait ki nongiap kumba hikai ka Balang Catholic ; sa shisien pat kum ka ri barngai "aiure" kaba u myllung um lah batai ; bad khatduh eh kum ka jingtep, namar :

Ka khmat u briew ka kwah ban peit,
  Shapoh ba kynjah jar ;
Ka lynti shata te ban leit,
  Ka dei ki ummat ksiar.

Ka paw ha nga hi ba ka dei kano kano ka jaka ba u myllung u mutdur bad ngeit ba ka long ka jaka shong suk ka mynsiem u briew sha lyndet ka jingtep bad jingiap, ka dwar U Blei hi. Ka jingairong ia ka hangne ka mih na ka jingsngew lung mynsiem u myllung haba u lap ia ka phang pdeng ka jingrwai jong u.

Ka mat balai ha kane ka ballad ka long ka jinglong u Trot. Ngi sngewmyllung shibun ban pyrkhat ia ka jinglong ba la ai ha une u ksew ba la hikai bha, khamtam haba ngi tip ba ki mrad ki don tang ka saptip kaba ngi tip kum ka *instinct*, kaba pynkynmaw ia ki ia ka kamram jong ki. Ngi iohi ha kane ka ballad ba um lah shuh ban iohi ia u Kynrad baieit jong u, bad um lah ruh ban bud ia u sha ka jingiap. Ngi iohi ba u bud ia ka met iap u Kynrad shaduh lum jingtep jar jar kum u briew hi. Ynda la buh ia ka synduk hapoh thliew tep u Trot u la khih pisa ban hiar hangta. Ka "tmier ka riat" ba "u thew ban noh na jrong" ka dei ka tmier thliew tep. Balei haduh katne ? Hato ka lah ma ban long ba ym shym la shah ia u Trot ban khmih ia ka khmat u Kynrad shwa ba ki lok ki jor kin thep ia ka met hapoh synduk ? Ka Poitri kam shah ia ngi ban tip ia ka daw. Hynrei ka jingkhih pisa jong u naduh lum jingtep hi ka pynlyngngoh ia ki briew ruh. Ynda u la leit phai sha ïing um treh shuh ban beh sim ha kper, um ju leit beh mrad ruh namar ym don paralok shuh. U shu dem sngewsih ha shyngkup ba la jaw slap, bad u thiah ruh mynsngi ha kper. Namar kito ki daw, u nongrwai u pyrkhat ba ki briew lehse ki lah ruh ban klet ia kum uta u ksew.

XV. KA DUITARA KSIAR

KANE KA long kawei na ki jingrwai ieit mariang jong u Soso Tham, bad ha kaba pynpaw ia ka jingieit ia ka mariang, u pynpaw ruh ia ka jingieit ia ka ri Khasi.

Shaphang aiu u rwai hangne, bad aiu u iathuh ha ki nongpule? Ka dawa ia ki jingpule ban ioh ia ka jubab. Nga tyrwa ban shim shwa ia ka poem kumba la thoh, hynrei ha kiwei pat ki bynta yn pyndonkam da ka jingbishar bniah. Lada ki nongpule kim lap jingbatai ne jingpynshai eiei ha kane ka lynnong kumba ha ki katto katne, ki dei ban shim ba nga jied khnang ban leh kumta.

Ha trai u sning ha ki phud ka Umshyrpi ka shong ka thei samla kabym ju tymmen, kaba riam da ki jaiñ sala. Ka don ki persyntiew ha arliang ka Umjasai. Ka tem duitara bad ka rwai shaphang u baieit la jong. U myllung u ioh-sngew ia ki sur ba ka rwai bad u iathuhlypa ba "kin iaid sawdong ka ri." U ju leit sha trai uta u sning ban sngap ia ki sur bathiang jong ka kiba pynpang nud ia u. Hynrei u angnud ruh ban ioh sngew na ka ia ki sur kabam pynklet noh ia ki jingsngewsih jong u. Kumba kata ka jingkyrmen shisien u sngew kum ka rngai ba ka rwai ia ka sur ba u ju bang kaba ktah ia u na ka mationg, bad u sngewthuh mynta ba ka bneng ka don hapoh jong u hi kumba la iathuh da u Jisu Khrist. U phai sha u Lum Shillong ban iathuh ba ki sur duitara kin iai mih na u (lum) shaphang kiwei pat ki por. Hynrei u sngewdiaw haba u pyrkhat shaphang ka lawei ka ri Khasi.

Kaei kane 'Ka Duitara Ksiar'? La jer kyrteng ia kane ka Rwai-Parom kumta naduh ba ia ki poem ba don ha kane ka kot la jer *Ki Poetry Khasi*, bad ka kyrteng ka sah kumjuh haduh kine ki sngi, wat lada u Soso Tham u la ai da ki bathymmai ia kiwei pat. Nga kwah ban pyrkhat ba kane ka "Duitara Ksiar" ka long ka poitri kaba pynmih ia ki sur bathiang jong ka ha u myllung jong ngi, namar ngi iohi ia kata ka jingiathuh ba kata ka samla ' ka tem ka

duitara" bad ka pynmih ia ki sur, bapher bathiang kumjuh ruh ia ki sur ba u Soso Tham u ju bang. Ka eh shibun ban tip kum kiei ki sur ba u myllung jong ngi u ju bang, namar u ju nang bunjaid, kat kum ka jingiathuh kito kiba ju shah hikai ha u. Nga kwah pat ban tyrwa ba kine ki sur ba u kren hangne ki thew ia ka Rwai-Parom (Ballad) ba u sngewtynnat, bad ia ka dur ka phong jong ka.

Ha ka snem 1876 mynba la shon biang ia ka *Kot Jingrwai* Khasi la shon ia kawei ka jingrwai ia kaba u John Roberts u ai kyrteng "Ka Duitara Ksiar" kaba kren shaphang ka jingim jong ki riewhok sha lyndet ka jingiap bad jingtep. Ha katei la iathuh ba ki angel kin tem duitara "Ha byneng kan ym kut shuh." Ka phang pdeng jong ka ka long ka bneng kum ka jaka shongneh,

Ngi iohi ia ka jingkhia ka mynsiem u Soso Tham ha kane ka poem jong u ruh. Ngi iohi ba ki syrngiew (images) jong ki sngi bathiang ba u la mad mynba ka baieit jong u ka dang don lang bad u, bad ki khun jong ki, ruh ia ka syrngiew ka jingsngew kynjah ka jingim kum :-

U bnai u lung u bnai u ngen,
  Harud ki umpohliew,
U 'tiew tyrkhang ba sah tyrkhong
  U iam pangnud wei briew.

Shata bunsien marwei nga iaid,
  Bunsien nga pynshah shkor,
Kumno ban rwai ba ngan klet noh,
  Ia kiwei pat ki por.

Ki dei ki ktien ba nga ju ieit,
  Ka sur ba nga ju bang :
Ki ngam kham jylliew ia ki par
  Ba shong ki ummat kthang.

Ka jingkynjah ka pynphai ia ka mynsiem u Soso Tham sha ka lawei ka jaitbynriew Khasi ruh, bad haba u pyrkhat ieit ia kata ka lawei ki badang jngai ki ummat ki mih hi, namar ba u iohi kum ha rngai ba ka ri ka shong ha tmier ka jingma lymda mih ki briew ki ban im sngi shaphang

jong ka. Ha ka snem 1935 u thoh : "Nga iohi ruh ia la ka ri ha tmier ka riat ba shyrkhei. Sa tang katno, ia ngi kiba tang shitroh, lada ngim kyndit bynriew kan sa tyllep ka umsaw, bad ngin sa long nong—Gebion ban thoh dieng, ban tong um iano re."

Lyngba ka poitri ia kaba u batai ba ka long ka duitara hi, u rwai shaphang ka ri bad ka jaitbynriew ban pynkhieim pat ia ka jingieit ri. Ia kane ka jingbatai, kata, ba ka Duitara Ksiar ka dei ka Poitri, lah ruh lah ban kyrshan na ki kyntien u myllung hi ba u la thoh : "Nangta nga sa tem ia kane ka duitara ban paw u Mawsawa jong ka bor mynsiem ki Longshwa mynbarim, ba ynda ki pateng ban dang khie hadien kin kyndit briew bad peiphang ia kane."

Sa kawei ka jingkylli bamih na kane ka poem ka long: kaei kane "ka theisamla" ba shong ha trai u dieng sning ? Hato ka long ka puri blei ? Hato ka long kano kano ka samla ba u Soso Tham u la iakynduh mynno re ? Ne ka dei ka mynsiem jongno re ? Imat ym don jingeh ei ei ban ithuh ia ka. La rwai ba ka nang ban rwai bad ban tem duitara dalade hi bad u Soso Tham u iohsngew ia ki sur jong ka. U iohi rngai ruh ba ka riam da ki jaiñ balieh sada bym don jingthoh bria bad u iw ia kata ka jaiñ ba ka iwbih "lapongnai". La ai ia ka tang kat kato ka dur, bad ngim iohi shuh ia ka; lada ngi sahnud ei ei ban tip shuh shuh ngi la dei ban pule na "Ka Nam" de ban ioh ia ka jingsyriem. Namar ka dkhot 5 jong kane bad ka dkhot 19 jong "Ka Nam" ki kren ia kajuh ka phang. Nga buh lang ia ki hangne :

Ki shynriahti jong ka ki shad,
  Ka tem ka duitara,
Na pdeng ki khlur ha bneng ka wad
  Ia u Lur Mangkara.

bad

Ha ri u syntiew bad u ngap
  Aiu ka iohi sha ?
Ynda ki khlur shibneng ki dap
  U 'nai khadsaw-synïa.

Shisha ka thei bhabriew hangne ka syriem shibun ia ka Nam, ka wad ia u Lur Mangkara hapdeng "ki khlur ha bneng" bad ka Nam pat ia u Nai khadsaw synïa. Baroh ar bad Lur bad Nai ki long tang ka symbol ia u shynrang briew. Hynrei katba ka Nam ka wad ia u samla, kane ka "thei samla" ba tem duitara pat ia uba kham pher : u lah ban long u samla, u rangbah ne uba la tymmen ruh. Ki kyrdan ki jinglong ha ki rangbah ba baroh ar ki samla ki wad ki iapher. Ia ka Nam uno uno u samla babhabriew bad u babha jinglong u biang; hynrei ka "thei samla" te ka donkam ia uba la palat ia baroh ki samla ne shynrang briew, bad namar ba dei ia u briew, u dei ban don ka sap aiu re kaba la palat ia ki para shnong ha kata ka por ba u im, la um lah ban palat ha ki sngi bahadien. Kaei kaei ka samla, ngi kylli biang. U Soso Tham u iathuh:-

Naduh barim hangne, ki ong,
  Ka shong ka theisamla ;
Naduh ki sngi ka ksaw ka kpong,
  Ka iai sah samla rta.

Ka theisamla kaba neh sah kumta ha ki khmat ki briew ha ki por bapher dei ka Pyrthei - Mariang bad ka jinglong jong ka, kaba iai jia na kawei ka snem sha kawei pat. Tang ma ka kaba lah ban paw ka bathymmai bad babhabriew sah ha kiwei pat ki khmat. Ka Mariang, jong u Soso Tham, ka wad ha ka ri Khasi ia u myllung baieit ia ka. Hato ka la lap ia uba kum uta ? Ka mariang ka ri Khasi ka la lap ne em ia u khynraw ba ka ieit eh la u nongthaw poitri ne u nongthoh *Prous* ? U Soso Tham um long uta uba ieit eh ia ka Mariang namar ka jingieit jong u ia ka ka mih na ka jingdonkam jong u. Ha u ka long ka ïing buhkot ne Library, 1 kata ka mut shai ba lada u la lap ki jingtip ba u la lum um donkam shuh ia ka. Ia kaba u wad ha ka u la iathuh ha ngi. Kato ka jingieit ka long tang kawei ka lynti. U wad ha ka ia ka poitri. U phla :

Ngan wad man ka por ia ki jingruwai bathiang
Ba shem man ka sngi tang ha pneh ka mariang.

U ibha la ka namar ka spah barieh jong ka. Um shym la aiti lut ialade ha ka ne shah shkor ia ka. Imat u ithuh

ia ka ynda u la bud da ki snem ia ka lynti u Wordsworth, Coleridge, Shelley bad Keats. Lada ka Mariang ka la lap shisien ia u khynraw jong ka, uba la kohnguh ia ka, uba pynshah shkor ia ka, uta u dei uto uba iaroh ia ka ym tang kum ka samla, hynrei kum ka nonghikai, uto uba shem ba ki jingkhang jong ka "ki plie bad miet bad sngi sha kito kiba mon ban rung shapoh jong ka khlem da tyngkai ia la ka jingim bad met bad mynsiem." 2 Uta dei u Primrose Gatphoh uba la lap ba ka mariang ka ieit ia baroh. U thoh :

> Ka mariang kam ju shah shiliang iano iano ruh ; ka ai ka nong kaba biang ia uba duk bad uba riewspah kumjuh, tang lada ki ieit bad minot ban pule ia ka man la ka sngi. 3

U Soso Tham u long u khlur bapaw nyngkong ha ka poitri ieit mariang hynrei ym uta u Lur Mangkara ba ka mariang ka wad, namar ha khmat jong ka u long tang "u tiew tyrkhang ba sah tyrkhong" ba "iam pangnud wei briew".

Kin ym duna ki nongpule kiba shim ia ka jingtbit bad jingshemphang u Soso Tham haba ki pule ia "Ka Duitara Ksiar" ym ia *Ka Duitara Ksiar* baroh kawei. Kim duna ruh kiba ngeit ba kane ka poem ka mih na u nongrwai hi. Namar ba nga la iohi lypa ia kata, la sngew dei ban kdew khyndiat shaphang ka jingsaiñdur ia ka jingmut u myllung kum ka jingpynkut.

U myllung jong ngi um put lah ban iaid marwei ha kane ka poem. Ka jingtrei bad jingsngew kiwei pat ka la ring kongor ia u sha ka rukom pyrkhat kita ki nongrwai. Nyngkong eh la saiñdur ia ka jingsngewthuh u Soso Tham hangne da u William Wordsworth.

---

1. *Ki Umjer Ksiar*, "Ka Tiew Lalyngngi", sla 130.
2. *Ka Thymmei*, 1961, editor R. S. Lyngdoh, B.Sc.
3. *Ki Phawar Sara*, Khmih ruh ha *Ka Poitri u Primrose Gatphoh*, 1978, sla 16-20

Ka Dove u Wordsworth ha ka Lucy ka kylla "Umshyrpi" ha u Soso Tham. Ban iohi aiu u Soso Tham u leh ha kane ka poem, yn jied katto katne laiñ na baroh ar :

1. Besides the springs of Dove

Hajan ki phuh ka Umshyrpi
Harud ki umpohliew

2. A maid whom there were none to praise
(Lucy)

Ka shong ka theisamla ;
Ka iaisah samla rta.

3. We lay beneath an oak
Besides a mossy seat.

Hapdeng ki kseh, ha dong ka khlaw,
Marwei u ieng u sning.

4. Mourns less for what age takes away
Than what it takes behind.

U 'tiew tyrkhang ba sah tyrkhong
U iam pangnud wei briew.

5. My eyes are dim with childish tears,
My heart is idly stirred,
For the same sound is in my ears,
Which in those days I heard.
(The Fountain)

Ki dei ki ktien ba nga ju ieit
Ki sur ba nga ju bang ;
Ki ngam kham jylliew ia ki par
Ba shong ki ummat kthang.

Ha kane, ki kyntien jong u Soso Tham ki kham jylliew ban ia ki jong u Wordsworth. Khmih ia ka jingring dur kum ha kine harum pat kiba iasyriem hynrei ha ki jingmut bapher :

6. But we are pressed by heavy load ;
   And often glad no more ;
 We wear a face of joy because
   We have been glad of yore.

(The Fountain)

Nga iohi ruh na trai u sning,
   Da kiwei pat ki khmat;
Ki tmier ka ri bashong kham jngai
   Ban ia ki khlur ummat.

Ki ummat ki jan ha u myllung namar ba ka ri Khasi kam put laitluid haduh ka por ba u rwai bad ba u iohi ia ki jingma ba ap ia ka.

7. And sings a melancholy strain,
   O listen ! for the vale profound
 Is overflowing with the sound

* * * * * * * *

Breaking the silence of the seas,

Ka ruwai napoh ki kseh barben,
   Rukom ki sur bapher;
Ha man ki por ba kynjah briew,
   Ki sawa ha ka lyer.

8. I listened, motionless and still;
   As I mounted up the hill.
 The music in my heart I bore,
   Long after it was heard no more.

Shisien nga iohsngew te nga sngap
   Kyndiang nga iohsngew shai;
Nga sngew ha kata hi ka shipor
   Kumba nga don ha rngai.

Nalor kito ki sakhi ba la sei, dang don shuh sa khyndiat ban pynskhem haduh katno ba kiwei pat ki symboh pyrkhat ki pynmih ia kane ka poem. Kito ki dkhot ba u myllung rwai shaphang ba ka bneng ka don ha u hi ka long ka jubab u Jisu Khrist ia ki synran jong u. Kiwei pat ki khmat ba u kwah ban khmih sha ka mariang kiba

long ki khmat ba u Sibmatlah u peit sha ka mariang ki pynsawa ia ki khmat da kiba u John Milton u lah ban iohi "of things invisible to mortal sight".

Ka rukom ba u jied ban pynrung ia kito ki symboh pyrkhat ka long kaba dei iaroh, namar ym baroh ki nongpule kiba suba ba kito ki symboh ki iai phalang ha u haba u thaw ia kane ka poem. Hynrei ha kajuh ka por, kane ka poem ka pun la ka jingkieng sha "U Lum Shyllong".

———

XVI. U LUM SHYLLONG

HADUH ka snem 1931 kine ki laiñ kim put don :

Ka lyer, u slap, u thah, u phria,
    Shirta ia me ki shoh ;
Ka sngi ba thiang ruh kumjuh hi,
    Ia me junom ka doh.

La pynrung ia ki imat ha ka snem 1936. Ha kane ka poem u Soso Tham u la phla lynter ba ka poem ka mih na ki jingsngew bad jingpyrkhat jong u shaphang u Lum Shyllong. U kren da lade hi, kumba ha "Ka Duitara Ksiar". U iathuh ba u ieit ia u Lum Shyllong bad u kwah ban kiew na kliar jong u ban peit ia ki sawdong ka ri. Ka lyer ba beh na u ka long kaba pyngngad bad bajem jai. bad ki wah ba mih na u ruh ki tuid sha shatei bad shathie baroh shisnem. Ka jingsawa kine ki wah mynlyïur ki don la ka khubor ha u myllung. Ka Umshyrpi bad Umjasai kin long hadien ki wah ki blei ha kiba ki ksuid kin ym ioh jaka shuh. Harud kito ki wah u ngap bad u lwai ki minot ban lum ia ka umngap na ki syntiew bad rah sha la ki khun.

U myllung u ngeit ba ki lum ka ri Khasi baroh ki peit sha u lum Shyllong kum ia u syiem jong ki. Ka lyer, u slap, u thah, u phria ki shoh ia u lum, hynrei ka sngi pat ka ieit bad kyrkhu ia u. Ha ranab jong u ki thei bhabriew ki rep ha ki aïom bapher, ki trei minot bad ki dih na ki um dait thah ba tuid na ki ranab jong u. Ka skei bad kiwei pat ki mrad, u riewsniew ruh ki shu peit lyngngoh ia kita ki kynthei nongrep kiba phuhmat ha la ka kam, namarkata ka nam jong ki kan im junom. Ki long ruh ki briew basuk mynsiem, bad u myllung u sngewhun ban iohi ia ki ba ki thiah suk ha la ïing hadien ka jingtrei mynsngi. U ju leit bunsien sha lum Shyllong ban iap bieit ia ki, bad ban dih um ruh na ki. U kwah ban im kum u lum Shyllong na ka bynta la ka ri.

Balei u myllung u "ieit tam" ia u lum Shyllong? I donkam ban bishar bniah ia kane ka jingieit batam. Haba pule ia ka dkhot banyngkong bad bakhatduh, ngi sngewthuh ba u ieit ia kiwei pat ki lum ka ri Khasi ruh, tangba ka jingieit ia u lum Shyllong te ka la tam. Une u Lum u long u bajrong tam ha ri Khasi-Pnar. U jrong 6445 phut na sla duriaw. Na u ki mih khyndai tylli ki wah wat la u myllung u ñiew kyrteng tang ia ka Umshyrpi bad Umjasai kiba tuid na sor hi. Ka jingbeh ki lai jaid ki lyer (ka lyer ba beh jai-jai kaba pynkhie ia ki er batemon, bad ka eriong bawan bad u slap), ka jingpyngngad ki ranab jong u, bad ka jingsei soh jong u, kim biang ban ieit palat namar ha kiwei pat ki lum ruh lah ban lap ia kito ; don ki lum kiba dang kham seisoh ban ia u lum Shillong. Shisha u Diengiei, u Rapbleng, u Raitong, ki Bahbo Bahkong kim duna ha kane ka liang. Don ruh ki lum kiba don ki pynthor kba ha trai.

Ia ki sim ki doh, ki ngap ki lwai lei lei lah ban shem kham bun ha kiwei pat ki lum. Ki nongrep ruh kim duna ha kiwei pat ki lum, katta ruh bad kynthei bad shynrang. Baroh ki suk mynsiem wat la ki duk ruh. Hadien ba ki la thait baroh shisngi, ki iohthiah suk mynsiem kat ki syiem hi; namar kim don ei ei ban khuslai ha ka jingim jong ki.

Lah ban sngewthuh ia kane ka jingieit kyrpang tang lada ngi shim ia u Soso Tham kum u nongshong shnong ka sor Shyllong. Ka sor ka ioh umdih na une u lum, ka wah kana pynmih ding elektrik ruh ka mih na ujuh u lum. Hynrei kito kim biang satia kat ban da ieit tam. U Soso Tham u angnud ban long kum uta u lum :

Nga ieit tam ia me lum Shyllong,
Shirta kin leit ki sngi ;
Ba ngan da lah ruh kum ma me
Ban im namar ka ri.

Na ka jingkdew sha ujuh u lum ha bun ki poem, ngi iohi ba u Soso Tham u ioh mynsiem na une u lum ban seng la ka phawar. Ynda u la pyndep ia ki katto katne ki poem u la sngewthuh ba u la long uba nyngkong eh na ki para Khasi uba thaw poitri ha ka dur ka phong jong ki myllung

leit mariang. U don ka jingangnud ban long syiem myllung katto katne snem la haba u dang im ne ynda u la leit noh; bad ba ki myllung ka ri Khasi kin bud ia ka nuksa jong u kumba ki lum Khasi ki peit sha u lum Shyllong.

——

XVII. KA NAM

KAWEI ka puriskam ka iathuh ba don kawei ka briew kaba ioh khun kynthei bad ki jer kyrteng ia ka ka Nam. Kane ka Nam ka ju ialehkai bad ki paralok ha trai ka jri ka kya, hynrei kim ju shah ba kan leit sha jngai ioh rong u khla. Ka ju thum khun bynriew, ha phyllaw ïing bad put mieng ha pung tong um. Ka iam jur haba ka ur, bad haba sat jyntah hynrei ka en kloi tang shu batai ka kmie. Ka bud ia ki paralok sha lum bad sha pynthor haba ki leit tong dohthli. Ka kmie ka syier ia la ka khun, bad haba ka bud ia ka ka pyni sha suiñ sha ki lyoh thoh broiñ bad ka kular ruh ban wanrah sohbrap bad sohlang. Ka Nam ka kohnguh bad ialehkai bad la ki paralok ha kper.

Ka Nam ka la san mynta, ka la iehnoh ia ka shutïew, ka shet jakai namar ba ka la biang ka por ba kan leit siew sha ïew. Ka la nang ban trei ki kam ïing kam sem baroh naduh ka shet ka tiew, ka sait ka khlieng. Ka la lah hi ban leit trei lyngkha bad leit thoh dieng. Ka Nam ka ju rwai ki sur bathiang kum ka wah duit haba ki left iaid lynti sha lyngkha. Haba ka leit thohdieng ka rat ia ki syntiew iewbih ban thung ha kper la jong. Ka jingbhabriew jong ka ka pynshai ia ki phud um ba ka leit dih um. U nongshohnoh u tieng ia ka bad um nud ktah sat'a. U shñiuh jong ka u jrong itynnat, bad mynta ka la dei ka por ba kan peit ia u samla babhabriew, uban ri bad sumar ia ka. U myllung u iohi ia ka ba ka leit ïew hynrei um tip la ka dei ka briew ne ka puri. Ka Nam kam don shuh ha ka pyrthei, ka la poi sha kper u Ñi Lurshai da kaba kiew na ka jri kya bad ka iohthiah suk bangta.

2

Ia kane ka poem u Soso Tham u la thaw na *Ka Jing-iathuh Khana Puriskam* u Rabon Singh. Hynrei um shym la bud thik ia kaba la iathuh, lehse um hun khlem da pynrung ia ka jingsngew kynjah bad sngewbynnud de ia ki tyngshop babha jinglong bad ba la palat ia kiwei pat ha ka dur ka dar. U la shah ia ngi ban shu iohi ia ki katto katne ki jingjia ha ka plot u Rabon Singh. Hynrei kan jia

kumno pat lada ngim ioh pule shuh ia kato ka kot barim? Shisha katto katne ki jingkylli kin pyndum buit ia uno uno u kritik khlem katei. Um lah ban batai (a) balei ba ki paralok bad ka kmie ka Nam ki khang ia ka ban mih shabar, ne bud sha khlaw; (b) balei ba uta u khla un rong tang ia ka Nam bad ym ia kiwei pat ki khynnah; (c) balei ka leit kiew nalor ka jri ka kya sha kper u Lurshai.

Ka poem hi kam lah satia ban ai ka jubab. U kritik uba shu pule tang na ka poem kum ki jong u F.R.Leavis bad kiwei kiba iakiew lieng bad u kin poi ha ka lyngngoh ngaiñ.

Lymda don lypa ka daw kito ki jingjia kim jia. Na ka jingiathuh khana ngi tip ba ka kmie ka la iakut ban ai ha u khla ia i khun ba kan sa kha tang ba un pynlait im ia ka haba u la lap ia ka ha lawthohdieng. Uta u khla u ju ap hajan kper bad u da ithuh bha hi ruh ia ka Nam naduh ba dang rit. Ka Nam ka kiew sha bneng namar ba ka tieng ia u khla. Ha 'Ka Nam' u Soso Tham ngim iohi ba ka Nam ka shah rong haba ka leit tong um, namar ngi iohi pynban ba u nongshohnoh u tieng ia ka; nalor kane, ka jingkiew jong ka sha kper u Lurshai ruh ka paw kumba ka leit khnang ban ioh shong suk bad u lok jong ka. Na ka Puriskam ba u myllung u la pynshong nongrim ia kane ka poem, u Lurshai bad u Bnai kim ai jaka rieh ia ka Nam namar ba ka phong sopti hynroh; hangne pat ngi i kumba u Lurshai u pdiang ia ka. Ia ki jingeh ba mih na kane ka poem, la weng baroh da u myllung Primrose Gatphoh, lada ngi wad jingbatai na ki para poem.

Ki symboh ba u la pashat ha "U lum Shillong", bad "Ka Duitara Ksiar" ki paw biang hangne la kumba kawei ka poem ka bteng na kawei pat. U briew baiaid runar ha "U Lum Shyllong" u la kylla nongshohnoh hangne, hynrei u tieng kumjuh ia ka Nam kumba u tieng ia ki theisamla. Ka jingwad nai-khadsaw-synïa ka Nam ka syriem kumba wad Lur Mangkara ka mariang hi.

Nalor kito ki jingphalang na la ri, u Wordsworth u dang sawa kumjuh hangne ruh. Kumba ka Cuckoo u Wordsworth ka long ka Rngai, ka Nam ruh ka paw ha u

Soso Tham kumta. Nalor kane, ka jor tynrai ka jingkynjah ba ngi pule ha ka "Lucy Gray" u Wordsworth ka bud ia u Soso Tham haduh hangne ruh haba u pyniaid ia ka Nam "Na phud bakynjah jar!" bad haba —

Hapoh ka krem barieh u bnai
Ka iohthiah suk hangta.

Ia ka dkhot 6 na ka "My Mother" jong ka Ann Taylor (1782-1866) ia kaba u Soso Tham um shym la pynkylla Khasi la pynrung khyndiat hangne ba ki arlaiñ ka dkhot 4, kato kaba kren shaphang "i khun bynriew" :—

Who dressed my doll in clothes so gay,
Who taught me pretty how to play.

Ha phyllaw ne ha shakiar ïing
Ka thum i khun bynriew.

Ka daw ba la ieh ia ka kam long namarkata ba ka "iadei tang ia ki khynnah kynthei" kumba pynkutnia u kritik ba mynshuwa. 1

U Soso Tham u kwah imat ban tip ia kita ki *story* ba iathuh ka kmie ka Ann Taylor ia ka haba ka ur, bad u ai ka jubab ha kane ka poem. Ka Taylor ka rwai :—

Who ran to help me when I fell,
And would some pretty story tell.

U Soso Tham pat :—

Ka tang shu ur hángtei hangthie
Ka Nam ka lynñiar kliang ;
"Wat iam seh khun," ka ong ka kmie,
"Ba lait ka khnai, iaid biang."

U bteng ia khana ne story haduh ka dkhot 6, 8 bad 9.

Ka poem ka long kawei na ki Rwai-Parom (ballad) bapaka ha ka ktien Khasi naduh ka plot haduh ka sur.

1. F. M. Pugh, *Ka Jingiarap ia ki Kot B.A. Khasi (Bynta III)* Sla 6

XVIII. KI KHUN KA MARIANG

U MYLLUNG u lap ia ar ngut ki khynnah sharai masi shipara basah khunswet ha shiteng lynti ban leit jingiaseng sha kawei ka shnong ha ka sngi U Trai bad u la kren ia iaid artat bad ki da kaba kylli jingkylli de. Ki khynnah ki iathuh ba ki leit jingiaseng bad ki kwah ban poi kloi namar ki myntoi na ki jingrwai bad jingduwai. Haba u tyrwa ban iaiaid lang bad ki ruh kim pdiang namar kim tieng ei ei. Ha ka jingiohi u myllung kine ki khynnah ki long kiba tipsngi bad ki bahok ; ki long ki khun baduk bad kim don jaiñ bapher ban kup. U shñiuh u barit u long u bakdor. U kynmaw ba u kit jasong ha pla, ba ki dei ki khynnah nongkyndong. Ha ki sngi pohīa pat la lap ba ki nang lut ia ki kam nongkyndong baroh namar ba ki bud kyieng "ua ban da lap."

La iathuh ruh ba "ki dei ki khun u thah u slap" bad ki shah ia kito baroh haba ki trei. Ki tip kano ka jaka bangiew ba ma ia ka jingim, bad kumno ban riam sim, ban kem dohthli, bad kumno ban pyndonkam ia ki kynja saidieng. Ha lum bad ki masi ki pynmih bunjaid ki sur na ki sharati jong ki, bad ki nang bha ia ka jingbang ki masi ban bam.

U myllung u la tyrwa sa arsien ban iaid lang bad ki hynrei ki rai ban iaid hi tang para ma ki, namar ba u kpa jong ki u bthah ban "Iaiaid tang arngut hi." Ki iathuh ba u kpa jong ki u thiah pang bad i kmie pat i la khlad noh. Baroh kaba ki iohsngew ha jingiaseng kin sa iathuh ha la u kpa. Ki angnud ban pynsngewbha ia u kpa jong ki.

U myllung u iathuh ba ki dei ki khun ka mariang hi, kumta u jam shaphrang ban ieh ia ki tang arngut.

2

U khun jong u myllung, u Francis Gatphoh u iathuh ia nga ha ka snem 1978 ba la thaw ia kane ka Rwai Parom na ka bynta jong u bad la u para, u Albert Gatphoh. Nga kwah ban bishar ia kane ka jingiathuh shwa.

Ka long kaba shisha ba ka kmie jong ki ka Kerila Gatphoh ka la khlad noh mynba ki dang rit bad ba u Soso Tham u pang khrew na ka jingtymmen. Pdiang ruh ba kine ki arngut shipara ki lah ban leit jingiaseng bad la ka ja-sngi bad ba kin sa iathuh ia kaba ki iohsngew na jingiaseng ha la u kpa. Hynrei ki khun khatduh u myllung ki leit skul naduh dang rit, uwei lei lei u la pyndep ia ka B.A. de. Namar ba kim ju sharai masi, ne bud ia u kyieng, kine ki khynnah khun swet ba la rwai ki dei kiwei pat. Ka poem ba u kpa u thoh ia iwei pa iwei na ki sawngut ki khun shynrang ka long kato kaba tang ardkhot ba la ai kyrteng "Nga sah khunswet" bad ka paw ha nga hi ba baroh saw ki la lah bha ia ki kyntien baroh :—

1. I Mei ha pyrthei im don shuh
   Te kumta ngam ju klet ;
 Ba tang i khynnah rit nga long,
   Bad ba nga sah khunswet.

2. Hajan hajngai nga leh tipsngi
   Nga iaid tip briew biang biang;
 Ba in sngewbha i Pa ba pli,
   Jingieit ngan siew kylliang.

La pynkylla tang khyndiat eh na kaba ki khun ka mariang ki kren : ki dkhot 16 bad 17 hi long kumne :-

I Mei ha pyrthei im don shuh,
  Te kumta ngim ju klet,
Ba tang ki khynnah rit ngi long,
  Bad ba ngi sah khunswet.

Aiu ngi iohsngew ne iohi,
  Ngin iathuh pat biang biang;
Ba ngin pynsngewbha ia i Pa,
  Kumta ngi iaid kyrpang,

Nalor katei ka jingainia, u Soso Tham hi u kam ba u iakynduh ma u ia kita ki arngut : lada ma u pat u thiah pang kumba iathuh ki khynnah, kumno un lah ban iakren

bad ki ? Ka kyntien "ngam" bad "nga" ha ka dkhot bakhatduh ki dei kiba mih na u Soso Tham hi namar ki kyntien.

Ban ngam napdeng ki lok ki jor
Shapoh ba marwei jlang

ruh ki iadei bad ka jingmlien jong u hi. Kine ki khynnah kim dei ki khun jong u.

Ka jingkynmaw ieit ia ka jingim ki nongrep bad ki khun jong ki ha ki thaiñ Shangpung bad Mawkaïew mynba u dang trei hangto ka sawa bunsien ha kane ka poem. Ka ju jia bad ka jia haduh kine ki sngi ruh ba ki khun Khristan ba sharai masi, ki leit jingiaseng haba long *sub-district* ne *presbytery* hajan shnong, bad ba ia ki masi la phah ap da kiwei pat kibym ju leit jingiaseng. Kiba kum kita ki tip lut ia ka khlaw ka btap hajan shnong. Ki dkhot 6 - 12 bad 18 ki long ki sakhi ban kyrshan ia kane ka nia. Ka poem ka long kaba mih na ka jingpule ia ka "We are Seven" bad "Alice Fell" u William Wordsworth. Ia ki symboh pyrkhat na kitei ar la pyndonkam sa ha "U Sandy" de. Ki khynnah ki dei tang kumba u la iathuh, "Ki khun ka Mariang". Kaba bat ia ka jingsngew jong ngi ki nongpule ka long ka jingshlur bad jingsngewrit, ka jingieit, jingkohnguh bad jingburom jong ki ia la u kpa bad ka jingsngewthuh jong ki ia ki jingmyntoi ba ki ioh na ka jingmane ia U Blei Nongthaw Ki long ruh ki badon akor shibun ha ka kren ka khana bad ki jubab donakor ia ki jingkylli baroh.

XIX. KA BIRIA U BIEIT

U BIEIT u dei u khun marwei ka kmie uba la poi sha kliar ka jingmut jong u tang da ka jingiaishah bad ka buit. Ka jingmut bathymmai ka rung ha u ha kawei ka miet. U khih pisa marwei, u mih u rung na ïing shabar bad nabar shaïing. Ynda ka kmie ka la suba ei ei ka la kylli ia ka daw. Mar kumta hi u batai bad pyni ia la ka jingtbit, ban sharai masi ha ïing Syiem. La um nang ban kren u tbit ban trei kano kano ka kam bad u sngewthuh lut ia kaba iakren. Ka kmie ka sngewsyier ban leit pan kam ia u, pynban ka kular ban pynhun ia kata ka jingkwah khyllah.

Ha ka step babud ka ialam ia u Bieit sha ïing syiem ka da dem da nguh ia ki syiem. U syiem babha u kylli ia ka daw, bad ka kmie ka iathuh ia ka jingkwah u khun bad ia ka jingtbit jong u ban trei kam. U Bieit u shong ha kyndong bad u sngap ia ka jingiakren baroh. U aidak ha u syiem ba u nang ban puh ktieh, bad u kyrngah khlieh pat ban iathuh ba um nang shad mastieh. U Bieit u la sngewthuh mynta ba u Syiem u mon ban thung kam ia u, u myllung u batai ba u Bieit u leh kyllut khnang namar u don ka thong ban kot.

(U Phlang)

Ki shakri ba la don lypa ki sngewlyngngoh ba u syiem u kwah khot shong shakri ia kum uta ubym nang kren ruh. Ka mahadei ruh ka ilyngngoh kumjuh. U syiem u batai ia kaba u Bieit un sharai masi. Tang shu iathuh u syiem, ka mahadei ka pynpaw ba ka isuba shibun ia u Bieit namar ba ka ithuh ba "u bun ki jingpyrkhat". Kata ka jingiakren ka la ktah ia u Bieit namar u la dei na matïong bad kaba u sngewthuh khyndiat minit mynshwa imat kan long kai. Ka kmie jong u ruh ka sngew kumta hi, ka khublei ia u syiem bad ka mahadei ba kan leit noh bad la u khun. U syiem u pyni ba ym dei ban shu leit noh kumta khlem da kaba khmih lynti ba ka akor jong u hadien kan pynjem ia ka jingsuba ka mahadei.

Ynda la miet u thiah harud ding bad u kut jingmut ban trei haduh ban da ioh shongkurim ia ka khun syiem. Ka kam jong u ka long ban sharai masi kumba u la thmn. Ha lum ne ha la ïing u shu kien "lu-lu le-le" u shu kdew shane shatai, hynrei ym don kaei kaei ruh kaba um pei phang.

— (U Miaw)

Bad ki para basharai masi ruh u leh kumta hi hynrei ki iabeh sim kumjuh hi khlem wit ei ei. Shisien haba kawei masi ka jah u la leit wad ia ka. Ki paralok ki la khang pyrshah "wat leit ioh kem u khla" hynrei u leit marwei khlem tieng shapoh ka khlaw bangiew bad bym don jingkut. U iohsngew ia ka jingsawa bangiew ba ka mariang ka pynmih, pynban um rieŋ u ryngkoh ia ki maw bad u tur sha ki riat ruh.

Ka khlaw ka long kum kawei pat ka pyrthei. Ki mrad ki ialeh para ma ki. U khla u ap kyrbei, ka dngiem ka tih kyieng, u bseiñ bad u hati, bad kiwei pat kum u thlen, u sew suri ruh ki don ka jingialeh ha la ki bynta ka khlaw, ki thap ban bam ia ki mrad kum ki sier, ki skei bapli. Kito ki mrad kim ju thiah suk namar kim ju kdang thikna. Hapdeng kito baroh ba u Bieit u iohi, u sngew sa ka jingkyrhuh u khla kaba pynkhynwin ia ka khlaw hi baroh kawei. U Bieit um tieng satia. Ynda u la poi ha ktieh u lap sa ki dien khla bad ka syrwet snam bad u la thikna bha ba uta u khla u la rong ia ka masi jong u, bad u bud ter ter nangta. Ynda u poi ha sañium u mih u khla khyrwang bad u peit pyrshah ia u Bieit. Ki khmat baitriem u khla ki lip rong ha khmat u Bieit, U leit phai sha ïing bad u thiah suk khlem da ruma ia ka jingngiew ka khlaw.

— (Ngun Ŋgun)

Baroh ki shakri u syiem ki ju ialang man ka miet ha ïing kawei ka mraw ba la tymmen. Ki ju iarap kam ia ka naphang hynrei u Bieit u dung kwai bad ka ieit ia u "arshah". Uwei na ki shakri u tem duitara bad u rwai pharshi shaphang ka jingbha briew bad ka jingsianti ka khun nyngkong u syiem. Ki shakri ki muja ban sngap ia ka sur bad ia ka jingrwai bad ia ka jingbha ryndang jong u.

Ka mraw tymmen ruh ka ju iathuh khana ia ki hynrei mynta ka miet ka sneng ia ki ba kin kynmaw ba ka kyrdan banyngkong sha ka nam ka burom ka dei ka jingiam. Ki iathap kti, ki ia rkhie sngewbha kynjai, hynrei u Bieit um ju kren. Ynda la dep ka sur ki iathiah baroh, u Bieit de ha kyndong bad la ka ryndia tlem.. Um ju thiah khlem pyrkhat ia ka lawei, bad u myllung u la maham ba ynda u Bieit u ioh lad, baroh kin peit lyngngoh ia u.

— (U Dung Kwai)

Ym slem shuh nangta, u Syiem u hukum ia u Bieit ban ap ia ka khun nyngkong jong u, ka Shitala Koina, mynmiet katba kiwei pat ia ki arngut kiwei pat. U syiem u phah ap sawdong ka ïing ruh da ki shipai. U Bieit u thiah kum u ksew ha kyndong ïing habar bad u khriat namar ba ka la dei ka tlang.

Hangta u Bieit u iohi ba u khun riewspah ki briew u wan kai mynmiet bad ki iaiapmat kylliang. Kumta lajan man ka por uta u samla u wan kai bad baroh ki phla shem mynsiem bad iabam kwai thym khlem kheiñ briew ia u Bieit. Ki sngew kumba ki don ha ka ri basuk haba ki don lang. Ynda la dep ka "ia phylliew mynsiem" kumta, ka khun syiem ka sngewsyier ioh u shakri un aidak ha u syiem. Ka tyrwa shipiah ba un thied jingbam, hynrei um treh, u kyrngah khlieh habar katba hapoh pat u phuh samrkhie marwei. U samla ruh ba um suba ei ei ia kaban jia hadien: ban bun kam sa ka shnong ka thaw.

— (Shitala Koina)

U khun samla ki briew u long u basmat basting. U nang ban shet ban tiew; nalor kata u trei minot lynter khlem thait, hynrei u ju phah shithi teng teng sha la ka samla. Ha kawei ka miet ki la iakular ban iapoi kha da kano kano ka lad. U samla u phla ba um kwah khyndew ne shyiap, namar ka hima sima kam long eiei ha khmat ka Shitala Koina. Ma ka de ka kular ban bud ia u kat shaba u lam. Kumta ki la iakut ban phet na ïing la shem taïew bad ki da iabuh sngi. U Bieit pat u wad lad ban pynpulom ia kata ka jingthmu. U samla u la kloi ban iaid pyrshah ia

ki kmie ki kpa ruh bad wat ia ki jingeh baroh. Namar ba la ia pynbeit por, u ong ruh ba un ym wan kai shuh sha ka. Kin iakynduh syndon ha ka step ba la iakut, namar u la sngewshngaiñ ba kan long baroh kumba la thmu.

U Bieit pat u leit sor dang dum sha ïing ka kmie uta u samla u bad iathuh ha ka ia baroh kaba u khun jong ka bad ka khun syiem ki la iakut. U la kyrpad ruh ba kam dei ban die ia u. Ma ka ruh ka kular. Naduh kata ka sngi ka bud ia u khun ha kti ha kjat, bad ha ka miet ban poi ka step bakhraw "kam thiah" wat tang shi khmat ruh. U Bieit u sngewbha shibun ba ka jingthmu jong u ka la long kam.

Ynda la poi kata ka sngi u samla u lum ki tiar ki tar, u la pynkhreh ia u kulai de, namar un mih dang dum na shnong ha kata ka step.

— (U Jylluid Tmain)

Ha kata ka sngi shwa ban poi ka step ba la iabuh bad u "Ieit" ka Shitala Koina ka trei ka ktah kumjuh hi khlem da pynidak ei ei ruh shabar. Mynmiet, pat ban ioh khreh ki tiar ki tar ka ai ha u Bieit ia u khaw bad ka phah kem sylar ba un iabam bad ki para shakri ha ïing ka mraw. Ma u ruh u leh kumba la bthah. Ki ia shet ia tiew mynmiet. Hynrei katba ki dang ia kren, u Bieit u jah bad u leit sha la ïing ban khreh u kulai bad ki jaiñ de. Tang shu riew u syiar nyngkong u pynmareh na khmat ïing ka Shitala Koina ha ka jingstet. Ma ka ruh ka bud nadien halor la u kulai. Katba u dang pynmareh, um phai tang shisien ruh. Ka la pyrta busien, um sangeh. Khatduh ynda ka la ithuh ba ka la thngan bad sliang, u sangeh ban phai sha ka, dei hangta ba ka lap ba dei ma u. Ka la tip mynta ba u long u briew babun buit. U rkhie bad mynta te u heh kat u skong hi. U kubur ia ka jingnang jong ka ban shongkulai, bad ban pynsangeh ia u. U ieit ia ka junom bad ka ruh ia u.

U myllung u ong ba u ju iohi ia ki ha lum halor la ki kulai bunsien, bad ba ki trei ki ktah ia ki kam baroh.

2

Ia kane ka ballad la ai kyrteng "Ka Ballad u Baieit Donshkor" haduh ka snem 1931. Ka long ruh kawei na ki poem kiba la pynshitom jingmut ia u Soso Tham. Imat um put hun hi ia kaba ka long kumba ngi ioh ia ka mynta, bad lada ka por ka dang shah ia u, u lah ban dang pynkylla shuh shuh hangno re hangno. Ia kane ka jingshisha la kyrshan da ki kam jong u hi, Ha ka snem 1931, kam don haduh VII bynta. Ka "Ngun-ngun" ka dang long ka lynnong bakyrpang ha *Ka Duitara Ksiar* bad u ai kyrteng ia ka "U Nongrep (Ha khlaw bangiew)," "Ki saw Aiom" ka dang long ka jingrwai u Baieit. Nalor kata, la bujli kyntien jin ha ki 27 dkhot, la bsuh shuh shuh sa 15 tylli ki dkhot thymmai kiba pynbha bad pynsniew dur ruh ia ki bynta ka poem. Ki dkhot ba la bujli kyntien ne pynkylla ki long 7, 12, jong" I (U Phlang) ; 5, "II (U Miaw)", 2, 5, 6, 10, "III (Ngun-ngun); 3,7,8, "IV (U Dung Kwai)."; 4, 8, "V (Shitala Koina), 2,3,5,6.8,9, 14 "VI (U Jyllud Tmain); 4,6,7,10,11,13,14, bad 15 "VII (U Skong)"; Ki dkhot ba dang bsuh hadien ka 1931 ki long ka Epigram na khlieh eh, 1, 16 (U Phlang) 11 (Ngun-ngun), 10, 13 (U Dung Kwai) 2,3,6, 10, (Shitala Koina), 7,10,15, (U Jyllud Tmain); bad kaba khatduh eh ha (U Skong). La weng ia ka jingrwai u Baieit Donshkor baroh.

Ka daw ba la pynkylla kyrteng ia ka poem ka mih, imat na ka daw ba u nongthaw u artatien la ka dei ne em ka ballad haba ka laiñ banyngkong bad balai kim iahap kyntien (ne sawa). Kawei ruh, lada u la pynsah ia kajuh ka kyrteng ki nongpule kin sngewthuh lypa ba u Bieit um long uba kyllut kumba long ki bieit baroh. U la pynkren kumta hi ia u Bieit :

"Bad la baroh ki bieit kum nga
Ki kyllut de artad ;"

ong u Bieit ha la ka kmie.

Namar ba don kito ki jingkylla, sngewdei ban thew tarajur ia ka dor jong katto katte ki kyntien bad ki dkhot thym- mai.

Ka epigram ba la pynrung ka kular ia ki nongpule ka

mon balaitluid ban rai, hynrei ka dkhot banyngkong eh ha "U Phlang" kumba ka long mynta ka da iathuhlypa noh ia ka jingkut ka parom bad ki nongpule kiba wad tang ia ka parom bad kiba la ioh pule ia ka ba la thoh u Rabon Singh ki lah ban ym pule shuh namar ki tip ba u dei ujuh u Bieit uba la leh thawnang khnang ban kot sha la ka thong. Ka dkhot 16 (U Phlang) ka duh ka dor, haba u Soso Tham u "set kyllut" ia ki shkor u Bieit ia uba u la pynkren ba um shym kyllut. Kam don jingmut satia ha ka parom. Ka jingbsuh ia ka dkhot 13 "U Dung Kwai" ka pynblad ia ka Parom namar ba ka wan shwa ba u Syiem un phah ia u Bieit ban ap ia ka Shitala Koina, wat lada u bsuh ia ka kum ka dkhot 2 ha ka bynta V ruh, ka jingpynpaw khah khah ia la ka jingsngew, shwa ba ka Parom kan iaid kam iadei dur bad ka Ballad. Kaba leh kumne ka pynpaw ia ka jingdum jingmut jong u nongthoh. Ka ballad ka ju iaid kumba khana parom u Khasi hi. Ka jingpynap shipai jong u ia ka ïing ka Shitala Koina jin khadar syrtap haba u bsuh ia ka dkhot thymmai ha ka Bynta V ka paw bieit shikatdei, lada sawdong ia ka ïing yn ap da jin katta ki shipai, ki la dei ban long ki shipai dewbyrtha ba tang shisyrtap na ki ruh kim iohi ba kiew u "Ieit" ne "U Sierlapalang" mynmiet sha ka khun syiem. Lada ka pynap shipai jin katta ym donkam hi ruh ia u Bieit ban ·ap habar pat. Lait noh kaba buh por ba ki samla kin phet na shnong ka dkhot 6 ka bynta VI ruh kam idei ban pynwit ia ka jingiakren jong ki, namar ka dkhot 14 ka la biang ban sngewthuh ia ka phang. Ban pynthiah sngi ia u "Ieit" shwa ban poi kata ka step ba kin iaphet, kumba la leh u myllung ha ka dkhot 10 ruh ka la kloi than, koit lada la kwah ban bsuh ia ka bad ban leh da kumwei pat bad katta ruh ha ka bynta VII ym hangto. Ka dkhot 15 ka pynsniew dur kumjuh ia ka bynta VI ba la pynkhreh ia u Ieit ban khreh noh hi haba sa shitaiew u ioh por. Dei ban bishar ia kato bad ka jingjia ha ka step babud ia ka miet khatduh ba ki samla ki iabuh por, ha kaba u Bieit u leit poi sha ïing ka kmie u leit ka Shitala Koina. I kumba ka jia ha kajuh ka sngi pynban. Ia ka jingdonkam kato ka dkhot la theh umpjah haba ngi iohi ba ka khun syiem ka dang ioh por sa shisngi ban trei kam bad pynkhreh. Ka jingpynkhreh babiang por dei ka jong u Bieit bad ka khun syiem. Kaba u Soso Tham u la pyndep ha ka 1931 ka biang, khlem kato ka dkhot.

Ki jingitynnat ba iaid beit ki jingjia ki long tang khyndiat eh ba la wanrah da ka jingbsuh dkhot thymmai. Ka dkhot 11 ka bynta III ka pyningiew ia ki nongpule Ka dkhot 10 ka bynta IV ka iarap ban pyni ha ki nongpule ban iohi ia ka sap riewtymmen ha ki kynthei; ka dkhot 3 ka bynta V ka iathuh ia ka rukom ap u Bieit, bad kumno u thiah ha ïing ka khun syiem ba "U dor khohsiew, Ba khriat u kyiuh thot thot." Ka jingbsuh pat ia ka dkhot 6 ha kajuh ka bynta ka pynsuha ba ki khynraw ki la lah iasdang noh hi ia ki kam baarngut namar la ong ba "ki iaphylliew mynsiem" ha ïing la kum ha Eden, bad ba ka Shitala Koina ka tieng ioh u Bieit u leit aidak ha u Syiem. Namar ka long kaba lah ban jia ka jingbsuh ka idonkam. Ka jingbsuh ia ka dkhot bakhatduh ruh ka iadei dur bad ka parom ba la rwai, hynrei kan iaid ryntih lada kaba u myllung u iohi ia ki ha lum ban long ka bakhatduh, namar ka iadei dur bad ka jingsngew myllung ba la rwai.

Halor ka jingbujli kyntien ruh lah ban bishar kumjuh.

Ka laiñ 4 dkhot 7. V "Nga sting ruh bad nga smat" kumba buh mynshwa ka kham bha namar ha kiwei pat ki bieit ym shym la pyndonkam ia ka kyntien 'dei'. Kaba 12 kajuh ka bynta ka kham bha ban ia kaba mynshwa kaba pule kumne :-

Ka shapuloit ka kmie u kbeit,
Ki sner sim ïing ka phòng :
Kumta shikmie shikhun ki leit
Sha kper u syiem ban prong.

Katei ka barim ka iathuh ia ka jingpoi sha ïing syiem hadien ba ki iakren bad u syiem; ka dkhot thymmai ka pyni ia kaba jia ha kamra u syiem. Ka dkhot II. 5 ka kham bha ia ka barim. Ka jingbujli na ka "Ha pneh ka Mariang, jngai na shnong" sha kaba mynta ha ka dkhot III. 2 ka pyniadei ia ka jingbsuh ia ka bynta baroh kawei; ki jingpynkylla ha ki dkhot III. 5, 6 bad 10 ki pynjlih ia ka parom. Ki IV. 3 bad 7 ki kham bha ban ia ka barim; hynrei "wat la ka ja sohriew u khem" (dkhot 8) ka kham sngew poitri ban ia ka bamynta. Ha ka dkhot V. 4 ruh "U liat ym tip na ei" kim khanglad shuh ia ki Khasi ban

iapoi kha badno badno tang ba bad kibym dei kur dei jait. Katba "ka jaid ubym iadei" mynshwa ka pynsngew ha ngi kumba ngi don ki khrawjait bad pohjait de ha ri Khasi. Ki laiñ bamynta ha ka dkhot V. 8 ki pynduna ia ka kam u Bieit na ka "theh sha" sha ka "iasong" kaba mut mynta ba u iasong ia ki jaiñ la jong ba khriat eh, ym ka iasong kwai. Ki laiñ barim ;

U Nai Khadsaw synta jar jar
Ia ki rymmuiñ u wiat

ki la pynkhraw lypa ia u Bieit. Ka lah ka "Ngeng-ngeng u kyrngah khlieh" ha ka Biria. Ka jingbujli kyntien babun eh dei ki bynta VI bad VII. Ha "U Jyllud Tmain" ki laiñ 2 bad 4 bamynshwa jong ka dkhot 2 ki shai bad kiba thymmai pat ki pyndum jingmut ia ki nongpule kiba lah ban pyrkhat ba ka dkhot ka thew ia u samla ka khun syiem. Ka dkhot bamynshuwa ka pule :

Ka sngi ka mih ka sngi ka sep,
U plie u khang masi ;
Shitaiew ruh shisien arsien —
U leit ban ai shithi

Ki kyntien bamynshwa ha ka laiñ balai ki dkhot 3 "U ban iohsngew ka soskular" ki kham sngewtynnat ha ka poitri ban ia kiba mynta, hynrei ki bathymmai ha ka laiñ basaw ki kham iadei bad ka phang ban ia ki "Ki sim hapoh u sieid" kumba mynshwa. Ha ka dkhot 5 ki kyntien "ko ieit" ki kham bha ban ia ka "ryngkat"; hynrei "u ruh jar-jar baroh shimiet" kumba mynshwa ki kham bha ban ia "Hangta hangta u Bieit baproh" ha ka dkhot 6 laiñ 3. Ka jingbujli da u "Sniang Mawphu" ia u "Dulun reng" kam da pynpher ia ka jingmut u nongrwai; hynrei lada pyrkhat pat ba lah ban don ka shnong Khasi kaba kyrteng "Maw-phu" naduh ki por bathoh ia ki kyntien bad ba ka meta-phor ka thew ia u briew (kita u samla), sngewlong salonsar u "Dulun reng" kaban ym pynsngew wit ia ki nong-Maw-phu. Ki kyntien "Ngan leit noh, ho" pat ha ka dkhot 9 ki kham bha ban ia ki "good night good night" bamyn-shwa, kumjuh ruh ki laiñ 1 bad 2 ka dkhot 13 ki kham

iadei dur bad ka khyllipmat bathymmai ia ka kmie u 'Dulunreng' ban ia kaba pynkhleh bad kaba u Bieit u la leh kata :

U tang shu mih u seng phawar
Ka shlim ka pulo ha bilat;

kumba mynshwa, kaba lam pynban ban pynrung ha ki nongpule ba u 'Dulun reng' u dei u khun saheb, namar, mynshwa la iathuh ba u long na "ka jaid ka bym iadei" bad ba la pynkren Phareng ruh (goodnight, goodnight) ia u. Da kaba pynkylla, khamtam ia kito, u Soso Tham u la pynlong Khasi ia baroh, bad ia khyndiat na kaba u la iakynduh ha Jowai mynba ki sahep khynraw ka sorkar ba poi shata, ki iapbieit ia ka jingbhabriew ka samla jong u.

Ka jingbujli kyntien ha ka bynta VII ka weng noh ia kaba ka khun syiem ka bthah ia u Bieit ban wan phai lastep ha ka dkhot 4, bad ka pyni tang ia kaba u Bieit u leh. Ka dkhot ka pule mynshwa kumne :—

Sawan sha ïing la dang ngir ngir
Ruk-ruk shi narsuh ki Japieh
U khun ba kha mih sngi ka kmie
Nguk nguk u kohnguh khlieh.

Kat kumba ka paw mynta, ka Shitala Koina kam kwah shuh ba un wan la dang step.

Ha ka dkhot 6, ngi pule mynta ba u Bieit ruh u ia "kynslip" ia ka "jyntah bang" shwa ba un leit noh sha ïing ka kmie la jong jar jar, kaba mynshwa ka iathuh ia ngi ba u la leit "shwa ban iabam". Ka pule kumne :

Hapdeng ba shit ka shet ka tiew,
U sieid u thyllah ka Paro :
Ynda lah shet sa ban ia bam
U Bieit u jah shano !

Hangne u kritik u don ar tylli kiei kiei ban jied. Lada u Bieit u jah hadien ba u la dep bam khlem pep kin don na

ki para shakri kiban ïohi ba u leit namar ki la iahun; hynrei lada u leit noh hamar ban sa bam kim put poi pyrkhat satia. Mynta ka dei ka por ba

U kynthih joit
Ha bym pyrkhat ki briew

namarkata sngew iahap ba ka dkhot kan sah kum ha ka snem 1931. "Halor u kulai sop sohbyrthit", ka bamynta ka kham bha ban ia "Halor kulai artet arsut" ha ka dkhot 7 namar um don por shuh ban pynphai shaneng sharum bad lada u leh kumba paw ha ka snem 1931 ka khun syiem kan lap ia u khlem ih ka por. Baroh kiwei pat ki kyntien ne laiñ thymmai ha ki dkhot 10, 11, 13, 14, bad 15 ki i iadei dur bad ka bynta bakut. Ka la.ñ "La lap u ksai ka dieng bathain" lei lei ka long ka babiang eh haba ngi ia kynmaw lang bad ka khun syiem ba u Bieileh bieit shisha baroh shisnem, bad ka "La lur u Ñiang thylliew sa lei" kam iahap dur bad ka khyllipmat namar ka pynjew mynsiem noh ia ka Shitala Koina bapli.

3

Ha kane ka ballad ngi lap bunsien ia ka jingpynbud u Soso Tham da la ki jong ki jingsngew kiba pynpaw ia ka jingkyrkieh jong u kibala jan pynhiar kyrdan ia ka poem sha ka Lyric. Kaba mynshwa ka kham duna na kito. Kane ka jingkyrkieh ka pynpaw ba um shym la buh lypa ia ka plot ka parom hynrei u shu rwai ia ka puriskam ba la iathuh da u Rabon Singh. U la leh ia kaba ki myllung kim ju lek, kata ban shim ba baroh ki nongpule ki la tip lypa kumno ka khana kan kut. Kane ka long ka jingduna na ka liang u nongthaw. Lada shim lang ia ka nongrim ba u seng kum u myllung ha kane ka ballad ngi iohi ia u kum u briew uba allad ia ka jingsngew shit mynsiem (emotion) ban mih la ka mih hi, bad ka jiugpuson kam da paw eh kumba ha "Ki Khun ka Mariang" bad "U Tiewpathaw", Na ka bynta ki nongpule kiba lah ban sngewthuh ia kane ka jingshem, lah ban sei biang kumba ban ktien ia ki katto katne ki dkhot ba la pynrung khlem dei por kiba pynsniew dur ia ki sur bathiang jong ka.

Ka dkhot 5 ka bynta II kaba u rung hapoh ka jingmut u Bieit bad ba u kynmaw sammut ia ki Aw jong u kam iadei dur bad ka por. Ka symboh pyrkhat ha ka dkhot 9 kaba mut ia kajuh ka biang eh namar la iakut ba un shong ha ïing u syiem. Kumba la kdew lypa na khmat, ha ka dkhot 13 bynta IV u Soso Tham u lah da rai noh hi ba u Bieit un ioh kam thymmai bad ba un pynlyngngoh ia ki babun. Kaba u pynsngew ia ki samla ba ka jingiakynduh lang teng khat kaba long "bneng ha snieh pyrthei" ka wan rah ia jingpynkut nia bakyrkieh eh haba kim pat ai la ka soskular ban ym iakhlad. Nalor kata kane ka long ka jingsngew u Soso Tham hi kaba u la pynpaw shai ha "Ka Lyer ka Dang Sieng."

Ban iathuh noh ba u Bieit u la khreh lypa ban "pdem ia u" khynraw ka Shitala Koina ia kaba um phohsniew, bad ba ka shnong ka khynwin namar u Bieit dang ha ka bynta V ka kloi than, bad ka buh kynroh ia ka jingiaid beit ka jingkhmih lynti ki nongpule, namar ki la sdang nangne hi ban sngewlem ia u samla, bad ban sngewsynei ia u myllung ba u kyrkieh than. Kaba u thoh ha ki dkhot 9 bad 10 bynta VI ka la biang ban batai ia baroh. Ia kane kajuh ka kynja jingmaham ngi lap sa ha ki "Heiho! Ioh dkut u khwai" kaba pynmih ia ka jingkylli mano ba ai ksai : u samla ne u Bieit ? Lada u la ieh kumba ha ka snem 1931 kane ka bynta kan kham itynnat. Tang ka bynta I bad VII kiba iaid beit khlem kynroh.

4

U tyngshop pdeng kane ka Biria dei u Bieit, bad ha baroh ki bynta ngi iohi ia u bad tang ia u hi. Kiwei ki don—u Syiem, ki shakri bad ki khun syiem, hynrei kim paw ha ngi kum ki tyngshop ba iajan bad u Bieit. Ngi lap ia u ha ïing ka kmie la jong ba u pyni lynti ia ka kumno ban poi ha Ïing u syiem. Wat lada ka kmie ka tip ba u Syiem u don lai ngut ki khun samla kynthei kam don jingsuba ei ei ba u khun jong ka u iapmat sa ia ka khun syiem. Kaba ka lah ka long ban iathuh ba ka sngewtieng ban leit sha u syiem. Wat kumno ban iakren bad u Patsha ruh dei u Bieit hi uba hikai ia ka. Kaba mih na ka hi ka long tang ka jingmynjur, bad ban khreh ialeit noh haba ka mahadei ka ishan khmat ia u khun jong ka. Ngim tip shuh

shibun shaphang jong ka na ka Rwai Parom, namar ym shym la ai bynta ei ei shuh ia ka. Ngi sngew sahnud ba ka long kumne. Ngi iohi ia u syiem bad ka mahadei ruh ba kim don bynta shibun ban leh. Kaba ngi i kumba u syiem u don bynta ka long ynda u Bieit u leit apmiet ia ka Shitala Koina, namar khlem ka hukum jong u, kata kam lah ban jia. Ki khun kynthei sa arngut, bad ki shipai khadar syrtap ki paw ha u kritik bamynta kum ki khunbynriew dew byrtha ym kum ki briew ka doh bad snam. Ngi iohi ia ka bynta ki shakri, bad kata ruh tang ha kawei ka jaka, ha ïing ka mraw tymmen. Ia ka Shitala Koina ngi lap ne iohi ha ka jingmut bunsien ba ka don bad u samla ne bad u Bieit, ym bad ki kmie ki kpa. Haba ka dang marwei ruh ka lah da shong noh ha ïing bakyrpang. Ka long ka samla ba sngew ieit, hynrei ngim iohi ia ka dur ka dar jong ka, ia ka jingheh jingjrong, ia ka khmat ka khmut ruh namar u myllung um shym la lah ban leh kumta. Ka long tang ka briew, hynrei ka trei ka ktah, ka khreh ka khrum. Ngi iohsngew ia ka soskular jong ka ha kawei ka miet ba ka la kloi ban iap bad "U Sier Lapalang". Kam kwah ban pynsngewsih ia u Bieit, ka tyrwa pisa ba un thied jingbam tangba um treh. Ka bakhatduh eh ba ka tyrwa ia u dei u khaw bad u syiar.

Kata ka dei ka miet khatduh jong u kum u shakri. Uta u samla ruh u don bynta tang ha ïing ka Shitala Koina hi. Ngi iohi pat ba ynda la poi kata ka step ban iaphet na shnong kumba la iabuh, um lah satia ban pyndep la ka kular, namar ba kmie joug u ka bud ha kti ha kjat.

U Bieit uba la bat sah ia ka jingmut jong ngi naduh ka sngi nyngkong haduh ka miet khatduh u la ioh ka jingairong airup bakyrpang na u Soso Tham kat haduh ban klet ia kiwei de.

5

Wat la u Soso Tham u la shim ia ka puriskam barim kum ka tynrai jong u, ngi lap ruh ia ka jingphalang u William Cowper ha ka jingmut jong u ha kaba u thaw ia kane ka poem. Kiba pule ia "U John Gilpin" kumba la pynkylla Khasi da u Soso Tham da ki khmat u nongbishar kin iohi ia bun ki symboh pyrkhat u Cowper ba ki

joh byata ha kane ka ballad. Lah ban sot katto kane ki laiñ bad dkhot na baroh ar ban kyrshan ia kane ka nia.

Haba u John Gilpin u jubab ia ki jingai jingmut ka mem ban leit iabam khana dap snem ka por shong kha ngi pule:-

"Tang kawei te ka briew." u ong
"Ia nga ka pyniap ngiah;
Phi dei kata kein, kmie kynrad,
Kumta ym bit kyrngah."

Kane ka paw kumne pat ha ka jubab ka kmie ia ka jngai jingmut u khun:-

"Ka buit aiu khun kum kata ?
Sha krem u khla phi phah;
La katta ruh lashai," ka ong,
"Ia phi ngam bit pynlah".

Ka "pynlah" bad ka "kyrngah" ka mut kumjuh hi. Ka sur ka rukom kren ruh kajuh. Ka jingiathuh u John Gilpin shaphang ialade, bad ka jingiathuh u Bieit ruh ia la ka jingtbit, ki long kumjuh hi.

"Ma nga u mahajon linen
U bym kai ruh nga long;
U Kallendar u lok baieit,
Un ai kulai ban shong"
"Bad la baroh ki bieit kum nga
Ki kyllut de artad:
Ba nga pat de, nga pher na ki,
Nga dei u briew ba smat."

U Gilpin u leit pan kulai na u Kallendar, u Bieit u phah wad kam na u syiem. Baroh ar bad Kallendar bad syiem ki dei ki briew bakhraw mynsiem. Kaba u Gilpin u "mastieh" kam iadei shuh bad ka jingim u Bieit, namar ka iadei bad ki riewheh riewhaiñ ne riewlehniam, kumta u Soso u la buh ia kata ka synjuk kyntien ha u syiem haba u kylli ;

"Men shong shakri ha ïing jong nga
Me nang ban shad mastieh?"

Ka shnong Edmonton "ka lamwir thlim" haba u shabuk jong u John Gilpin u riew ban sdang ia ka leit bam khana. Ia kane kajuh ka jinglong u Soso Tham u wanrah ha ka Biria tang ba ka shnong u Syiem pat ka "khynwin jlang". Ka jingiapher ka long ba ka jong u Cowper ka la ih ban lamwir namar ki kali bad kulai ki la mareh katba u Soso Tham pat u iathuh sa ia kaban jia, bad ynda u Bieit u la pynher kulai pat ym don shnong ba khynwin! Shisha tang u ksew ubym ju thiah ruh um wiar.

Ka jingpynher kulai u John Gilpin artet arsut ia ka Edmunton ruh ka bat sah ia ka jingsngew sammut u myllung jong ngi haduh ba u la buh khyrdop sa ha ka shnong ka Shitala Koina. Nujor ia kine :

Ki nongap khrong shikhyllipmat
  Ki plie ki khyrdop wang,

Halor u kulai sop sohbyrthit,
  U her ha khyrdop shnong.

kumba la kdew mynshwa, bad ka snem 1931 u pyndonkam ia ka "artet arsut" la kumba pynher kulai u John Gilpin hi.

Une u kritik um kwah shuh ban jied shiah ia kaba u Cowper u la saiñdur ia u Soso Tham hynrei sa tang kawei, bad kata ka long kaba la paw ha baroh ki nongpule. Ka mem u John ka ong ba ka la thngan, ka mem u Bieit ruh ka thngan kumjuh. Namar ngi pule :

Baroh ki pyrta, "Sangeh John !
  Ka ïing ka dei hangne :
La khriat ka bam bad ngi la thngan"
  Ong u Gilpin, "Nga ruh te."

Khadduh ka ong "Nga thngan nga sliang,
  Da ap, da ap, ko Eeid !"

Kumne u Soso Tham u leh ha bun ki poem jong u. Lehse ha ka por ka ban ym slem shuh ha kaba yn lah ban iathuh pyrthei ia kane ha kawei pat ka ktien.

XX. KI SNGI U HYNNIEW TREP

U MYLLUNG u khot ia ki khun ka ri Khasi ri Pnar baroh kiba kwah ban tip ia ka jingshisha shaphang ki riew hyndai ba kin shah shkor ia kane ka jingiathuh khana shaphang ka jingim jong ki. Kine ki kñi kulong jong ngi ki ju khie thiah dang dum bad ki shong syaid ding sawdong ka lyngwiar dpei ki da iathuh khana shaphang ka pateng ha kaba hok ka ieng rasong.

Naduh ba dang lah pynlong ia ka pyrthei, ka mih ka Sngi, u Bnai bad ki Khlur ha suiñ bad ka pyrthei ia kaba la tap da ka jingdum ka la sdang ban ioh ia ka jingshai jong ka Sngi mynsngi bad jong u Bnai bad ki khlur mynmiet. Ki jingthaw baroh ha pyrthei ki dang ia kren kajuh ka ktien. Kim ju tip ia kita ki blei khyllah, ki ksuid ki khrei, kim shym la mane ruh ia ki namar ba ki ia mane ia u Blei Nongthaw Nongbuh. Hynrei katba ka nangjur ka jingshit ka sngi, nang slem ka rta da ki bnai bad ki snem, bad ki briew baroh ki trei ki ktah ban kynshew kyndiap na la ka jingtrei minot. Ka tyngka jong ki ha kata ka por ka long da ki sbai, ym da ki peisa bad tyngka kot kumba mynta. Ba ki iadih kiad ruh kim ju nang ia ka lamler bad ka thok laiphew jaid bad ki kheiñ sang ban leh kumta. Ki riewhyndai ki im sngi ban pyrkhat bad ban kamai ia ka hok.

Haba ki sngewthuh ba ki la leh pap, ki kñia ha u Blei Nongthaw da u syiar bad ki pynkit ia ka pap ka tim ha u. Dei u syiar ryngkuh uba leit pha ia la ka jingim ban leit khot biang ia ka Sngi ban pynshai ia ka pyrthei, kat kum ka khana pateng Khasi. Dei na kata ka daw ba ki briew ki seng ia ka niam ka rukom ha u syiar namar dei ma u uba ap ia ka jutang Blei najrong man ka miet.

Haba iap u Ñi u kong ki rangbah ba bat ia ka niam ka ïing ka sem, ki leit thang; bad ynda la biang ki sngi ki ia, ki leit thep ia ki shyieng ba lum na jingthang sha ka mawbah-ka pepbah ryngkat bad ka ksing ka lama, ka jingtem jingput haba ki leh rong. Don ruh ki por ba kaba ki pynieng mawbynna-mawnam, ne ki mawdur kynthei-

shynrang. Ki ju pyndep shisien shi snem ia ka phur ka siang, ka niam ba iadei bad ki nongiap. Ki Sohbar bad ki Nangphyllut ki dang leh ia kane ka niam haduh mynta. Haba ki shad mastieh ki da deng da kup da ka ksiar ka rupa, mohon mala, ki ryndia ki muka, ka khor ka khriam, bad kiwei de ban pynphuh pynphieng ia ka jingleh niam.

Kita ki kñi kulong-kumah ki don la ka khyndew ka shyiap, u pud u sam ba ki rep ki thung, kim ju rakot ban tap pud sha khyndew kiwei. Ki long ki briew bakylluid mynsiem shibun, kiba kloi ban iarap iatan ha ki jingdonkam baroh. Ki ju ai kylliang para ma ki khlem don ka thoh ka tar, hynrei ka nongshim kylliang ki kynmaw kyndiang ban siew pat. Ki ia im suk bad ki ia trei lang ia ki kam shnong kam thaw baroh. Ha ka iap ka sa ki ju shong sngi bad leit on thang baroh. Ka jingsynshar ka iaid ryntih, bad iaid beit.

Kita ki longshwa ki ñiewkor ia la ka kur ka jaid, ki kha ki man bad ki sngewthuh ia ka kamram ban leh ha ka imlang-sahlang ki don kiei kiei kiba ki kheiñ sang bad ki kiar ban leh ia kita, namar ki ngeit ba ka pap ka ju lam sha ka iap mynsaw, kum ha kaba pam pyrthat ne dait u khla. Ka jingkit khlieh jong ki ia la ka kur ka jaid ka long ka bakhraw bad ki ieng da ka wait ka stieh na ka bynta jong ka.

Ki don la ki kyrdan bapher ka jingim bad uwei pa uwei u sngewthuh la ka kyrdan. Ki minot ha la ka kam bad la ong ba ym ju don ka kam kaba ki pynsah teng. Bad kynthei bad shynrang ki iatrei lang ia la ki kam:

Ki masi ki blang jong ki ki kmen ha ka Pyrem namar ba ki ioh ia u phlang balung. Ha ka Tlang ki sladieng ki tyrkhong bad u phlang ruh u iap stai. U myllung u la kdew ia ka jingkordor ka Pyrem ha kata ba wad ki mrad ruh ki sngewtynnat shibun bad ki sngaid bha. Mynlyïur pat ki soh ki pai ki san, kumjuh ki jhur ki jhep. Kine ki jingthung ki ih ha ka por Synrai, ka aïom basngewtynnat eh ki nongrep. Ka suiñ bneng hi ka phyrnai mynsynrai, bad ka jingmut jingpyrkhat u nongrep ka la leit sa sha kaban lum ban lang ia u kba sha la ïing.

Ki longshwa ki im ha ka ri u jangew - jathang, ka ri ba met bha u sohphlang. Ki bam ia ki ha ki por ba ki ioh, bad ki khlaiñ ki eh katta katta ka ban phiah kwai ha ka nub khohsiew. Kito kiba bam da ka ja sohriew ruh ki smät kumjuh bad ki im shongprah - shongshang.

Ha kaba batai ia ka jingpuh ktieh myntlang bad mynpyiem, u mylluug u iathuh ba ki leh kumta baroh shi sngi bad ki thiah suk mynsiem pat mynmiet. Ha ki sngi balait ki rangbah bad samla shynrang ki leit beh skei, beh bthong, beh khiad bad la ki ksew. Mynmiet ki ju leit kai khynraw shaduh sha kiwei pat ki shnong, hynrei kim ju wan slem sha ïing namar ki wan phai dang tang shu riew u syiar nyngkong. Ha ka bun ki jaka, ki khynraw ki tem duitara bad marynthing baroh shimiet.

U nongrwai u khot biang ia ka ri ban pyrkhat bniah shaphang kane ka jingiathuh khana khamtam ha kine ki sngi ba ki riewstad ki la bun ioh ki shu dam shapoh ka jingdum bym lah peiphang da ka jingbymñiew kor ia la ka jong ka nongrim. U kwah namarkata ba ngin imsngi ban leh ei ei ban tei ia ka ri bad ka jaitbynriew.

2

Kane ka poem ka long ka jingmait lynti sha *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep*, bad ngin sa peit bniah ia ki mat baroh ba la kdew ha kawei pat ka jingpule, ia kaba nga aikyrteng *Na ka Hyndai sha Ka Lawei.*

XX. U SOSO THAM

LA KHA ia u Soso Tham ha ka dong Saitsohpen ka Sohra ha ka snem 1873 ha i Lyngkie Tham bad u Hat Tongper. Ngim tip mynno ? I kong Lyngkie i dei na ka jait myntri ha ka hima Sohra, bad I bah Hat pat i dei iba na Sohkha ha War Jaintia. Lehse u la long u nongkhaïi, lane u khynraw shongskul hangto ba u ia ithuh ithaw bad i kong Lyngkie.

Ka Sohra ka dang long hi ka shnong badonnam wat la ka Sor ka la kynriah noh sha Shillong ha ka snem 1866, namar la sdang hangne ia ka jinghikai skul da ki nogialap niam na Wales. La ju ñiew ia ka ba ka long ka shnong ka jingstad bad ka akor. U Soso Tham hi u la iaroh shibun ia la ka shnong bad u la rwai shaphang jong ka kum ka ri ka Akor.

Ym shym la ioh ki Bui bathikna shaphang ka jinglong khynnah u Soso Tham, bad kiba kumno ki kot ki sla ba la pynpule ia u bad ia ki para ba ialeit skul ha kito ki por. Hynrei na ka jingbuh jingkynmaw ia ki kitab Khasi ba la mih, lah ban pyrkhat ba u la pule ia *Ka Kot Tikir*, *Ka Kot Laiphew*, *Ka Jingiaid Pilgrim*, bad katto katne ki Gospel na ka Kotbah. Kiba bun ki kot dei ha ka ktien Phareng. Um shym la ioh ban pule ia ka *Khasi IV Reader* kum u khynnah skul namar la pynmih ia ka dang ha ka snem 1891 haba u la dap 18 snem. Nga ngeit namarkata ba u la nang bha ia ka ktien Phareng ba pyndonkam ha Ïingmane bad ha ki ophis Sorkar baroh, u la sngewthuh ia ki kot baroh ba la pynpule ha ka Upper Primary School ha Nongsawlia ha kaba u la pule. Ym shym la ioh jingtip ruh ia ki snem ba u la leit shongskul ha Nongsawlia. Ha kum kane ka khep, ngan shu antad kumne. La phah skul ia u la kumno kumno ha ka snem 1880 ynda u la dap san snem, namar ym put sngewlah ngeit ba ki kmie ki kpa kin phah skul dangrit eh ha kito ki por. Ka klas A rit ka dang donkam ha ki nongkyndong haduh mynta. Kumta lah ban sngewthuh shaphang u Soso kumne : 1880 Klas A rit, 1881 Klas A heh, 1882 Klas B, 1883 Klas I, 1884 Klas II, 1885 Klas III, 1886 Klas IV bad 1887 Klas V bad 1888 Klas

VI. U F.M Pugh u la iathuh ia ngi ba u Soso u la pyndep bha ia ka Minor, bad kata ka mut ia ka middle English ba ngi khot mynta. Ka jinglong khynnah ka la wai ynda la pas ia ka Minor.

Naduh ba u dang khynnah u la iakyrsum bad ka mariang hi. U Rangbah A.S. Khongphai u thoh ba u Soso "haba u dang khynnah u ianap ia ka tied hile ha Sohra, bad tang ka siat khnam; bad haba u ialeit skul sha Nongsawlia, ki ianap tang ka kheit sohum ka kheit sohot ha lynti, bad nalor kata tang ka iasum ha Putturoi ha Pomsohmen". - *Soso Tham Birth Centrenary Souvenir.* Kane ka pynkynmaw ia nga ia uwei u samla ha London uba la long myllung ba u ju bang kum ia ka kam riam sim. Uta dei u William Wordsworth.

Nalor kito ba la buh jingkynmaw da u bah A.S. Khongphai, ngi lap ba u myllung u sngewbha ban leit tong doh, kheit sohphinam, jhur khlaw kumba paw ha "Ka Pyrem", ban bud ia ki masi ki blang ha lum haba u lait por kumba paw ha "Ki Kshaid Barymphum". U la long ruh u khynnah ba kum "U Khun I Mei" ba u la rwai hadien.

U Soso Tham u la buh jingkynmaw ia ka Sohra kumne:

Ngan leit sha ri Sohra ban kiew sha ki lum,
Ka ri u 'tiew sohkhah, u 'tiew pawang lum ;
Ka ri ka sim pieng, ka ri u Kaitor,
Ka ri ka jingshynrang, ka ri ka akor,

U la rwai ruh shaphang u lapbah Sohra bad ki jingma kiba wan lang bad u slap, bad u la batai ia ka jingshem la jong ha ki kyntien bashai.

Ynda u la pyndep ia ka minor, la don ba ong ba u la wan pule sha Shillong, lehse ha ka snem 1889 ban pule class VII ha Government High School: Lada u la pyndep ia kata ka klas u la dei ban pule sa kawei pat ha ka snem 1890. Ngim shym ioh satia ka jingtip babun shaphang kane. Hynrei na ki jingkheiñ ia ka jingiaid ki snem ha ka jingshakri jong u lah ban pynkut nia ba um put pyndep ia ka klas baphra.

U la long u nonghikai skul bad u la shong thaid ruh kum u nonghikai hi. U Dr. Hamlet Bareh u thoh ba u Soso Tham "u la leit hikai skul shaphang sepngi bad iapeit ia ki skul nongkyndong ha ki katto katne ki jaka". Ka long ka baeh shibun ban pdiang ia katei ka jingantad lymda u nongthoh u lah ban sei ia ki dulir, namar ngi tip ba hadien ba u la shong thaid, um shym la lah shuh ban leit hikai namar ba u pang khrew. Ki nong Mawsynram ki kren shaphang u babu Soso, lah ban long ba dei tang uwei u Soso ba hikai ha kito ki por bad uta dei u myllung jong ngi. Kata ka jinghikai kam shym da long kaba slem, namar ka jingkheiñ por kam shah ia ngi ban mutdur ba u la hikai slem hangto ruh. Ka lah ban long shwa ba un mih ban leit sha Jaintia. La don ruh ka jingong ba u Soso Tham u la pule theology: kumno keiñ lah ban pynrung haduh theology khlem da pyndep shwa ia ka Matrik Serampore bad Cherra diploma kaba la don naduh kito ki por ! Lada u la pule biang ha Sohra, nga lah ban pdiang ba ka long ha Normal Training School ban pynbit ha ka kam hikai, kumba la leh da u Thomas Jones I haba u pynmih nonghikai ia ki skul banyngkong ha ka ri. U don tang ar snem ban jah na ki jingkheiñ bad jingkynmaw ki riew tymmen. Kata ka snem 1891 bad 1892. Namar naduh ka snem 1893 u la leit trei ha ka Upper Primary School ha Shangpung da ka jingpynshlur ki pastor Khasi bad jong u Rev. W.M. Jenkins. La kumno kumno u Soso Tham u la sdang kam ha Shangpung ha ka snem 1893, ka snem ba u la shong kurim ruh ia i Kerila Dora Gatphoh. Lada ka jingkheiñ snem ka biang u la dap 20 snem ha kata ka por.

Ha Shangpung bad khyndiat por ha Mokaiaw u la ithuh ia u babu Subor Chynreh, uta u babu uba iathuh khana da ka hapkyntien suda. U babu Soso Tham u ju sngewtynnat bad iasah lang bad uta haba long jingiaseng sha kito ki thaiñ, bad u ju khot ieit ia u Subor da u *poet*. Kum ka jubab, u Subor u ong :

Ma nga u *puit* iaw,
Ma phi ka ngap khlaw.
Ngin ap la shibit,
Un mih su Ionit.

Ha ka snem 1957 nga la ioh lad ban don ha Shangpung arbnai pura. Ha kato ka tlang i kmie u babu Deolewis Hadem iba la tymmen bha i dang im. Namar ba ngi dang ia pyndonkam imat ia *Ka Duitara Ksiar* ha ki skul pdeng, nga la kylli la ita i meirad i kynmaw ne em ia uta u babu Soso. I ong ba i dang shwa ma i ka rta, ne u shwa ma u, katta ruh tang khyndiat eh. Kaei ka jingjia ba i lah ban kynmaw ia une u myllung? I tymmen iba da kynmaw shisha. I iathuh ia kawei. U la long uba ieit ka khwai dohkha, siat mrad, bad ka leit ia khmih kai ia ka jingiasiat thong hapdeng ki Shangpung bad ki Raliang ha trai u Lum Lamare, hajan ka madan Ialip. Te shisien, ki rangbah Balang ki la leit ban sneng ia u. Ki iadon lai ngut katba sngewthuh. Ka Balang Khristan ka ju kheiñ ba ka long ka kam ki riewdum ban leh kumta, bad ki babu mishon lei lei kim dei keiñ ban pynshlur ia ka jingiasiat. La iathuh ba u Soso Tham u la jubab kumne :

Tang lai : phin lah ia nga.?
So bad so long phra.
Sa bad ka Tham lei lei,
La long ha nga khyndei.

Don kiba khot ia u "u babu 9" ruh shipor. Ki rangbah bad ki missionary ki la sngewthuh ia ka nia biria. U la iathuh ba dang lum lut te ia ka jingtip shaphang la ka ri, hynrei "ngan sa tem sur shaphang jong ki kumba leh u Syiem Dabid hyndai". Ym don jingkajia ei ei.

U babu Soso um shym leit ban iakhalai ne iohbynta ia ka dohsniang lada jop ki Shangpung. Um don liang, pynban u tur rak rak shajan u nongphawar hi ban sngap ia ka nia ka jutang. Aiu mo u iohsngew ? U itynnat ia u Rangphawar ba u spong jaiñkhor, lehse ha u hi uta u dei u Tiew Japang. Ka phawar te ka kren shaphang ka jingjop ha ka rong biria, kam dei kaba iaid beit kum ka phawar Phareng. Ka mih aiu nangne ? Imat u sngewsih ia kata ka jingpyrkhat ki rangbah Balang shaphang la ka jong ka rukom im (culture) bad u da ban arsien arwat ia katto katne na kine ki ktien ;

Jingshai ngi wad sawdong pyrthei ;
  Jingshai ka Ri ngim kheiñ ei ei :
Kum kiwei pat ki sngi kin mih,
Jingshai barim baroh ngin tih :
  U Thied u Phniang Jingshai ba im,
U suh shapoh ki Sngi ba Rim.

Um shym buhrieh ia kata ka jingshisha shaphang ialade na ngi kiba pule. U rwai :

Pyllun kawei ka shad iasiat,
  Ki kad ha shkor, ha sop ki wiat ;
Ba kiew u khnam balieh baiong
Halor ka Sohpdung ne ka Thong,
  Ki seng phawar, ki sin sngewbha,
Ban ieng dawbah ka Rong biria.

—*Ki Sngi Barim u hynñiew Trep*

U babu Soso Tham u la pynsah jingkynmaw ia ka jingim bad jingshem jong u ha ki thaiñ Shangpung bad Raliang ha baroh ki kitab poitri jong u. U la neh ha ka kam hikai ha Pnar la kumno kumno haduh ka snem 1903, hapdeng ne ha bakut kata ka snem. Namar u la shong de ha Jowai kumba arsnem duna ne tam. Uwei na ki khun jong u u la iathuh ia nga ba u Soso Tham u la trei kum u muktiar shipor ha Kashari Jowai. Hynrei hapdeng kata ka jingtrei, u ju angnud ban ioh ka kam ha kaba un ioh lad ban peit ia ka jingbha ki khun la jong. Ha ka snem 1905 u la tyrwa ialade ban hikai ha Government High School, hynrei namar ba ki kwah da uba kham stad, la pynslem shipor ia kata ka jingthung kam, tad haduh ba uta uwei u la kyntaid ba ka jingjied ka poi sha u haduh jan kut ka snem. U la sdang ban hikai naduh ka 15 tarik October 1905 kum u class master ha ka class VII (C) mynba ka klas ka dang long ha ka Seng Jingtip, ka YMCA bamynta ha Mawkhar. La buh ruh ia u ban hikai Khasi haduh class X. Dei ha kito ki por ba u la khih pisa ban pynmih kot Khasi, bad kata ka jingkhih ka la pynmih ia ka jingpynkylla Khasi da u hi ia ka *Aesop's Fables*, bad la bud ia kane da *Ki Paetry Khasi*, *Ka Jingim U Trai jong Ngi*, bad *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep*. U la pynwan ruh sha ka

Khasi ia katto katne ki poem Phareng, kynthup ia artylli ki jingrwai niam.

U la shong thaid na ka kam ha ka 30 tarik June 1931. Ha kato ka por ka rta ban shong thaid ki nonghikai ka dang long haduh 60 snem. Hato ka lah ban long ba la kha ia u Soso Tham ha ka 1 tarik July 1873 ? Ka lah ban long ruh, tang ba don ei ei kaba pynsuba ba ka por shong thaid ka la long 58 snem ruh, namar don ka jingpyrshang ban buh ia ka snem ba kha ia u ha ka 1875.

Na ka Kerila Gatphoh u la ioh kine ki khun : U Greenhill Gatphoh, ka Ancil Gatphoh, u Primrose Gatphoh, u Francis Gatphoh, bad u Albert Gatphoh. Na ka lok baar, ka Rosamon Giri Nongrum, um shym ioh khun shuh.

U Soso Tham u la long shirta u dkhot ka Balang Presbyterian hynrei shwa ban khlad noh na kane ka pyrthei u la pyniasoh ialade bad ka Church of England. U la khlad noh na ngi ha ka 18 tarik December 1940, bad ia ka jingtrei shitom jong u la burom da ka pateng kaba hadien ia u.

————

Na ka Hyndai sha ka Lawei

Ka jingbishar bniah ia *Ki Sngi Barim U Hynñiew Trep* jong u Soso Tham

H.W. Sten, M.A., J.D.
Lecturer, Department of Khasi,
Sankardev College, Shillong.

1980

———

Ropeca
Shillong

NA KA HYNDAI SHA KA LAWEI

First edition

Published by H.W. Sten, Editor, Ropeca.
Printed at the Scorpio Printers, Mawkhar, Shillong - 793001,
Meghalaya.

KI LYNNONG

KA KTIEN KHMAT

La pynkhreh ia kane ka kitab shwa ban thoh biang ia *Ki Sur Na Ka Duitara Ksiar*, hynrei la hap buh teng ia ka jingshon namar ba la don ka jingud na ki samla shong skul ba dei ban pynmih noh ia katei shwa. Ha kajuh ka por, la sngew khia shibun eh ha ka jinglut jingsep, bad la phah sha ka Sorkar Meghalaya ban pule la ka lah ne em ban iarap tyngka ha kaba pynmih pyrthei ia ka jingthoh. La sngewthuh ba la rai ban iarap, kumta la sdang noh hi mar mar ban shon da kaba kyrmen ba kan mih shwa ka eksamin B.A mynta ka snem.

Wat lada la don ki jingbatai shaphang ka poitri u Soso Tham hangne hangtai, nga iohi ba dang don shibun kaba dei ban leh khnang ba yn lah ban sngewthuh ia ki phang ba la rwai da utei u myllung. Ka jingpule jong nga ha kane ka kitab ka long lai syrtap: (i) ban buh lyngkot ia ki phang ka lynnong, (ii) ban tih ia ka thymmei kito ki jingmut, bad (iii) ban tai nia halor ka jingshem. Kane, ha ka jingsngew jong nga, ka dei ban long ka rukom hikai bad batai ia ka *literature*, ym ban shu iawad ia ka jingmut ki kyntien bad ieh ia ki nongpule ha ka umdum. Kane ka jingtrei kam shym la tare ia kano kano ka phang ka bym rung hapoh kitei ki lai tylli ki mat.

Jaiaw Langsning, H.W. Sten
28th March 1980.

KIWEI DE KI KOT BADONKAM

1. Meghalaya Year Book
2. Ki Sur Na Ka Dultara Ksiar
3. Ka Poitri u O.M. Wahlang
4. Ka Poitri u Primrose Gatphoh
5. Ka Jingbishar Bniah
6. Kumno Yn Iatrei Lang ?
7. Ka Mied Badum Kan Jah
8. Ka Histori ka Ktien Khasi
9. Ka Burom Ba La Jah

(ka poitri Epik banyngkong eh ha ka ktien Khasi)

Baroh kitei la thoh da u H.W. Sten

10. Katto Katne Shaphang Ka Sonnet

da u B.L. Swer, M.A., B.T.

11. Ka Histori Ka Thoh ka Tar

da u R.S. Lyngdoh, M.A., Ph. D.

Lah ban ioh na ki dukan die kot bad na Scorpio Printers, Mawkhar, Shillong.

I

KI SYMBOH KSIAR

KANE ka lynnong ka don 11 tylli ki dkhot bad ia ki symboh baroh ba la pashat sha ngi la kdew ha kine ki dkhot. Kane ka lynnong ka long kum ka jingpruid ia ki phang ba u poet un sa rwai ha ki lynnong ban dang bud.

U myllung Soso Tham u rwai shaphang ka jinglong bakyrpang ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha sla pyrthei. Ha ki sngi barim bajah, ka jaitbynriew jong ngi ka sah marwei, ka synshar hi ialade da ki aiñ Blei la ym don ba tip ei ei shaphang jong ka. Kita ki dei ki sngi ha kaba ka thoh—ka tar kam pat don, bad ia ki rukom, ki dustur, ki aiñ baroh la shu iathuh pateng na u kpa ha u khun, ym don ba kit khia ban da buh jingkynmaw ia ki. La ong ba u Khasi u la nguid ia ka dulir sha kpoh, hynrei kam shym la mih satia nangta.

U myllung u iohi ba ka jaitbynriew ka iabeh tang sha kiei kiei kiba wan nabar bad kane ka la ktah ia ka jingmut jong u kat haduh ba u la ban arsien arwat ia kajuh ka synrop—

Jingshai ngi wad sawdong pyrthei,
Jingshai ka Ri ngim tip ei ei—

ha ka dkhot X u la bujli ia i kyntien "tip" da i "kheiñ" bad kane ka pynpaw ba u iam briew marwei namar ka jingbymñiewkor ki briew ia la ka ktien ka thyllieij, ne ia kaei kaei badei la ka jong. Kumta u la plie ia ka phang bad un rwai shaphang la ka Ri, namar ba la ieh shrah slem ia ka da ki riewstad ha shwa jong u;

U sdang naduh basdang. Ha ka dkhot II u kren shaphang ka jingpynlong ia ka pyrthei, ki khlur, ka Sngi, u Bnai. U Soso Tham u long u Khristan bad ma u hi u la pule shibun ia ka *Kotbah* ha kaba la thoh shaphang ka jingpynlong ia ka pyrthei: "To long ka jingshai, te ka jingshai ka la long". U pdiang khuid mynsiem ba ka jingshai ka long ka jingpynlong banyngkong jong U Blei ha kane ka pyrthei. La kit ruh ia ngi ha kane ka dkhot sha ka juk ha kaba ki mrad, ki dieng ki sieij ki kren kum u briew. Kaei kata ka ktien ba ki ia kren, bad kumno ki ia kren, ngim tip hangne hynrei hawei pat u iathuh ba ka dei ka ktien Khasi. U la ioh ka sakhi babiang ba ha ka *Kotbah* ruh don ka mrad bakren briew, namar ngi pule ba ka Gada u Balam ka kren ia u da ki ktien kum u briew (Jingkheiñ lynnong 22). Ha ka khanatang Khasi jong ngi ruh, ngi iohsngew shaphang ka jingkren briew ki jingthaw u Blei. Kane baroh ka thew sha ka jinglong khuid bad ryntih ka mariang.

Kata ka jinglong hok, jinglong khuid kam shym la neh slem. Kumba ngin sa pule hadien, ka mariang hi ka la kulmar ynda u Soitan ne "u Ksuid u Khrei" u la lap ia ka pyrthei. Shwa kata, baroh ki jingthaw, bad barit bad bakhraw ki iaroh bad ainguh ia la u Nongthaw.

Ki dkhot III, VIII bad IX ki kren shaphang ka thoh—ka tar u Khasi. Nga pynbor ia ki nongpule ba kin sngewbha ban pule lang ia kito ki dkhot ban ioh bat ia kawei na ki symboh ksiar. U Soso Tham um shym kynnoh ia ki longshwa-manshwa ba kim don kot—don sla. U iasaid na ka bynta jong ki bad u ong ba ha kato ka por basuk, ka dulir kam put donkam namar ka ktien u briew hi ka dang shong dor. Kim ju pynkheiñ ia la ka juban ba la khlei, namarkata, ym donkam buh jingthoh-jingtar ruh. U

kubur ia ka khanatang ba u Khasi u thep ia ka kot ha kpoh bad u kyrmen ba kan sa mih hadien. Ka jingnguid ia ka kot ka long ka dak ba la thoh ia kiei kiei baroh ha ki mawlyngkniap ka dohnud u briew bad ynda la donkam kan sa mih hi ka jingstad jong u shabar. Ha ka aiom basuk ki sim—ba la mihkhmat hangne da ka phreit—ki ioh ban bam na uba sah ba tam ha lyngkha u khun bynriew. Ynda la donkam ia ka thoh ka tar, la pynpaw nyngkong ia ka da ka jingpruid dak ia ki maw kiba ngi lap ha kylleng ka ri, hynrei ngim lah pat ban pule ia ki namar ba la tap matlah ia ki khmat jong ngi da ka jingdum bad jingbieit, wat lada ngi pyrshang ban batai ruh kin long ha ngi "da kumwei pat." Kane ka juk thoh ha ka maw ka la long lehse kaba la slem tam. Nga ieh ha kiwei pat ki riewstad ban batai ia kane, namar ba u myllung u dang kyrmen hi ba sa shisien "Ka maw *kan* dang kren briew."

Ha ka dkhot IX bad X u rwai shaphang ka jingpyrshang jong u bad kiwei pat ban lum lang ia ki khana pateng hangne hangtai shaphang ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha ka thoh - ka tar bamynta khnang ba ngi ki long dien ngin tip bad nang ban kheiñ kor ia la ka ktien ka thyllieij bad ia ka jaitbynriew. Ha kajuh ka por u kynthah jur ia ki riewstad ha kito sngi ba ki iabeh ban lap tang shaphang kiwei pat ki jaitbynriew khlem da kheiñ kor ban tip shaphang la ka ri namar kim ju ñiewkor ia ki kot ki sla ba mih ha ka ktien la jong, (dk-x).

Tang ka dkhot IV hi ka kynthup laitylli ki symboh : (1) ka jingwan mih u Ksuid ha ka dur U Thlen, (2) ka ka jingwan ka Juk Bymman, ka pap ha ka pharshi u Diengiei, bad (3) jingkieng ksiar u Sohpetbneng. Ia kine ki symboh la rwai ha ki lynnong babud.

Kawei pat ka symboh ka long shaphang U Rang Iarkhad, bad ia kane ruh la rwai ha "U Simpyllieng", bad ka kular Blei ban pynim pat ia u briew na ka Pap.

Ka symboh ba la kdew ia kaba um shym rwai ka long shaphang ka jingiam ka Sierlapalang. Nga lyngngoh shibun ba la ieh ia kane khlem da shohdur shohdar. Ha kane ka jingpruid phang lane *prologue* la shah ia ngi ban iohi tang ia ka jingkut jong ka jingim u Sier da kaba u shah siat ha u khun bynriew. Ka daw ba la ieh ia ka, ha ka jingiohi jong nga ka long ba ka jingiam briew ka mrad kam iadei satia bad kiwei ki mat ba la rwai hangne, namar lada u myllung u rwai shaphang jong ka un hap ruh ban ai jaka shibun ia ka rukom beh sier ki longshwa manshwa, bad ka niam ka rukom ba iadei bad ka. Ka jingdukha mynsiem ka sier kam iahaps atia bad ka phang ba la rwai ha kane ka kitab. Kumta la ieh noh ia ka, ym namar ba la thaw ne phawar shaphang jong ka kumba la tharai da ki katto katne ki nongbatai.

Ka symboh bakhatduh eh ka long ka bynta ki bor bakynja mynsiem ha ka poitri. Ia kane u Soso Tham u bud nuksa na uta u John Milton ka England. U myllung u aiti ialade ha kito ki bor bad u la pynpaw ia kane ka jingduwai jong u ha ki ha bun ki jaka. Kaba ngi shem hangne ka long :

> To suit ki rong, Ko Khulom Ksiar,
> I'u briew badum ban pynshai kdar.

Ngi lah ban lanujor ia kine ki kyntien bad ki jong u Milton hi, ha kaba u kyrpad ia ka Jingshai ban pynshai ia ki khmat bakynja mynsiem jong u.

Kane ka rukom kyrpad ha ki bor bamalan ka long ka rukom ka poitri epik. U Soso Tham u la pyrshang ban pynrung ia ki symboh epik katba u lah. U thoh "Ngam

bakla lada nga ong ba hangne don lypa ki symbai ka Epic Poetry lashai lashisngi". Hynrei *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep* kum ka poitri kam dei ka epik.

———

II

KA PER SYNTIEW

KANE KA lynnong ruh ka don 11 dkhot. Haba nga pule ia ka baroh kawei, nga sngew kumba u Soso Tham u pynsyriem ia ka Ri Khasi-Pnar bad ka Persyntiew ha Eden ha kaba u Adam bad ka Im ki im sngewbha shwa ba kin hap ha ka pap. Ka ri jong ngi ka long ka ri baiaid ryntih, ka ri batipbriew-tipblei, bad ka ri ha kaba ka Hok bad Jingkhuid ki synshar ia ki longshwa-manshwa jong ngi.

Ka Jingthmu. U myllung u la kren shai ia ka jingthmu ne ka Phang jong u ha kane ka lynnong, bad kata ka long-

Ban kyrsiew pat napoh ki Kpep
Ki Sngi barim U Hynñiew Trep.

bad

Shaphang ki Sngi barim Hyndai
Kijuh ki sur nga ruh ngan rwai ;
Sa shisien pat kin win ki Khlaw,
Sa shisien pat kin khih ki Maw.

Jingphalang. Ha kane ka lynnong ngi lap ia ki artylli ki jingphalang (influence) jong kiwei pat ki nongthoh ba u Soso Tham u la pule bha. Kine ki dei :

(a) Na ka 'Cuckoo' U William Wordsworth. Ka dkhot bakhatduh eh kato ka jingrwai ia kaba u Soso Tham hi u la pynkylla sha ka Khasi ka ong !

Ko sim basuk, ka pyrthei te
Sa shisien pat ka long
Ka shnong ki rngai kein, ba hangne
Ka bit ia pha ban shong.

U myllung jong ngi u la shim tang ia ka pasoh jong kitei ki laiñ bád u la pynphai ia la ka jingmut na ka pyrthei ban shong ka sim sha kaban shong ki briew bad u rwai ba ka ri Khasi-Pnar kan long.

Ka Ri babit ban shong ki briew.

Ka jingpynkylla Khasi ia ka jingthoh kiwei pat ki myllung ka iarap ia U ban pynwandur ia la ka jong.

(b) Na ka *Kotbah*. Ha ka *Shithi Banyngkong Sha Ki Nongkorinth* 12 : 4-5, u Paul u thoh shaphang ki jingai bapher U Blei ha ki briew bad ki jingiapher ki rukom shakri ia ujuh U Kynrad :

Te don ki bapher ki jingai, hynrei ujuh U Mynsiem.
Bad don ki bapher ki jingshakri, hynrei ujuh U Trai.

Ia kitei ki kyntien u Apostol Paul, la pynrit tang ha ka shilaiñ kumne :

La pher u Dkhot—kawei ka Niam
(dk VI)

Ka Mariang. Ha kane ka lynnong bad ha ka balai, nga iohi ia ka jingieit u myllung Soso Tham ia ka mariang kumba u lap ia ka ha ri Khasi-Pnar. Haba ki kritik ki kren shaphang ka mariang, kim mut tang namar ba ki lap ia kata ka kyntien ha ka poitri ne phawar, hynrei kumba u myllung u iohi bad kren shaphang jong ka.

Nga sngewdei ba ki nongpule kin sngewthuh bha ia kane ka phang khnang ba ha ki lynnong ban dang pule ngin shu kdew ia ka khlem da batai shuh. Kiei kiei baroh ba ngi iohi shabar ki long ka bynta ka Mariang. Peit sha suiñ : ka suiñbneng bajngum, ka sngi baphyrnai, ka jingshai, ka lyer, u slap, ki khlur, u bnai, ki rong bunjaid ki lyoh (baiong, balieh, basaw, bastem) ki long ka bynta ka mariang kiba tem la ki jong ki sur ha ka dohnud balung u myllung. Haba ngi wan sha tbian pat, ngi iohi

sawdong ialade ia ki lum basyllen ki khlaw bajngum, ki syntiew babunjaid ba ngi da lah ban ñiew kyrteng, ki wah bad ki dohkha ha ki, ki mrad bad ki sim ruh kiba don la ka pharshi ia ka jingim briew. Ki sur ba rwai ki sim, ka jingpah ki mrad, bad wat ki ñiut maw hi ki long ki jong ka Mariang. Ha kper ngi don ki jhur ki jhep, ki jingbam har rukom, ha lyngkha ruh don u kba, phan, shriew, diengsoh bad kiwei. Kine baroh ki pynitynnat ia ka Mariang. Nangta ngi lap ha ka mariang ia ka jingkmen bad jingsngewsih ruh. Don ar-ar kiba iaiaid lang : ka um bad ka ding, ka doh bad ka mynsiem, ka babha bad basniew ruh bad kumta ter ter. Kine baroh ki don ha ka mariang. U myllung u pule na ka bad u kren ha kiwei pat ki jingmut.

Ka Mariang u Soso Tham kaba paw ha kane ka lynnong ka long ka jong ki juk ba la her sha bymjukut: ka juk basuk ki hynñiew trep mynba ki dang lah ban leit phai man ka mied sha bneng. Ka dei ka Sotti Juk, kumba u myllung hi u la kdew. Kiei kiei baroh ki iaid ryntih ha ka jingpyniaid u Blei.

Kum uba ieit ia ka mariang, u Soso Tham u la rwai ha kine ki 11 dkhot shaphang ki lum, ki them, ka lyer pyngngad, (dk I). Da ki *simile* u khaw, u phan, ka shriew, u krai basah syllai kiba iathub khana ha u ia ka sngi ba la leit noh u kdew ia ka mariang bad kiei kiei badon ha ka, (dk II). Khmih ruh kumno ba u kdew ia ki sim, ki dieng, ki Persyntiew, ka rep ka riang, ki mrad-ki mreng, ki lum-ki wah ka ri Khasi-Pnar ha ki dkhot babud, U la jer kyrteng ruh ia katto katne na kine kum ka Khlieng, Brikwai brisoh, u Tiew-dohmaw, u ñiut, u Klew, u shersyngkai, u Tyrkhang,

ka Skei, u Sim Rynñia.ɵ, u Shrieh-u Tngaw, ki sier, u Khla, Himalaya, Rilang bad Kupli. Ha u Soso Tham kine baroh, wat ki puri blei, ki "kren briew" (dk VII) ha ngi ba ngin tip shaphang la ka thymmei.

Ka Jingmaham. Ha kane ka lynnong u myllung u la maham ne pyrta jam ha ki khun Khasi-Pnar ia ki jingma kaba ap ia ki ha ki sngi ba-hadien. U myllung u ima ia ka jingwan hiar ki Nepali sha kane ka ri jong ngi, kumjuh ruh ia ki Bhuttia ki bym ju ngiah ban khmih jawdud nangtei ha ki lum bastem ior ia ka spah ka phew ba ki lah ban lum nangne. U iam briew marwei ia kane ka jingma ba u la iohi naduh ki por jong u, bad u la thoh shai ia kane haba u la iohi ba ka ri ka la dap da

"... ki nongwei shisngi kiba thap mrong ban shu ioh ei lada ngi tamlah ban ai ri muid, bad ban die la ki khyndew ha ki. 1

Ka jingkdew ia ki lum Himalaya ka thew beit sha kitei ki jaitbynriew ba la kdew haneng. Ha kito ki snem 1930-35 ka jingwan kiew ki briew na shathie kam pat long lehse ka jingma ia ka ri namar kane ka la jyllei naduh ka snem 1947. Hynrei ha kane ka jingmaham ngi iohi shai ba u myllung u khot ia ngi ba ngi dei ban husiar bha ia ka khyndew-ka shyiap la jong bad nang ban ri kyndong ia ka kumba la ioh pateng na ki longshwa-manshwa.

Ka ri ba u myllung u thew hangne ka dei beit ka ri Khasi-Pnar, namar ngim dei ruh ban klet ba kine ki lum ki long ka bynta bapura ka ri India tang naduh ka snem 1948. Lada un dang im haduh kine ki snem ba hadien, nga ngeit un jin da la pynheh shuh shuh ia kane ka dkhot XI sha kawei pat ka lynnong bapura, namar ia ka jingsyier jong u na ka bynta ka

---

1. *"Ka Jingpynshai".*

lawei ka jaitbynriew Khasi-Pnar kaba u rwai kum ka "Pad pyrthei baiar", ka paw ruh ha "Ka Jingpynshai" ha kaba u thoh da ka bashai :

> Nga iohi ruh ia la ka Ri ha tmier ka riat ba shyrkhei Sa tang katno, ia ngi kiba tang shitroh, lada ngim kyndit briew kan sa tyllep ka um saw, bad ngin sa long nong-Gebion ban thoh dieng, ban tong um ianore.

Ki Pud ka Ri Khasi. Ngam tip na kano ka daw, u myllung u kdew ba ka ri Khasi na shaphang sepngi ka kut tang haduh ka wah Rilang kaba mih na shaphang Lawbyrtun. Ha kaba kdew kumta, u la bakla shibun bad u la pynrit ruh ia ki pud ka ri Khasi. Ha ka jingshisha, lada ki ksiew jong u ki kwah ban pynbeit ia kane ki lah ban leh kumta kumba la leh da bun kiwei pat ki nongthoh sha kiwei pat ki ri. Ka ri Khasi ka kut sha lyndet shuh shuh ka wah Rilang, bad ka wah kaba hajan u pud dei ka Simsang. Nga ap ban khmih kumno kiwei pat ki kritik ki pynieng ia ka nia hangne, lalade hi nga kyntait ia ka wah Rilang kum u pud ka ri Khasi.

Ka rukom thaw poitri jong u. U Soso Tham u la iathuh ia ngi ba u lap ia ki "Symboh Jingpyrkhat" na kiei kiei kiba u la iohi ha ka mariang hi, bad napoh "ki trep ki skum" ba shong briew ruh. Kito ki mat ki shu sah kumto mynshwa jong u kumba la ieh u barim - bajah bad mynta u bishar bniah ia ki bad u pyndonkam ruh ia ki. Ngi iohi ba u pynsyrlem ialade ne ia u nongthaw poitri bad ka khlieng wad jingbam haba u wad ia ka jingshisha jong ki por ba la dep. Ia kane u rwai shai :

> Nga thain ki sur ban thaw Jingrwai,
> Shikhyllipmat kumne nga phai

I kyntien "kumne" i thew ia ka nuksa ka khlieng. Ha ka jingsngew jong u Soso Tham, u myllung u long hi u Simpah-

Simsong uba rwai shaphang kaei kaei kaba la dep, kata u dei ban long u nongtuh jingkynmaw ia ki jingjia ter-ter ne u nongthoh histori. Kine ki laiñ pat ki kyrshan ia kata ka nia :

Nalor ka Kseh u Sim Kairiang
  Shajngai u pah ki Sui bathiang;
Shaphang ki Sngi ba Rim Hyndai,
Kijuh ki Sur nga ruh ngan rwai.

Ngim dei ban klet pat ba ha kane hi ka kitab ngi iohi ia ka kam u myllung ba ka long kum u nongiathuhlypa, u nongkyntu - kynpham, u nongkyrsiew thiah ruh. Shisha -

Sa shisien pat kin win ki Khlaw,
Sa shisien pat kin khih ki Maw.

(dk X)

Haduh ba wai ka Jingkyrmen;
Nangta iap duh ki ing ri Thlem

(U Rngiew dk. XXIII)

Naduh ka lynnong VI pat ngi iohi ia u u briew uba kren shaphang ka lawei jong ka ri.

Ngi pynkut nia namarkata ba u Soso u long u myllung uba kren shaphang kaba la dep, ka mynta, bad ka lashai bad u pyndonkam ia ki jingtip baroh shaphang kaba la dep, ki dak ki shin ka lashai na ka mynta, bad sa mih ka poitri jong u kumba ka long.

III

PYRTHEI MARIANG

HA KANE ka lynnong ruh, u myllung Soso Tham u dang rwai hi shaphang ka Aiom Ksiar. Hynrei u sdang ia ka da ka rukom ka epik poitri, kata da ka jingduwai ha ka bor bapalat ban ia u.

Ia kane ka rukom thoh kumne, la leh da bun ki myllung thaw epik jong ka ri Sepngi. Ki laiñ ba pynpaw ia kane ka jingduwai ki long kito—

Katba me lah ban ioh Jingtip,
Shuwa ba ki baroh kin lip ;
  Ko Diamond, Ko Khulom Ksiar,
To kyrsiew thiah bad pynshai kdar.

To pynshai kdar bad lam ia nga,
  Sha ba ki iaid ki Wahrupa ;

La bun ki kritik ki lah ban suba ba u myllung u la pule ia kiwei pat ki epik da ki myllung Phareng, nga iohi shai ba u la bud ia ka rukom thaw poitri u John Milton khamtam eh ha ka *Paradise Lost*. U Milton u duwai kumta ha man kawei pa kawei ka lynnong bad ha ki bor bapher, kynthup ruh ha ka Urania, Jingshai, bad Mynsiem U Blei. Ka paw ha nga hi ba u Khulom Ksiar jong u myllung jong ngi uba ioh jingtip shaphang kaba la dep u thew ia u Mynsiem Bakhuid U Blei ia uba U Trai Jisu u la kular ban phah bad ma u hi un pynshai ia ka badum baroh ha u briew.

Ka jingduwai jong u, bad ka jingaitl lut jong u ha kawei pat ka bor ka pynlong ia ki nongpule ban kohnguh ba kaba mih baroh kam dei na ka jingstad jong u myllung

hi, hynrei da ka jingpynpaw U Blei ha u, ha ka mynsiem bad dohnud jong u haba u pyrkhat shaphang ka phang ba u rwai. Ngi dei, namarkata, ban shu buh ia ka jingbymngeit jong ngi sharud shwa katba ngi dang pule ia kane ka kitab baroh kawei.

Nangne ngi iohi ruh ba u la ioh jingpyrsad mynsiem ban thoh ia kine ki symboh na kaba iaid kai shakhlieh Sunapani, kumba u la iathuh ha "Ka Jingpynshai" jong u. Hynrei um lah ban buhrieh, lane um shym la pyrshang ban leh kumta, na ngi ba u la pule bniah ia ka Book III ka *Paradise Lost* ha kaba u la lap ia ka buit jong u Milton ha kaba u la duwai ha ka jingshai ban lam lynti ia u sha bneng hadien ba u la bud ia u Soitan sha dujok. U Soso Tham um shym la pyrshang ban leit sha bneng, hynrei u la kylli :

Uba ngi ieit u don haei !

nangne hi ngi sngewthuh ia ka jingphalang kiwei pat ki myllung ka ri Bilat ha ka jingpyrkhat jong u. Ha kaba kylli ia kane wad lada ha ka rukom bakyndit ruh, nga iohi ia kawei ka jingshisha. U myllung jong ngi, u ngeit ba ki mynsiem jong ngi ki briew ki la iohi lypa ia ka khmat U Blei Nongthaw shwa ba ngin wan sha kane ka pyrthei. U Blei u long u Baieit nyngkong eh jong ngi. U Henry Vaughan ha ka "Retreat", kaba nga ngeit u Soso Tham u a pule bha, u thoh kumne :

Before I understood this place
Appointed for my second race ;
Or taught my soul to fancy aught
But a white, celestial thought ;
When yet I had not walked above
A mile or two from my first love
And looking back, at that short space,
Could see a glimpse of His bright face.

Katba u dang puson shaphang ki sngi ba la leit, ki sngi ka Hok, lehse u la iam pangnud ruh ba u briew u la jngai katta katta na Uta uba ngi ieit, bad ba u la byrngia than ha kiei kiei ki jong ka pyrthei kumba iambriew u William Wordsworth uba rwai—

The homely Nurse doth all she can
To make her Foster-child, her Inmate Man,
Forget the glories he hath known,
And that imperial place whence he come.
— (Immortality Ode).

U Soso Tham u ngeit ba wad ki wah ruh ki mih na U Blei hi uba la pynlong ia ki. U kylli namarkata, hangno u don.

La kumno kumno, um da wad eh ia ka jingtip ba kum kata kaban pynhun ia ka jingkylli jong u, hynrei u ngeit ba ha ka por ba dang hok ka pyrthei, shwa ba u Soitan un poi sha ka, ki jingshisha baroh ki rung ha ki shkor u briew, bad dei da kumta ba ka pyrthei ka shai, bad ka suk.

Ha ki dkhot iv, v, bad vi u myllung u phai sha ka Mariang bad u sdang na ka aïom banyngkong eh ka snem. U iaroh ia ka jingthiang ka lyer babeh ha ki lum Khasi ha kita ki por basuk, bad kum u *stad saians* ruh u tip ba ki dieng, ki sieij, bad ka mariang hi baroh kawei ki ioh ia ki rong babun-jaid na ka jingshai bad jingshit ka Sngi. U briew u shah kynoi kumta ha pneh ka mariang, pynban u im shida. Da kaba ieh shwa ia ka Lyïur (ba u kdew ha ka dkhot viii) u rwai lang ïa ka Synrai bad ki sim, ki khñiang baroh namar ka dei kawei pat ka aïom bakmen ha ka ri Khasi Pnar. La u khun bynriew um long u banang-bastad, hynrei ka jinglui lui bad ka jingsuk mynsiem ka ai jingkmen ia u. Ka jingthmu ki dkhot hi ka long ban kyntu ia ka jaitbynriew ban poi biang sha ka thymmei ba la klet. Sa kawei ka jingkylli u

buh hangne kaba ki stad-saians bad ki psychologist kin jubab ka long balei ki ummat ki mih haba kmen ka myn-siem ruh. U briew madan um tip nangno kiba kum kito ki ummat ki wan. Shisha, ki ummat ki mih haba sngewsih, bad sngewhun ruh. Ha ki synrop ba hapdeng ka dkhot vi u pyrkhat ba ki ummat ki don ka kynja jaka ba ki lang kum i pung, nangne ki tuid shabar haba ki mon, ne haba don daw. Pynban ki dei ki ummat u myllurg hi kiba mih na ka jingieit ia ka mariang, bad ka jingbynnud ia kaei kaei ba ngi la klet noh kaba dei la ka jong. La kumno kumno u ngeit ba ka Rngai te ka dang iohi hi ba U Blei u iaid kai bad u briew ha ki por basuk ka pyrthei.

Na ka jinghikai niam Khristan, ngi tip ba ym don ba ju iohi ia u Blei. Ngim shym la pule ba u Adam u iohi ia u markhmat ha kata ka Persyntiew ha Eden. Hynrei ngi pule ba don uwei u riewhok uba kyrteng u Enock uba la iaid lang bad u Blei. Ka Aïom Ksiar ha ri Khasi hyndai ka long kum kata ka por u Enock, haba u Nongthaw hi u wan hiar ban ialok bad u khun bynriew.

Haba dang synshar ka Hok, ki khyndai trep ba don sha bneng ruh ki ju wan khmih kai ia la ki para ba ki trei - ki beng ha kane ka pyrthei. Ha ka jingiohi rngai jong u, u myllung u iohi ba kine ki khun U Blei ruh ki sngewtynnat bad ieit ia ka mariang ba ka iaid ryntih kumba la buh da u Blei. Kito ki dei ki sngi ba ki kpa tymmen jong ngi, kat kum ka khana pateng, ki lah ban leit phai sha bneng myn-miet lyngba ka jingkieng ksiar ha u lum Sohpetbneng. Haba ki ia kiew ia hiar kumta, ka jingkieng ka long ha ki kum u mawsiang bad ki iaid khlem don jingwit-jingwa.

Ha kaba wan rah biang ia ka jingiaid ryntih ha ka mariang, ngi iohi ia ka jingphalang ka *Kotbah* ba ha ka Kitab Jenesis la thoh ba ka sngi ka dei ka por trei bad ka miet pat ka por ban thiah. Shuh shuh, nga iohi ia ka Jing-

kleng u Jacob hangne ha u Sohpetbneng ha kaba u iohi ia ki angel ba ki kiew ki hiar sha bneng bad sha pyrthei. Shi sha u Soso Tham u la thoh da lade hi kumta. "Ha nga h namarkata u lum Sohpetbneng u dei ka Bethel", u ong.

Naduh ka dkhot ix pat, u rwai shaphang ka jingsuk ha ka mariang katto katne por shwa ban poi u Soitan ha pyrthei. Ki don ka por ban shongkai, ban tem ban put ia kj sur ka duitara bad ka marynthing mynmiet. Ka samla kynthei ka dang da la ka burom, bad ka jinglong sotti bad shida. Ka jingim jong ki la ha ïingbha ne ïingduk ka suk. Ka jong ki keiñ ka dei ka Aïom Ksiar, ka Aïom ka Hok. Kat shaba ki phai ki iohi ia ka Hok U Blei bad ka mariang ka khuid ka suba namar ba u Blei u ker u da ia la ki jong. Ki briew ruh ki im sngi ban trei shitom ban pynphuh pynphieng ia la ka ri ba kan long ka ri babit ba kin shong.

Ynda u la dep, u duwai ba yn rah ia u ha ki thapniang ka poitri sha kawei pat ka juk.

———

IV

U LYOH

"Kane ka long ka por jong phi, bad ka bor ka jingdum"

—Loukas

1

NADUH KANE ka lynnong u Soso Tham u rwai shaphang ka juk bathymmai basniew ka histori u khun bynriew. U khot ia ka ka Kuli Juk. Ka long ka juk ha kaba u briew u wad jingsuk, wad spah haduh ba u la mane blei sa ia ki ksuid babun jait; um sang shuh ban pyniap briew ruh. Ka khmat jong u kam phyrnai shuh namar ba u la pynkheiñ ia ka jutang bad u Blei Nongthaw.

Hynrei uei une "U Lyoh' ba myllung u rwai? Ngi don ki kyrteng ia u Lyoh katba kum ka rong bad ka rukom mih jong u. Ngi ioh namarkata ia ki kyrteng ki lyoh khyndew, lyoh iong, lyoh tdem, bad kumta ter ter. Kam long ka basuk ba ngin shim ia u Soso Tham tang kumba ngi pule na sla. Ka daw ka long ba ma u hi u la pule ia ki ballad jong ki myllung ka ri Sepngi kum ki jong u Coleridge, Wordsworth, bad Shelley ka juk Mariang; bad jong ki myllung ba kham mynshwa ruh, kum ki jong u John Milton, William Blake, bad Henry Vaughan. U khun jong u, u myllung Primrose Gatphoh u la iathuh ia nga ba u Soso Tham u la ia talon bunsien ban pynwan ia ka *Paradise Lost* u John Milton sha ka ktien Khasi, hynrei um shym la lah ban pyndep ia ka. Ha kata ka Epik don nam la kdew shibun shaphang u lyoh bad ka jingdum ruh. U Words-worth u rwai shaphang u lyoh, u Shelley ruh kumjuh.

Hato une u lyoh hangne u iasyriem ma ia uno uno na kito ki Lyoh ha ka juk Mariang? Ne u dei uto uba tap ia ka Lhuh Sunapani ba u myllung jong ngi u la iathuh teng da ka jingthoh hi?

Shaphang une U Lyoh da lade hi u kren kumne :

U Lyoh na ingai suki suki,
U krei haduh ban dum ka Sngi;
(dk. iii)

Long syiem ka Dum, synshar ka Bieit,
Ka long Raïot ka Tieng ka Smieit.
(dk. viii)

Ki sngi ba suk baroh kin kut,
Ynda u tap u lyoh ba jngut.
(dk. ix)

U kdew ruh ia ka bor une u Lyoh ha ka lynnong babud hynrei ngam iohi ia ka dur u Lyoh jong u Wordsworth ne Shelley hangne. Kaba nga iohi shai kdar ka long ba um shym mut shisha tang ia uta u Lyoh bakrih na lum Diengiei ruh. Ha kane ka kyrteng nga iohi ba u Soso Tham u buh ha ka jingmut ia ka *Chaos*, *Darkness* bad *Night* jong u John Milton ia kiba u khot hangne kum ka Kuli Juk, Dum bad Miet. U Milton u khot ia ka *Chaos* ka *Anarch* ruh kaba ngi iohi pat ha ki kti u Soso kum ka Lynrum Lynruh.

Sngewdei ruh ban iathuh ia ki nongpule ba ha kane ka lynnong bad ha "U Rngiew" u Soso Tham ruh u la long uta "U Milton ba dang mer" kumba thoh u Wlison Reade shaphang u Morkha Joseph. Na kine ki lynnong ngi lah ban kdew ia kawei pa kawei ka jingthew jong u ban kot sha ka epik u Milton. Ha ka *Paradise Lost* la rwai shibun shaphang une u Lyoh bad U Rngiew ruh. Ngan sa kdew

ia kito ha ka bynta ba ki mih khnang ba ka jingpule ia kane ka lynnong kan long kaba plie ia ki khmat bym put don ba plie baroh shikatta. Hynrei u la pyndonkam ia kiei kie kiba u Khasi-Pnar u ju iohsngew bad ju kren khnang ba kata ka jingiathuh shaphang ka Mynnor u Khasi kan iasyriem bad kato ba la rwai da u Milton.

U Lyoh ha kane ka Lynnong u krei, kumba la kdew, na Lum Diengiei, bad kata ka la jia ynda la dkut u Sohpetbneng. Dei hangta hapoh badum ba ka jingmut u briew ka la kylla bak, bad ngan sa tai nia shaphang kane ruh: Hynrei katba u sah dum kumta, u la mane ia ki ksuid kiba am "Ia nga ia nga". Namar kane ka jingdum Lyoh u briew u la hiar kyrdan bad u la jan long ksuid hi.

2

Ka kam jong nga ha kane ka bynta ka long ban batai bniah, bishar bniah, bad ai la ka rai kum u kritik. Ia kane la kular naduh ka jingpruid phang. Lada ki nongpule ki bud bniah ia kane ka lynnong, kin ym shem jingeh ban bishar hi ia ki ar lynnong ban dang bud.

Ha ki dkhot 1 bad u ii myllung u pynkynmaw ia ngi ia ka juk Ksiar u khun bynriew ha kane ka pyrthei kaba u la rwai ha ki lynnong ba la dep. Hynrei la plie ia ka jingmut ki nongpule ba kata ka aïom basuk ka la wai ha kine ki laiñ:

Shwa ban hap ki bniat Masi;

bad

Sa tang u Pukni Syiem ba her
Sha jngai, u i ka Dak ba pher.

Ngi sngewthuh ba la kit ia ngi sha ka aïom bakulmar ha ka histori ka jaitbynriew jong ngi. Ki "bniat masi" ki la hap da ka jingbitar u Blei, bad ka pang

ka jynjar, ka duk ka thngan ka la ioh jaka ha u khun bynriew. Kane ka jingkdew sha u masi ka thew sha kata ka khana hyndai kaba iathuh ia ngi ba dei na ka jingshah pynshoi u masi, ia uba u Blei u ia thung kum u Nongkit Ktien Syiem jong u, ha ka Tyngab ba la wan ka jynjar ha ka pyrthei kaba la pynlong ia u briew ban trei shitom ruh. Ha kata ka parom ba la shu siat hangne nga iohi ia kawei pat ka dur. U myllung imat u shim ia kata ka Tyngab tang ka dur ba u ksuid u phong ban pynshoi ia u briew, kaba mut ba u la poi sha ka pyrthei ha ka rukom ba ym da ipher eh bad da ki lad balui-lui kiba ka bakut jong ki ka long ka jingjot.

Ym tang katta hi, ngi iohi shuh shuh ia u Pukni Syiem ba u la iohi na jngai ia ka jingiapher ha pyrthei. Ka jingpher hangne ka long ba u briew u la lyndet ia ka jutang Blei.

Uei une u "Pukni Syiem"?

Ngi pule nyngkong ia ' u pukni' ha ki jingtrei u Soso Tham naduh ba ngi pule ia "U Ingkhong Shyllangmat" ha kaba u la sdang bsuh ia la ka jingsngew. Ia ka mynsiem ba ngi lap hagnto la wan rah ha kane ka lynnong ruh. Ngi pule shaphang u pukni bhur, u pukni syiem, u khlieng, ka tyngab, hynrei uei une "U Pnkni Syiem"? U Pukni u hiar na suiñ sha khyndew tang ban bam ia ka met iap, bad u lah ban iohi ia ka naduh na sahit bneng hi. Ka long kawei kaei kaei ka baphylla! Ha kaba bishar ia kane ka lynnong, ki nongpule ki dei ban kynmaw ba u Milton u don ha ka jingmut u Soso Tham. Ngi pule ha ka epik u Milton ba u Soitan u paw ha ka dur u Khlieng duriaw (cormorant), bad ha ka dur U Pukni (vulture) ruh. Ngi sngewthuh

namarkata ba u myllung jong ngi u thew sha uta u Syiem ki angel bymman uba la wan swait na suiñ ban wad ia kane ka pyrthei basuk jong u briew.

Haba nga duriap bha ia ka jingbang u Soso Tham ban pule bniah ia ka *Bible* lane *Kotbah*, bad ia ki poem ba la pynshong nongrim ha ka, nga sngew ba ka jingpynpoi ia "U Pukni Syiem" ka lam ban maham ia ki hynñiew trep da kito ki ktien U Jisu hi kiba u kren ha ki synran : ". . . kane ka long ka por jong phi bad ka bor ka jingdum". Shisha ngin sa pule ba u Soitan u long u Syiem ka Jingdum hi, bad ha ka *Bible* ngi pule ba u long u syiem ka Suiñ.

Naduh ba u briew u la kohnguh ia u masi, la tap ia ka pyrthei da ka jingdum. U Lyoh badum u la krih na lum Diengïei haduh ba ka Sngi ka la buhrieh ia la ka khmat na ka pyrthei. Ka kynrum-kynram ka la don, bad u Ksuid bunjaid u la ioh jaka ban trei bha la ka kam. U khun bynriew u la pynshah skhor ia ki ksuid bad u Blei ruh u la kiar na u.

Ha ka parom Khasi, ki tnat uta u Diengïei ki pyndum ia ka pyrthei haduh ba ki briew ki la ioh buit na ka phreit ban pynkyllon ia uta u Diengbah bad ka pyrthei ka sa shai biang. Ha ka dkhot iii u myllung jong ngi u pynsyriem ia u Diengïei bad ka Pap ia kaba un sa rwai ha ki dkhot babud.

Hynrei u myllung imat u don ei ei shuh ha lyndet. Uei une u Diengïei? Lada u thoh, "Ha nga hi namarkata u Lum Sohpetbneng u dei ka Bethel", u lah ban shim ba u lum Diengïei u dei ka jaka ba ka Pap ka wan hiar nyngkong sha kane ka pyrthei hadien ba u Soitan u la pyndkut ia ka jingkieng ksiar u Sohpetbneng. Mano ba tip lada u Diengïei um shym iaryngkat bad u lum Nephates jong u Milton. Shisha ka dkhot hi ka kynthup sa ia ar tylli ki

jingjia ba la rwai da u Milton. Kine ki long ka jingdum ka Sngi, bad ka jingjah u Blei na pyrthei, bad ba la ban ruh ha ka dkhot vii ban pynthikna ia kane ka jingthmu barieh u myllung.

Ka sngi ka ngam hadien pat sa u khlur
U Hesperus, ba dei ban ai jingshai
Ha sla pyrthei, khyndiat ban ieng hapdeng
Ka Sngi bad Miet, mynta naduh shakut
Jingdum ka tap dongdit pyrthei pyllun
Mynba Soitan u her ha jingbyrngem
U Gabriel na Eden 1

Kumjuh haba u Soso Tham u rwai "Napdeng u briew la jah u Blei" u buh ha ka jingmut ia ki laiñ banyngkong ka Book IX ka *Paradise Lost* bad ia ki laiñ na ka Book X, ia kine :

Kyrkieh te soit sha bneng na Paradise
Angel ki kiew, ki lyngngoh bad sngewsih
I'u briew; u long kumno mynta ki tip,
B'u Ksuid, ki dum, u ioh rungtuh na Dwar
Bym i ka khmat. 2

Ka jingiapher ka long ha u Soso Tham u la airong airup ia ka Persyntiew ha kata ka rukom ba u Blei da lade hi "U hiar ban iaid kai bad u briew" katba na u Milton ngi pule ba U Blei u phah tang da ki angel ban ap ia ka Eden. U Soso u la long u Khristan bad ha kaba pynhiar ia u Blei ha khyndew, ngam tip u shim kylliang na kano kawei pat ka jinghikai niam. Kaba ngi pule na kijingthoh ka long ba tang ha Lum Sinai ngi iohi ba u Moses u ioh sngew ia ka ktien jong U Blei. Ka niam Khristan ka hikai ba ka khyndew ka long ka jingiuh kjat U Blei, hynrei u Jisu Khrist ruh u ong ba u leit phai sha la u Kpa kaba mut ba ka Khet U Blei ka don ha bneng sha kaba u briew bahok

---

1. P.L. IX : 48-54
2. P.L X : 17-21

un leit phai kat kum ka jingngeit u Khasi ruh. Na u Paul pat ngi sngewthuh ba ka jingkren jong u Blei bad ki briew ka la long lyngba ki nongiathuh lypa ne nongkrenblei. 1.

Ka jingjah u Blei hangne hadien ba u briew u la shah pynshoi bad hap ha ka pap, kat kum u Milton ka long ba ki angel ki la kiew sha bneng, kumba la pyni, katba u myllung jong ngi pat u kren shai ba u Blei u la leit phai dalade hi sha bneng. Ngan sa wan phai sha kane ka phang ha ka dkhot vii.

Ka dkhot iv ka lah ban pynmih ar tylli ki jingbatai. Don ha ka ki jingthew bymthikna lane *ambiguity*. Nga kwah ba ki nongpule kin iohi ia kane.

Ka jingpule na sla bad kaba khlem tip ia ka nongrim ha u Soso Tham u bud kan paw ha uba pule tang katne. Ba ka dkhot iv ka thew tang shaphang u briew ba la hap ha ka pap. Kata ynda la dkut u Sohpetbneng. (Ngan sa bishar ia une u Sohpetbneng ruh harum). Ynda la sah ha sla pyrthei, u briew u iaid ruma hapoh u Lyoh katba ki hynmen-para jong u ki sah bad U Blei ha bneng. Shisha u myllung u khuslai shaphang u briew :

Khyndai ki sah ha Ïng U Blei
U briew u poi ngam tip shaei :

Kat kum ka parom ba khana pateng u Khasi-Pnar u nongshun u la pom noh da ka wait ne khet da u sdie ia u dieng ba pynlong jingkieng u hynñiew trep katba ki briew ki lang iatrei ha la ki kam. Hynrei ynda ki la khreh ban leit phai, kim lah shuh ba la kyllon uta u dieng ba la buh U Blei ba kin kiew kin hiar. Nangta ki sa sah bad oi ha kane ka khyndew bad ki shah synshar ha ka ingdum. Ki kam runar ruh ki par nawei shawei.

---

1. *Hebrew* 1 : 1

Nalor katei kaba ngi lah ban iohi mar ia pule ia ka dkhot, lah ban phai mynta sha u Milton. Ka dkhot kam kren shaphang u khun bynriew ha kane ka pyrthei ba u her ruma ha suiñ, hynrei shaphang ka jingher u Soitan hapoh badum mynba u wad ia kane ka pyrthei ha kaba u la rung ia ki jaka bapher bad bangiew baroh balah ban mutdur. Kane ka jingiaid lynti u Soitan ka long shwa ba un leit poi ha khyrdop ka Dujok ne nurok ka ksew. Te haba u myllung jong ngi ruh u la iohi ba u Ksuid u la bunkam katne ka la dei ia u ban syier shaphang ka lawei u hynñiew trep bad ki khun jong u.

Ki dkhot v and vi ki pyni ba kane ka jingher u Soitan kylleng ha ka dkhot iv ka long shwa ban poi ha khyrdop Dujok hi. Ia ka lynti iaid jong u lem bad ki nongbud–nongrap jong u baroh la iathuh da u Milton kumne ;

Through many a dark an dreary vale
They passed, and many a region dolorous,
O'er many a frozen. many a fiery Alp,
Rocks, caves, lakes,fens,bogs, dens and shade of death

Hynrei ka jingkdew ia ki "Ri Ryngkhiang" bad "Jyrsieh" ka pynkhleh noh ia ki jaka ba don ha ka dujok hi. Wat lada u myllung Soso Tham u kdew ia ki "Thwei" hangne ruh, ym i dak ba u thew sha ki wah *Styx*, *Acheron*, *Cocytus* bad *Lethe* ka Dujok. (Ngan kdew sha kine ha ka lynnong babud).

Ka "Khyndai Pateng Ñiamra" hangne ka mut ia ka dujok. Ki Greek ki iathuh ba kata ka dujok ka don shaduh kiba kum kita ki ñiamra shapoh ramew. Hynrei mynta ngi tip baroh ba ka pyrthei ka long ka bapyllun, bad ia ka ka jingheh jong ka ruh ki riewstad ki la tip. Haba ka long kumta, shano keiñ kane ka Dujok ka don ! Ha ka *Bible* la

---

1. P.L. II : 618-6-1

iathuh ba ka don sha ka badum jngai bah, lane ka Liewlong akhlem trai. Shano kane ka khyndai pateng ka don ? ada lah ban sam lyngba ia kane ka khyndew na kawei ka ka, yn mih ha ka pyrthei hi ynda la lait ki syrtap baroh. a lah ma ban long ba kata ka dujok ka dei ha kawei pat a metbneng ! U John Milton u mutdur ba ka don shabar a pyrthei bad ba la pyniakhlad ia ka na ka pyrthei da ki aw-haw bad lyoh. Nga ieh ha ki riewstad badei ia ka iam ban ia tare ia kane ka mat. Kaba donkam ka long an pdiang ba u myllung jong ngi u la pynrung ha ki dkhot bad vi ia shibun ki rukom pyrkhat bad mutdur bad jing- thuh ha ka Book II ka *Paradise Lost.* Ki ktien "Shata arwei un leit suh kha" bad "Kumta ka Pap ka thaw hynriew" ki thew ia ka khyrdop ka Dujok ba la batai da u ilton. Ka jingsuhkha u Soitan hangne kam mut ba u ha khun wat la u Milton u iathuh—

For Spirits when they please
Can either sex assume, or both 1

h. Hynrei dei hangta ha khyrdop ka Dujok ba u kynduh ia ka Pap. U tip na ka ba ka dei ka khun ng u, bad ba u la shong kurim ia ka. U khun nyng- ong u Soitan u kyrteng *Jingiap.* Hangta u tip ba u on khun shynrang: te u la dei keiñ ban suh kha. Ka ap ka long ka baïong kat ka miet. U Soso Tham u atai ia ka dur jong ka thik kumba batai u Milton hi : akhlieh sha syngkai kum ka thei bhabriew, na syngkai arum da ka dur bseiñ. Sngap ïa kane ka jingiathuh aphang ka Pap da u Milton pat -

---

P.L I : 423-24.

The one seemed woman to the waist, and fair,
But ended foul in many a scaly fold
Voluminous and vast, a serpent armed
With mortal sting. 1

Kane ka jingthaw "Thynriew" ka Pap ha khyrdop ka Dujok ka long shisha kaba sngew jli katta katta. Ka kha ia ki khun jong ka man ka kynta, ka punkhun ruh man ka kynta. Nangno ka ioh tnga ha kaba kum kata ka jaka? Ma ka hi ka iathuh ba u khun nyngkong jong ka u la kem tnga bor ia ka, bad kiwei ruh ki la pynshitom ia ka kumta hi. Ki khun jong ka ki ia jlew hangta khlem kut. Ngam sngew phylla namar kata ba u myllung Soso Tham u ong syndon ba ki dei "ki ksuid bajlew" kata ki "yelling mosters" ba ngi pule harum. Ka Pap ka iathuh lut ia kata ha u Kpa bad u Tnga jong ka, u Soitan :

Of that rape begot
These yelling monsters that with ceaseless cry
Surround me, as thou saw'st, hourly conceived
And hourly born, with sorrow infinite
To me; 2

Ha ka laiñ bakhatduh ka dkhot vi u myllung u shah ia ka Pap ban poi sha kane ka Pyrthei lehse nadien u Soitan hi, uba bud ia ka nadien dei u *Jingiap*. Dei ha kane ka khep ba la sngewdei ba u Sohpetbneng un dkut na ka daw ba ka Dohnud jong ki briew ka la jan long hi kum ki jaka ka Dujok. Ka Pap bad u Jingiap ki la thaw ka lynti bakylluid bad basuk ban hiar sh dujok lane ban poi sha pyrthei. Shisha "ka bakylluid ka khyrdop ka ban lam sha ka jingjot" 3.

1. P.L II : 650-53
2. P.L II : 794-797
3. Mathaios 7 : 15-14-

Uei u Sohpetbneng? U myllung u la batai ba u long ka Bethel jong u. Hynrei hangne, ngam iohi ba u dei u Diengbah bakot haduh bneng kumba ngi iohsngew na ki longshwa-manshwa jong ngi. U Soso hi um shym ong ba u la "pat" kumba u kren ia u Dieng Bilat High School, hynrei u la "dkut". Lah ban long ba ngin lap ia ka kyntien "bthat" hi ruh. Ngi pyndkut ia u tyllai, bthat ia ki kynjri. Kane ka jingkieng ksiar u Sohpetbneng kaba u myllung jong ngi u iathuh ka long kum u kynjri ksiar ba u Milton u iathuh ba pyniasoh ia kane ka pyrthei bad ka bneng. U thew shata hi.

Mynta ba u Ksuid-u Khrei, ka Pap, u Jingiap bad ki ksuid laiphew harrukom ki la poi sha pyrthei na ka lynti ba thaw ka Pap, bad ba ki la jop ia u bynriew balui-lui, u Soso Tham u ong ba U Blei Nongthaw "u peit lyngngoh" ia kaba jia baroh ha ka pyrthei.

U Blei u peit lyngngoh ? U Blei jong u Soso Tham u pher na u Blei jong u John Milton; u pher ruh na u Blei bangeit ki Khasi; u pher na u Blei ki Khristan namar ba u long uba tieng ia ki jingeh bad uba duna ka jingshemphang. Um nud ban ialeh thma ia ka Pap bad u Soitan haba ki la poi, u shu jah pynban jar napdeng ki briew, bad ha ka dkhot vii ngi lap ia u ba u la poi syndon sha bneng khlem da iada ia u hynñiew trep na kito ki jingma baroh: Ki kam jong u Blei u Soso ki long ban shakri ia u briew! Imat uba shu sngap ia ka hukum na u briew ban leh ei ei. Khmih kumno ba u shu "peit lyngngoh" na ka jaka bneng. Ka Niam Khristan ka hikai ba u Blei u shong ha ka khet jong u ha bneng bad nangta u pyniaid ia kiei kiei ha bneng bad ha khyndew. Ka niam Khasi ruh kumta hi. U Blei jong u Milton lei

lei u shu ai hukum ia ki angel ban leh ia kano kano ka kam. Lada u Blei jong u Soso u "peit lyngngoh" kata u don ha ka shaïong ngaiñ, ka jingdum jingmut, bad ka jingduh lad kynsan. Lada u Blei Bakhuid u long kumta, imat u Soso Tham u la shim na kano re kano ka jinghikai niam. Hynrei kaba nga iohi ka long ba u la kum pynkhleh lang ia ki artylli ki jingjia bapher ha kawei, dei namarkata ba mih kane ka jingbymshai ha ka jingmut jong u ruh. Kine ki jingjia ki long; (1) ba ki angel ki lyngngoh ia ka jingkylla ha u briew (sla 9), bad (2) ka jingkhmih U Blei na bneng ia ka lynti iaid u Ksuid ban poi sha pyrthei. Pule *biang* ia kine harum :

Up into heav'n from Paradise in haste
Th' angelic guards ascended, mute and sad
For man; for of his state by this they knew,
Much wond' ring how the suttle Fiend had stol'n
Entrance unseen.

Him God beholding from his prospect high,
Wherein past, present, future he beholds
(PL:II: 77-78)

Ha kaba leh kumta, u Soso Tham u la pynlyngngoh sa ia u Blei, ym tang ia ki angel bakhuid hi. Nga ngeit ba U Blei um lyngngoh ei ei ia ka jingkylla u briew namar ha u ym don ka jingdum lymne ka syrngiew bashat da ka jingkylla.

Ha ka dkhot vii la ban biang ia ka jingrben kata ka jingdum, bad ka hor ka Pap namar ki kyntien "bam hynroh" ki mut ba ia ka jingshai la klun da ka jingdum. Hynrei lada ka long tang kum ka hynroh, kam lah katba nga tip ban bat slem ia ka sngi ne u bnai. Wat la ngi don daw ban suba ba ia ka kyntien "ki" kat haba ka paw ha kane ka

dkhot la buh ban biang ka jingdawa ka rong ka rup ka poitri kaba ngi khot *alliteration;* nga i ba don ei ei ha kito "Ki Sngi ki Bnai". Nga iohi ba ki ieng ha ka jaka jong ki ongkmie longkpa nyngkong eh ha kane ka pyrthei. Namar ba ki ksuid baroh ba la ñiew kyllum ha "Ki Khyndai Khup, ki Ktiar, ki Bsein" ki la trei ia ka kam u Syiem jong ki, ka lok bad ka burom bakynja blei ka la duh noh na kita ki kmie ki kpa kulong jong ngi kiba la sah sha pyrthei kumba u Adam bad ka Im ruh ki la duh ia ka shap blei ynda ki la hap ha ka pap. Ki ksuid, ngi pule, ki la kynrei katta katta kat haduh ba ka pyrthei hi ka jan long kum ka dujok. Ia ka jingshyrkhei kane ka juk bad ka jinglong u briew ba la hap la pynpaw ha:

Halor ka Khet ka Sotti Juk,
U long Patsha u Kuli Juk.

Nga la kdew naneng ba une u Kuli Juk u dei ka *Chaos* lane ka Lynrum-Lynruh ia kaba u Milton u khot *Anarch.* Ka kamram jong u ka long ban ialeh pyrshah ia ka jingiaid ryntih ha ka hima-sima, ka shnong-ka thaw. Haba kum uta hi u synshar ha ka pyrthei, ngim lah shuh ban khmih lynti ia ka jingiaid beit bad jingkohnguh hukum la ka jong u briew ne u Blei. Ka la dei ban long ka pyrthei huri-hura, kaba dap da ka jingbymhun suda. U myllung jong ngi u la ai ka khet bakyrpang ia kum uta u patsha ruh, bad ka long ka dohnud u briew hi. Ia kane la nang kyrshan ha ka dkhot viii ha kaba ngi pule ba ka Jingdum ka long syiem lehse ha ka jingmut u briew. Haba pule ngi i kumba ka kyntien "u" hangto ka thew tang ia u briew uba don khmat hynrei um treh iohi, bad uba don shkor hynrei u set kyllut khnang ia ki ioh kumno kumno ka jingshisha bad jingstad kin rung jubor kumno re. Don ka nia hangne ia kaba kum kata ka

jingsngewthuh ruh namar ba kiba kum kita ki briew ki sah dum shirta: Haba kim treh shuh ban pynsngew ia ka jingshisha ki la long kum ki ksuid hi.

Hynrei dei ban pule ia ka dkhot viii bad xi kumba bteng ia ka dkhot vii. Shim ha kane kane rukom, ngin iohi ba dei u ksuid ba sur matlah ia u briew ha kata ka aiom badum ka histori ka jaitbynriew jong ngi. Haba ki khmat ruh kim iohi bad shkor ruh kim iohsngew, ka jingstad bad jingshai kam lah shuh ban rung nawei pat.

Lada ngim pyrkhat ia ka jingshisha ba haba synshar ia ka hima da ki briew babieit baduna jingstad, ki khun ka hima ki jynjar, ngi lah ban kylli : kaei ka jingiapher hapdeng u patsha, u syiem, bad u nongsynshar ? U Soso Tham um don shuh bad ngi ban jubab ia ki jingkylli. Nga kubur ia ka jinglap u S.K. Bhuyan uba thoh ba ia u Soso Tham la kha kloi eh shipateng. U la dei ban im ha kane ka juk jong ngi ban donpor ban pynshai ialade, bad pdiang ia ka iaroh ruh.

Ha ka dkhot vii u pynlong patsha ia ka Lynrum-Lynruh, hangne pat u pynlong syiem ia ka Dum, bad nongsynshar ia ka Bielt. Ka jingiada ba lah ban ai ia u myllung ka long tang ban pyrkhat ba ki nongsynshar bymshemphang ki long kiba kulmar jingmut, ki babieit bad ki badum, ka jingmih ka long ka jingkulmar ha ka hima, kumba la kdew haneng. Hynrei ha ka rukom Khasi jong ngi, u syiem u long u nongsynshar, u long u patsha hi. Un long syiem kumno khlem da nang ban synshar. Hato u pynlong mahadei ia ka Dum ? Hato u pynlong myntri ia ka Bielt ? Dei na kine ki jingbymthikna lane *ambiguity* ba mih ki rai bapher na ki kritik ka thoh ka tar ha kano kano ka ktien. Shim ia ka Dum ba ka long ka syiem ; ka long tang kum ka Syiem Bilat kaba tang ka long

syiem shisha, katba ia ka jingsynshar la pyniaid da u Prime Minister bad ki Minister jong u. Ka Dum ka long syiem kumba long Governor ne Lat mano mano ha kano kano ka jylla. Baroh ki hukum ki mih ha ka kyrteng U Governor katba ia kata ka hukum la pynmih da u Chief Minister bad ka dorbar myntri jong u. Lada ka long kumta, lah ruh ban phai sha ka rukom synshar ia ka hima Mylliem ha ki snem ba u myllung u thaw ia ka poitri ha kane ka kitab jong u. Ha ka por ba long syiem u Kmuiñ Manik uwei u hynmen jong u O C. Roy u la long u Agent jong u Syiem Mylliem. Mano ban iathnh la uta u Syiem Kmuiñ Manik um shym la aibor ia u Agent jong u ban pyniaid ia ka jingsynshar teng teng, khamtam haba um lah ban poi hi da lade sha ki khun ki hajar ha ki shnong rit ? Mano ban iathuh la uta u Agent um shym la leh kano kano kaba pynsyier ne pyntieng ia ki khun ka hima Mylliem bad ba kata ka la poi shaduh ki shkor u myllung bad da ka jingsngew khia u la buh syndon ia kine ki kyntien ?

Sa kawei ka bynta jong ka histori lah ban wan rah hangne tang ban iarap ban sngewthuh ia ka jingiadei ka Syiem bad u Nongsynshar. Ha ki sngi bad bnai ba u phah shon ia *Ki Sngi Ba Rim U Hynñiew Trep* u Sati Raja u la long u Syiem ka hima Mylliem. U Sati Raja u la pdiang ban don u Chief Administrator ha ka Dorbar jong u. Ngi sngewthuh ia ka kam jong u Administrator: ban pyniaid ia ka office ne ki kam ba iadei bad ka synshar khadar hi, kata ka mut, u long hi u nongsynshar. Haba hap buh kum uta pat u nongpyniaid, ka mut ba u Syiem hi u long u badum buit. Bad uta u Administrator la u stad katno katno ruh u lah ban ym tip lut ia ki Riti bad Dustur pyniaid hima, uba kum uta u lah ban long ha u myllung u Bieit hi. Ka jingmih ka long ka jingshitom ki khun ki hajar. Kaba kum kata ka jingsynshar ka buh ia ki

ha ka jingsyier mynsiem. Wat la ka don ka jingkdew bashisha ha ka *Paradise Lost* ia ki kam ka Jingdum ne *Darkness* nga sngewdei ba ia kito ki laiñ dei ban shim ia ki kum ka jingkynthah ia kaba long ha Shillong hi ha ki snem bakhatduh u Soso Tham.

Ka synrop balai ka dkhot viii ka long ka jingsdang ban pyni ia ka jingshyrkhei ka jingim ki briew kiba shah ialam ha u Syiem ka Jingdum. Ha kito ki laiñ u myllung u pruid ia ka phang ban thad madan ia ka jingsniew-jingsmeh baroh kaba u i kumba ka la jop ia ka pyrthei. Naduh kito ki laiñ u la nang rah ia ngi suki suki shaduh ka kliar lum jong ka jingsniew, haduh ba ngi poi ha ka ah (climax) ha kaba "u briew u long u ksuid" ha ka dkhot xxiii. Kata ka jinghiar kyrdan ka jinglong briew ka la pynkylla sa ia ka mariang hi. Ngi pule (dk ix) ba ka lyngkha kam seisoh shuh, lehse ba ki diengshiah bad ki shiahkeng ki la mih ha ka ban pynshitom ia u briew. "Ka Duk, ka Thngan, Shitom, Kordit" ki hap ha u briew haduh ba un ioh bamja ruh un da phuh syep baroh shiryniang. Nalor kane, u riew rangbah u la duh noh ia ka maiñ, bad ha ka jingpisa mynsiem u pyrkhat ruma lehse don kiwei pat ki blei ba lah ban ai jingsuk ia u. Dei ha ka jingwad blei ban pynsuk ba u Mamon u la iohlad ban pynpaw ne pasiaw ha ki tyndong shkor ka dohnud jong u briew. Wat hapdeng kat kane, u myllung (kumba un sa rwai ha ki lynnong bahadien) u khmihlynti ban dang don wei ar hangno re uban dang wad ia U Blei Nongthaw.

Ha ka jingbud jong u Soso Tham ia ka dur ka dar, bad ka rukom thaw poitri u Milton ha ka *Paradise Lost*, kine ki jingkylla ki ialam ban pynpyrkhat ia ki nongpule ba namar ba ia u Adam la pynshoi da

u Soitan, u briew ruh u la kylla Soitan hi, bad ia ka khyndew baroh la pynkylla tyrkhong namar jong u. Ki nongpule kin lah ban kubur ia kane ka nia lada kin pyn.adei ia ki dkhot ix, x, xi, xiv, bad xv bad kane ka jingtim harum:

"Namar ba me la shah shkor ia ka ktien ka tnga jong me bad ba me la bam na uta u dieng ia uba nga la adong ia me da kaba ong: Men ym bam na u: long ba la tim ia ka khyndew na ka bynta jong me; da ka jingshitom men bam na ka shilynter ki sngi ka jingim jong me. Ia ki diengshiah bad shiah keng ruh kan pynmih ia me; bad men bam ia u jhur ka lyngkha; haduh ban da mih syep na ka khmat jong me men sa ioh bam ia la ka ja (u kpu) haduh ba men leitphai sha ka khyndew; naba me long ka dewmet, bad sha ka dewmet met leit phai. 1

Ka "Shitom, Kordit" ba la tynsat hangto ruh ka don ka jingthew ban wan rah ia ka jingtim u Blei ia ka Im. Namar ba la tim ia u Adam bad ka tnga jong u, ki im sti im raikhoh haduh ba la lah ban nujor ia ki bad u jingthung "ba long ha khrum". Shisha u Milton u la buh ia kane ka jingkylla dur ka Im ha kata hi ka rukom.

Ha kaba iadei bad ka jaitbynriew jong ngi pat ngi iohi ba u myllung u dang kren shaphang ka bor ka jingdum hi. Namar ba u briew um ithuh shuh ia u Blei la wan ka jingtim halor jong u bad ka rep ka riang kam long bha shuh. U slap bad ka umslap ki la kit ia ka sbur ka khyndew sharum bad la mih sa ki mawsiang bad dewlang-dewshyiap. Ki briew hi ruh ki la pyrshang ban wad jaka rep shawei shawei jngai na la shnong, wat haduh ban iehnoh ia la ka shnong ha kaba la kha ia ki. Hynrei dei ruh ban pyrkhat ba kane ka jingkren ha ka dkhot ix ka don ka jingthmu ban pynpaw ia ka jinglong ka thaiñ riwar baroh, khamtam eh ia ka thaiñ

1. *Jenesis* 3 ; 17-19.

Sohra hi kaba la long shisien ka Sor bah jong ka jylla. Ka histori ka iathuh ia ngi ba la kynriah ia ka sor sha Shillong na Sohra namar ba jur eh u lap hangthie. Namar kata ka jingjia ka la kylla long noh ka jaka bym don shuh ba ñiewkor than, lane ka jaka ba kiar ki briew. U myllung u iam briew ia kane bad imat kumba u shim ba dei da ka jingdum ki briew hangto ba wan kito ki jingkylla bun jaid ha kato ka thaiñ.

Namar kata ka jingsah dum hi ruh ba wan ki jingshitom bun jaid ha ka ri, wat u khun Khasi ba dang sah u im tlot im shitom kum u jingthung ba mih hapoh jaka bymdei sngi dei slap. Ha kaba kren kyllum ia ka jaitbynriew Khasi-Pnar, u myllung u iohi ba ynda ka shap bakynja blei kam don shuh ha ka shyllangmat jong ki briew ki Ksuid babunjaid ba la ieng tyngshop da u Lyngkhuh ki la thom ia u khun bynriew, nangta wan sa ka jingiap ha shnong ha thaw. Haba u briew um ithuh shuh ia u Nongthaw, ka dur ruh ka sniew namar bym iohi shuh ha ka khmat briew ia ka burom jong u. Ha ki kam baroh, u iohi ba u briew u la long kum u ksuid hi.

Ki artylli ki laiñ pdeng ka dkhot xii ki phai na ka phang sha kito ki sngi ba u Solomon u la tei ia ka temple ha nongbah Jerusalem khlem da pynriew tyrnem. Ngam iohi ba kane ka synrop pdeng hangto kan da iadei dur eh bad ka por u Lyoh badum, namar ka jingjia hi la ha Israel ne ha Khasi ka la long ynda u briew u la shah shkor pat sa shisien ia u Blei.

Naduh ka dkhot xiii haduh ka dkhot xxii, u myllung u kren shaphang ka jingkulmar jingmut ki briew hapoh ka jingdum lyoh bakah ia ka jingim jong ki. Ki briew ki la wad sa tang ia ka spah pyrthei bad kim iohi shuh ia ka ra ñ ka rem. Kim kheiñ pap ban leh beiñ ia u rit u ria. Ki la bunkam bad sngi bad miet ban pynheh la ka Pdok thep

tyngka jong ki wat da ki kam bymhok ruh. Ynda ki la riewspah kim tieng shuh ia u Noogthaw ne burom ia u briew. Ki nongpule kim dei ban klet ia ka synshar khadar ha ka Hima Mylliem ha ka por ba shon ia *Ki Sngi Ba Rim U Hynniew Trep* ia kaba la kdew na neng. Haba bat ia kane ka bynta ka histori ha ka jingmut, ngi dei ban kylli pyrthew na ki bakham shwa ruh la don ne em ka jingngeit blei kynsha ha ka ri Khasi jong ngi ha ki por u myllung ia kaba u la shu plie hangne ban tuklar khambha ha "U Rngiew". La kumno kumno la don ka jingkwah kyrpang ki briew ban mane blei ia ki ksuid ruh. Ha "kine baroh shisha ki blei" nga i ba ka Lehse lane *Chance* u Milton ka trei la ka kam. Kane ka jingkhih pisa ka long tang na ka jingkwah spah than, shisha, ngi pule ba u briew u'la kwah ban lap ia ka Leilongspah.

La ki briew ki iabeh katta ruh, kaba kut ka long ba bun na ki ki im kyndoi jakpoh bad ki lap ba lada kin ioh tang u Khaw ban shet ja step ja miet ka la biang. Hynrei kumno ke ïï ba u Khaw ne nongwad khaw un ïuh ia ka raiñ ka rem kumba la rwai. Ha ka dkhot xv, haba pule bniah ia ka rukom jied kyntien u myllung, ngi iohi ba "Ka jingkyrduh ka long ka kmie jong ka jingshem buit", bad ba "Ka Banse ka thom ia ka sang", namar la dei shwa ban pynbiang ia ka kpoh. Shaphang ka bor jong u khaw, u Soso Tham u la rwai kumne :

U Lahduh don tang uwei hi,
  Ha ïing paki ne traw;
U bat u diengduh nar ha kti,
  Uta u dei 'U Khaw'

Ha khmat jong u wat me Ramhah
  Men pra ki thied ki jaw:
Don ba don met ka ban lah shah
  Ban' dung kura u Khaw ! 1

1. "*Ki Erpyngngad ki 'Aw*".

Hynrei kumno ka jingwad khaw, wad spah ka la pynlong ia ka dohnud u briew ban jylliew kat ka riat Mawïew ha Sohra? Ha kaba pynsyriem kumne u Soso Tham u ringdur na ka bapaw ban ngam sha ka barieh, ka dohnud briew. Ia kane u la ban arsien:

Kumta ka Pap ka thaw Thynriew,
Hangno ba don ka Dohnud briew.
(dk. vi)
Ju don ki Thwei ba iong ba ngiew,
Nalor ki jong ka Dohdud briew?
(dk. xv)

U la pynsyriem ha kine ki laiñ ia ka dohnud ne jingmut u briew bad ka Dujok hi kaba kyntaid ia ka jingshisha bad pdiang ia ki jingpynshoi bun rukom. Hynrei ngi kynmaw ruh ba u ju rwai ba ka dohnud ka long kum ka bneng, kata lehse, tang haba ka jingieit ka synshar ("U Tiew Pathaw", bad "Ka Lyer ka dang Sieng"), pynban haba ka jingieit kam don shuh ka la kylla dujok. Ka jingkdew arsien sha ka dohnud briew ka mih na ka jingphalang kine ki laiñ:

So glozed the Tempter, and his proem tuned;
Into the heart of Eve his words made way. 1

Ia kane ka jingthmu u myllung Soso Tham ban pyndonkam ia ki jnit ki jnat u Milton ka paw shai ha kaba pyndonkam ia ka dulan paki ba thaw ki ksuid ka dujok ha kaba ki pynlong dorbar, kata ka Pandemonium, bad ia u "blei Mamon" uba la shah beh lang bad u Lucifer na bneng sha dujok. Na u Milton ngi pule kumne shaphang une u ksuid—

---

1. *P.L IX 549: 550.*

Mammon, the least erected spirit that fell
From heav'n, for ev'n in heav'n his looks and thoughts
Were always downward bent, admiring more
The riches of heav'n's pavement, trodden gold
Than aught divine or holy else enjoyed
In vision beatific. By him first
Men also, by his suggestion taught,
Ransacked the Centre, and with impious hands
Rifled the bowels of their mother earth
For treasure better hid 1.

Haba u Soso Tham u la pynlong ia ka dohnud ka jaka shong ki ksuid, mynta ha ka dkhot xvi u iathuh ba ki nia laiphew jaid ki mih na ka kumba mih ki kber na thliew kruiñ. Namar kine ki jingsniew, ki briew ki la shah hikai ha u Mamon bad ki khwan spah. Ha kito ki laiñ—

Ne kum u Kyieng, u Ksuid u Khrei,
Na ka u krih sawdong pyrthei

u myllung u pynsyriem ia ka jingmih ki jingmut basniew na u briew bad ka jingdum ka suiñbneng mynba u Soitan bad ki paid jong u ki hap na suiñ sha dujok, bad ba ki kiew na dujok sha ka pyrthei, 2.

U myllung u iohi ruh ia ka jingma ban pynshong nongrim ia ka bishar ka pynshong ha ka dor jong ka tyngka namar da kaba leh kumta, u nongbishar um iohi shuh ia ka hok ha khmat jong u namar ki sbai rupa ki la pynbyrïe ia ki khmat jong u. Don ruh ki briew naduh ki por ba u myllung u trei muktiar ha Jowai kiba mlien ban bamsap na baroh arliang mamla ha ka mokotduma namar ka dohnud baïong rben baarsap jong ki ka am ban ioh tyngka suk na ki balui-lui, te ia kata ka jingshem dalade hi ruh u la kynthah hangne. Namar ba la ieit spah, ieit ksiar kumba long u Ma-

---

1. P.L. 1:678-688
2. P.L. 11: 533-538 and I: 340-355

mon uba ikwah ia ki tyngkong ksiar ka bneng u myllung u iohi ba ia ka hok ym lah shuh ban khmih lynti hangne ha pyrthei ha ka juk Lyoh, ne kynrum kynram, namar wat ka Hok hi ka la leit phai sha bneng. Kaba mih na ka jinglalot spah ka long ka jingsngewmeng bad ka jingsarong kibym pynraiñ-pynrem ia u briew ban kjit ei ia ka umsyep kiwei ruh. U la kyntiew ia ka jingsngewsih jong ngi ia kata ka jingkylla ba u lap da kaba pynsyriem ia uba wad spah bad u Thliem nyngkong uba shu ap ban ioh tda bad kjit snam bad khatduh eh kum u Kyieng uba beh ban kynthah syndon da ka bih jong u. Ka jingiapher hapdeng kine ar ki jingpynlong u Blei ka long ba uwei u shu tda, bad uwei pat u her stet. Na u Kyieng u lalot spah u long kum u khla uba pyniap ym tang ia ki para mrad hi hynrei ia ki briew ruh. Ka Dngiem kam ju pyniap kai para mrad, hynrei don ka dngiem bam khyndew kaba beh bad dait ia ki briew ruh. La ka leh kumta ia ki briew ruh, ha nga hi ka jingwan rah ia ka Dngiem ka paw ba ka hapkyntien ka dawa ia ka, namar hangto ngi ioh ia ka "triem" kum ka hapkyntien jong ka "Dngiem". Kumba la kdew naneng, nangto ter ter u briew u kylla ksuid syndon ha ka dkhot xxiii.

Ka jingwan rah ia ka Leilieh bad u Pyrthat ka maham ia ka jaitbynriew ba ka jingbitar u Blei ka lah ban pynlong ia u ban pyndonkam ia kito ki atiar jong u ruh ban pynjot ia u briew, namar ka long ka basaang ha ka jingkheiñ Khasi ban iap ha u Pyrthat. Ia kaba iohi shai dei ban pynpaw. Hangne ha ka dkhot xxiii u myllung haba u thoh —

Ka Leilieh saw kan thaba lep ;
U Pyrthat ruh ban pyntyrsain
Un sam shaduh ki Mat ki Pain

u don ka jingthmu ban tsuh ia ka dur bym da paw eh ka jingbitar u Blei ia ki nongpalat. Nyngkong ngi pule ba ka

jingieit u Blei ia ki briew ka pynlong ia u ban iaid kai bad ki ha Persyntiew, hynrei hadien ba ki la shah shkor ia u Ksuid u Khrei u la bitar shisha. Ia kane u Soso Tham u pyndonkam ia kaba u la pule shisien :

High in front advanced,
The brandish sword of God before them blazed,
Fierce as a comet; 1

bad ruh,

Kumta keiñ u la beh noh ia uta u briew bad u la buh ia ki Kherub shaphang mihngi ka kper Eden, bad ia kaba kum ka waitlam baphyrnai, kaba da khih talaiñ baroh sawdong ia ka ban sumar ia ka lynti sha uta u dieng ka jingim. 2

Ynda u la kdew shwa ia ka leilieh u kynmaw sa ia u Pyrthat ba la pyndonkam da u Messiah ha ka thma pyrshah ia u Soitan kaba la pyndem ngon ia u ha ka bor Blei, kaba la pyntyrsaiñ ia u haduh ba um lah ialeh shuh.

Full soon
Among them he arrived, in his hand
Grasping ten thousand thunders, which he sent
Before him, such as in their souls infixed
Plagues; they astonished all resistance lost.

Ha ki dkhot bakhatduh u myllung u buh jingkynmaw ia ka jingkren kunok ki riewhyndai shaphang kaban jia ia u khunbynriew ha ki sngi 'babadien. U pyniapher ruh ia ki arjait ki briew : u Babieit bad u Bastad. Ia kito ki jingkren kunok ha ka dkhot xiv u ioh na Shangpung namar uta u Joh Jait Bon hyndai u ju kren kum ia kito ki kyntien bad bun na ki hi ki la urlong. Ka jingmut ka long ba katba u briew u nang ngam ha ka pap, um ñiew shuh ia ki aiñ Blei. Ka dur jong u ka

1: *P.L. XII* : *632 34*
2: *Jenesis 3* : *24*

nang sniew (dk xi), ka rynïeng rynïot ruh ka nangrit kum ki boit haduh ban da long kiew sa ha u sohmynken de. (Don ki sohmynken ha Kut Sajar kiba lada ym kiew hi wat da u briew baheh katno katno ruh um lah kot ban kheit). Ka jingrit ka met kan biang ia u briew ban jngi tang ha ki dienjat masi ruh. Nga kwah ban pyrkhat ba kane ka dienjat masi ka mut ruh ia ki nan rit bajyndong, ne ki thwei bajyndong kibym da donkam ban jngi ha ki sngi barim mynba ki briew ki dang heh dang plung ka met. Pynban mano ba tip la ka jingkylla Lun ne Dalun u Soitan hakhmat ka Im kam shym kyntu ia u myllung jong ngi ban pyrkhat ba namar ba u briew u la long ksuid un sa kylla dur kumta bad jngi shisha ha i um balang ha ka dienjat masi mynlyïur!

La u briew u la hap ha ka pap pynban un mih uba tieng ia u Blei bad dei ha uta ba ki lyer pyngngad kin beh hir hir, namar "U bahok un kaweh kum u diengtlai", dei kum ha uta ba ka mon basbun ka shong.

Ka dkhot xxvi ka iathuh ia ka jingher u briew kylleng kylleng ban wad jingbam namar ba la tim ia u. U ngam ia ki thwei, bad kiew ia ki lum ruh katba ka dohnud jong u ka dang long ka liewlong badum.

Hadien ba u la rwai kumto, u kyrpad mynta ha ka rukom ba leh ki myllung epik ban rah ia u sha kawei pat ka jing'ohi paw. Hynrei ki nongthaw epik ki sdang ia ka jingduwai jong ki shwa ban kren shaphang kawei pat ka phang, hangne pat hadien ba la kut, kata nga mut ha ka bakut ka lynnong.

U Lyoh ka Pap u dang tap ia ka jaitbynriew, bad ka jingdum ruh ka dang synshar ia ka pyrthei, haduh bakut ka lynnong.

V

U RNGIEW

KANE ka lynnong ka don 25 dkhot. Ka sur ki ktien ba la pyndonkam shilynter ka long thik kum ha ka lynnong ba la dep, kata, don ruh kaba iaid beit ia ka phang pdeng, don pat kaba wan shadien, sha kamon bad kadiang de la kum ha ki Ode u Horace.

Haba nga pule bniah hangne, nga shem ba une "U Rngiew" u pher na "Ka Rngiew" ba ngi lap ha u Lyoh. U Rngiew hangne u kdew ym tang ia uweiu Ksuid. Nga lah ban kdew u Soso Tham hi um shym mut ba une u Rngiew un long tyngshop tang ia u Soitan, ne ia u Mamon ne u Thlen, hynrei ia baroh lai. Ngin iohi ia kane ynda ngin pule harum ia ki bynta ba u Rngiew u shim.

Ka sur kren ka iasyriem shibun ia ka sur *Ka Jingrwai Sngewsynei* u Jeremaiah. Ka mynsiem ba ngi lap ha ka "Patriotism" u Sir Walter Scott ruh ka ioh ja'ka ha kane ka lynnong. Haba bishar bniah ia ka na ka sur bad ka mynsiem, lah ban iohi hangne ba ia kaba um lah ban tynsat ha "U Ingkhong Shyllangmat" la pynpaw shai ha kane ka lynnong. Ngan kdew shilaiñ arlaiñ ki ktien kum ban plie lynti ia kiwei pat ki kritik.

Na " U Ingkhong Shyllangmat" ngi pule ia kine ki laiñ.

(1) Na jngai muluk ynda u wan
Don kum uta? Sha u wat shang.
Ia uta dei ban beh na shnong
Sha khlaw sha rai-eh ai un shong;

Na "U Rngiew" pat —

Sha jngai na shnong ba shong ki briew
Ka don ka khlaw ba shong u Rngiew; —
Hangta ka dum ka khmat u Bnai,
Ka jong u Dkhoh hangta ka shai;
Hangta junom u tap u Lyoh,
Ka dei shnong u Nongshohnoh,

U "Nongshohnoh" u dei hi "U Ingkhong Shyllangmat" ia uba dei ban beh na shong bashong ki briew.

(2) Na "U Ingkhong Shyllangmat" ngi pule ia kine ki ktien :-

Ki snaiap bad u ksuid ba jlew
Kin rong shapoh nurok ka ksew:

bad la pyndonkam pura ia ka jingmut jong ki hangne. Pyrkhat ia kine ki kyntien pat:

Nangta ki her ki ksuid ba jlew,
Nangta ka win hapoh ramew,
dk xiii)
Kumta napoh nurok ka ksew,
Sawdong ki shong ki ksuid ba jlew.
(dk xvii)

Ki lum tap thah junom ki jlew, Junom hangne u wiar u Bhew.

(3) U Soso Tham u la kwah hi ban tim ia u Ingkhong Shyllangmat jong u hynrei um lah namar ka dei ka jingpynkylla Khasi ia kaba la thoh lypa. Hynrei kine harum ki long hi ki ktien tim:-

U kyndang kwah khyrwait kadiang
Hapdeng ki thwei rupa un sliang;
U im khlem salia ia kiwei,
Kumta un lap kordit marwei.

Thew pat ia ka jingmut kine harum, bad pyrkhat la kim long ka jingpynleit lut ia ka jingpisa mynsiem ba don ha u myllung ha ka snem 1925 mynba u la pynwan ia ka "Patriotism" sha ka Khasi.

Naduh ba rim, kylleng ki shnong,
Ka ktien ka sawa, 'Tim' ka ong:
Ha ing jongno ba shong uta,
Ka khmat ka shai-ia-dum shirta;
Haduh ba wai ka Jingkyrmen,
Nangta iap duh ki ing ri Thlen.

(xxiii)

Napdeng ki mat ba la ktah u Myllung ha kane ka lynnong, nga kwah ban bishar tang ia kine kiba paw shai na ka jingbuh ia ki dkot. Lah ban ong namarkata ba ia ka Phawar baroh kawei la bynta ha ki saw bynta kumne:

1. Ka Dujok.
2. U Thlen.
3. Ka lawei u Thlen.
4. Ka jingmane blei khyllah.

Ha ka bynta ba bud ngan pynleit ia ka por bad pynlut ia ka jaka ha kaba thew bawoh, pynshong nia, bad batai ia kitei ki phang, da kaba ngeit ba kaba la leh ha "U Lyoh" kan iarap ia ki nongpule ban tuklar hi ia ka lynnong ha ka lynti ba la soi.

2

Ka Dujok :- Ka Dujok kaba ngi lap ha kane ka lynnong ka don ka dur bapher. Ha kaba batai shaphang jong ka u Soso Tham u la pyntieng ia ki nongpule, u la pynlong ia ki ban ijli ruh ia ka Dujok. Ka la don naduh basdang ka por, kaba mut ha shwa ba u Blei un pynlong ia ka pyrthei. Ka dujok ka long kum ka Ahor, ne ka pung ktieh ba u pilgrim jong u John Banyan u la poi ha ka jingiaid riewblei jong u. Haba ka long kumta, uba artatien um lah ban poi shano shano ruh, u sah kut nangta. Ia kane la nang pynshai shuh ha kine ki laiñ.

Ka Artatien ba blaw ka khmat
Hapdeng jyrsieh ka sah ki kjat.

Ban pynngiew shuh shuh ia kata ka dur la ong ba ka dap da ki jyrsieh suda. Ka khih ñiur ñiur haba tynjuh. Ka jingkhih kumta ka mut ba lada u briew u iaid nangta u lah ban ngam haduh syngkai, hooid haduh ryndang ruh. Ha ka dujok ka lah lehse ban long ba hapdeng kat kata ka ktich bad ka jyrsieh ruh, ka Ding jong u Suidtan (u ksuid uba tan shapoh) ka mih; imat tang teng teng kat ban sah tdem namar ka ding la ong ka iap ha lyhep. La pynsyriem ruh ia ka Dujok bad ka Sung. Haba nga pyrkhat ia kane ka kyntien 'Sung' ngan iohi ba u thew sha kathie ka pynthor bet kba kaba lah ban iohi najan Puriang. Imat u mut ia kito ki jaka ba jylliew ba tap da u phlang bareli kumba u ju lap sha ki thaiñ Raliang bad Shangpung.

Ka Dujok ka ring ia u briew arsut kum ba ring ka lyhep ia ka kynja baher baroh ba pyrshang ban leit sha shiliang. Ka lyhen kaba u kynmaw ieit, imat dei ka riat Mawïew. La ai ia ka ka jaka baïar imat la kat ka khlaw ïit masi u Bieit hi kaba wei ba la poi hangta u briew um tip shuh shano un leit phai pat, bad u la dei ban shu sah kut hangta.

Nangta la khot ia ka ka poh Ramew! Ka jaka kaba don shapoh kane ka khyndew. Ka Liewlong, lehse kabym don trai. Kata ka poh Ramew ne liewlong ka don shapoh khyndai pateng ñiamra na kane ka pyrthei ba ngi shong mynta! Ki tymmen Khasi ki ju kren puramit ia kaba kum kata ka jaka sha kaba baroh ki nongpop kin poi ha ka sngi ba u Blei un bishar ia ka pyrthei. Hynrei ynda u Soso Tham u khot ia ka da ka slung myngkoi u Jom, ka pynpyrkhat ia ngi ba ka dujok ka don ki dur ba pher. Ka myngkoi ka don bad ka um de, ka nurok ka ksew ka long kawei pat ka kyrteng ba ju ai ia ka myngkoi u Jom. (Khmih ruh "U Lyoh" dk v).

Haba bishar bniah ia kine ki dur jong ka dujok ngi iohl ha khmat jong ngi ia ki jingiathuh ba ia pyrshah kawei ia kawei pat. Haba u kdew sha ka Ahor, ngi sngewthuh ba ka dei ka ktieh bajylliew kabym da don um shibun. Ki kjat ki sah ha kaba kum kata ka jaka hynrei lada ka dap da ka um ki kjat kim ju sah wat lada u baiaid u artatien katno katno ruh. Ka pung ktieh ka iapher na ka myngkoi kaba dap da ka um. Kane ka long kawei ka jingiathuh u Soso Tham kaba pyniap nia ia u hi.

Nalor katei haneng, haba u kren ia ka dujok kum ka liewlong, ngi kwah ban pyrkhat ia ka ba ka long kum kata ba la iathuh ia ngi da u Ioannis ha ka *Jingpynpaw*, kata kaba khlem trai. Kumno yn pyniadei ia kine ki metaphor bafoh ?

Lada ka dujok ka khynwin ngi sngewthuh ba ki ksuid baroh ki bunkam ha kaba iasaid nia para ına ki, ne ba ki khun ka pap kumba la batai ha ka lynnong ba la dep ki jlew. Namar ka pap la iathuh ka "phnieng tyngam" hangta. Hynrei ka pap hi ka dei lehse tang ka nongap khyrdop dujok. La iathuh ia ngi ba ka sma seiñiong namar ha man la ki d'eng la spaiñ da u bse ñ suda. Ka jingpyrsat ki bseiñ, ka jingiatai nia ki ksuid shaphang ka lynti sha u briew ka la pynlong ia ka jingkhynwin. Lada ka jingrwai jong u H. Roberts ka la ioh bynta ha u Soso Tham ba un ban ia ka 'jingwin' ka poh Ramew lah ban sot saw laiñ na ka, u rwai :

Ha khmih, ko mynsiem, jingieit ha u dieng,
Ka dujok ka khynwin da bitar ka ing ;
Ka jingiap u Jisu ki nar bad u sum,
La jop ia u Soitan, u syiem ka jingdum. 1

---

1. *Ka Kot Jingrwai*,

La ka long ka jaka ba kum kata ruh ka lynti shata imat ka kylluid ba ka biang ban iaid sha ka wat da ki Hati Bhur. Shisha ngi pule na u *Mathaios* ba ka lynti balam sha dujok ka long ka bakylluid. 2

Haba pyrkhat ba u Jisu u kren shaphang ka dujok ba ka long ka lawarding barhem, ba ki Bymman baroh kin iajlew hangta, (Mathaios 13: 2,50) bad ianujor bad kane kaba la iathuh ia ngi da u myllung Soso Tham ngi iohi ba don ka jingiapher bakhraw. Kaba kumno kane ka Dujok ba la iathuh ia ngi ? Kaba kdew sha kita ki khyndai pateng ka kular ba ka iasyriem bad ka dujok ki Greek. Lada kumta, ngi lah ban phai sha u nongpyrsat mynsiem u Soso Tham, u John Milton ban peit ia ka dur ka dujok kat kum ka jingiathuh jong u.

Ki Angel bymman baroh hadien ka dorbar jong ki sha Pandemonium ki la pyrshang ban wad ia ka pyrthei hangno ka don. Ha kata ka jingwad ki la poi sha ki thaiñ jong ka dujok. Hangta ki don sawtylli ki wah. Kawei ka long kum ka pung ba mihding sah bad ba-ingiew. La khot kyrteng ia ka ka *Styx*. Ka wah baar ka long ka *Acheron*. Ka long ka wah basyaid jong ka jingkhuslai, ka baïong bad bajylliew. Ka balai, ka *Cocytus*. Ka wah jong ka jingiambriew bajam ba sawa na ka jingtuid jong ka. Ka basaw ka *Phlegethon*. Ki dew jong kane ka wah ki pynmih ia ka ding ka jingbitar. Kham jngai na kine ka tuid ka wah *Lethe*. Uno uno uba dih na ka u la klet ia ka jingim ba la dep baroh, bad jingsngewbha bad jingkhuslai. Ka dujok ka don sha shiliang ka Lethe. La khot ia ka dujok da ka *continent* ki ri badum kum ka khlaw. KA eriong, u phria bad ka erlangthari ki shoh hangne khlem kut.

Pynban ki ksuid ki iaiaid hi lyngba ki mawsiang, ki pubon, ki pung, ki kharai bad syrngiew ka jingiap. U

2: *Mathaios 7:13*

Soitan u ieh ia ki hangta, u la her da ki thapniang bad u la poi ha khyrdop ka dujok. Um pat iohi ia ka dujok hi kumno ka long. Ia ka khyrdop dujok la khang laisyrtap da ka rnong, laisyrtap da ka nar, bad laisyrtap da u maw bymlah pynpeithliew. Dei ia kata ka khyrdop ba ka pap ka ap bad miet bad sngi. Hangta ha khyrdop ki khun ka pap ki jlew bad sngi bad miet. Don hangta sa u khun nyngkong ka Pap, u Jingiap. U long uba sniewdur, baïong bad baishyrkhei U byrngem ban pyniap ia u Soitan lane ban bret ia u shapoh dujok. Hadien ba la pyni nia ka Pap, u Soitan u la sangeh na kaba u mut ban pyniap ia u Jingiap bad u la kular ban wan shaw ia ki baroh sha pyrthei. Hynrei u kwah iaid lyngba ka dujok. Ka Pap ka plie ia ki jingkhang ba khyndai syrtap. Naduh kata ka sngi ka khyrdop jong ka ka plie wang.

Mynta ngin peit khyndiat ia ka dur jong ka dujok kumba la rwai u Milton. Kita ki jingkhang, la rwai,—

Ki khlei tdem bakhylliap, ka ding basaw
Ha khmat jong ki kynsan kynsan ki paw
Ki dur bangiew ka liewlong bad duriaw.
Badum baiar bymdon jingker jingkut.
Ba khlem jingthew, lynter, pyngkiang bad jrong
Por bad jaka la jah.

Hangta ka Miet bad Lynrum-Lynruh ki ialeh thma khlem kut. Ka Shit, Khriat, Jynhaw bad Rkhiang ruh ki ialeh thma kumjuh. U Lynrum-Lynruh ne Kuli-juk u ioh synshar shiphang tad haduh ba u Lehse (Chance) u synshar halor baroh: Ka long ka jaka ba dap da ka thma, kam kut ka thlum thlam, kdum kdam tang kawei ka sngi ruh. U Soitan um rieij u her. Hynrei u la hap shaduh 60 phut shapoh kata ka jingiylliew, hynrei ki lyoh ki rah ia u nangta. Ha kata ka jingiaid jong u na dujok teng teng u iaid da ka kjat bad u iohi ia ka dujok. U kiew

ia ki thiep, ki ryndang duriaw, ki jaka bapher, ki wah ruh namar u jngi. Lyngba ki jingdum barben bad u her shaduh ba jan iohi ia ka jingshai. Dei hangta ba kut ki pud ka dujok. Na u Lynrum Lynruh uba long u Syiem ki kulmar baroh, u Soitan u tip jaka ban poi sha pyrthei.

Haba ngi la iohi kumto ia ka dur ka dujok kumba la iathuh u Milton, nga shlan ban pynkut nia ba ha kaba pyrshang ban bud ia kata, u Soso Tham u la jah lynti bad u thaba ia ka dujok shisha bad ia ki rud jong ka ha kane ka lynnong. Ia kito kiba artatien ba ka long kumta ngan kdew shuh shuh. Ka Sung Ahor ba meh ka dingsuidtan u Soso dei ka wah Styx, ka Lhen jong u dei ka Acheron, ka lyhep pat dei kato ka krem kaba 60 phut kaba ring ia u Soitan. Kine ki dei shabar ka dujok kat kum u Milton, hynrei u Soso u shim ba ka la dei ka ri ka dujok hi, ym don jingiapher ia ka khyndai pateng ñiamra. Ki "riat ki ram" jong u dei kito ki mawsiang u Milton. U Soso u kren ruh shaphang jong ki kum ki Mawlynrum lynruh. Tangba u Soso Tham u la pynkhleh ia ki jingiathuh ha ka kitab II bad IX ka *Paradise Lost* kat haduh ba tang kito kiba la pule bniah ia baroh ar ki kitab kin lah ban iohi ia kaba u la leh ha kane ka lynnong.

Ka dujok u Soso kam long kaba ngi da sngewshyrkhei namar kam lah ban pyntieng ia ngi, hynrei ki shu pynsngew jli ia ngi da ki kynrum kynram bad jingjakhlia jong ka. Ka dei ka dujok ba tang ha ka jingmutdur namar ka pher khyndiat na ka jong u Milton bad na kaba ngi pule na ka ktien u Blei ruh.

U Thlen :- Ngi la iohi ia u ksuid na ka lynnong ba la dep. Ngi la iohi ruh kumno ba ka pyrthei ka la kylla naduh ba u la kiew sha kane ka pyrthei. Hangne ngi iohi ba u Soitan u la shim ia ka dur jong u Thlen bad u kylla dur man

ka por katba u sngewdonkam.. Ka long shisha ka baphylla ba u Thlen u lah ban shim ia ki dur babunjaid kumba ngi la pule hangne, hynrei kine ki dur ki mut aiu, ngim tip lada ngi shaniah tang na kane ka lynnong.

Ia kaba kylla maw ki masi, kylla um ki sier, kylla dewiong ka snam Rakot ngi la iohsngew tang ha ka puriskam, bad kam jia shuh ha ki sngi jong ngi. Hynrei u ksuid te u lah ban shim ia kano kano ka dur. Ha ka dkhot v ngi iohi ia u Thlen ba u kup ia ka dur miaw, bad kata ruh ka baiong. Don kiba ong ba haba u Thlen u la leh kumta u la jan pynshitom ia ki nongmane ia u. Ki mrad kiba iadei kajuh ka jinglong bad ka miaw, kata kiba bam doh, dei u khla bad u ksew. Ka miaw ka bam khnai, sim bad katto katne ki kynja baim. U khla u pyniap bad bam ia ki mrad ba kham rit bor ia u. U ksew ruh u bam hi haba u long kum kita ki mrad, u lah ban kylla skei bad langbrot ia kiba u khla bad u suri ki pyniap bad ki bam. Lehse la shim ia kine ki dur ban pynpaw ia ka jingluilui ruh katba ka thong pat ka long ka snam. Ha kaba leh ia kane, u Soso u pyni ia kawei ka dur, ba u ksuid u lah ban phong da kano kano ka dur ban pynthame ia u briew. Bad u Thlen hi u dei u ksuid, hynrei ha ka ramia u paw kum "ka blei" bad ki briew ba lalot spah ki mane ia u. Nga sngew shitom ban sngewthuh kumno u Thlen u leit kylla kpieng. Imat u myllung um mut satia ia u kynjri ksiar ne rupa ba lah ban thang ha ding. Une u kpieng imat dei ki paila, bad kiwei ki mawkordor ba u ju shong une u ksuid Thlen lada dei uba na ka iing jong kiba mane ia u. Ka dur ba ki Khasi ki ju pyrkhat shaphang une u suidthlen ka long kum u bseiñ, bad u Soso u la kdew ia kane ka dur bunsien ha kane ka lynnong (dk iv,v,viii,xii,xiv.xv,xvii,xix,xxi-xxv).

Ha ki dkhot xxii bad xxv u myllung u buh jingkynmaw ia ka khana shaphang kumno ba une u suidthlen u wan poi sha pyrthei. U shim ia u ba u dei ksuid long spah, ne 'lei longspah uba la hap na bneng ha Pamdaloi. Ynda u la sdang ban bam briew, ki Khasi ki iamih da ka wait u sum ban pyniap ia u. Ki la leh kumta. Ki la iabam ia ka doh jong u kumba bam ki Naga. Hynrei da ka jingklet jong kawei ka briew ban bam duh ia ka shidkhot ka doh thlen u sa im biang, hynrei ha ka dur bapher. U Soso Tham u ong ba u thlen u lap sa ia kawei pat ka krem bad kata dei ka "Dohnud briew", bad u sa beh bad long Ekjakor syndon.

U myllung u kren shaphang ki rukom kñia ha u thlen ruh. Ki langkñia dei ki briew bad dei nangta ba sa mih ki nongshohnoh. Ia kaba ju leh kine ki riewnar ruh la kren hangne kum kaba ap ha ki kyndong kynshrot kaba beh ban kem ia ki briew kaba ap ha shakiar iing (dk xvii,xviii, xx), bad ynda ki la ioh ia ka snam pat ki kñia shiteng synñia.

Napoh ba dum shiteng synñia,
  Ka Dingsuidtan teng teng ka 'ba,
Halor ka pliang ka shad ka Rngiew;
  Kyndong-dong-dong ka ksing ka riew;
Ynda ban nguid ia ka u paw,
  Thohrew thohruin napoh u braw.

Imat ka niam ka kut ynda u Thlen u la nguid ia ka rngiew jong u briew ba la shoh iap. Hynrei ka jingkdew ia ka ksing ha kaba ki kñia ia kata ka snam imat ka lam iathuh ba ki nongmane thlen ki khot ia u ban wan sha kata ka jinglehniam da kaba tied ksing rit.

Ha kane ka lynnong ym shym la buh beit ia ka khana ter ter. Ki jingjia ki lapom kawei ia kawei. Ia kaba la leh hi

Pamdaloi la buh ha bakut eh ynda la kdew shwa ia ki kam baroh ba la leh ki nongshohnoh. Ka jingjia ter ter kin kham shai lada u Soso Tham u buh beit ia kj dkhot. Lehse lada u dang im haduh mynta, un hap ban thoh biang ia kane ka lynnong. Nga kwah ban kdew ba ka phang kan kham shai ha uno uno u nongpule lada iathuh (i) kumno une u ksuid u poi sha ka ri u Hynñiew trep; (ii) Daei u ju bam mynshwa ; (iii) Shaphang ka kam shlur u briew; (iv) ka shilyngkhot ka doh ba klet; (v) ka jingmih ki nongshohnoh; (vi) ka rukom kñia ia ka snam; (vii) ka jingtim ia ki nongri thlen. Ngam artatien ia kane, namar wat la "Ka Ballad u Baieit Donshkor" ruh la pynbeit jin arsien arwat kat haduh ba ngin ioh ia "Ka Biria u Bieit"

Lada buh ryntih kumne ki jingjia ter ter ki dawa ban pynbeit ia ki dkhot xvii - xxv kumne :

xvii	-	kato kaba	xxii
xviii	-	"	xxiv
xix	-	"	xxv
xx	-	"	xvii
xxi	-	"	xviii
xxil	-	"	xx
xxiii	-	"	xix
xxiv	-	"	xxi
xxv	-	"	xxiil

Nalor kito ki dkhot ba kdew beit shaphang une u thlen, ha kiwei pat ki lynnong ruh ngi lap ba la wan rah ia dur bymman jong u. Hynrei kumba la kdew na na khmat, u Soso Tham um shym la lah ban pyniapher ia u na u syiem ki ksuid. Teng teng i kumba u mut ia u Mamon, teng teng pat ia u Lucifer kiba lahap lang na bneng shwa ban long ka pyrthei.

Hynrei ka bynta bakyrpang kane ka jingpule ka long ban khmih bniah la u Soso Tham um shym shim kylliang nawei de wat ha kane ka phang ruh. Ha kaba leh kumta nga kyntu ia ki nongpule ban bishar ia kane da kaba nujor ia une u Thlen ba la khot ruh u Rngiew ha kane ka lynnong bad ki dur harum.

Nga la pyrshang ban pyni ba u Soso Tham u la shim kylliang na u John Milton. Uta u myllung ki Phareng u ioh nongrim na ka kitab Isaiah lynnong 14, ha kaba ngi iohi ba u Blei u la beh ia u Soitan na bneng. „ Ha kane ka lynnong ngi pule ba u Thlen ruh u hap na bneng hynrei imat um shym la poi sha dujok namar beit "Na bneng u thung sha Pamdaloi" bad nangta u poi sawdong pyrthei. Lehse nangta u sa rung sha khyndai pateng ñiamra. Dei kane kaba pynjyrwit ia ka jingsngew-thuh shaphang u Soitan haba ha ki lynnong ba la dep, ngi iohi ba u la hap shisha sha khyndai pateng bad kiew sha pyrthei. Ngin pyniapher ia u Soitan na u Mamon lada ngi shim ba ha kata ka jinghap u Mamon ne u Thlen u hap ha kawei ka jaka bad u Soitan kawei pat. Ngim lah ban leh kumta ruh namar ba ngi la iohi ba u iadon bynta ha ka dorbar ki ksuid baroh. Kane ka phang ka la pynkul-mar jingmut ia u Soso hi.

Hynrei ia kaba u bud ia u Milton te ka paw ha bun ki kyntien. Ka jingkylladur u Thlen ka long kawei. Ha ka *Paradise Lost* u Soitan u paw ha ka dur 'U Ren' (Monster) u paw ruh ha ka dur 'U Lwen' ne u Bseiñ haba u leit pyn-shoi ia ka Im. Ha kawei ka jaka u paw ha ka dur u suri ba ngi lap hangne da 'U ksew'. Nga la kdew ha ka lynnong ba la dep ba u paw ha ka dur Pukni sylem (Vulture) bad kum u khlieng durlaw (cormorant). Ki kam ba ki leh ha kito

ki dur ki la ha u Milton ne u Soso dei kijuh lada ki nongpule ki bishar bniah.

Ka lawei u Thlen : U Ksuid Thlen u la ioh ka jaka ban pyndep la ka kamram. Hynrei u Soso Tham um shah ba ka pyrthei Khasi-Pnar kan sah hapoh ka jingsynshar jong u. Ka por kan poi biang ha kaba ki briew bad u Blei ruh 'kin tim ia u. Ha kata ka jingtim u Blei u Thlen bad kito kiba mane ia u ruh kin iap duh. Hyndai ki Khasi ki suh ia u Thlen da u narsaw, bad wat la ki la ot ia u ruh u dang sah. Ha ki sngi bakhatduh, u Blei un pynduh thiaw ia u bad ka ri kan khuid pat.

Kane ka symboh pyrkhat hi ruh ka lam ban kdew sha ka jingtim u Blei ia u Soitan ha Eden bad ka jingjop thiaw ia u da u Jisu Khrist ha ka *Paradise Regained* ; hynrei ka jingjot jong u thlen ka long ynda la wai "Ka Jingkyrmen" jong ki nongmane thlen.

Ka Jingmane khyllah : Ha kaba rwai shaphang u Rngiew, u myllung u la sngewdei ban buh jingkynmaw ia kawei ka niam khyllah ia kaba ba la ialap da u Dormi ha ki snem 1931-39. Kat kum ki jingiathuh pateng ki rangbah ba iajan bha bad u myllung, uta u Dormi u pynphriang ia ka jingngeit ha kita ki khyndai shajrong, bad ba ka ktien jong ki ka long ka ktien na u Blei hi. Ka dei ka ktien u Ñi u Kong kumba la kdew ha ka dkhot x. Uta u Dormi u wan kren blei ha iwei i iing trep ha Sohsynnam kaba hapoh ka hima u syiem Mawsynram. Bun ki briew ki la pdiang ia kata ka rukom ngeit. Uwei na ki rangbah kiba la iohsngew da la ki shkor bad iohi da la ki khmat ia kaba la jia dei u Jormanick Syiem. Utei u rangbah u iathuh ba kita ki khyndai ki wan kren ha

ka por shiteng synñia lyngba u Dormi ia uba la khot "U Pablei" da kito ki bangeit baroh. U Syiem Jormanick u ialeit lang bad u Sib Charan Roy. Shwa ban poi kata ka sawa, u Sib Charan u la iathuh ba "Ki Sondi Sngi" ki la wan, kumta kiba sngap baroh ki iohsngew kyndiang. Haba ki kren la mih da ka sur kynthei. Dei ia kata ka sur jingrwai kynthei ba mih na ka ryndang u shynrang ba u Soso Tham ruh u kren hangto ia ka Shitin-tin ka Mistidian, ka Lapubon, bad Loti Koina kiba rai "puri shiteng synia." Ka jingthmu ka long ban iasaid bad u Blei ba ki khun u Hynñiew trep kin lait na ka jingshitom ha dujok ynda ki la khlad na kane ka pyrthei. Kat kum kata ka jinghikai u khun byntiew u dang lah ban iohsngew ia ki kyntien na u Blei tang lada u kwah ban sngap ia ki. Ka bainong na kata ka jingkohnguh ka long ba u briew un poi beit sha bneng.

Hato kane ka long ka jinghikai khyllah bym pat ju don ? Lah ban long ba u myllung um ju iohsngew ne ngeit ia kum kane ka jingkren blei. Ha ki shnong Jowai, Shohshrieh, Nartiang bad sa katto katne kiwei, pat ha ri Pnar, ki ju don kum kita ki briew kiba kren blei. Don na ki kiba thiah ha madan bad kren, don ruh kiba kren da shong. Ki nongkren blei, shisien sngap sngew ba ki long kumba long ki nongkren blei ki Jew hyndai—U Isaiah, Jeremaiah, Amos bad kiwei. Kiba wad ia ka daw ki kylli ha u Blei ne ka Blei bad ki ioh ia ka jubab hangta hi. Ki Blei te ki don la ki kyrteng. U Ram, u Lakhon, u Thakur, ki blei Dkhar suda ruh ki wan kren ha ki Pnar. Nangta ki blei lyngdoh, bad bunjaid kiwei pat ki wan kren. Ha kane ka lynnong ruh ngi lap ia ka dur kita ki blei—

Ka Shritin-tin ka Mistidian,
    Bad kiwei pat ki pukni bhur,
Ki Rngiew u Bire, Ram Thakur.

Dei kito lehse kiba la kren ha u Dormi bad kiba pynrwai sur puri ne angel ia u mynmiet. "Ka Shritin-tin ka Mistidian" dei ki tyngshop shu thaw u myllung, namar ki rangbah ba dang sah bad ngi haduh mynta, kim kynmaw ba don blei kum kita. Wat ka Lapubon bad ka Loti Koina ruh imat ki long ki kyrteng shu thaw ban long ki thei bhabriew aiu re ba wan rwai ha ka khlieh u Dormi. La kumno kumno u Sib Charan Roy u la ngeit ia kata ka niam bad u ju leit pilgrim shata sha Sohsynnam man ka por, namar ngi pule ba ka Umsohsun ka tuid sha u Pablei Lawbah.

U Soso Tham um ngeit ba kito kiba rwai bad kren ha u "Pablei" Dormi ki long kita ki 'khyndai', hynrei ki long tang ki dur bad ki syrngiew u ksuid khnang ban shukor ia u briew ba un hap pynban sha duiok ha ka jaka ban poi sha bneng. Ki ktien ba kren u Dormi dei ki ktien "kren byrtong", ki ktien u ksuid hi. U riew rangbah uba leit mane sa kum ia uta u briew, u la dei ban shah thoh dak ha ka jingim jong u baroh shirta, kumba ka pynthoh dak ia u Sib Charan Roy. Kato ka phang ka iaid haduh ka dkhot xiii namar ki "U" ha ki lain 2 bad 3 hangto ki thew ia u Pablei Lawbah, kata ia u "Dormi" hi. Namar ba ki dei ki kam u ksuid, kito baroh kiba kohnguh ia u Dormi ki la dei ban poi pynban shapoh ramew ha ka jaka ban poi bneng, kat kum u Soso Tham.

Ka iadei aiu bad u Rngiew ?

U R.S. Lyngdoh, u thoh ba ka long kaba phylla ba u Soso u la pynrung ia kane ka phang hangne. Kata ka mut ba kam don jingiadei eh bad u Rngiew.

Kane ka phang ka don ka jingiadei bapaka bad ka lynnong. U myllung u la kdew shai ba kito ki sur rwai puri shiteng synñia ki dei kiba pynmih hi da uta u ksuid uba kylla dur katba kum ka jingkwah jong u. Shisha ki

ksuid ong u Milton bad u Alexander Pope ki lah ban kylla kyntbei shynrang katba mon. Ka jingmane blei u Dormi ka long hi ka jingmane ksuid kaba mut ba lada mane ia u Ram, ne Thakur ka long ia u Ksuid hi. Kumba u Milton u kdew ia kiba mane ia u Mammon, Molock, Belzebub bad kiwei, hangne ruh u myllung jong ngi u pyni ba don ki briew kiba mane ia u Soitan tang ba ki khot ia u da kawei pat ka kyrteng. Namarkata kito ki jinglehniam baroh kin lam sha kaba u Soitan un nguid tylli ia ka jingim kumba nguid u bseiñ ia ka "Jadak, Jakoid, Japieh". Ka long ka lynti ba lam sha ka jingjot. Ia kane ngi iohi ba wat u Dormi ruh un shah klun ha uta u Soitan namar "ynda u (ksuid) klun ha ban da lut/Ka sngi jong u (Dormi) hangta kan kut".

Ka jingiathuhlypa ka long ba ki sngi jong ki kam basniew baroh u Soitan ha pyrthei kin kut, ha kaba ka hok kan synshar junom.

Ka Jingkdew

1. *Paradise Lost* Book II bad Book IX
2. *The Rape of the Lock*, da u Alexander Pope

VI

U SIMPYLLIENG

WAT LADA don ki khanatang ha ki shnong bapher ha ka ri shaphang u Simpyllieng, u Soso Tham um shym shim ia kano kano na ki ban long ka nongrim jong u ha kane ka lynnong. U Simpyllieng jong u u long ka dak ba u Blei u la teh jutang ban map ia ki lait ki let u khun bynriew.

Ka lynnong ka don 18 dkhot, bad ka phang pdeng jong ka ka long ba u Blei u map pat ia u briew uba wad ia ka khmat jong u. Ki mat ba nga kwah ban bishar ha kane ka lyngkhot ki long kine harum, bad ki iaryngkat hi bad ki rong u Simpyllieng.

1. Ka jingsngewthuh la ka pap.
2. Ka jingshah pynshoi u Masi.
3. Ka dorbar ki jingthaw.
4. Ka bynta u syiar.
5. Ka jingkylla bamut.
6. Ka bynta ka poitri.
7. U Nongsiewspah.

1. *Ka jingsngewthuh la ka pap :*

Naduh ba wan tap ka pap na Diengïei, bad ba la dkut u Sohpetbneng, ia ka pyrthei la tap da u Lyoh badum. Hapoh kata ka juk, u briew u la klet ia u Blei bad u la sdang ban mane sa ia ki syrngiew aiu re jong u Soitan. Ka jingmut jingpyrkhat u briew ka dum, kam iohi shuh ia ka badei bad balait. U Dieng ba ai jingim um don shuh hapdeng ki briew. Ka Hok "Ka iaid rangli ba kam lah klet" ia kata. Hynrei hapdeng kito ki dur bangiew ba ngi

pule ha ki lynnong IV bad V, ngi iohi ba u Blei Trai Kyn-rad u don ka lad ka lynti ban pynkynduh ia u briew shaphang ka pap ba u la leh. U la shah ia ki ksuid ki khrei ban pynshitom ia u khun bynriew ban pynkyndit ia u na kata ka jingkynoi ka pap. Dei ynda haba la hap ha ka lanot ba u nang ban kynmaw blei :

Ynda la ban ka pang ka khrew
Ki paw ki tmier ka Pohramew :
La kum ha khmat u Khla ka Dngiem,
U briew nangta u rit mynsiem ;
Ka lip baroh ka Rong ka Rup,
"Ka kheiñ ka shat haei kan kup ?"

Kane kaba u myllung u la mutdur ia ka jinglong kita ki kpa tymmen ka long hi kawei na ki dur jong ka Mynta. U briew kane ka juk ruh u wad u kylli lynga ia ka daw ka longjot longrem haba u pang bad jynjar. Ka jingwad ka long lyngba ka kheiñ ka bishar, ne ka shat ka kheiñ. Hyn-rei katba uta u barim u wad lymmuh ia ka daw na ki ksuid ki khrei, kata ka jingwad ka kut lehnohei, lehse ki tiar ne jingthaw la kaba don ne bym don jingim kim shong blei jia blei bad u Blei ruh um shah ban paw ki dak bad ka shat ka kheiñ kam kup satia. Namarkata ka kheiñ ka shu pynlut pynban ia ka spah ka phew, bad u briew u sah ha ka duk ka kyrduh ne "Ka Rew", namar ba u la pyrshang ban wad jingbha na ki ksuid babun jaid kiba pan tang ia ki jingkñia. Katba nang pynbiang ia ki ksuid nang jur ka jingiap. Hyn-rei sngewtynnat ban pyrkhat ba ynda la poi ha ka kut lad, u briew u iohi tyngkreiñ ia la ka pap ka jingryngkang hukum. Ka long ka dak ba ai jingkyrmen, ba u Khasi un pdiang ba u la kit halade ia ka pap kaba um lah ban law dalade hi.

2. *Ka jingshah pynshoi u Masi.* Ki Hynñiew trep imat ki la ryngkang ia ka hukum blei bunsien. Ki jingpynshoi ki wan ha ki bunsien. Ngi la pule ba u Soitan u la pynbyrngia kai ia ki da ka spah ka phew hangne ha pyrthei, bad suki haduh ban kylla nongshohnoh, ban mane blei sa ia ki mynsiem bymman, khnang ban pynjngai ia ki na u Blei. Kito ki ktah ia ka burom, ka dor, bad spah kaba u briew u wad khlem kut, ba katba u nang iaboh ban ioh ia kito, u la klet sa ia ka kamram ia ka met la jong. U la pang, la khrew, la iap ruh. U donkam mynta ia ka jingkoit-jingkhiah, bad ban tip ia ki aiñ jong ka. Mano pat ban sngewsynei ia u lait na u Nongthaw ? U Blei u la phah na bneng ia u nongkit ktien syiem jong u ban iathuh ha u briew ia kata ka aiñ ba lada u kohnguh un im slem ha kane ka khyndew. Ka aiñ blei ka long kumne :

"Men leit ong ia u khun bynriew ba um
donkam ban shet shibun u khaw ha u khiew,
thep tang shi symboh un dap u khiew, lada
u khiew u baheh ne uba rit, bad to ong ruh
ba nga la kyrkhu ba phin roi, phin
im, phin khiah krat de". 1

Ha kane, u briew hi um shym tip ia kata ka aiñ namar ba u Masi u la iathuh da kumwei pat. Ka jingbymtip jong u ka wan rah ia ka jingkyrduh pynban. Imat u Masi u la tim ruh ia u briew. Hynrei kane ka long ka jingleh u ksuid uba rung ha ka dur ka tyngab. Nga la kdew ia kane ka bynta ha ka lynnong IV, hynrei ha ka dkhot vii ngi iohi ba u Masi u ai ha u briew ia ka khubor ka Tyngab. U Blei ki Hynñiew trep u tynruh ia u Masi haduh ba la hap sa ki bniat, bad u la tim ia u ba un iap ei ma u bad ba ki ksaiñ, skaiñ bad pukni kin khawai ia ka met iap jong u.

1. Rabon Singh : *Ka Kitab Jingphawar.*

Kaba iphylla dei ka jinglong u Blei jong u Soso Tham kumba paw ha kane ka lynnong. Haba u la tip ba ia ka aiñ jong u ym shym la iathuh ha u briew, u shu pynshitom ia u Masi bad tim ia uta u briew. U long u Blei uba kut lad hateng hateng. Um lah shuh ban phah khubor hawei pat ban iarap ia u briew bapli. Lada u pyndonkam ia ka bor Blei jong u, u lah ban phah da u blang ne da ki sim ruh. Namar ba um mon ban leh kumta u briew u shah jynjar kumjuh. Ka daw ba u kut lad imat ka dei ba u bat sngewsih ia u briew ubym pat phai khmat sha u, ba la jem daw ba tang da ka jinghap u Masi la biang ban hap jynjar u briew ruh.

3. Ka Dorbar Blei. Haba u khun bynriew bad ki kynja ba don jingim baroh ki la ngiah ia ka jingdum lyoh, bad ia ka shitom shipa ki la sngewdei ban ia pyrkhat lang kumno ban wan rah biang ia ka jingshai. U briew ruh u la kynmaw ia u Blei, bad u la kwah ban bteng biang ia ka jingkieng sohpetbneng. Ki khmih lynti ba kan paw ka step phyrnai ba u briew un ieng rangbah sa shisien hakhmat u Blei. Ki la pynlong da ka dorbar. Ha kata ka dorbar, u myllung u iathuh, u Blei hi u la kular lypa ia ki dak ka jingsiewspah ia u bynriew na ka Pap. Ngim iohi daei u Blei u pyndonkam ban kren dorbar, namar ia u masi u la lah tim lypa, hynrei la iathuh arsien arwat ba u Blei hi u kren ha ka dorbar, namar ki laiñ —

Ha sngew ka ktien u Trai Kynrad
Hapdeng Dorbar u Laiphew mrad,
bad
Kumta u kren u Trai najrong
Dorbar pyllun kumno kan ong!

ki lam iathuh ba u Blei u kren na bneng hi. Ka jingkren u Blei ka long ba dei ban don uwei u ban bah ryndang ia ù

briew ba un ksan rngiew, bad lait na ka Pap ka sang tad "Haduh ba poi u Syiem Simpah". Ka jingkylli ka long lano uba kum uta u nongpynim un wan mih paw. Ha kata ka dorbar la wan mih u Syiar bad u kular ban shah ban kit ma u ia ka pap u briew tad haduh ba poi ka sngi u Syiem Simpah. Kumta u la leit iasaid bad ka sngi ba kan wan mih biang. Kat kum ka kular blei, ynda u la riew lai sien, ka wan mih ka jingshai sa shisien ha ka pyrthei. Kane ka mut ba u Blei u la pdiang ia ka rai ka dorbar. Namar-kata, kane ka dei ka dorbar blei ka ba pyrkhat kumno ban im pat u khun bynriew.

4. *U Syiar*. Ka jingleit iasaid u syiar ha ling ka Sngi ka paw ha kane ka lynnong kumba u la poi shisha sha ka jaka shong jong ka. Nga kwah ban pyrkhat ba kaba poi sha dwar u Blei kat kum ki jingngeit Khasi ka long ka snam jong u syiar. U bah ryngdang kumta namar ba u briew u kñia ha u Blei da u da kaba ot ia u na ryngdang. Ki kyntien "ieng rangbah" ha ka dkhot ix ki lam pynshai ia ka jingkhmih u briew ia 'u briew' bad 'u blei' ha u rwieng syiar haba kñia, kheiñ, bad khad ban lap ia ka daw kano kano ka jingjia na ka dak ha u rwieng. Na ki rukom duwai u nongkhad ne nongkñia, ngi iohi ba la seng ia ka niam blei ha u syiar namar ba u la ioh ia ka hukum blei naduh kata ka por ba u la leit sha ka Sngi. U Blei ruh u la sngewbha shibun ia kata ka jingkylla bamut u briew bad u la ai ka dak ka shin ha u Syiar. Haba pule ia ka dkhot xv, ngi iohi ba u myllung Soso Tham u lam bat ba ki khun bynriew ki lah ban klet ia ka Diengiei naduh ba u Syiar u bah ryngdang na ka bynta jong ki. Ha ka lynnong I dk iii, bad xxi ngi iohi ia ka bynta ka Phreit ha kata ka jingpyn-kyllon ia ka Diengiei, hangne ngim iohi satia ia kata ka bynta.

Ka jingshai ka wan hi tang shu mih ka sngi, bad imat ka Diengiei ka ngam hi shapoh khyndew. Ai ba kata ka por kan long kumno kumno; ka snam syiar ka donkam ban pyniasuk ia u Blei bad u Briew. Na kane ka lynnong ngi iohi ba u Syiar u bah khala ia u briew tang shipor, bad kata tad haduh ban mih paw u syiem Simpah, u syiem ka Bneng hi, ha kaba ki jingkñia baroh kin wai. Ha ki kattokatne ki kyndong ka ri Pnar, ki nongkñia ki ju kren ha u Blei ne ka Blei shaphang kata ka kot ka sla, bad shaphang uta u "Synriang Khlem Pa" ba ynda la mih kita, ki jingkñia kim donkam shuh. Kaba u Soso Tham u thew hangne ruh dei ia kata. U syiem Simpah bad u syiem ka Bneng u dei u Jisu Khrist ia uba u la pdiang kum u nongsiewspah bad u nongpynim ba shimet jong u. Ki dkhot *xi*, *xii*, *xiii*, *xvi* bad *xvii* ki kren ia kane ka phang. U Jisu dei u Jingkieng Sohpetbneng baar lyngba jong u, u khun bynriew un iakiew iahiar biang sha bneng bad sha khyndew. U la thoh da ka basbai kdar:

> U Dabid, u Isaiah, U Paul, ki hikai ia kane - bad u Khrist u wan ban shon shap ia kata - haduh da la ka snam. Namarkata u long u Lynti - u Sohpetbneng - "Naduh mynta", u ong, "phin iohi ia ka Bneng ba la plie, bad ba ki angel u Blei ba ki iakiewia hiar ha u khun u Briew.

La ki khun u Hynñiew trep ki la pdiang ne kim pat pdiang ba uta u Syiem Simpah u la wan mynar hajar snem mynshwa, bad ba u la pynkut ia ki jingkñia ha lade, ka shong eh ha ka rukom kbeiñ. Ha u myllung hi, ka kamram u Rangiarkhad ka la wai naduh ba u Khrist u wan ban shon shap ia ka jingieit Blei da la ka snam.

5. *Ka jingkylla bamut.* Ka jinglum dorbar, bad ka jingwad pat ia ka khmat u Blei ki kular ba u khun

bynriew u la kylla bamut na ki kam bymman jong u. U la iohi ba u la kit ia ka lait-ka let bad um lah dalade hi han law ban weng ia ka. Kumta u phai pat sha u Blei ha ka shat ka kheiñ bad u Blei ruh u ai dak ha u Syiar la u sngewbha sngewhun ne u la sngewsih ia u bynriew. Ngi iohi ia ka dak ka jingkylla bamut haduh ka synrop balai ka dkhot v,

La rngat ka um, ka sah ka Rew,
"Nongbuh, Nongthaw, na neng to sngew."

Kumba la kdew ha ka lyngkhot banyngkong, u briew u sngewthuh ba u la jngai na u Blei ynda la wan kawei ka jingsniew hadien kawei pat. U la shem ka lynti ban pynjem ia ka jingbitar u Blei ynda u Syiar u la aiti la ka jingim ban suk ma u, u briew nangta u kñia, u duwai ha u Blei bad u pan map na u ia ka lait ka let baroh. U briew ba la kylla bamut u pyndem ialade ha khmat u Blei, bad u Blei ruh u la khmih isynei ia u na bneng. U Blei um shym peit lyngngoh shuh mynta kumba ha "U Lyoh" dkhot vii, hynrei da ka khmat ieit, khmat jingmap ei. Kum ka dak ba u la map ia u briew, u buh da u Simpyllieng ha suiñ ban kular ban ym ailad shuh ia u ksuid u khrei ban pynshitom ia ki briew.

6. *Ka Poitri Khasi.* U Khasi, la um don ka thoh-ka tar, ne "tare hapoh ba tlip-tlip pynban u long uba don la ka jingshai; namar ha ka Mala u iohi ia 'U Blei bad u seng la ka niam ha ki jingmaian ka Ieng rangbah bad ka Ap-jutang," u myllung hi u batai. Ka poitri kam mih shuh napoh ka kpoh ha kito ki sngi badum ba kah mala katà ka Diengiei. Hynrei sngewtynnat ban pyrkhat ba ka la sdang khih naduh kane ka

lynnong. U Soso Tham u kdew ia kane ha ki kyntien basngewtynnat.

U briew u wad jingshai kylleng,
Ka jingkieng ksiar kumno ban bteng ;
Napoh ka dum ban mih ka shai,
Hapoh jong u ban khih ka Rwai.

Kaei kane ? Ha ka jingiohi jong nga u Soso Tham u tih ia ka tynrai ka poitri. Ka krih na ka dohnud u briew hi, bad kata ruh dei tad ynda u la kynmaw bad phai biang sha la u Nongthaw U Khasi u seng nongrim ia ka poitri na ki jingduwai bad rwai kyrpad ne iaroh ia u Blei. Nangta u iohi ia ka mariang bad kiei kiei ha ka bad u rwai shaphang jong ka ruh katba u sngew ha la ka dohnud. Shisha u thoh : "Jyndong ne jylliew hangno ba don ka dohnud briew hangta ka shong ka poetry". Kumta ka jingieit ia u Blei bad ka jingangnud ban iohi biang ia ka khmat jong u ka iai klang ha ka dohnud u briew kum ka ding.

Shisnem hadien ba u Soso Tham u la pynphriang ia *Ki Sngi Barim u Hynñiew Trep* u Rev. Fr. H. Elias u thoh kumne ban kyrshan ia kata ka nia shaphang ka tynrai ka poitri Khasi :

> Na u Blei uba long ka thymmei jong kiei kiei baroh, u jngi shaduh ki thwei por u sohpetbneng jong u Longshuwa manshuwa bad u Thawlang ka Iawblei la jong. 1.

2

Naduh kane ka lynnong u Soso Tham u la sdang ban iehnoh ia ki diengduh u John Milton na lade. Bun na ki symboh pyrkhat ki dei ki jong ka ri Khasi hi, don ruh kiba u pynmih da ki jong. Ka phang bakyrpang ha kane ka bynta ka long ban bishar ia kito ki mat.

Ki symboh ba la don lypa ha ki khanatang ka ri ki long : (1) ka bynta u masi ha ka aiñ-blei; (ii) u syiar kum u nongbah ryndang u briew; (iii) ka shat ka kheiñ u Khasi ban wad ia kano kano ka daw; (iv) ka jingngeit u Masi ha ka jutang Blei na jrong; (v) ka jingkyllon ka Dienglei; (vi) bad ka jingkhmih lynti ia u nongsiewspah. Ia kito ki phang baroh la iathuhkhana pateng-pateng ha ka kñia ka khriam, bad la buh jingkynmaw ia ki da u Rabon Singh ha ki artylli ki kot jong u. *Ka Kitab Jingphawar*, bad *Ka Kitab Niam Kheiñ Ki Khasi*, bad ha *Ka Niam Khasi* da u Jeebon Roy.

Ia ka philosophy jong u myllung hi ruh ngi iohi shai ha kane ka lynnong. Kan iarap ban pdiang ia u kum u stad pyrkhat ba siat pharshi u H. Elias ha "Na Wai Khyrwi" 1 dk. vi, lada yn bishar kyrpang ia kito ki nongrim ba u bat.

(1) *Ka Syrngiew u Nongsiewspah* : Nga la kdew ha ka bynta ba la dep ha ka lyngkhot ba dei ia u syiar ba u Nongsiewspah bakhatduh ia u briew ym dei u Syiar. Ki Khasi ki pyndonkam ia ka snam syiar tad haduh ban mihpaw u syiem Simpah. U myllung jong ngi u bat khak ia ka jingngeit ha ka jingsiewspah ba da u Jisu Khrist katba kum ka jinghikai shong tynrai ka niam Khristan ba u la ngam bha naduh dang rit. Hynrei u la biang bha ban lap da lade hi ha ka snem 1935 ia ka jingshisha jong kata ka jingngeit namar u la dap 62 snem ka rta. Dei kane kaba kyntu ia u ban pynkren ia u Syiar na krem Lamet-Latang ia kito ki kyntien ba ka dkhot xiii :

"Haduh ba poi ka sngi uta,
Kam pher," u ong, "Ngan kit ma nga :
Te me, u briew, men lait shitom
Ha khmat u Trai Nongthaw Junom."

---

1. *Ka Hamsaia Ki Por.*

Uta u Simpah u la wan long briew sha ka pyrthei kumba la kular ha ki nongiathuh lypa ki Jiw, bad ha ki kyntien Blei ba pyndonkam ha ka khad, ka kñia-ka khriam Khosi. U Jisu u long ha u Soso Tham, u jingkieng sohpetbneng baar na uba u bynriew un poi biang sha u Blei. Nga iohi ia kito ki kyntien u Jisu ruh ba ki sawa hangne ha ka dkhot xvi.

Ki kyntien ki long :

Nga long ka lynti, ka jingshisha bad ka jingim de : ym don uba wan ha u Kpa lait tang lyngba jong nga. 1

Ia kane u la pdiang da ka jingthoh hi kumba ngi la iohi.

(2) *Ka jingwan arsien u Khrist.* Ia kane ka mat ngi ioh lang shisynrop ha ka dkhot xvi.

Synshar ka suk ka sain kylleng,
Ynda u paw u syiem ka Bneng.

Namar ba um shym kren shibun shuh shaphang kane, bad namar ba u la pdiang ruh ba u Jisu Khrist u long u Sohpetbneng, artylli ki jingpyrkhat ki mih. Hato u mut ma ba ka jingdkut u Sohpetbneng ka long ka jingiap u Jisu de? Hato u mut ruh ba ka jingwan arsien kat kum ka *jingngeit Khristan* kan bteng biang ia ka ?

---

1. Ioannis XIV : 5.

VII

KA ÏING I MEI

KA LYNNONG baroh ka don 16 tylli ki dkhot. La seng nongrim ia ka phang jong ka ha ka jingkynmaw ieit ia kiei kiei kiba la dep ia kiba u Soso Tham u la mad da lade hi. Kan long ka ba-bakla shibun ban pyrshang ban pule ia kane ka lynnong ha ka rukom ba ki kritik wad jingitynnat ki pule namar u Soso Tham u rwai shaphang ia lade kum u nongshong shnong ka ri Khasi - Pnar. Na kata ka mat u prong sha kiei kiei kiba la dep bad kiba dang paw tyngkieiñ ha khmat jong u.

Ka phang ka long ka jingim u briew : naduh ka jinglong khynnah, jinglong samla bad jinglong rangbah, haduh jingiap kiba la ialam ia u naduh ïing kmie, ïing lok, haduh ïing u Blei. Da kaba bud kumta ia ka lynnong, nga iohi ba ka dkhot xv ka long ka ah jong ka, bad nga sngew ba kano kano ka laiñ kaba bud ia kito kiba ong: "Haduh ba poi sha ïing u Blei/Haduh jingiap ki lang kawei," kan pyntlot ia ka bor ka lynnong namar ha ka jaka ban poi sha ka ah, ngin ioh pynban ia ka *khongpong* (anti-climax).

Ka Ïing I Mei ba u Soso Tham u rwai hangne ka thew ia lai tylli ki thong: (1) ka thaiñ Sohra ha kaba la kha ia u ; (2) ka ïing ki jaid Gatphoh ha Jowai; bad, (3) ka ri Khasi-Pnar hi baroh kawei. Ka jingpule hangne ka thew ban bishar ia ka lynnong kat kum kito ki phang.

Ka Thaiñ Sohra. Ha ki saw dkhot banyngkong u rwai shaphang ka jinglong khynnah jong u ha la ïing bad ia ka thaiñ Sohra hi baroh kawei katba u lah ban kynmaw. Ngim da iohi eh shibun hangto ia ka dustur ka imlang-sahlang ki briew ka Sohra namar ba u myllung u rwai

shaphang jong u hi. Hynrei ka mat ka iarap ia ngi ban tip la ki kam ba u ju bang, kiba lehse kim shym la rung ha ngi mynshwa. Ha ka por ba u thoh ia kane ka lynnong, u Soso u la don palat ia ka 60 snem ka ryta bad ban ioh kem biang ia kito ki jingtip bad jingmad bamynshwa u la dei ban bud ia ka nuksa jong ka skei, ban phai "sha la dien trai" khnang ba un lah ban lum biang ia kito kiba la dep baroh hapoh ka thiar jingkynmaw jong u. U la leh kumta hi. Ha kito ki saw dkhot ngi iohi ba u myllung u bang eh ban "riam sim" bad la ki paralok, u sngewtynnat ia ka lyer ba beh ha ki lum, bad u kynmaw ieit ba u la shah hikai ban rwai iaroh ia u Blei ha Sohra hi.

Nga kwah ban pyrkhat ba ka jingrwai ba u nang nyngkong eh na la ka kmie dei ka jingrwai Khristan; ha kajuh ka por, lah ruh ban pyrkhat ba ki ju ia phawar sara para khynnah ; kine ki la san ha u shaduh ka ryniëng ryniot ka poitri kumba ngi iohi ia ka ha ka kti jong u. Ka jingtip ba u ioh shaphang u Blei ka kynthup ia kaba la hikai ia u ha la ïing bad ia kaba u la ju iohsngew ha ka ïing mane Blei. U kynmaw ieit ruh ia ki wah ia kiba u la ñiew kyrteng. U la long hi u khynraw ka mariang naduh ba u dang rit. Ki paralok ba u ju ieit kim don shuh ha kata ka "Ïing I Mei" bad ia kane, ngi la lah pule ha kine ki kyntien harum ;

Na ki kur bad ki lok la jlang nga la jah,
La kiwei ki la leit noh, kiwei ki dang sah ;
Te ka burom ka Sohra bad ki Duriaw rupa,
Sa shisien, sa shisien ki phalang pat ha nga.

Te ki sngi ba la leit noh, ki shlei bad ki shlei,
Ngam tip ia ka jingsdang kin kut ruh haei ;
Tang kane nga tip, ba bunsien nga kwah
Sa shisien, sa shisien ban long u khynnah. 1

---

1 "Ki Sngi Balaleit noh"

Ka ïing ki jaid Gatphoh. Na ka thaiñ Sohra u myllung u ialam ia ngi sha ri Pnar bad ha kane ruh u la shah ia ngi ban tip shaphang kaei kaei kaba ma u da lade hi u la iohi bad la mad. U rwai tympang ia kane kawei pat ka ïing naduh ka dkhot v haduh ka dkhot xiii. Ha kaba leh kumta u la pynlong "ïing I Mei" ia ka ïing kïaw ruh, ha kaba u la iohi ia ka rukom seng dur saiñ dur ia ka ïing ka sem ban bha ban miat ka im lang sah lang bad ka synshar khadar. Kata ka mut ba ka long ka kamram jong u trai shnong ban kit hi ia la ka kur ka jaid ha ka shitom shipa, ne ha ka suk ka saiñ. Shisha, ngi iohi ia ka bor u kñi ka kur ka jaid ha kane ka lynnong. Ka ju long ka dustur ki Pnar hyndai ba ki kur ki jaid ki kit khia ia la ka doh ka snam, bad kim ju shah ban don ba ban beiñ iano iano na ki. Ka jaka ia shong pyrkhat kam jong ki ka long ha "ïing khatduh" ia kaba la ñiew kum ka ïing seng. Ki rangbah ha ka kur ki juh shong pyrkhat lang bad u kñi, bad kano kano kaba ki la rai ma ki ka la long hi ka aiñ ia ka kur ka jaid. Ha kaba kin leh ia kano kano ka kam : ka kam kñia, jer kyrteng khun, pynbeit ia ka jingshong kurim u dkhot ka kur, ka Ïing Khatduh ka long ka jaka iakynduh. Namar kata ka daw, ki khot ruh ia kata ka ïlng "ka ïing blei." Ia uba leh ia ka pap ka sang bym lah map shuh, ki da tait kur ruh hadien ba "ki khi lai-nuid" bad beh artat shaduh bakut u pud ka ri Pnar. Ia ka jaka ba ki pynryngkang par na ri Pnar mynshwa la khot hadien, ka Puriang.

Ka ah jong kane ka Ïing ka don ha ka dkhot xiii, ha kaba u myllung u phla sngewnguh ia kaba la leh ha ki khun jong u hi. "Ki khun myllung" ba la kdew ha kane ka dkhot ki dei ki khun rit jong u hi. Kawei ka jingjia kan iarap ban sngewthuh ia kane ka nia ba nga la sei. I lok u Soso Tham i la khlad noh na ka kane ka pyrthei ha

Shillong ha ka snem 1908 mynba u khun khatduh, u Albert Gatphoh u dang ar snem ka ryta. Ka la long ka bashitom shibun ia u kpa ban ri khunswet ia ki khun. Ki jong u Rev. Lowell Gatphoh bad u Warren Hastings Gatphoh kiba dei ki kñi trai jong ki khun ki la shim ia la ki pyrsa ba dang rit na u kpa bad ki la ri ia ki ha Jowai katto katne por haduh ba u kpa u la pynbeit jaka ia ki ban pule ha Shillong. Ynda ki khun rit ki la biang ban leit skul ruh, u Rev Lowell Gatphoh u dang ai jingiarap ia ki.

Ka ri Khasi—Pnar. U myllung u don sa kawei ka ïing I Mei bad kata ka dei ka ri Khasi - Pnar. U poi sha kane ka jylli baïar na ka jingpule jong u ia ki dustur khlem thoh naduh Sohra haduh Jowai.

Kumta u rwai ba ka ju long ka dustur ki longshwa "Naduh ki sngi barim bajah" ban ñiew kor ia ki ïing seng ha kaba ki dkhot ka kur ki ju shong pyrkhat ia ki kam ba mih ha khmat jong ki. Na kata u ringdur ba wat ia ka kam saiñ pyrthei hi ruh la seng nongrim ha ka dorbar kur. Haba dei ka kam shnong pat ki ialang ha ki ïing u Lyngdoh ne ha madan dorbar, kumjuh ruh ha ki kam ba iadei bad ka it ka hima. Ka jingkit khia ia la ka shnong ka thaw, ka hima-sima, u pud-u sam ka mih na ka jingieit bad jingñiew kor ia la ka kur ka jad. Ha ka dkhot x u rwai ruh shaphang ka jingiaid ryntih ha kano kano ka kam, la ha "ka Rong ka Tamsa" ne "ka Thma" namar ba dang don ka jingkohnguh ia ka hukum ki kñi bad ki nongsynshar.

Ha ka jingim baryntih don ka jingbate bathikna ia ki kamram hapdeng ki kynthei bad shynrang ha ïing ha ha sem. Ka kamram u rangbah ka long ban da ia ka ïing, (dk. xi), ka kynthup ruh ia ka jingiada na ka duk ka thngan kumba la rwai ha ka dkhot ix ba ki "thaiñ iarong

beh sbai" naduh "shwa ban sdang kynjat shai." Ki khun kynthei pat ki diangti bad ri ia ka spah ka phew baroh ba mih na ka kamai ki rangbah. Kumta ka la long ka juk u longshwa, bad ki saw laiñ banyngkong ka dkhot xiii ki iathuh ba ki thma hyndai ki mih ruh na ka jingiada ia ka burom ka ijot ka kur ka jaid nalor kaba iada la ka ri.

Ka nia ba u myllung u pynieng ka shai. Lada u briew um ieit lypa ia la ka ïing ka sem um lah ruh ban ieit ia ka ri ha kaba u shong. Ka jingieit bad jingñiew kor ia la ka kur ka jaid kam kut tang ha ka kam im, hynrei ruh ha ka kam iap. Haba iap u Ñi u Kong kiba dang sah ki da thang don burom kat kum ka rukom leh ia ka niam iap. Ia ki shyieng ki lum bad ki pynthiah ha ka Mawbah ka kur bad ki jingleh niam badonkam. Lada don ka jingiatylli naduh na ïing haduh jingiap, u myllung um artatien ba ki iapoi suk baroh sha ïing u Blei.

2

Ha kaba rwai shaphang ka ri Khasi-Pnar kum ka Ïing I Mei ha kane ka lynnong u Soso Tham u pyniar ruh ia ki symboh pyrkhat ba mih ha u mynba u thaw ia "Ki Sngi U Hynñiew Trep" ha ki snem 1915-1920. Ki nongpule kin kubur ia kane lada kin pule lang ia ka dkhot xii bad ka dkhot 7 katei ka poem bamynshwa; hynrei ia katei ka dkhot 7 "Ki Sngi U Hynñiew Trep" la phiah ha ki ar bynta. Ia ki laiñ basan bad bahynriew la pynrung ha ki laiñ balai bad basaw ha kane ka lynnong. Ka dkhot xiv ka long ka dkhot basan ha "Ki Sngi U Hynñiew Trep" tangba ia ki kyntien "I'u Ñi u Kong" la bujli noh da "Ia ki baroh" ha kane ka lynnong.

Shuh shuh u la pyndon kam ruh ia ki laiñ jong u hi ha "U Ingkhong Shyllangmat" ha kane ka lynnong. Kita ki laiñ ki pule; "Namar ia u la khi lai nuid / Ba dei u kynja

nongaiksuid", bad ia kine la pynkylla khyndiat ha ka dkhot xii sha: "U bam khein sang, u nongaiksuid/Ki beh na shnong ki khi lai nuid". Ha ka sur bapher pat ki, "Ynda u iap ka ksing ka dhah/Ban phur ban siang ia u wat shah"; ki mih ha kane ka lynnong ban iathuh kumno ki Khasi-Pnar ki leh rong haba iap u riew ieit ri, kata, ki kñi ki kong. Nujor ia ki laiñ 3, 4 bad 5 ka dkhot xiv bad ka rukom thang ia ki syiem, bad ki bakhraw batri. La u Soso Tham u lah ban iohi da la ki khmat ia ka rukom thang syiem Sohra ne ia uno uno u riew khraw la ha ka burom ne ka spah, ka jingkdew ia kane ka phang ha ki lai dkhot bakhat-duh ka wan rah ia kaba u Rabon Singh u la buh jingkyn-maw ha *Ka Kitab Nium Khein ki Khasi.* Ki nongpule kin iohi ia ka dur bathikna ka thang briew bad ka thep mawbah ha ki lynnong XIV, XVI bad XXIV katei ka kitab u Rabon Singh.

Ban iohi kumno u la kren marwei pat shaphang ka "iarong beh sbai" na ka dkhot ix ki nongpule kin myntoi shibun ban khmih ha "Ka Biria U Bieit", bad ha "Ki Sngi u Hynñiew Trep". Ki laiñ ki long kumne:

Bunsien nga iohi na ki lum,
  Kitei halor kulai,
Ki leit sha shnong ka Men-beh-phreit,
  Ban thain iarong-beh-sbai.
(U SKONG)
Ynda nang plung ka sngi u bnai,
  Ki thir ki thain iarong beh sbai;
Kim don pisa ne tyngka kot,
  Ki dih yiad-um ki dih yiad-rot.

Nalor kito ki jingtrei jong u hi bad ki jong u Rabon Singh kiba paw ha kane ka lynnong, ngan kdew sa tang la ka jingsawa u William Wordsworth bad jong

ka Ann Taylor. Ia ka jingsaiñ dur u Wordsworth ïa ka jingmut u myllung jong ngi, ngi iohi shai ba ki laiñ kum, (i) "Hangta nga riam sim dang khynnah" ba kaba u kynmaw ieit ia ki sngi ba la leit noh. Ka jingshem jong u ha ka jinglong khynnah ka iasyriem bad kato ka jong u Wordsworth. Shisha baroh ar ki la pule ia ka jinghikai shaphang u Blei ruh. Ha kaba kynmaw ieit ia ka jingriam sim u Wordsworth u rwai kumne:

Frost, and the breath of frosty wind, had snapped
The last autumnal crocus, 'twas my joy
With store of springes o'er my shoulder hung
To range the open heights where woodcocks run
Among the smooth green turf. Though half the night,
Scudding away from snare to snare, I plied
That anxious imitation;—moon and stars
Were shining o'er my head. I was alone,
And seemed to be a trouble to the peace
That dwelt among them. Sometimes it befell
In these night wanderings, that a strong desire
O'er powered my better reason, and the bird
Which was the captive of another's toil
Became my prey;

—*The Prelude, Bk I : 307-320*.

Ha ka dkhot iv u Soso Tham u thoh ia kane ka synrop harum ban iathuh ba ia ka jinglong u briew ynda la rangbah lah ban iathuh naduh ba u dang khynnah.

(ii) Kumba ngi paw na dang khynnah,
Kumta ngi long ynda rangbah.

Kane ka long ka jingbuh ha kawei pat ka rukom ia kaba u la pule na u Wordsworth hi. Ha "Rainbow" u Wordsworth u rwai kumne:

The Child is father of the Man;
And I could wish my days to be
Bound each to each by natural piety.

Ha kaba u Soso Tham u kynmaw ia ka jinghikai ba u ioh nyngkong eh shaphang u Blei ha la ling. u rwai kumne;

(iii) Nangne nyngkong nga nang ban rwai,
Shuwa ban pra iwei shawei,
Nangne ngi tip shaphang U Blei.

Kine ki laiñ ruh ki mih na ka jingiai sawa ki laiñ ka Ann Taylor ia kiba u myllung jong ngi u la pynwan sha ka Khasi kham na shwa. Ka Taylor ka rwai shaphang kane ha kine ki laiñ:

Who taught my infant lips to pray
And love God's holy book and day
And walk in wisdom's pleasant way?
My Mother.

Kumba ka *Prelude* ka long ka kitab ba u Wordsworth u thoh hi shaphang ka jingim bad jingshem la jong; bad kumba ka "My Mother" ka long ka jingrwai jong ka Ann Taylor shaphang ialade, "Ka Iing I Mei" ruh ka iathuh ia ngi shaphang ka jingim u Soso Tham hi, bad lait noh ki dkhot vii, xii bad ki lai dkhot bakhatduh eh, ngi iohi ia ka dur u myllung bad ia ka bynta jong u ha ka im lang - sah lang ha ka ri Khasi-Pnar;

VIII

KA MEIRILUNG

1

"Ka Meirilung" ba u Soso Tham u rwai ha kane ka lynnong ka dei ka ri ha kaba ki kpa tymmen jong ngi ki sah nyngkong eh shwa ba kin poi sha kane kaba ngi shong mynta. Kam dei ia ka ri Khasi-Pnar. Kam dei ia kano kano ka briew. Shuh shuh, ha kane ka lynnong u la pynmih ia ki san tylli ki nia kum ban bud dien ia kaba la thoh da ki Phareng shaphang ki Khasi (kynthup ia ka kot *The Khasi* da u P.R.T. Gordon.) Um shym pyrkhat shuh ba ka jaitbynriew Khasi ka hiar na bneng lyngba u Lum Sohpetbneng, namar kata ka khana ka long tang ka "Pharshi syllok" (dk iv bad v, Ki Symboh Ksiar). U la iehnoh ia kato ka khana ba kan sah tang kumba ka long. U shim mynta ia ka phang ba u Khasi u wan shane na kawei pat ka ri bad u lait shiliang ruh da kaba klan ia ka wah. Ha kata ka thymmei ri hi ki im ki radbah kiba ngi tip kum ki Puhshilum, Khwai Shynreh bad Kynting Mawsan: ki briew baminot ha la ka kam (dk i, ii, xi). U la sdang ban ieh ia kata ka khana ba iadei bad u Sohpetbneng naduh ka lynnong VII tad haduh ka *Epilogue* jong u, kaba u khot "Ka Aiom Ksiar", ha kaba u la lum lang ia ki nia baroh bad pynkut artat ia ka phang. Dei ia kata ba u wad. Ki jingkylli ba mih ha u ha ka por ba u thaw poitri ki long: (1) Hato u Khasi u wan na bneng lyngba u Sohpetbneng, (2) ne na kawei pat ka ri. U la ktah ia baroh ar ki jingkylli hynrei u la ieh bha ynda u la wan sha ka jingkylli baar.

U myllung u pyrkhat ba lada ki longshwa ki wan na kawei pat ka ri dei ban don ruh ki kur ki jaid ba dang sah syllai shadien. Da ka jingieit ia kata u kylli ia ka Lyer kumba leh ki myllung thoh epik ban iathuh ia u hangno kata ka thymmei ka don. La kumno kumno u rai ba kata ka ri ka long ka bajngai haduh 12 snem lynti ban poi da ka kjat. U myllung um pynbun kam ialade ban tuklar ia ka jingainia u Charles Darwin ba u briew u wan na u shrieh-u tngaw, ne na kano kano ka mrad namar u shu pynkut nia;

Tang ba kum ki ngi iaw mynsiem
Kham lah ba mih na krem ki Dngiem

ban ia kaba wan na ki ri bashai ban klet noh ia la ka thymmei bakyrpang.

Kane ka jaitbynriew Khasi-Pnar ha ka jingiohi ki khmat bakynja mynsiem u myllung ka la shah shisha ia ki jingeh bad jingtynjuh babun. Nga iohi ba ha ka shikhyllipmat u pynsyriem ia ka bad u dieng Eucalyptus ha High School ja uba ka lyer kam lah ban rat bad ia uba la shoh "ka sngi balwait" pynban ka dap da ki jingpyrkhat bakhraw, namar ka don la ka tynrai ba la suh thied bha.

Ha kaba pyrkhat ia ka lawei ka jaitbynriew u myllung u iohi ruh ba ki Khasi-Pnar kin roi ha ki liang baroh da kaba iakhleh bad kiwei pat ki briew. U pynshngaiñ ba ngim dei ban sheptieng ia kata, namar la dep iakhleh lypa hi. Don ki Khasi mynta kiba ka thymmei ri jong ki ka long na Dkhar. Namar kata:

Ban bun nadien ngim sheptieng lei
Ha khmat jong ngi la iaid kawei
Ki dak jong ki ki paw tyngkrein.

U sngew sarong shibun ia la ka jaitbynriew kaba don la ki sur bapher ba iadei bad ki por baroh. U da kdew ia

kane ha kaba u ktab ia ka *culture* ne rukom im ki Khasi. Ki don ki tangmuri, ki sharati kiba ieng na ka bynta ki sur ba iadei bad ka shad ka kmen, ne ka sngewsih ruh. Ki Khasi, ha ka jingiohi u Soso Tham, ki don la ka jingstad bakyrpang namar ka paw ha ka jingbuh jingkynmaw sa ia kiba la iap ne ia kano kano ka jingjia kumba ngi iohi ia ki sakhi ki mawbynna, ka nan Thadlaskeiñ, bad bun kiwei pat ki nan. Ha kaba u kdew ia ka Thadlaskeiñ lei lei u kren kum u kunok shaphang ka persoh-persyntiew sawdong ia ka nan kaba la sdang long shisha ha kine ki sngi jong ngi. Shisha lada u Sajar ne Shajer u don kat kita ki paid ki ban tih tang mar shisien tih da ka tdong ryntieh ban long sa ka nan baheh bajylliew, kita ki la dei ki paidbah byllien. U kyntu kum u kunok ne nongiathuh lypa ba

Lada ha ngi ka ri kan kiew
Kum ki ngi dei ban long ki briew.

Kita ki longshwa ki dei ki briew ia kiba la phrang ha ki jingtynjuh da ka mariang ne da kiwei pat. Ngam artatien ba u Soso Tham u thew ha ka dkhot x ia ki jingtynjuh ia ki Mar da u Syiem Jaintia shwa ba yn pdiang ia ka bor jong ki u kwah ban tip hangno ki thep ia ki shyieng jong kito ki Radbah namar ym don ba wad ia ki jaka ruh.

U kdew ia kito ki Radbah ha ka dkhot xii bad u ngeit ba kito ki long tang khyndiat na kita ki Mar.

U Soso Tham u kyntaid ia kano kano ka jingpyrshang ban batai ba kito ki Rangbah lane ki longshwa jong ngi ki dei ki nongpyniap briew ne ki riewkhlaw. Ki ialeh thma ban tip ia ka jop ka rem, ban shong suk ka shnong ka thaw, bad ka jingialeh para marwei ruh ka donkam namar u rwai —

Kumta hyndai ka kut ka thma
Kumta ki suk ki ar hima.

Ki longshwa jong ngi ki dei ki briew ba don ka jingiaishah namarkata ia ki la jied kyrpang ruh da u Blei ban iada ia ka hima sima. U Soso Tham u iai kyrmen ba ka dohnud ba la kylla khlaw bad maw da ka jingwan ka jingstad thymmai kan im biang tang lada ki longdien ki sngap bad iohi ia kaei kaba ka Ri ka donkam.

Te kumba bteng na kaba u ieh ha ka lynnong ba la dep, u myllung u rwai shaphang ka burom ba ki syiem hyndai ki don. U Syiem u kmie u kit khia ia la ka hima, namarkata ki paidbah ruh ki shaniah ha u.

La iathuh ruh shaphang ka rukom pyniaid ia ka synshar khadar (administrative system) ki syiem Khasi hyndai. Ha ka jingsynshar ki sviem Khasi ki ju rai ia ki kam ha ka dorbar pyllun. La iathuh ia kane da ka bashai, la ka da long shisha kumba la thoh ha kane ka lynnong ka dei ka kam ki riewstad ha ka rukom thaw sorkar ban iathuh ia ngi. U myllung te u mut-dur ba wad ia ka kam Bishar, u syiem u pyndep haba iadon lang bad barit bad bakhraw. Kata ka mut ba ki khun ki hajar ruh ki iadon bynta lang bad ki myntri ha ka kam bishar ia ki mokotduma baroh. Sngew kumba u syiem u shu sngap ia ki nia bad la ai ka rai. Lada kumta ka rai u syiem ka long hi ka rai ka Hima u paidbah.

Ia ki syiem Khasi hyndai ki paidbah kim ju siew tulop. Ban pyniaid ia ka jingsynshar u ioh ia kaba mih na ki iew ki hat, na ka musur bad ka kuna namar la ong ba ki paidbah kim ju siew khajna ha u syiem. U myllung u pynskhem ba u syiem um long trai ia ka khyndew ka shyiap namar ki khun ki hajar hi ki dei ki trai ka khyndew ka shyiap ia kaba ki ri kyndong pateng la pateng.

Kaba itynnat ia kata ka juk ba la leit ka long ba wat ha ka synshar-khadar ruh ki paidbah ki don ka jingiatylli. Ka jingiarap-iatan kylliang para ma ki bad ki kheiñ sang ban tap pud ruh.

U Soso Tham u angnud ba kaba kum kata ka jingsynshar ka dang dei ban don ha ki Hima Khasi ha ki sngi ba hadien ruh.

2

Ha kane ka lynnong u Soso Tham u la ieng skhem ha la ki jong ki kjat. Um donkam shuh ia kano kano symboh pyrkhat kiwei pat ki myllung. Kaba paw hangne ka long tang shisymboh na ka *Kotbah* bad kata ka long kito kiba ha ka dkhot xviii, ia kaba la plie ha khmat ha ka dkhot ix "Lada ngi don ki shkor basngew". Ka long ka lynnong kaba itynnat eh, kaba pynpaw ia sap tynrai myllung hi. Lada un dang im ban thoh shuh, ngam don jingartatien ba ki phawar ba hadien kin long ha kane ka dur. Kaba duna ha ka, ka long ka jingban ktien ia ki phang ba la dep lur da u hi. Ki nongpule kin lap ia kane lada ki pule shwa kum ia "U Dieng Bilat", "U Khlur", "Ki Sngi U Hynñiew Trep", nalor kaba pule ia ki hynñiew lynnong ba la dep.

Kaba u leh hangne ka long ban tohkit shaphang ka thymmei ri u Khasi-Pnar kum u Anthropologist. U pynpaw ba u dei shishá kumba kdew u Rev. H. Elias uta

U Stad pyrkhat shaneng - sharum
Un sngap tohkit ki hynñiew skum. 1

Ha kaba tohkit kumta u myllung jong ngi u pyndonkam da ki jingkylli ba pyndonkam da ki research scholar, nongthoh kkubor bad ruh da ki Riewsaid ha Kashari. Khnang ba ki kritik bahadien kin iohi ia kane nga sngewdei ban buh ia kito ki jingtohkit ter ter namar kim pynpaw

1. "Na Waikhyrwi". dk, vi

tang ia kaba wad ia ka thymmei ri hynrei ruh ia ka rukom thaw poitri (poetic process) u myllung.

1. U Khasi u wan na kawei pat ka ri : Hangno kata ka don? Lah ban poi tang shisngi? Em haduh 12 snem lynti (dk 1).
2. Na ki mrad kumba batai u Charles Darwin? Kam pher, ngi dei ban iaw mynsiem. Ngi dang sah haduh mynta wat hapdeng ki jingeh, bad ieng ha la ka nongrim (dk ii-vii).
3. Kiei ki kam uta u longshuwa? Lah ban iohi ia ki ha kane ka ri hi? Hooid ki dang paw haduh mynta : Ki mawbynna, ki kor shongthaid, ki pung, ki nan, ki üng syiem (dk vi, vii-ix).
4. Lada kine ki dak ki sah hangno la buh ia ki shyieng jong kita ki longshwa? Kum kiei ki kyrteng jong ki? Hato ki riewkhraw kum kita kim mih shuh ha ka ri? Ngim tip haei ki thiah tangba ngi tip ba ki don shisha. Ia ki kyrteng uwei ar ruh ngi tip (dk x-xii). Tangba lehse kita ki Puhshilum bad u Khwai Shynreh te ki don sha kata ka jaka trai.
5. Hato ki dei kibu bam doh briew, ne ki riewkhlaw kiba shu pyniap kulmar para ma ki ? Don lehse kiba tharai kumta. Em kato baroh kam dei namar wat ha ka thma para marwei ruh ki longshwa ki don da ka nia (dk xiii-xvii). Ki riewkhlaw kim lah ban don ka imlang sahlang ba la buh pateng la pateng; kim don syiem, kim don dustur, ne ain ban pyniaid ia la ka hima. Hynrei ka riti u Khasi ka pher shibun. Ki burom ia la ki nongshynshar bad ki pyniaid ha kata ka rukom ba u syiem ruh un ioh peisa ban pyniaid bha ia la ka hima. Kumta ka jingsuk ruh ka synshar (dk xix-xxiii).

Haba u leh bniah kumne, nga ngeit skhem ba wat uba pule bniah ia ka dur ka *Plot* u Aristotle ruh un kubur ba kane ka lynnong ka long ka babha bad biang tam nadong shadong-naduh ka jingmut tynrai, ka rukom tohkit bad ka jubab ia ki jingkylli ba u jied ban ktah. Shisha u Soso Tham u la pyndonkam thikna ia kaba bun ki kritik kin hun.

---

1. Na 'Waikhyrwi' dk vi

IX

U LUM LAMARE

UNE u lum u don hajan ïew Mulong ha Raliang. Shwa ban pom surok ka sorkar ki briew ki iaid lynti na Shangpung sha Raliang na ki ranab une u lum. La tap ia u mynshwa da ki dieng kseh baheh bad bajrong na shaphang shathie bad sepngi bad ki dieng khlaw barben na shaphang shatei. Harud ka lynti bri ne lynti iaid kjat don ki kor bad mawshong thaid, kiba imat kumba ki longshwa ki ju shong thaid haba ki kit kba, dieng ne kano kano kaba ki wan rah sha ïing. U dei u lum ka jaid Lamare, kawei na ki jaid heh paid ha ka elaka u Daloi Raliang. Na une u lum lah ban iohi ia ki katto katne ki bynta ka ri Pnar, ia ki brilum, ia ki hali ruh. Lah ban iohi kyndiang ia u lum Rableng bad ki lum Himalaya. U sohñiamtra u long bha ha ka thaiñ Raliang haduh mynta.

U Soso Tham bad ki khynnah skul jong u ki ju iaid lynti nangne. Man ba poi hajan kliar, u Soso Tham u ju ieng ban peit ieit ia ka Ri Jaintia kat shaba u lah ban kot. U la sdang ban prat ia ka phang ba mih ha "U Lum Lamare". Shisha ha ka essay "Ka Du ka Tang bad ka Rem" u la iathuh ia kaba u la iohi da ki kyntien bashai :

> Ko nongpule, da leit peit hi la u kba bajyrngam mynlyiur, ia ki syntiew bad u kba peit, ba u kaweh ha ka lyer synrai ha ki lum bad ki hali jong kine ki wah, te phin sa sngewthuh ia ka jingitynnad kata ka ri bad ka jingsmat ki briew jong kita ki shnong.

Ka phang ba u rwai ka long shaphang ka jaitbynriew Jaintia kumba ka long ha ki snem ba ma u hi u dang trei ha Upper Primary School ha Shangpung. La nga iohi ba la aiti ia kane ka lynnong ban buh jingkynmaw ia ki nongrep ki elaka Jowai, Shangpung bad Raliang ruh, bun na ki dur ba u la pynpaw ki iathuh ia ka histori ki nongrep ka ri Pnar ha baroh ki jaka.

Ka jingkynmaw ieit jong u ia ki sngi nyngkong ba u poi halor lum ka mih ha ka dkhot i. U bud ia ka rukom thaw *Ode* ha ka lynnong baroh kawei, kata, ban kren ha kaei kaei kawei pat, hangne ha ka ri ba u ieit eh, da ka jingiaroh ia ka jingitynnat jong ka kaba pynkyndit bad pynkyndeh ia ka mynsiem jong u.

Nangta u her sha ka lawei kum u nongthoh Ode hi uba phai sha kadiang, kamon bad wan pat hapdeng. Ka lawei ha kane ka lynnong ka iasyriem bad kato kaba u rwai ha "Ka Aiom Ksiar", ka long ka baphyrnai, ha kaba "kylleng kin long ki persyntiew", bad u kba u khaw ban pyndap bam ia ka ri baroh kawei.

Ha ka dkhot iv u wan hapdeng eh bad u kren shaphang kaba ma u hi u iohi da la ki khmat ia ka jinghun mynsiem ki briew ha la ka kam ba ki trei. Ka jingim ki briew kumba u myllung u iohi ka long kumne. Ki trei minot ha ka rep-ka riang la ka shit ne khriat. Hynrei ynda la ih u kba ki ot bad kit sha ïing. Kim sngew satia ia ki jingkhia namar ba ki ñiew kyntang ia ka jingmih na ka jingtrei kum ka umsyep jong ki hi. U dang kren shaphang ka synrai hi kum ka aiom jingih, namar u iohi ia u sohñiamtra ha kper ki nongrep ruh ba u la ih. Ki long ki briew basuk tam ha pyrthei ha ka jingiohi u myllung namar ba ki don u kba ha thir. Kim donkam ban thied khaw ruh. Ki briew

ki bam ja sohriew ruh nalor ka ja khaw. Kim ju dih dud, kim ju pyndonkam khi, pynban ki khlaiñ ki shait bad ki im tymmen.

Nalor ka kam rep hi ki trei haba lait por mynstep mynmiet ia kiwei pat ki kam. Ki thaiñ hi ia ki shang, ki khri, ka khoh, u star ba ki pyndonkam. Ki saiñ hi ia u nar ban thaw wait, tari bad wat ka "nap khap shiah" ruh. Ki iatrei lut ia ki kam ki jam baroh kynthei bad shynrang.

Ki long ki kynrad halor lade. Ki don la ki jong ki shuti. Ia kane la sdang ban iathuh nyngkong eh ha ka dkhot vii ha ki arlaiñ.

Sharud wah ruh ban leit bam lyer,
Ki ruh dobthli, ki riah tong sher.

Nangta ngi iohi ia ki rangbah ba "ki leit ai ksew sha khlaw" ia ki skei, rabit, sier bad kiwei pat ki mrad. Ki bud ruh ia u kyieng sha thliew ba dem ki khun balung, ne ia u ngap u lwai ban ioh die ha iew.

Ki long kiba ieit ban kren pharshi ia ka jinglong briew na ki syntiew ki skut ba ki lap ha lum. Kata ki briew ki don la ka rong biria kum kato ba u Soso Tham u ju iohi ha madan Ïalip, ka iasiat thong kaba pyndonkam da ki phawar. Ki briew kim ju ia buhnud uwei ia uwei haba rem ne jop ruh.

Ki long ki briew ki bym ju khuslai ia ka thiah ka dem. Ki khynraw lei lei nalor ba ki ia peit miet shaia ia-shai, dang dum ki la poi sha la ïing ban sdang sa ka trei ka ktah. Ka tlang kam lah ban pynthut ia ki namar tang ka spur ne ryndia tlem hajan ka ding la biang ban thiah baroh shimiet. Ki don ruh ki khana bunjaid ban pynbyrngia ialade. Ka jingriew ki sur dung khaw shira ka sawa sah ha ki shkor u Soso Tham katba um lah khlem kdew ia kane ka phang ruh.

U angnud ba ka ri Khasi-Pnar kan iai long kaba suk ha la ka rukom im.

2

Ha kane ka lynnong ruh u Soso Tham um donkam diengduh Phareng shuh. U la ieng ha la ki jong ki kjat. U rwai shaphang kaei kaba u kynmaw ba u iohi ha ri Pnar, bad u mut dur ba kita ki longshwa manshwa ruh ki long kum kito ki briew namar ba ki im ha la ka jingshai. Ha ki pateng ban wan ki bym iohi shuh ia ka dur ka dar ka ri Pnar wat tang ha ki 20 snem mynshwa kin pyrkhat ba kaba la thoh ha kane ka lynnong ka long shisha ka rukom im ki Barim Bajah. Lait noh kaba "phiah kwai ha Nubkhohsiew" bad ki sawlaiñ banyngkong ka dkhot xx kiba kdew ia ki longshwa, baroh kaba la kren ha ka lyn-nong ka long ia ki pateng ba ngi dang tip bad iohi hi da la ki khmat. La ym baroh kiba la mad ia kata ka jingim bun na ngi ngi la mad lut ia kito ki jingim ba la batai ha ka bynta ba la dep. Uno uno u nongkyndong ka ri Pnar u bym suk ban shu shong ha ïing bad sngi bad miet la u baduk ne badon baem u la ia dung khaw shira, iatem dui-tara bad sitar, iathiah barud ka ding barhem, la iakhie dang step bad kumta. Kine ki la jan duh ha ki shnong ba la lait surok. Hynrei lah ban iohi ia ki dak lada leit peit khamtam ha ki bnai Risaw baduh Nohprah kano kano ka snem. Na ki aïom baroh ba tip ha Pnar, u Soso Tham u kham kren shaphang ka Synrai, namar ki kam u briew ba la rwai ki long kito ba ju leh ha ka por Synrai.

Nga lap ba ia ki phang baroh ba u Soso u la ktah, ym shym la buh ryntih ia ki ha ka rukom badei. Uto u kynrad ka plot ha ka lynnong ba la dep u la kylla long u myllung ba dang pyrshang ha kane ka lynnong. Nga nud ban ong

ba lada un dang sah bad ngi baduh ka sien shon baar ia ka kitab un pynbeit thymmai ia ki bun ki dkhot kumba u la leh ia *Ka Ballad u Bieit* ha ka sien shon balai, kumjuh ia kiwei pat ki rwai ne phawar bamynshwa. Ia ki jingduna bym lah pdiang ne leh kum bym iohi lah ban kdew :

1. La ban jin arsien ia ka Persyntiew nalor ba la ai ia ka ka lynnong bakyrpang bad ba la kdew ruh buusien ha ha kiwei pat ki lynnong.

2. Ia ka synrop baar ka dkhot ii la dei ban ap haduh ba un da ktah ia kajuh ka mat ha ka dkhot v, kata shaphang u soh bad u kba.

3. Ka rukom buh ia ki kam ba la leh da ki nongrep ka long kynrum-kynram. La dei ban buh lang ia ki symboh pyrkhat ba kin iaid ryntih. Ka dkhot ii ka kren ia ka Synrai, iii ia ka Tlang bad Pyrem ha ka juh ka por. U wan biang sha ka Synrai ha ka dkhot iv, v, dang baduh ka dkhot xiv syndon ba u ktah biang ia ka. Ngi iohi ia ka Tlang bapyngngad bad khriat ha ka jingkynrum-kynram. La iathuh tiak ha ka dkhot iii, nangta ha ki sawlaiñ ha ka dkhot vii, xi-xiii bad xv-xviii. Ka jingduna ka long ba la kdew shwa na ki dkhot iii, vii bad sa wan biang sha ka;

4. Ka jingkynmaw ia ka Sohra ha ki dkhot xii bad xix ka shu wan pynthut kai ia ka phang ba la rwai. U lah ban kiar na kane lada u dang don por namar ba u la ju leh kumta.

5. Ka leit tong sher, ka bud ngap, ka beh mrad, ka slat thong, ka thaiñ khoh-thaiñ star, ka saiñ nar ki long ki kam ba u nongrep u leh haba u lait por. Ka jingpynbeit ia ki mat ter ter, lane ka *Plot* ka dawa ban buh lang ia ki ia ha shidkhot, ar ne lai katba donkam. Ki paw ha ki dkhot vii, x-xiii, laiñ balai dkhot xiv, bad kata ruh ia pynkhleh ang bad kiwei pat ki kam.

6. Kito ki nongrep ha ki elaka Shangpung bad Raliang kim ju rep kwai kumba rwai u Soso Tham. Kam long kaba ki lah ban hiar sha War ruh ban wan phai pat sha ling mynmiet. Uba leit hiar kumta u la sah artat shato.

7. Haba u kren shaphang u samla ba kum u Tiew lyngskaw kan itynnat shibun eh lada ka don hajan kaba "ki syiem ia u ki ring kongor", hynrei ia kajuh ka phang la kren ha ki dkhot ba iajngai kat ka x bad xix.

Ha kane ka lynnong u myllung u kren kum u nongiathuhlypa ruh. U kdew ia ka jingangnud ki Nepali ban wan kamai sha ri Pnar. Shisha ha kine ki khyndiat snem ki khuti masi bad muit ki la don shibun ha ri Pnar ruh khamtam ha ki elaka ki Daloi Nartiang, Nongjngi bad Shiliangmyntang.

Ki kliar ki lum Himalaya
Lano kin ngiah ban peit ia pha !

U iathuhlypa ruh shaphang ka jingwan rung ka jingshai bathymmai kaba pynshai ia ka ri. Ki skul ki nangroi mynta kumjuh ruh ka Niam Khristan. Ka ri Pnar kam long shuh ka khlaw kumba kiwei ki sngewthuh ia ka.

Ngi sngap lang bad iohsngew lang bad u nongrwai ba ka poitri Khasi hyndai ka kham mih ha ki rong biria ki briew. Ka dur ka poitri Khasi hyndai pat ka long kumba u la kren ha ka dkhot xix. Kam iaid beit ha ki laiñ, namar ka laiñ banyngkong bad baar kim kren ia kajuh ka phang. Ka laiñ banyngkong ka lah ban ym don jingmut hi ruh kum ;

Dohkha, ka Tlai, Pylleng, ka Dkar,
Kumta hyndai ki sengphawar.

Nalor katei ki nongphawar ki pyndonkam da ki shin ne symbol haba ki phawar. Kumta ngi iohi ruh kumba ngi pule shaphang ki syntiew bapher : ba u tiewjapang u long ka shin ba ïeng na ka bynta u samla briew kumba long "Naikhadsaw synñia".

Lah ban pdiang ia kane ka lynnong kum ka bynta ka imlang sahlang ki Hynñiew trep tang da kaba ngi pdiang ba ka jaitbynriew Khasi-Pnar ka hiar shisha na bneng. Hynrei u myllung u artatien ba ka long kumta namar ba ka lynnong ba la dep ia kaba u la thoh bha ha ka rukom bapaka u la kylli tohkit ia ka thymmei ri jong ngi. Nalorkata u pynpaw ba ka puriskam u Sohpetbneng ka long tang "ki ktien pharshi" ne "pharshi syllok" (Symbol) jong kiwei pat ki jingshisha. Ha kane ka lynnong bad ha "ka Ïing I Mei" u Soso Tham um shym pyrshang "ban pynbeit ia ka Mynta ha ki ksai jingim ka Hynnin" lane "tda ia ka Mynta da u diengkot ka Mynnor" kumba u Oscar M. Wahlang u la iohi ia ka kitab baroh kawei, kaba u leh ka long ban iathuh ia kaba la dep na ki dak ki shin ka Mynta, kaba u myllung ka spah snem baarphew u iohi. U wad ia ka mynnor na ka mynta, kumjuh ia ka pyrthei bad ka bneng. Kat kum ka *Jingpynpaw* u Ioannis u Jisu un wan hiar biang na bneng ha kata ka Jerusalem bathymmai ban shong sah bad ki briew bad ban synshar ha ka jingsuk. Nga iohi ba ka laiñ, "Pyrthei bad Bneng kin long kawei" ka thew shata. La iathuh ba kata ka jingwan ka bneng ha pyrthei kan long ha ki lyoh bad ka khmat baroh kan iohi ia u syiem Bneng. 1 Hangta ki ksuid baroh kiba la tai ia u bynriew kumba tai ia u kew kin long ka jingiuh kjat u Syiem bneng, bad ki briew kin long ki khun u Blei (dk xvii). Hynrei kata ka por kan wan ynda u briew u la duwai ba kata ka hima Blei kan wan. Nga mynjur bad ka jingiohi u B.R. Kharlukhi ba la u

Soso u la kren shaphang ka niam ka rukom u hyndai ruh kata "kam mut ba u len noh ia ka bor jong ka jingshai Kalbari. U la shem ha ka kum ka jingpyndep bajanai ia kaei kaba la ong bad la iathuh naduh ki por barim bajah" 2

U mylluug u ap kyrmen ia kata ka jingwan pat u Syiem ka Bneng, kum u W.B. Yeats uba rwai:

Surely some revelation is at hand,
Surely the second coming is at hand
The second coming! 3

Ka phang pdeng jong "U Lum Lamare" ynda haba la prat ia ka snep kam shym pher na ka phang uto uba rwai.

That to the highth of this great argument
I may assert eternal Providence,
And justify the ways of God to men. 4

U Soso Tham u leh kumta hi naduh ka dkhot xi ter ter. Kumta ka jingwan u Syiem Simpah, ka long ka lynti u Blei ban pynim ia ka pyrthei Khasi-Pnar de. Nga iohi ba ka dkhot xi ka pher na ka dkhot xvi. Ka kren ia ka jingwan long briew u Khrist, bad ka xvi pat ka jingwan arsien. Dei kane ka phang baar kaba pyniapher ruh ia ka phang kane ka lynnong na ka *Paradise Regained* kaba kren tang shaphang ka jinglongbriew u Khrist. Ka jingsiewspah na ka pop ka la dep, hynrei ka jingwan arsien pat kan pynduh syndon ia ka bor ki ksuid halor u khun bynriew. Kane ka symboh

---

1. Mathaios XIII: 26

2. "U Soso Tham kum u myllung" Soso Tham Birth Centenary Celebration Souvenir P-20

3. "Second coming".

4. P.L. Book I

pyrkhat ka paw bha ha ka dkhot xvil. Hynrei kum ban sa ai nia ha ka lynnong X, ka jingdem kyrpad u briew "ha khmat u Blei" ka thaw ban pyniadei ia ka jingrhai khmat u Adam sha u Blei kaba la pynlong la u Blei ban thaw lad ban siewspah ia u briew na ki nongshun jong u baroh—u Soitan, ki ksuid bad ka Pap.

Ka jingphalang ka *Bible* ha kane ka lynnong ka paw bha ruh ha ka dkhot xvi bad xvii hi. Ia ka symboh pyrkhat ba u briew un bteng biang ia ka jingkieng ksiar sha bneng (dk viii) bad ba u lah ban leh kumta da ka jingkylla bamut bad jingduwai ha u Blei u Soso Tham u seng nongrim na ki jingthoh bakhuid. Lah ban nujor ia ka dkhot xvi bad kine ki ktien harum ban kyrshan ia kane ka nia :

> Shisha, shisha nga ong ha phi, phin sa iohi ia ka bneng ba la plie, bad ia ki Angel u Blei ba ki iakiew bad ki iahiar ha u khun u briew. (Ioan 1 : 51).
> Bad u la phohsniew ruh, bad hakhmih ka jingkieng ba la thung ha ka khyndew kaba ka khlieh jong ka ka da kot haduh ka bneng : bad ha khmih ruh ki Angel u Blei ki iakiew bad iahiar ha ka. (Jen 28 : 12)

Ki kritik ki lah ruh ban pule ia kito ki ktien ha u *Mathaios* 4 : 11, *Loukas* 2 . 9 13 ; 22 : 43 ; 23 : 4, bad Ki *Kam ki Apostol* 1 : 10 ban sngewthuh ia kaba u myllung jong ngi u mut hangne. La bteng biang ia ka jingkieng da u Jisu. Ki briew ki poi sha u Blei lyngba jong u.

U khun bynriew un jop ia ki ksuid, kibal ong ki nongshun da ka jingjop u Jisu hi ia u Soitan. Ha kane ka mat nga iohi ba u Simpyllieng u thew ruh khyndiat ia u Jisu hi ha kata ba u pynkynmaw ia ka kular barim jong u Blei

Ia ka bynta ka Bible ha kane ka lynnong lah ban nujor ia ;—

> Ynda u iuh i'u ksuid u khrei
> U briew un long u khun ki blei

bad kine ki kyntien harum :—

(1) To shong sha ka kti kamon jong nga, tad ynda ngan pynlong ia ki nongshun jong me ka jingiuh kjat jong me. (Salm 110:1)

(2) Namarkata haba kita ki khun ki long ki nongiohbynta na ka doh bad ka snam, ma u hi ruh da kajuh ka rukom u la shim bynta na kajuh; ba da ka jingiap un ioh pynduh noh ia uta uba don ka bor ka jingpyniap, uta u long u Soitan keiñ : (*Hebru* 2: 14; nujor dkhot 8 bad lynnong 1:13, *Ki Kam* 2: 34 - 35, Loukas 20:42-43; Mathaios 22:44; I Petros 3:22)

(3) Ynda kumta long ka bakut, ynda un aiti noh pat ia ka hima ha u Blei uba u Kpa, ynda u la pyndam noh ia ka jingsynshar baroh, bad ia ka jingdon bor baroh bad ia ka bor baroh. Namar ka dei ia u ban synshar tad ynda u la pyndem ia ki nongshun jong u baroh hapoh ki kjat jong u. Ka nongshun ka bakhatduh ia kaba yn sa pynduh ka long ka jingiap. (I Korinth 15:24-26)

Kito ki dei ki nongrim barieh ba u myllung u thew ha ka synrop ba khatduh ka dkhot xvii.

Ki nongpule ki iohi namarkata ba kum u shakri u Jisu, u Soso Tham u la pyndonkam ia ka Poitri de ban kren ha kiwei shaphang kata kaba u kheiñ kordor - ka jingngeit.

————

X

KA AIOM KSIAR

1

KANE "Ka Aïom Ksiar" ba u Soso Tham u kren hangne ka long ka aïom basuk jong ki Khasi-Pnar hadien ki juk baroh ba ki la mad ha pyrthei. Ka aïom ha kaba ka ri kan kiew kyrdan ha ka jingnang jingtip, ka burom-ka akor, bad ka jingtipbriew - tipblei.

Ia ka lynnong baroh kawei lah ban phiah ha ki lai bynta :—

I. Ka jingkynmaw ieit ia ka sottijuk kaba sdang naduh ba wan hiar kita ki hynñiew trep - hynñiew skum ban kha roi ha ka pyrthei Khasi-Pnar. Ia kane ngi pule ha ki dkhot banyngkong haduh ka balai.

II. Ka jingiaroh ia ka ri Khasi-Pnar bad ka jingkhublei ia ka (dkhot iv haduh viii.)

III. Ki dak ban wan phai ka Aiom Ksiar (dkhot vii haduh bakut).

Ha kane ka jingpule, ngan pynleit ia ka jingmut jong nga ha kaba bishar bniah ia ka lynnong kat kum ki bynta ba ka don.

Ha ka bynta banyngkong u Soso Tham u leh kum u nonghikai hapoh kamra hikai ban pynkynmaw ia ki nongpule ia ki phang ba u la rwai ha ki lynnong ba la dep. Kumta ngi iohi biang ia ka jingsdang ka jaitbynriew ha kane ka pyrthei da ka jingdkut u Sohpetbneng. Ki sah shane ban thaw shnong, ban seng hima kat kum ka nongrim bad ki aiñ blei ba ki dang kynmaw ha bneng.

La pynkynmaw ruh ia ki nongpule ba ki sdang ban saiñ hima-sima ha rympei ka khun khatduh. Shuh shuh ha kata ka aïom basuk ne ka sottijuk baroh ki jingthaw u Blei naduh ki dieng haduh u briew ki dang ia sngewthuh ia kajuh ka ktien. Namar ka jingim bahok bad bashida jong kita ki kpa tymmen, ki pateng ban dang wan ruh kin ym ym lah ban klet ia ki bad kin iai rwai shaphang jong ki katba dang sah ka pyrthei.

Ha ka bynta baar u myllung u iaroh bad khublei ia la ka ri ba u ieit eh. Ka ri Khasi-Pnar jong u Soso Tham ka long ka Eden ki hynñiew trep bad ki khun ki ksiew jong ki. Ki um jong ka ki long "ki um bapyngngad kdiar" ba u myllung u mad shisien ha trep "Ki thei bhabriew ba puh lyngkha" ha ranab u Lum Shyllong. Ha ka ri Khasi - Pnar u phuh u syntiew Dieng ka Jingim ba u khot hangne u Amirphor ban ai ia u briew ka jingim kaban ym kut shuh. Ki briew ba shong ha ka kin long ki baryntih ha ki kam baroh naduh ka kam pyrthei haduh ka kam Blei.

U Soso Tham u iaroh ia ka Riti ka ri Khasi :

Hangno ha Pyrthei don Riti,
Ba kum ka jong ka Ri jong ngi.

Ngi tip ba ngim shym don satia la ka thoh ka tar. Ki dustur ki riti jong ngi ki long kita ia kiba la thoh da u Blei ha ki mawlyngkniap ka dohnud hi. Don kiba la pyrshang ban buh jingthoh ia ki katto katne ki riti hynrei ki khleh bad ki jingbatai de. Lehse lada lah ban buh ryntih ia ki baroh kumba buh u Moses ia ki Shiphew Hukum ki lah shisha ban long ki bapaka. Hynrei na ka jingshem hi, ki dustur-riti ha Khasi-Pnar ki kylla man ka por. Ka bashai eh ka long ka riti bat khyndew. Hato kane ka jingiaroh ka thew ia ka jinglah jong ki riti ban kylla

kat kum ka mon u briew khlem da donkam ban pdiang ia ki da ka aiñ bad ki nongsynshar kum ki syiem, ki lyngdoh bad ki daloi ne ki dorbar jong ki ? Nga ieh ia kane ha ki riew-aiñ ban bishar.

Ka jingiaroh u myllung kam shym long satia ia ka Mynta hynrei ia kaba la her sha bymjukut kaba um lah shuh ban iohi lane mad, shisha don kum kita ki riewpyrkhat kiba ngeit ba baroh kaba la dep ka long Ksiar, bad ka mynta te kabym long suda. Don ruh kiba apkhmih ia ka lawei baphyrnai. U Soso Tham u ngeit ia ka jingkordor kaba la dep bad ruh jong ka ban sa wan, Ia ka jingthew jong u shaphang ka juk ba hyndai ngi iohi na kane hi ka lynnong. "Ngi im ha kiwei pat ki sngi", u ong. Hynrei ha kajuh ka por, ngi iohi ruh ba wad naduh hyndai hi ki ksuid ki khrei, bad ki nongshun ki don sawdong ia ki briew bad ki apkyrmen ban ioh klun ia ka jaitbynriew jong ngi. Dei namar kine ba u myllung u sngew pisa mynsiem bad u jaw ummat haba u pyrkhat ia ka lawei - lathai ka ri. Hynrei lada ym don shuh ba iada ia ka jaitbynriew, bad lada ka sbur baroh ka kie sharum sha ki duriaw jong ka por, bad ka ri ka sah hapoh badum kumba ha u Simpyllieng ruh, ka lawei ka ri long ngi ka long ka baphyrnai.

Ha ka bynta balai kaba sdang naduh ka synrop bakut ka dkhot viii, u ai ha ngi ia ki dak ki shin ka Aïom Ksiar. Kita ki dak ki long kumne harum.

Ka banyngkong. Ka jaitbynriew Khasi-Pnar kan iatylli bad iaryntih lang ha ki kam babha baroh kumba hyndai. Ka jinglong baryntih ka la long ka sap tynrai hi jong kiKhasi naduh ki por basdang kumba ngi pule na kane ka kitab. U Soso Tham u ialap shaphang kata hi namar ba u kut jingmut

.Ban kyrsiew pat napoh ki Kpep,
Ki Sngi ba Rim U Hynñiew Trep.

Ki kyntien "Kumba hyndai, kumta lawei" ki pynshai kdar ha ki nongpule ba ynda ki Khasi-Pnar ki wad ban lap ia ka Hyndai kin long kiba iatylli ha baroh ki bynta. Kata ka dei ka jingangnud u Soso Tham.

Ka baar. Ka ktien bad ki kam ki briew kin pynpaw ia ka hok u Blei Nongthaw-Nongbuh. Ynda ka Pap ka la tap ia ka pyrthei ki Khasi ki sah hapoh badum, sah lyngngoh ruh, hynrei ka jingshai bakynjablei kan paw ynda u briew u phai la ka khmat sha u Blei. Dei tang ynda ki la ithuh biang ia U Blei ba kin nang ruh ban kheiñ kor ia ka burom ka ijot ka jaitbynriew.

Ka balai. Ki Khasi - Pnar kin sa pyrkhat sngewlem ia kibym dei Khasi de. Imat u Soso Tham u mut ia ki dkhar ba don ha ka ri, bad kiba la wan kiew na shatei bad shathie. Nga sngewphylla shibun ban lap ia kane ba ka long kawei na ki dak ka lawei baphyrnai, khamtam haba nga la pule ia ki jingthoh jong u hi kum :

(a) Ki kliar ki Lum Himalaya
 Lano kin ngiah ban peit ia ka

(b) Sawdong jong ki ki Khla ki Thlen,
 Ki iaw mynsiem, ki iai kyrmen :

(c) (ia kaba mynta hynrei ki nongwei shisngi kiba thap mrong ban shu ioh ei .lada ngi tam lah ban ai ri muid, bad ban die la ki khyndew ha ki).

(d) Nga iohi ruh ia ka Ri ha tmier ka riat ba shyrkhei. Sa tang katno, ia ngi kiba tang shitroh, lada ngim kyndit bynriew kan sa tyllep ka umsaw, bad ngin sa long nong—Gibion ban thoh dieng, bad tong um iano re.

Nga ioh lypa ba kin don ki nonghikai bad ki kritik kiban ym iamynjur bad nga ha kane kawei ; hynrei nga la pyrshang ban khmih ia ka dkhot x na bun ki *ang* kito k'm

pynhun ia nga. Shisha lah ban pyrkhat ia ki kyntien "Ki thie harum ruh dei ki briew" ba ka thew ia u baduk barangli, ia u babieit baana, uba kren kawei ka ktien bad ngi kumba don ba batai ha kawei ka klas. Kane ka jingpyrkhat kam iawan dur satia bad ka jingkren u myllung. Ha ka jingiohi jong nga kitei ki kyntien ki thew ia ki dkhar na pynthor Bangladesh ne na Assam ruh. Ma ki ruh dei ki briew kiba im kum ma ngi hi. Ngim dei ban klet ia ki. Ngim lah ban im tang ma ngi hi, ngim lah ban roi spah roi phew tang para ma ngi hi namar ngin long kum ka dewlynnong jong ka jingsahdien. Hynrei u myllung u kwah ba ngin iadei kam bad ki, tang ba dei ban husiar ia ka khyndew ka shyiap ban ym die ha ki. Ha "Ka Meirilung" u kren shephang kane bad dei da kata ba ngin kiew kum ka jaitbynriew. Pule biang ia kito ki laiñ :

Da kumwei pat hadien ngin kiew,
  Ngin khleh bad kiwei pat ki briew ;
Ban bud nadien ngin sheptieng lei,
Ha khmat jong ngi la iaid kiwei ;

Haba pule lang ia kitei ki laiñ bad ka dkhot x ha kane ka lynnong, ngi iohsngew ruh ia ka jingtied ha ka jingmut jong ngi jong kito ki laiñ na u Dr. John Roberts kiba ong :

La wan ruh u Phareng, la kiew u Dkhar,
Ka suk ka Ri Khasi ka shai ruh kydar ;
Kan phet ka jingbieit jingdum kam don shuh,
Ki syntiew ka jingtip kin phuh.

Lada don hangno hangno ha kane ka kitab ba u Soso Tham u kren kum u nongshong shnong ka Pyrthei India kata ka dei ha kitei ki dkhot, namar kiwei pat ki pynpaw ba u long u nongshong shnong jong tang ka pyrthei Khasi-Pnar.

Ka basaw. Ka dak basaw ka long ba ki badon baem napdeng ki Khasi-Pnar kin isynei ia ki baduk bad kin imsngi ban pyrkhat na ka bynta ka jingmanbha jong ki. Kane ka paw ha kine ki laiñ :

Na lyngkha Kba na lyngkha Krai,
Ban bam ka Phreit baduk ngin ai;

Ka Phreit ka long ka nongmihkhmat ia ki baduk bad batlot bor baroh. Ngi pule shaphang jong ka ha "Ki Symboh Ksiar". Ka jingthmu ka long ba u badonbor ruh u ioh jingiarap hi na ki batlot kumba ki hynñiew trep ki ioh jingtip na kata kawei ka Phreit shaphang kumno ban pynkyllon ia ka Diengïei. Lada ngi donkam ia ka nuksa ngin lap ia ka na u myllung hi.

"Ko hep baieit" - Nga tem ktien te,
Kumta u sngap shuwa;
"Koit ia u Ruby wat sahnud,
Ngan sumar hi ma nga".

Ka long ka dak babha ban iohi ba ki baduk kin iohi ia ka jingsngewlem ki badonbor. Ka kdew sha kaba ka bneng "kan khuid pat kdiar", ka lam ban pynpyrkhat ia ngi ba lehse ka dei kawei na ki hukum Blei hi ba dei ban kohnguh. Kane ka phang ka pynkynmaw ia ngi ia kito ki kyntien ba la thoh da uwei u nongthoh shithii kiba ong :

Ka niam basngur bad bymbit tngit ha khmat u Blei uba u Kpa ka long kane : Ban leit jngoh ia ki khunswet bad riewkynthei ha ka jingshitom jong ki, bad ban ri ialade u bymbit tngit na ka pyrthei.
(Jakob 1:27)

Ka basan Ki rangdajied ka ri Khasi-Pnar kin long ma ki nongthaw-aiñ ha Shillong ia kaba u Soso Tham u khot

da ka "Ri ba phriang ki Khyndai Lad". Ki Khasi-Pnar ki la sdang ban ioh ia kata ka lad naduh ka snem 1952 mynba ki la jied ia ki dkhot ka District Council baiadei lang mynshwa. Ha snem 1970 bun shisha kiba na kine ki district ki la long ki dkhot ka Dorbar Thaw-aiñ ka Autonomous State. Ki rangdajied ki rung ha Khyndai Lad shisha naduh ka snem 1972 ynda ka Assam ka la kynriah la ka nongbah sha Dispur bad ki MLA jong ka Meghalaya ki pyndonkam ia ka Ïing Dorbar bamynta. Lada kane ka long kawei na ki dak ka Aïom Ksiar, lait noh laingut ki dkhar kiba la shong slem ha Shillong ki babun ki nongmihkhmat, kata 33 ngut ki dei ki Khasi-Pnar; ki 24 ngut ki dei kiba la jied na lum Garo. U kren hangne kum u nongiathuhlypa. Mano ba tip ioh khatduh khatwai kan don ka jingiapra bad ka Assembly kan long tang ia ki Khasi-Pnar ! Ngi lah ban ym kwah ba kan long kumta, hynrei u Soso Tham imat u iohi rngai ia kaba kum kata pynban ka por.

Ka bahynriew. Ki Khasi-Pnar ha ka Aïom Ksiar kin long ki bañiewkor ia ka jingtrei kti kumba la long shisien hyndai. U Soso Tham u kren shai ia kane: "Ngin shoh, ngin thaw, baroh ngin rep" u ong. Kane ruh imat kan sa jia namar katba nangbun ki briew ka jingtrei bakham suk ka nang thung thapniang. Kumta kin ieng ki kharkhana ha kaba ki briew la jong kin trei hi da la ki kti ban pynmih ki tiar ki tar babunjaid, bad ka rep ka riang ruh kan khie im biang.

Ka bahynñiew. Ka dak bakhatduh eh ka Aïom Ksiar ka long ba u babun balang un pyrkhat la ka ïing shong neh-kata ia ka jingim hadien ka jingiap bad un pynkhreh ialade ban iakynduh biang bad kito kiba ieit batholiñ ba la leit shashwa.

2

Ngi la pule ia ka lynnong ha ka bynta, ba la dep tang kat kum ki phang ba la pruid. Ha kane ka bynta ka jingpyrshang jong nga ka long ban bishar ia ka sa na kawei pat, bad kane ka long ka phang badonkam eh kane ka jingpule.

Nyngkong eh nga kwah ban kdew ba ki dkhot i, ii, iii kim long kiba da donkam eh. Ki long tang ka jingpynkynmaw biang ia kaba u la rwai bunsien ha ki lynnong ba la dep. U Soso Tham u la pynlong ka nongrim jong u ban leh kumta. U la pynkynmaw ia ki nongpule ia kaba la dep kren kumba leh u nonghikai ha klas: Namarkata, ngi iohi biang ha kane ka lynnong ia ki mat ba la kren ha "Ki Symboh Ksiar", "Ka Per Syntiew", bad "Ka Iing I Mei" ha ki lai dkhot banyngkong, kiba ngi lah ban shim kum ka pasoh jong kito ki lynnong. Wat kaba u kren shaphang ka "kyrteng Blei" ruh la kdew lypa ha "U Simpyllieng" ha kaba u la iohi lypa ia ka jingphaidien u briew sha u Blei ia uba u la klet mynba u don hapoh ka jingkynoi ka Pap. Ka laiñ "Ha khmat long ngi u Lyoh ba jngut" ka pynphai ia ka jingmut u nongpule sha "U Lyoh". U la leh shisha kumta bad u phla

Kumba ka Skei sha la dien trai
Ka phai kylla khadduh iawai.

Kane ka dei ka jinglong bakyrpang ka poitri jong u kaba ki nongpule kim dei ban klet, bad ka dei tang kane hi ka dur ba ngam lah ban kubur khamtam eh haba nga pyrkhat ba u nongthaw lyric u ialeh pyrshah ia ka por, ym kum u nongthoh epik uba shah ia ka por ban laid la ka lynti. Ha kane hi ka kitab nga lap bun ki jingban ktien, ne ki jingpynkynmaw ia kajuh ka phang ; ka jinghiar ki kpa

tymmen na jingkieng Sohpetbneng, u lapmynsaw, ka jinglongsotti ka ri, ka kam u ksuid bad kiwei de. Ki kritik kin ym shem jingeh ban lap ia kane. *Ka jingphai sha kajuh ka phang bunsien kam dei ka dak ka jinglong syiem myllung jong uno uno u myllung lait sa tang ba kiwei pat ki myllung kim lah ban kot wat tang shiteng na kaba uba leh kumta u lu dep.* Nga ngeit ha ka lawei, bad kata ka long ba ki myllung bamynta bad kiban dang mih kin long kiba kham khraw ia u Soso Tham. *Ka baar.* Ha kane ka lynnong kumba ha kiwei, ki jingthoh kiwei ki ioh ka bynta ha ka jingrout jong u ha kaba seng ia la ka nongrim. U la kynthup ia kito ha ka rukom barieh, bad ia kine lah ban pynpaw.

Ka dkhot lv ka wan rah ia ka symboh pyrkhat na u khun jong u hi, U Primrose Gatphoh. Ki laiñ ba pynpaw shai ia ka jingshim kylliang na u khun dei kine :

Ha pha u phuh u Amirphor
Ki rong jong u ki bym lah tlor ;
Te na uta u Syntiew Ksiar,
Ka dap ka shlei ka Dohnud miar.

Shwa ba un thoh ia kitei ki laiñ, u la kdew ha "U Rngiew", bad ha "U Simpyllieng" ruh ia kajuh ka jingiathuh khana. Uei une u Syntiew Amirphor ? Hato u ju don kum uta ha ri Khasi ? Bun ki kyrteng ba ngi ai ia ki tiar ki tar ki wan na ri nongwei. Kane ka kyntien ka wan na ka Sanskrit. Lah ban ai ar jingmut : (1) U syntiew babun soh. *Amir* ka mut babun, *phol*, u soh ; (2) U Dieng ka Jingim. *Amarphol.* Imat ka dei ka jingkynnoh bakla mano re nyngkong eh, hynrei ka jingmut hi jong baroh ar ki nongthoh, kata, bad P. Gatphoh bad Soso Tham ka long hi ia u Dieng ka jingim.

Ha ka jingkyntu ba dei ban trei da la ki kti ia ka babha ba la kren ha "Ka Per Syntiew", "Lum Lamare", bad

shwa ia kata ha "U Lum Shyllong", "Kynjai Ha La Ri", bad "Ki Sngi u Hynniew Trep"; ngi iohi ruh ia ka jingkyntu u Hewett Singh Pariat ha "U Khun U Adam" (1924) ba ka ioh ka bynta bakyrpang ha u Soso Tham. U Hewett Singh u kyntu :

Halor ki lum hapoh dymmiew,
Ko ri ki hynñiew trep ;
Ban long ki persoh persyntiew,
Ngin ieng rangbah ka rep.

Ka jingkyntu u John Roberts ba kum ka jaitbynriew ngi dei ban nang kiew sha khlieh ha ka jingstad ruh ka paw hangne, khamtam ha "Shaneng ngin kiew napoh ki Trep", kiba sawa kumjuh kumba ha :

Ngin kiew sha khlieh shaphrang ngin mih
Umpohliew jingstad ngin iadih.

U Soso Tham u la kdew ka lynti kumno ngin kiew ha "Ka Mei Rilung" dkhot v, bad ha kane ka lynnong ruh.

Ka jingkdew sha ka jingkylla bamut u briew ka pynlong ia ka Aïom Ksiar u Soso Tham ka *Paradise Regained* barit. Nga la kdew naduh ka jingbishar ia "U Lyoh" ter ter ba u Soso Tham u la shim kylliang bun na u John Milton. Ha kane ka lynnong ka jingthmu jong u ka long ban pynioh pat ha u Khasi ia ka Aïom Ksiar ne Paradise ba la duh noh! Ha ka *Paradise Lost* ngi pule ba u briew bad ka briew banyngkong ki la sngewsih la ka pap, bad uta u briew u la hikai ia ka lok jong u shaphang ka jinglong kpa u Blei ia ki briew, namarkata ha ka jaka ba kan pyniap noh ialade, baroh ar ki dei ban phai sha u Blei. Uta u briew dei u Adam bad u la pyni ha ka tnga jong u kumno ba u Blei u

synei ia ki wat haba ki la hap ruh u dang ai jaiñ ia ki ban kup :

Lada ngin d'wai lei lei, un shah la shkor
Dohnud jong u ban sngewsynei ka dem.

Uta u kpa bad kata ka kmie kulong ki la iam kyrpad ha u Blei, ki da pan map namar ka pap, bad da ka jingiasaid u Jisu, u Kpa u la map ia ki tang ba u la beh ia ki na Eden.

U Soso Tham um lah ban buhrieh ïa kane na kito baroh kiba la pule bha ia kito ki Epik u Milton. Ha ka jingshisha u la plie da lade hi ia ka phang ha ka lynnong iv dkhot xviii. Hynrei haba u la buh ialade ha ka jaka uwei pat u briew ba la rwai da u Milton ha ki laiñ :

Ynda nga poi ha ïing u Blei
Nyngkong ngan wad hangno i Mei,

u la leh sian shibun eh namar u tip aiu u la leh. U kynthup ia ka lade ha kaba kam ba "Ngi dei ki khun ki Hynñiew Trep", haba kumta kam eh shuh ban ieh ia kiwei kynthup ia ka jingshisha ba u Milton u kdew ha ki laiñ bakut ka *Paradise Regained* lane ka Aïom Ksiar u Adam. Pynban wat la u Soso Tham u pynpher shibun ruh ka jingshisha ka sah. Ki laiñ bakhatduh ka Aïom Ksiar u Milton ki long kine :

Thus they the son of God, our Saviour meek
Sung Victor, and from heavenly feast refreshed
Brought on his way with joy; he unobserved
Home to his mother's house private returned.

Ka jingiapher ha kaba kdew sha ka Ïing I Mei ka long ba u Milton u kren shaphang ka jinglongbriew u Jisu Khrist, kata, ka jingleitphai jong u sha ïing ka Mary hadien ba u la jop ia u Soitan ha ka ri khlaw Judia. U Milton u

rwai ba ha ka jingjop ia u Soitan, u khun bynriew u la ioh pat ia ka Aiom Ksiar ba u la duh. U Soso Tham pat u kren shaphang kaban poi biang sha Ïing u Blei ynda ka mynsiem ka khlad na ka met bad dei hangta un wad ia kata ka kmie kulong, ka kmie tymmen ka jaitbynriew Khasi. Ha ka jingpule jylliew jong u ia ki kitab u Milton, u Soso Tham u sngewsynei ia ka Im bapli ba ka la shah beh na Eden lang bad u trga jong ka, bad hakyndong eh ka jingmut jong u u kwah hir hir ban iakhublei ia ka ynda u la poi ha Ïing u Blei. Hynrei ban buhrieh ia kata na ki nongpule u la jied ban wad "hangno i Mei".

Khatduh khatwai nga sngew ba nga dei ban kdew ruh ia kawei kaei kaei ba nga iohi ha *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep.* Kane ka long ba u myllung jong ngi u ngeit ha ka jingtyllun ki aïom bad ki juk bad ka jingpoi biang shajuh kumba wan biang ka aïom shisien shisnem. Kata nga mut ba u ngeit skhem ba ka jaitbynriew kaba la mad ia ka jingsuk shisien kan ioh pat ia ka, bad hangta kan shong pyngngad junom. Ka Aïom Ksiar ka dei ka juk ha kaba u khla un ym bam blang shuh, u bseiñ un ialehkai bad ki khunlung bad kin ym mynsaw shuh namar ba u Blei un don hapdeng jong ki baroh. Dei ia kata ba u Soso Tham u apkyrmen. Lait nangta, ngim iohi satia ba la don jingthoh jingtar hangno hangno hangno ha ka pyrthei ba ka don shisha kata ka Aïom Ksiar. Kiba pyrkhat ba kaba la dep baroh ka long ksiar, ka mynta kam long, ki dei ki riew duh jingkyrmen bad ki riew kwah her sha kawei pat ka pyrthe ba ki ñiew kum ka ïing shongneh jong ki ha kaba kin iabam kwai suk man ka sngi. Ngim dei pat ban klet ba u Soso Tham u apkyrmen dngong ia ka jingsuk bneng kum u Khristan bashisha. Kata ka dei ka Aiom Ksiar jong u.

XI

KI SYMBAI EPIK HA KA KITAB

(Ki jingkren u nongthoh kum u President, Khasi Authors' Society)

HA KA 22 tarik Jylliew 1935 u Soso Tham u thoh kumne :

> "Ngam bakla lada nga ong ba hangne don lypa ki symbai ka Epic poetry lashai la shisngi."

Kitei ki kyntien ki paw ha "Ka Jingpynshai" jong u halor katto katne ki mat ba u la ktah ha *Ki Sngi Barim U Hynniew Trep*. Nga la dep kdew ia bun na ki jor tynrai ne symbai (elements) ka epik ha *Ka Poitri U Primrose Gatphoh*. Kito kin pynksan ia ka jingdawa jong uno uno u nongthaw poitri ba kaba u la thaw ka long ka epik lada ki don lut ha kata ka poem jong u. Na ka bynta ki myllung ba dang khie dang san ha kane ka Khasi Authors' Society bad kito kiba don jingmut ban kot sha ka epik, ngan pyrshang ban ñiew biang ia kito ki jor tynrai ne symbai. Ha kaba leh kumta, ngan thew tarajur ia *Ki Sngi Barim* kat kum ka jingdawa jong u nongthaw ia ka.

1. Ka Phang pdeng (theme). Ha kano kano ka epik u myllung u da iathuh shai ia ka phang pdeng ka jingrwai jong u. Shim ia ka nuksa u John Milton ia uba ngi la ju iohsngew, bad khyndiat eh kiba sngewthuh ia u. U John u la iathuh da kaba shai kdar ba ka phang jong ka *Paradise Lost* ka long "Ba ngan pynksan lynti u Blei sh'u briew" (To justify the ways of God to Man). U la phla kumta, bad u la bat khak ia kata ka phang pdeng naduh basdang

haduh bakut. Hato ngi lap ne em ia kaba kum kane ka jingphla ha *Ki Sngi Barim* ? Shisha, ka jingthmu u Soso Tham hangto ka long ban kyrsiew pat ia kane ka pateng bynriew Khasi na ka jingioh thiah lyngngai ha ka jingkylla ki por bad ban kynmaw ia la ka hyndai. U rwai :

Ban kyrsiew pat napoh ki kpep,
Ki sngi barim u Hynniew Trep.

U iathuh ruh :

Shaphang ki sngi barim hyndai,
Kajuh ka sur nga ruh ngan rwai.

U myllung jong ngi um shym la lah ban bat tang ia kata hi ka phang namar ba ngi lap ia kiei kiei kiba jia ha ki sngi jong u hi bad ruh ia ka jingiathuh lypa ia kaban sa wan ba ki ioh ka jaka ba kham bha.

2. *Ka jingkyrpad* (invocation). Ka jingkyrpad, ne jingduwai kyrpad ha ka epik kam long kumba duwai u nongmane blei. Kam long ruh tang ha uwei u blei ne ka blei, hynrei bunsien eh la phah ne kren ia ki jingduwai ha ka bor bamaïa. U Soso Tham um shym la leh tang kumta, namar ia ka jingkyrpad mynthi la kren kumba la leh u nongthaw Ode ha kiei kiei kiba hapoh ka bor u briew ruh. Hynrei u la kyrpad ha ka Lyer, bad ha ki Thawlang, ki ïawbei kiba ngim lah shuh ban iohi. Ba ki jingmut jong phi kin lait na ka Umdum ne Lynrum—Lynruh kumba u myllung hi u la pyndonkam, ngan sot katto katne ki jingkyrpad ba don ha *Ki Sugi Barim.*

(i) To suit ki rong, ko Khulom Ksiar,
I'u briew badum to pynshai kdar.

(ii) Ko Diamond ko Khulom Ksiar,
To kyrsiew thiah bad pynshai kdar.
To pynshai kdar bad lam ia nga,
Shaba ki iaid ki Wah rupa ;

(iii) Sha kiwei pat ki Ri bapher,
Sa shata kein to ai ngan her.

(iv) Ban bud shata mano bam per,
Sa shawei pat to ai ngan her.

(v) Uba ngi ieit u don haei;

(vi) Iathuh ma phi, Mei lieng Mei Ab.

(vii) Ko Lyer barong i'u Symbai Kseh,
Hangno u Dieng baiaw baheh.

(viii) Iathuh ma phi Thawlang, Ïawbei.
Iathuh ia ngi ki thiah ha ei.

(ix) Iathuh ma me Bahbo Bahkong,
Ki blei aiu ha me ki shong.

U myllung jong ngi um shym la rwai pat ia ka phang ba u kwah ban tip na kito kiba sngew ia ka jingkyrpad jong u kumba la khmih lynti ba u nongthoh epik un leh.

3. Kaba iaiban ia kijuh ki kyntien. Ia kane ka symbai ne symboh u la leh bunsien tangba la pynkhleh khaw lang bad ka Pharshi syllok (allegory). Ka daw ba ka leit long kumta ka la long ba ka jingpule ba u la dep la ha skul ne marwei kam put shah ia u ban tip ia ka jingitynnat ban pynkhlad ia ka Epithet na ka Allegory. Ia ka jingpynkhleh lang ia ki ar ki jor tynrai ngi pule ia ki kyntien: lyoh, lapmynsaw, mawjyrngum, hynñiew trep, Diengiei, Sohpetbneng, Ksuid bajlew bad kum kita.

4. Ka jingiathuh ia ka parom da lade hi bad jingbatai ia ki dur ki dar ki tyngshop bad jaka ba la jied ne *narration* ka long kawei ka symboh ha ka dur ka epik. U Soso Tham u la leh kumta hi, hynrei kaba u la leh ka long ban thaw *lyric*.

5. Ka jinglong salonsar (universality) ki katto katne ki tyngshop ne jingsngew ka long ka badonkam ha ka epik. U myllung jong ngi u la pyrshang ban kot shata da kaba kren shaphang u Blei, u Ksuid, ka Pap, ka tyngka bad ka jingkyrmen ia ka lawei; hynrei um shym kot sha ka rukom ba la pyndonkam ia kito ha ka epik.

6. Ha ka epik, ngi iohi ruh ba la pyndonkam ia ka jingphoh sniew jong ki tyngshop ia kaban jia ha ki hi katba ka khana ka nang iaid. Ngim lap ia ka jingphoh sniew ha *Ki Sngi Barim*, namar kaba ngi lap ka long pynban ka jingiathuh lypa jong u myllung hi ia kaban jia hadien ki kam *Ki Sngi Barim*. Ka jingiathuh lypa ha ka epik ka dei ban long tang ia kaban jia ha kata ka parom hi.

7. Ka jinghikai ia ka jinglong mynsiem. Ia kane ngi lap da kaba shai ha *Ki Sngi Barim*, ym eh namar ba ki long ki bynta ki kam ba la bate ha ki tyngshop hynrei ba u Soso Tham u kwah borabor ba ka Jingbha bad ka Hok kin jop ia ka jingsniew bad ka Pap.

8. Ka jingiaid lynti sha ki jaka bangiew ba ka khmat kam ju iohi ka long kawei pat ka jor tynrai. Kane ka jingiaid lynti ka lah ruh ban long sha ki jaka baitynnat, tang ba ngim lah iohi ne peiphang lymda ngi la pule ia kaba u nongrwai u la thoh. Ngi lap ia kane ka jor ha kaba u Soso Tham u la pyniaid wir ia u Ksuid sha ki jaka bapher, bad nangta ynda u briew ruh u kylla ksuid, u la leh kumjuh. Phin lap ia kane ha "U Rngiew", bad khyndiat eh ha "U Lyoh". Ngam iathuh ia ki, ioh lut ka por. To pynlut por hi ba phin hun.

9. Ka jingkylla dur ki tyngshop. Ia kane ka jor la pyndonkam tang ia ki tyngshop ba ngim lah ban iohi da la ki khmat, kum ia ki ksuid, ki puri blei, bad kum kita. U Soso Tham u la pynkylla skei, khla, masi, tyngab, bad

Puknî ia u Ksuid. Hynrei um shym la lah ban iatbuh ia ka jingmut balei ba u Ksuid u kylla khla, masi, skei ne mrad haba shu kren lyngkot.

10. Ka jingthew (metre) ha ka epik katba kum u Aristotle ki Greek ka dei ban long da kata ka hexametre, ka mut ki kyntien kin long 12 tyllí ryntih ha kawei pa kawei ka laiñ, bad baroh kin iaid beit tang da ka *iambic* (ne Khiadien). U la thoh ryntih ia ka poem ha ka saw phut. Hadien ia u Aristotle, la pyrshang da ka san phut shilaiñ kumba leh u John Milton bad kiwei. Na kane ka jiang ki poem baroh ha *Ki Sngi Barim* ki long lyric wat la' don ruh ki daw ba lah ban pynksan ba ki long ki Ode ruh.

11. Ki jingpyrkhat ba la pynrung ha *Ki Sngi Barim* kim long satia kiba rah ia u briew shalor kham shajrong ban ia u. Shisha um shym la pyrshang ban pynkhmiet ryndang ia ki nongpule shalor namar u kren tang ia kaba ha tbian. Ba phin lap u ksai sha kane ka jingong jong nga, shim ia u Blei ha ka kot jong u : um long u Blei uba pynduh ia ki jingsniew, hynrei uba phet iap na ka jingshisha bad ynda u la jah na ki briew nangtei na jrong u shu "peit lyngngoh". Ngim iohi ruh ia ka bneng ka long kaba kumno wat haba don ka lad ban ialam ia ngi shata namar ba ki hynñiew ki hiar nangta. La don ka jingpyrshang ban poi shaduh ka Sngi, hynrei ka rieh kum u Blei ki hynñiew trep shapoh krem lamet latang.

12. Ka jingiai bteng ia ka phang pdeng ka long kaba donkam ha ka epik. U Soso Tham um shym la bet ia une u symbai.

13. Ka Plot ne jingbuh ter ter ha ka Epik ka dei ban don san bynta. Ka Basdang, ka Sohsat, ka Pdeng, ka Lawsohsat, bad ka Bakut. Tó pule ma phi la la bud ne em ia kane; namar hangne ym don jingiapher hapdeng ka

Epik bad ka Shempap. Nalor ka plot, donkam ia ka jinglong ki tyngshop, ki kyntien ba la jied bha, bad ka jingpyrkhat. Namar ba duna ha kane, ka jingialeh (action) ka duna shibun, bad kam pynhun ia ki kritik.

Ka kot baroh kawei kam dei ka epik, hynrei ka lyric bapaka. La bet la ki symbai ka epik, hynrei u Khasi uban thaw epik hadien un tip shaphang jong ka na uwei pat u nongthoh, ym na u Soso Tham.

Ka jingkhraw u Soso Tham kum u myllung kam shong ha ki symbai epik ba la bet, hynrei ha kiwei pat ki bynta, kiba lehse nga la lah thoh ha kane ka taiew ha kawei pat ka jaka ia kaba la pynmih mynhynne hi. Nga khot ia phi ban pule bishar ia kito ki phang ba la kdew ba phin iohi kumno ban pule ia kiwei de ki myllung, khamtam eh ban kynjoh kham shalor.

Shwa ban kut, nga kwah ban kdew ba ka jingthmu ne ka phang pdeng barieh u Soso Tham ha *Ki Sngi Basim U Hynniew Trep* ka long kaba um shym la kdew ne iathuh satia. La iathuh ia kata da u John Milton haba u batai ia ka kamram ka poitri jong u hi : Ban siewspah ia ki kpa tymmen na ka jingjot jong ki, ban ithuh ia u Blei, ban ieit ia u, bad ban im kum ma u ha ka jingjanai baroh. U Soso Tham um shym rwai tang ban tip shaphang ki longshwa, hynrei ruh ba u khun Khasi un kot sha ka jingjanai baroh lyngba ka lynti ka hok, bad ka jingtrei hok ha kane ka pyrthei. Dei da kumta ba u briew un poi sha ïing u Blei, bad un lah ban iashem pat bad kito kiba la pyndep hok la ka kamram la ka long ka Kmie, u Kpa ne ki baieit bathoiñ baroh.

Ha kane ka sngi, ngi kynmaw burom ia kum uta u radbah ka thoh ka tar, uba lada u dang im, un jin da la long uta "U khlur ba lam lynti" ha kane ka Society jong ngi.

Synod College
18.12.79